
VOJENSKÁ HISTÓRIA

ČASOPIS
PRE VOJENSKÚ HISTÓRIU
MÚZEJNÍCTVO
A ARCHÍVNICTVO

ROČNÍK 20

3/2016

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

3/2016

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© Vojenský historický ústav, Bratislava 2016

www.vhu.sk

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť publikovaného časopisu nesmie byť reprodukováná alebo použitá a šírená v akejkoľvek forme a akýmkoľvek prostriedkami, elektronicky alebo mechanicky, vrátane kopírovania, digitalizácie alebo uchovávaná v akýchkoľvek informačných pamätiach, databázach a informačných pamätiach, databázach a informačných systémoch bez predchádzajúceho písomného súhlasu Vojenského historického ústavu a autorov.

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

OBSAH

Štúdie

VAVERKA , Ladislav: Rakousko a Evropa v prvém desetiletí 19. století – vojenskopolitické souvislosti	6
DANGL , Vojtech: Bitka pri Solferine 1859	29
BYSTRICKÝ , Jozef: Slováci v československom vojsku v ZSSR v období jeho výstavby na základe dobrovoľnosti (február 1942 – február 1945).....	48
CHOVANEČ , Jaroslav: Vývoj médií v Československu a na Slovensku so zreteľom na armádu	74

Dokumenty a materiály

ZAŤKOVÁ , Jana: Z denníka 71. pešieho pluku. (Mobilizácia a účasť pluku na bojoch pri Krašniku v auguste 1914)	94
MEDVECKÝ , Matej – ZAŤKOVÁ , Jana – HUBERT , Ondra: C.- K. Evidenz bureau - K vývoju rakúsko-uhorskej spravodajskej služby	111
ŠUMICHRASŤ , Peter: „Lietajúce oko“ Wehrmacht v službách slovenského letectva	127
CHORVÁT , Peter: „Bratislavský fantóm“. Predpoklady a súvislosti vzniku mestskej povesti zo záverečnej etapy druhej svetovej vojny	147

Recenzie

ŠAVIT, Ari. Země zaslíbená. Triumf a tragédie Izraele. (J. Hyrja)	150

Anotácie, glosy	154

Kronika	163

INHALT

Studien

VAVERKA , Ladislav: Österreich und Europa im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts – militärisch-politische Zusammenhänge	6
DANGL , Vojtech: Die Schlacht von Solferino 1859	29
BYSTRICKÝ , Jozef: Slowaken in den tschechoslowakischen Streitkräften in der UdSSR zu Zeiten ihrer Formierung auf Freiwilligkeitsbasis (Februar 1942 – Februar 1945)	48
CHOVANEČ , Jaroslav: Die Entwicklung der Medien in der Tschechoslowakei und Slowakei unter besonderer Berücksichtigung der Streitkräfte	74

Dokumente und Materialien

ZAŤKOVÁ , Jana: Aus den Kriegstagebuch des 71. Infanterieregiments. (Mobilisierung und Kampfeinsatz bei Krašník im August 1914)	94
MEDVECKÝ , Matej – ZAŤKOVÁ , Jana – HUBERT , Ondra: C. K. Evidenz Bureau – Bemerkungen zum Aufbau des österreichisch-ungarischen Nachrichtendienstes	111
ŠUMICHRASŤ , Peter: Das „fliegende Auge“ der Wehrmacht in Diensten der Slowakischen Luftwaffe	127
CHORVÁT , Peter: „Das Phantom von Preßburg“. Voraussetzungen und Zusammenhänge der Entstehung einer Stadtlegende in der Endphase des Zweiten Weltkriegs.	147

Rezensionen	150

Annotationen und Glossen	154

Chronik	163

CONTENTS

Studies

VAVERKA , Ladislav: Austria and Europe in the First Decade of the 19th Century – Military and Political Context	6
DANGL , Vojtech: Battle at Solferino 1859.....	29
BYSTRICKÝ , Jozef: Slovak Volunteers in the Czechoslovak Army in the USSR during its Development (February 1942 – February 1945).	48
CHOVANEK , Jaroslav: Development of Media in Czechoslovakia and Slovakia with respect to the Army forces	74

Dokuments and Materials

ZAŤKOVÁ , Jana: From the Diary of the 71st Infantry Regiment. (Mobilization and participation of the Regiment in the Battle of Krašník in August 1914).	94
MEDVECKÝ , Matej – ZAŤKOVÁ , Jana – HUBERT , Ondra: C. K. Evidenz Bureau – on the Development of Austro-Hungarian Intelligence.....	111
ŠUMICHRAS T, Peter: Wehrmacht's "Flying Eye" in the Services of the Slovak Air Force"	127
CHORVÁT , Peter: „The Phantom of Bratislava“. Condition and context for the origin of the urban legend at the final stage of the World War 2.....	147

Reviews	150

Annotations, Glosses	154

Chronicle	163

ŠTÚDIE

RAKOUSKO A EVROPA V PRVNÍM DESETELETÍ 19. STOLETÍ – VOJENSKOPOLITICKÉ SOUVISLOSTI

LADISLAV VAVERKA

VAVERKA, L.: Austria and Europe in the First Decade of the 19th Century – Military and Political Context. *Vojenská história*, 3, 20, 2016, pp 6-28, Bratislava.

The study deals with the issue of internal and external policy of the Habsburg monarchy in 1806 – 1809 in the context of military history. The emphasis is put on the internal political struggle of the individual fractions of the highest government circles, especially in the issue of external policy towards France. Firstly, the study narrates the situation in Europe in the stormy epoch of Napoleon wars, also analysing the internal political relations in the empire after the Slavkov catastrophe and the foreign policy issue until 1808 and secondly deals with preparations for the declaration of war by France following the Spanish uprising. The author based his study mostly on the Czech and Austrian literature. The revanchist efforts of Vienna following Slavkov were still very strong and finally had significant impact on the decision to declare war on France in the spring of 1809.

Military History. Austria and Europe. 19th century. Military and Political Context.

Francouzská revoluce a napoleonské války se podílely na nezvratných změnách v dosavadních, na feudálním principu uspořádaných strukturách tehdejší Evropy. Turbulentní události poslední dekády 18. století ve Francii a období napoleonských válek způsobily dalekosáhlé proměny v evropské společnosti ve sféře politické, hospodářské, sociální, či kulturní.¹ Tento odklon od tradičního feudálního ke kapitalistickému uspořádání společnosti a modernizaci založené na průmyslové výrobě, by byl bez události let 1789 – 1815 válek nemyslitelný.²

Převratné změny přišly ze země, jejíž „horké hlavy“, jak německý filozof Georg Friedrich Hegel Francouze nazývá, odstartovaly útokem 14. července 1789 na bezvýznamnou pevnost Bastilu onen osudový řetěz událostí, který je dodnes historiografií nazýván jako klíčová událost moderních evropských dějin. Velká francouzská revoluce byla milníkem mezi společností preindustriální, tradiční a společností moderní. Velká francouzská revoluce se po dvě století stala předmětem mnoha historických interpretací, jako například otázky směřování, pokroku, kontinuity či diskontinuity tohoto historického procesu.³

Vojska 1. protifrancouzské koalice (1792 – 1797) byla neustálou hrozbou pro chaosem zmítanou mladou republiku. Do koalice přistoupily absolutistické monarchie starého řádu (Rakousko, Rusko, Švédsko, Španělsko, Švédsko), které po popravě Ludvíka XVI.

¹ Srov. REINALTER, Helmuth. *Die Französische Revolution in der neueren Historiographie*. In *Napoleonské války a historická paměť*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference konané ve dnech 21. – 22. dubna 2005 v Brně. K vydání připravili L. Fasora, J. Hanuš a J. Malíř. Brno 2005, s. 39.

² HROCH, Miroslav. *Napoleonské války a evropská společnost*. In *Napoleonské války a české země*. K vydání připravili: Ivan Šedivý, Pavel Bělina, Jan Vilím a Jan Vlk. Praha 2001, s. 7.

³ TINKOVÁ, Daniela. *Revoluční Francie 1787–1789*. Praha 2008, s. 11.

pokládaly Velkou francouzskou revoluci a její ideje za nebezpečí, které by mohly srazit z trůnu jednou i je. Nejvyšší míru znepokojení vyvolala francouzská revoluce v Rakousku, dosavadní bašť legitimismu a konzervatismu. Po smrti císaře Leopolda II. (1792), který pokračoval v osvěcenských reformách říše v liberálním duchu, nastoupil na trůn zpátečnický a na roli císaře nepřipravený František I., s jehož dlouhým obdobím vlády (1792 – 1835) je bezprostředně spjat policejní režim opírající se o tuhou cenzuru. Za Leopolda II. byly zaznamenány skupiny obyvatel, které přijímaly francouzskou revoluci s neskrývanými sympatiemi. Tyto tendence můžeme sledovat jak v českých zemích, tak Uhrách a Rakousích.

Do koalice dále vstoupil tradiční francouzský rival Velká Británie, jenž hájil své vlastní mocenské zájmy v koloniích. Není překvapením, že tato ostrovní velmoc sledovala dění v revoluční Francii s obavami. Vedle soupeření v ekonomické sféře svého „přirozeného“ nepřítele („národní válka“) Francii považovala za narušitele rovnováhy sil na kontinentě. Revoluce ve Francii se po jakobínském teroru vyčerpala a bylo jen otázkou času, kdy se chopí moci někdo, kdo získá všeobecnou podporu občanů. Chaotická situace hrála do karet vlivným generálům, kteří se těšili u armády i obyvatelstva Francie velké přízni. Ve Francii stále více stoupala hvězda oblíbeného Korsičana Napoleona Bonaparta, jenž na sebe poprvé významně upozornil roku 1794 v bitvě u Toulonu v hodnosti kapitána dělostřelectva. Po epoletách generála republiky se vyznamenal při krvavém potlačení rojalistického povstání v Paříži v roce následujícím. Poté mu bylo svěřeno velení nad Italskou armádou o 40 000 mužích, s níž porazil několikrát lépe vybavená a také početnější rakouská a piemontská vojska. Nejprve byl vyřazen z války Piemont. Po drtivém vítězství nad Rakušany u Lodi se Napoleon zmocnil Milána a oblehl pro celou oblast severní Itálie klíčovou rakouskou pevnost Mantovu, kterou navzdory čtyřem protiútokům rakouského velitele Wurmsera po několikaměsíčním obléhání dobyl a stal se tak pánem severní Itálie. V listopadu 1796 první konzul uštědřil rakouské armádě pod Alvinczyho velením porážku u Arcole. Následujícího roku donutil nového rakouského velitele, mladého arcivévodu Karla, k ústupu, aby mohl postupovat přímo na Vídeň. Bezprostřední ohrožení rakouských dědičných provincií však přimělo rakouského císaře podepsat mír v Campo Formiu (1797). Jak se později ukázalo, Rakousko navždy ztratilo bohatou provincii Jižní Nizozemí (dnešní Belgie) a do roku 1815 také své veškeré državy v severní Itálii. Jako kompenzaci obdrželo alespoň část Benátska (které Napoleon rovněž obsadil), zbytek připadl Francii.

V reakci na Napoleonovo egyptské dobrodružství (1798 – 1799) vznikla druhá protifrancouzská koalice (1799 – 1802). Arcivévoda Karel s pomocí ruských intervenčních jednotek generála Suvorovova a finančních „injekcí“ z Anglie opět dobyli nedávno ztracené pozice v severní Itálii a Německu. Mezitím se Napoleon po návratu z Egypta rozhodl definitivně skoncovat s četnými skandály zdiskreditovanou vládou pětičlenného Direktorია. Převratem 18. brumairu roku 1799 (9. listopadu) se stal jedním ze tří konzulů Francie, nejprve na deset let, posléze doživotním. Po drtivém vítězství u Marenga přiměl Rakousko uznat status quo (dané mírem u Campo Formia) podepsáním lunévillských dohod roku 1801. O rok později uzavřel mírovou dohodu s Brity u Amiens, kteří vrátili Francii výměnou za exodus z Egypta veškeré kolonie, anektované během druhé koaliční války.

Nejvíce postihly následky obou koaličních válek podunajskou monarchii. Po dvou koaličních válkách byla monarchie okleštěna o území jižního Nizozemí a državy v severní Itálii. Byla sice odškodněna Tyrolskem, Solnohradskem a částí Benátska, postupně však ztrácela faktický vliv ve Svaté říši římské. Říše byla od třicetileté války, zejména po expanzi Pruska za Fridricha Velikého jen reliktem někdejšího dominantního impéria, na

jehož politiku měli rakouští panovníci jen marginální vliv. Napoleon mezitím dokončoval složitý proces „mediatizace“ – 300 malých států redukoval na 45. Vliv Rakouska a také Pruska ve stále ještě formálně existujícím tisíciletém konglomerátu stále více upadal.⁴

Mír však vzhledem k rostoucí francouzské expanzi ve střední Evropě a ve Středomoří netrval dlouho. Vedle nezvratných zásahů do vnitřních poměrů v Říši došlo k dalším Napoleonovým provokacím – anexí Hannoverska, dynasticky spojeného s britskou korunou. Od míru v Amiens uběhl sotva rok a Anglie se od roku 1803 nacházela s Francií opět ve válečném stavu. Obě mocnosti soupeřily především o kolonie, dále v oblasti východního Středomoří, kde Napoleon provokoval jak Velkou Británii, tak Rusko.

Ruské impérium zůstávalo neutrální. Car Alexandr dlouho váhal, na čí stranu se v následujícím konfliktu postaví. Napoleonovo rozhodnutí popravít prince z rodu Bourbonů d'Enghiena však způsobilo šok u evropských monarchů, zejména u cara Alexandra, který vzápětí uzavřel spojení s Británií. Napoleon toužil navždy skoncovat s bohatou ostrovní velmocí, jež stála u zrodu všech protifrancouzských koalic. Od roku 1803 cvičil v táboře Boulogne svou *Grande Armée*, která se měla v příznivém okamžiku nepřítomnosti britského loďstva v Lamanšském průlivu v Anglii vylodit a zemi si podmanit. Anglie se této invaze oprávněně obávala, neboť neměla armádu dostatečně velkou na to, aby byla schopna přímé invazi vzdorovat. Zato disponovala největším a nejlépe vybaveným námořnictvem na světě, které pobřeží ostrova neustále střežilo.

Ze strachu o svou existenci tato ostrovní země založila již třetí protifrancouzskou koalici (1803 – 1805) a nakonec získala po dlouhých váháních také zprvu opatrného rakouského císaře. Do koalice ještě vstoupilo Švédsko a Neapolsko. Prusko navzdory diplomatickým aktivitám ze strany Anglie, Ruska a Rakouska zůstalo nakonec neutrální. Na straně Francie bojovaly sesterské republiky a dále spojenci z Říše. Válka vypukla v srpnu 1805, kdy rakouská vojska vtrhla na území Bavorska, francouzského spojence. Napoleon, jenž se chystal s dvousettisícovou armádou vylodit v Anglii, se obrátil na dlouhý pochod směrem do Bavorska a jeho *Grande Armée* po ostudné kapitulaci rakouského generála Macka u Ulmu v polovině listopadu obsadila Vídeň a záhy po dvou týdnech jižní Moravu. Po několika menších šarvátkách byla svedena 2. prosince bitva u Slavkova, později známá jako Bitva tří císařů. Napoleon přes svou početní nevýhodu připravil nepříteli katastrofální porážku, jež změnila dosavadní mapu Evropy a Rakousko na několik let vyloučila z rangu předních evropských velmocí. Nic na výsledku nezměnily ani dílčí úspěchy talentovaného arcivévody Karla s armádou o 80 000 mužích na bojišti v severní Itálii, kde po vítězství nad francouzským maršálem Massénou u Caldiera rychle obrátil směr k jižní Moravě, ale bylo již pozdě. Rakousko Slavkovem přišlo o mnoho svých držav (Dalmácie, Tyrolsko, Voralbersko) a muselo Francii platit vyčerpávající válečné reparace. Napoleon tak formálně ukončil Svatou říši římskou národa německého, existující téměř tisíc let a současně zbavil rakouského císaře Františka problémů dvojrolejnosti jeho titulatury.

Válka dále pokračovala, v roce 1806 vznikla čtvrtá protifrancouzská koalice, do níž přistoupilo doposud váhající Prusko. Dlouhé váhání se pruskému králi vymstilo, neboť francouzské síly v bleskové válce rozdrtily pruská vojska. Napoleon zvítězil 14. října

⁴ Císař František se v předtuše brzkého zániku Říše pokusil upevnit svou pozici zřízením nového státního útvaru Rakouského císařství a prohlásil se císařem rakouským. Tímto aktem se však František dopustil právního nonsensu, neboť ve Svaté říši římské vládl jako císař František II. (1792 – 1806) a v Rakouském císařství, které bylo její částí, jako František I. (1804 – 1835). UHLÍŘ, Dušan. *Slavkov a Evropa roku 1805*. In *Evropa 1805*. Sborník prací V. mezinárodního napoleonského kongresu v Brně 26 – 28. září 2005. K vydání připravili Jaroslav Katulán a Dušan Uhlíř. Brno 2006, s. 9.

u Jeny a současně maršál Davout u Auerstädtu. V obsazeném Berlíně Bonaparte v prosinci 1806 vyhlásil kontinentální blokádu, jež měla za cíl hospodářsky zlomit Anglii, a stala se tak prvním symptomem krize v Napoleonově doposud neotřesitelném systému vlády nad Evropou. Válka dále pokračovala s Ruskem a Pruskem. Po nerozhodné bitvě u Jílového se nakonec Napoleonovi podařilo Rusko přesvědčivě porazit u Friedlandu, čímž Napoleon přiměl ruského cara Alexandra I. k podepsání míru, uzavřeného v Tylži v červenci 1807. Rusko se stalo spojencem Francie a přistoupilo k Napoleonovu kontinentálnímu systému. Došlo tak k vymezení sfér vlivu mezi oběma velmocemi, korunovaného dohodnutou „demontáží“ tureckého impéria. Později se ukázalo, že to bylo pouze pragmatické spojenectví s rozumu. Rusko nemělo na další vedení války sílu, a přestože ji prohrálo, uzavřený mír mu přinesl územní zisky a posílení jeho vlivu v severní a jihovýchodní Evropě (zejména na Balkáně). Z pruského záboru území, získaného při trojím dělení Polska, Napoleon vytvořil Varšavské velkovévodství, které bylo spojeno personální unií se Saskem (král Fridrich August II.), plně závislém na Francii. Polská aristokracie Napoleona podporovala, neboť neustále doufala, že dostane po nedávném nešťastném dělení Polska zpět vlastní stát. Proto Polsko patřilo až do Napoleonova konce k jeho nejvěrnějším spojencům.

Vnitřní a vnější politika habsburské monarchie 1806 – 1808

Napoleon dosáhl mírem v Tylži téměř všeho, po čem toužil. Rusko učinil spojencem, čímž na svou stranu výrazně vychýlil misky vah evropské rovnováhy sil. Bonaparte stanul na zenitu své moci, přičemž bezprostředně ovlivňoval většinu evropského kontinentu. Francouzské císařství dosahovalo největšího územního rozsahu, v anektovaných zemích vládli jeho nejbližší příbuzní a přátelé, a i jeho nejzatvrzelejší protivníci na evropském kontinentě museli dočasně akceptovat všechny dalekosáhlé změny, které v Evropě během poslední dekády provedl.

Již na zenitu moci začal Bonapartův kontinentální systém vykazovat trhliny, které tehdy dokázal vypořádat málokdo. Císař se po porážce Pruska cítil pánem Evropy a netajil se svými velikášskými představami o tom, že jeho impérium je obnovenou říší Karla Velikého, byť postavené na modernějších základech. Největší z těchto symbolů bylo Napoleonovo opájení se vlastní mocí, které vyústilo v úpadek císařovy soudnosti, což se projevilo další vojenskou expanzí. Císař Francouzů svým neustálým stupňováním napětí na evropském kontinentu nebyl pro panovníky nikým jiným, než válečným štváčem, jenž se v honbě za osobní mocí neštítí jakýchkoli prostředků. Obrovskou chybou byla posedlost nad dodržováním systému kontinentální blokády s cílem hospodářsky zruinovat Anglii, která jako jediná evropská velmoc zůstala jeho posledním neporaženým nepřítelem. Nejen, že důsledné lpění na jejím dodržování vehnalo Napoleona do nešťastného španělského dobrodružství, které se stalo první z mnoha dalších předzvěstí jeho pádu. Dekret o blokádě se s odstupem ukázal jako dvousečná zbraň, která uškodila jak Francii, tak i všem zemím, které se ji zavázaly dodržovat, včetně Ruska.

Průvodním jevem prvopočátků krize impéria byla s přibývajícimi roky vzrůstající všeobecná nespokojenost s Napoleonovým systémem. Hluboká deziluze obyvatelstva pramenila ze zklamání z nadějí, které jako mladý generál republiky vzbuzoval. Nabízela se tak otázka, zda svým převratem v brumairu 1799, kdy republiku směřoval k osobní diktatuře a císařství, byla svržena dynastie Bourbonů jen proto, aby byla o několik let později nahrazena dynastií Bonapartů, se stejnou okázalostí, pompou a rituály, jež panovaly na ostatních panovnických dvorech. Navíc v zemích, kde na trůny dosadil vlastní příbuzné

a přátele, často propukala povstání. Nespokojenost se postupně šířila celou společností – zášť k císaři Francouzů dávali najevo republikáni, liberálové i konzervativci. Navíc si Napoleon svým neustálým porušováním dohod (takřka nepřetržitými válkami) znovu popuzoval ty nejsilnější hráče na evropském kontinentu.

K těm nejhouževnatějším patřila habsburská monarchie, která se zapojila do všech tří protifrancouzských koalic. Po řadě porážek, jež vyvrcholily slavkovským debaklem, se ocitla v hluboké krizi. Po prohrané bitvě byl císař František donucen 26. prosince 1805 podepsat Prešpurský mír, kterým habsburská monarchie přišla o své velmocenské postavení. Musela nejen uznat všechny Napoleonovy dosavadní zisky, ale také přišla o všechny své državy v Německu a Itálii a také o část svých vlastních rodových držav. Rakousko postoupilo Francii a jejím satelitům Dalmácii, Tyrolsko a Voralbersko, a ztratilo vliv na Svatou říši římskou národa německého. František se na nátlak Napoleona vzdal v srpnu 1806 titulu římskoněmeckého císaře. Říše tak přestala existovat a nahradil ji francouzský vazal, Rýnský spolek, jehož protektorem se stal Napoleon.

Pokořené Rakousko se proměnilo v mocnost druhého řádu, bylo hospodářsky vyčerpáno a ocitlo se na několik let v politické izolaci. Tíživá situace nastala zejména v hospodářství monarchie, které bylo během dlouhých válek na pokraji bankrotu. Obrovské výdaje na armádu v dosavadních třech válkách s Francií stát řešil vydáváním papírových oběživ, tzv. bankocetlí, což přispívalo k růstu inflace a postupnému zadlužování monarchie. Krize postihla téměř každého, zejména státní zaměstnance, kteří dostávali svůj plat se zpožděním a žebrající úředníci na ulicích se stali součástí každodenního života monarchie. Z hospodářských těžkostí profitovala některá odvětví řemesel, po nichž byla poptávka, a také bohatší sedláci, jimž znehodnocování měny přineslo konjunkturu v zemědělství.⁵

Jen během let 1806 – 1811 se zvýšil státní dluh Rakouska ze 440 na 1 060 milionů zlatých.⁶ Ještě katastrofálnější důsledky měla pro hospodářství monarchie porážka ve válce roku 1809. Vše vyvrcholilo o dva roky později krachem rakouských státních financí, kdy byla rakouská měna na pokyn ministra financí hraběte Josefa Wallise devalvována v poměru 1:5. Toto rozporuplné opatření vedlo ke zbídačení většiny obyvatelstva, které přišlo o své veškeré úspory. Krach rakouských státních financí způsobil obyvatelstvu monarchie fatální důsledky a tato hořká zkušenost se ztrátou veškerých prostředků přetrvávala po generace. Vlekou finanční krizi však tato opatření nezastavila, a v následující válce roku 1813 musely být další výdaje na armádu kryty tzv. anticipačními šajny z výnosů pozemkové daně.

***

Habsburská monarchie utrpěla také vojensky a politicky. I císař usoudil, že je po slavkovském fiasku zapotřebí nezbytných reforem v armádě, aby mohlo co nejdříve rehabilitovat své nedávno ztracené velmocenské postavení. Muselo se prozatím smířit s tím, že kleslo na mocnost druhého řádu. Toto politické selhání se odrazilo v personálních změnách vládních kruhů monarchie.⁷

Z výše zmíněných důvodů císař umožnil přístup do nejvyšších ministerských postů mladším a o poznání energičtějším osobnostem, které by tak navrátily monarchii zpět do rangu evropských velmocí a napravily jeho pošramocenou reputaci. Symboly liberálnějších změn v politickém ovzduší monarchie se staly dvě osobnosti – arcivévoda

⁵ Srov. LNĚNÍČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové*. Praha 1999, s. 57.

⁶ Tamtéž, s. 58.

⁷ DOSTÁL, Tomáš. *Poslední vítězné tažení císaře Napoleona. Francouzsko-rakouská válka v roce 1809*. České Budějovice 2008, s. 12.

Karel a hrabě Stadion⁸. Jedním z mála pozitiv bylo jmenování zkušeného diplomata Stadionu státním kancléřem, přestože se ve svých postojích rozcházel. Později byl císař donucen na nátlak svých poradců souhlasit s „lidovým charakterem“ války s Francií, což mu bylo bytostně „proti srsti“.⁹

Mladší císařův bratr arcivévoda Karel¹⁰ byl po Slavkově považován za jediného muže v armádě, jenž mohl dostat monarchii z marasmu, do kterého se v průběhu desetiletí nepřetržitých válek nechala vtáhnout. Po přešpurském míru získal arcivévoda klíčový vliv v řízení monarchie a byl zastáncem řady nezbytných reforem, jež by Rakousko přivedly zpět na výsluní. František nabídl velení armádě svému bratru arcivévodovi Karlovi, s tím, že „*jej země opět potřebuje*“. Arcivévoda nebyl naivní a zejména po zkušenostech z intrik, vedoucích k jeho odvolání z Dvorské válečné rady v letech 1804 – 1805, podmiňoval svůj post udělením rozsáhlých pravomocí ve vojensství včetně jmenování do hodnosti generalissima, postu prezidenta Dvorské válečné rady a ministra války. Aby měly reformy naději na úspěch, chtěl arcivévoda soustředit ve své osobě veškeré nejvyšší pravomoci rakouského vojenského establishmentu. Z výše uvedeného vyplývá, že arcivévodova úloha byla složitá už od jeho jmenování. Proti Karlovi intrikovali i jeho nejbližší poradci, kteří se snažili jeho pozici soustavně oslabovat. Tyto intriky mimo jiné brzdily zahájení nezbytných vojenských reforem.

Karel patřil spolu se svými bratry arcivévodou Rainerem a Josefem k tzv. mírové frakci nejvyšších vládních kruhů. Arcivévodové zastávali stanovisko ozbrojené neutrality a válku s Francií si nepřáli minimálně do doby, než budou dokončeny všechny nezbytné reformy. K arcivévodovým předním zastáncům dále patřili představitelé jednotlivých departmentů a ředitelství vojenské správy, např. Latour či Karlův prostředník generál adjutant Grünne. Arcivévoda Karel se Stadionem věřili, že reformami zlepší vnitřní neutěšené poměry v říši.

Arcivévoda si na císaři vyžádal propuštění nejvyšších představitelů v řízení monarchie – z vedení Dvorské válečné rady byl okamžitě odvolán hrabě Colloredo. Z dalších významných osobností šlo o odstranění Collenbacha, Stahla nebo generála Lambertiho, zastávajícího funkci generálního adjutanta. Nejvýraznější změna se týkala klíčového postu státního kancléře Cobenzla.¹¹ Arcivévoda Karel sice dostal od svého

⁸ Stadion byl zkušeným diplomatem. Rodák pocházející ze Švábska vyrůstal v rodině dvořanů u mohušského kurfiřta a ve své kariéře diplomata působil například jako rakouský velvyslanec v Petrohradu či Berlíně, a stál mimo jiné při vzniku třetí protifrancouzské koalice roku 1805. Ve své kompetenci měl i problematiku financí. Po svém nástupu do funkce se dostal do císařovy přízně také z důvodu, že se revoluce děsil a nenáviděl ji jako sám císař.

⁹ Srov. RÖSSLER, Helmuth. *Graf Johann Phillip Stadion Napoleons deutscher Gegenspieler. I.-III, I. Band*, München 1972, s. 231-232.

¹⁰ Arcivévoda Carl Ludwig Johann Joseph Laurent byl třetím synem císaře Leopolda II. Přestože po celý svůj život bojoval s chatrným zdravím (záchvaty epilepsie), disponoval nesporným talentem vojevůdce a v období revolučních a napoleonských válek byl tím nejlepším, jakého monarchie měla. Do války s revoluční Francií zasáhl roku 1792, v hodnosti generálmajora bojoval v první a později druhé koaliční válce, kde mu bylo svěřeno vrchní velení. V letech 1801 – 1805 zastával post prezidenta Dvorské válečné rady, nejvyššího administrativního orgánu ozbrojených sil země. Po svém odvolání z úřadu velel během kampaně 1805 ve třetí koaliční válce vojskům v Itálii. Počátkem roku 1806 byl jmenován ministrem války a vrchním velitelem veškeré branné moci monarchie. Život arcivévody je zachycen například v dílech: ANGELI, Moriz. *Erzherzog Carl von Österreich als Feldher und Heeresorganisator. Band I.-V.* Wien und Leipzig, 1896 – 1897 nebo CRISTE, Oskar. *Erzherzog Carl von Österreich: Ein Lebensbild im Auftrag seiner Enkel, der Herren Erherzoge Friedrich und Eugen. I.-III. Band.* Wien und Leipzig 1912.

¹¹ RAUCHENSTEINER, Manfred. *Kaiser Franz und Erzherzog Carl. Dynastie und Heerwesen*

císařského bratra volnou rukou ve výběru ministrů a dalších čelních představitelů do nejvyšších vládních kruhů a armády, přesto nemohl odstranit všechny své odpůrce z řad intrikánů, kteří proti němu stáli již v době jeho angažmá prezidenta Dvorské válečné rady v letech 1801 – 1805. Arcivévoda zdůrazňoval, aby na řízení státu participovaly osobnosti disponující potřebnými zkušenostmi a schopnostmi, vysokým morálním kreditem a smyslem pro realitu. V prosinci 1805 byl na jeho návrh jmenován Johann Philipp Stadion-Warthausen státním kancléřem a ministrem zahraničí.¹² Stadion vyznával ideály německého romantického vlastenectví, jež císař nesdílel a vedle toho úzce spolupracoval s příslušníky vládních kruhů, kteří stejně jako on podporovali tyto vlastenecké ideje. Patřil k nim například jeho bratr Friedrich Stadion, dále hrabě Wessenberg, arcivévoda Jan, Joseph von Hormayr, generálové Merveldt, Stutterheim a další. Od počátku nástupu na post státního ministra se snažil Stadion navazovat přátelské styky s členy Rýnského spolku a také Pruskem. Stadion si přál válku s Francií co nejdříve, s čímž se zásadně rozcházel s arcivévodou Karlem.

Ve vnitropolitickém boji sehrály signifikantní roli v řízení monarchie elity dvora – frakce obklopující přední představitele vídeňských vládních kruhů. Vedle Stadionu k frakci, jež si přála válku, patřili další vlivní představitelé na vídeňském dvoře, jako např. dvacetiletá císařovna Marie Ludovika Beatrix, plukovník Anton von Baldacci, generál Johann von Kutschera a uherský hrabě Ferdinand Palfy. Postupně se k válečné straně připojili arcivévodové Jan, Ferdinand a Maxmilián. Naopak protiválečné stanovisko dlouhodobě podporovali zmínění arcivévodové Karel, Josef a Rainer. Všechny tyto dvorské kliky mezi sebou neustále soupeřily o vliv císaře.

Stanoviska obou klíčových politiků se v průběhu prvního roku vlády střetávala. Realisticky uvažující arcivévoda Karel usiloval poskytnout oslabené monarchii několik let míru na to, aby zkonsolidovala své vnitřní poměry, a až poté mohla pomýšlet na revanš za Slavkov. Proto prosadil na post státního kancléře právě zkušeného vyjednavče Stadionu, který podle něj vyznával totožné postoje jako Karel. Oba politikové tak mohli společně vládnout monarchii na základě těžké koncepce a vzájemného konsenzu. Arcivévoda však Stadionu špatně odhadl, zejména co se týče koncepce zahraniční politiky. Zatímco generalissimus byl v otázce brzkého vojenského měření sil s Francií skeptický a zachovával stanovisko dočasné ozbrojené neutrality, hrabě Stadion toužil po brzké odplatě Francií. Charakteristický byl jeho výrok: „*Jestliže Napoleon s válkou nepočítá, musíme s ní zásadně počítat my.*“¹³

Stadionu i arcivévodu Karla nicméně spojovala společná idea – oba státníci se snažili spojit evropské národy v boji proti Napoleonovi. Zpočátku arcivévoda věřil, že hrabě Stadion je zastáncem opatrné zahraniční politiky a válku si přeje, až se všechny reformy v armádě dovedou do zdárného konce. Časem však vyšlo najevo, že se stanoviska obou státníků v jednotné zahraniční politice rozcházejí. Ukázalo se, že Stadion je stoupencem vznikajícího německého nacionalismu, kterého chtěl společně s válečně naladěnou frakcí (za vydatné podpory císařovny Marie Ludoviky a arcivévody Jana) v dalším měření sil s napoleonskou Francií využít. Tyto postoje odporovaly Karlovu stanovisku, pro které připadala v úvahu pouze lokální válka obranného charakteru.¹⁴ Záhy také vyšlo najevo, že se oba státníci odlišují i ve svých názorech. Zatímco konzervativní arcivévoda Karel byl

in *Österreich 1796 – 1809*. München 1972, s. 78.

¹² HERTENBERGER, Helmut – WILTSCHKE, Franz. *Erzherzog Karl. Der Sieger von Aspern*. Graz – Wien – Köln 1983, s. 176-177.

¹³ KOVAŘÍK, Jiří. 1809. *Orel proti Orlu*. Praha 2002, (472 s.), s. 15. ISBN 80-86529-37-1.

¹⁴ BROUCEK, Petr. *Francouzský císař, české země, Rakousko a rok 1809*. In *Napoleonské války a české země*. K vydání připravil Pavel Bělina a kol. Praha 2001, s. 108.

zastáncem zachování centralizovaného státu se stavovským uspořádáním a chtěl realizovat pouze nezbytné vojenské reformy monarchie (zavádění novot se obával podobně jako jeho císařský bratr ze strachu z revoluce), Stadion byl politikem zcela opačného ražení. Zkušený diplomat prosazoval širší změny v monarchii a stávající řád pokládal za feudální přežitek.¹⁵

Stadion také zastával oportunní politiku vůči Francii. Stadionovy ideje směřovaly k lidové (národní) válce a mobilizaci lidových mas. Byly tak v kontrastu se zpátečnickým konzervatismem císaře Františka. Charakter nadcházející války s Napoleonem spočíval v ozbrojení těchto širokých lidových vrstev, jako tomu bylo roku 1797 v Tyrolsku a poté o tři roky později v českých zemích (akademická legie). Již od svého nástupu do funkce se Stadion netajil svými záměry o přímé participaci poddaných na válce a roku 1806 předložil císaři pruské plány organizace národních milic, jež nadchly arcivévodu Jana a přispěly k myšlence tzv. zemské obrany.¹⁶ Krátce po svém nástupu vydal Stadion proklamaci o lidovém charakteru války. Stadion získal oporu v císařovně Marii Ludovice Beatrix, která ovlivňovala svého císařského chotě. Navíc v nejvyšších kruzích převládalo mínění, že Napoleonova přátelská gesta vůči Rakousku jsou pouhou maskou a že císař Francouzů ve skutečnosti čeká na vhodnou chvíli k útoku na podunajskou monarchii se záměrem odtrhnout ji od moře a přerušit tak spojení s Anglií.¹⁷

Rakousko bylo roku 1806 Pruskem a Ruskem lákáno k připojení k čtvrté protifrancouzské koalici, arcivévoda Karel však zaujal jednoznačné stanovisko proti zapojení monarchie do války. Dvorské frakce se mezitím zákulisními intrikami snažily přimět císaře k válce. Dále systematicky oslabovaly postavení arcivévody Karla na vídeňském dvoře, aby ho zdiskreditovaly u císaře a vynutili si jeho odvolání ze všech funkcí v armádě. Generalissimus tak během tří reformních let čelil jednomu výpadu za druhým a během císařova lavírování, zda jít do války či nikoliv, správně poukazoval na žalostný stav státní pokladny, faktickou nepřipravenost armády (reformy se ještě nezačaly realizovat) a ruským slibům o podpoře příliš nedůvěřoval.¹⁸

Postupně Karel narážel na stále větší opozici konzervativních důstojníků, kteří na jeho postavení žárlili, využili záminky o jeho nesouhlasu se zapojením Rakouska roku 1805 do války a přesvědčili tak císaře, aby svého bratra odvolal z vedení Dvorské válečné rady.¹⁹ Velkou chybou se ukázalo nahrazení Zacha generálem Mayerem von Heldensfeld ve funkci náčelníka generálního štábu. Mayer se brzy po svém jmenování projevil jako nespolehlivá osobnost se sklonem ke kritice svého nadřízeného. Neblaze proslul zejména intrikami s císařovým důvěrníkem Szveticsem, aby se dostal do císařovy přízně a zároveň intrikoval proti hraběti generálu Grünnemu, jedním z představitelů Dvorské válečné rady.²⁰ Od počátku nástupu Mayera von Heldensfeld do funkce vedly spory mezi ním a jeho nadřízeným v březnu 1809 k jeho odvolání.²¹

Mocenskou protiváhu těchto reformních snah představoval císař František I. s úzkou skupinou nejbližších poradců, jejichž názorům často podezíravý císař podléhal. Bylo také

¹⁵ RÖSSLER, *Graf Johann Phillip Stadion. I. Band*, ref. 9, s. 264.

¹⁶ RAUCHENSTEINER, *Kaiser*, ref. 11, s. 233-234.

¹⁷ PRÁŠEK, Justin. *Panování císaře a krále Františka I.* Praha 1905, s. 256.

¹⁸ DOSTÁL, *Poslední vítězné tažení*, ref. 7, s. 17-18.

¹⁹ Tamtéž, s. 15. Grünne se poté stal hlavním arcivévodovým poradcem a spolupracovníkem v prosazování vojenských reforem.

²⁰ Dvorská válečná rada, neboli generální vojenské ředitelství, bylo vrcholným vojenským orgánem habsburské monarchie, jež plnilo v období napoleonských válek úlohu ministerstva války.

²¹ RAUCHENSTEINER, *Kaiser*, ref. 11, s. 233-234

známo, že na své intelektuálně nadanější a talentovanější bratry žárlil. Císař František se pokusil zamezit svému bratru přístup do nejvyššího vojenského správního orgánu patrně ze strachu z příliš velké kumulace vojenské a politické moci do rukou jedné osoby, ale nakonec souhlasil s většinou Karlových požadavků.²²

První pokus o oslabení arcivévodovy pozice byl podniknut Karlovým vlastním spolupracovníkem, náčelníkem štábu Mayerem von Heldensfeld. Ten se snažil vyřadit arcivévodu z vedení Dvorské válečné rady se zdůvodněním, aby nebyl „zatížen“ zbytečnou administrativou a mohl se plně věnovat úloze generalissima v připravované válce s Francií. Vše se samozřejmě událo za tichého souhlasu císaře. Situace tak velmi připomínala léta 1804 – 1805. Arcivévoda zpočátku na tento nátlak nereagoval. Situace se změnila poté, co mu císařovna Marie Ludovika v dopise připomněla, aby změnil své stanovisko. Karel rázně poukázal na analogickou situaci roku 1805, která skončila pro Rakousko katastrofou, a pohrozil rezignací na všechny funkce ve vojenském establishmentu. Arcivévoda sice přiznával, že by mohl být nahraditelný, v rakouské armádě však disponoval autoritou, která by se dala nahradit pouze stěží, s čímž většina politiků ve Vídni souhlasila.²³

Arcivévoda Karel byl po celou dobu své funkce v letech 1806 – 1809 obětí intrik převážně poradců z císařova okolí, kteří sledovali na vídeňském dvoře především své vlastní ambice, a nový reformní kurz monarchie vedený oběma energickými státníky se jim vůbec nezamlouval. Do nejvyšších pozic na vídeňském dvoře se dostávali intrikáni, které arcivévoda Karel nazýval „bandou hlupáků“, kteří se systematicky snažili jeho úlohu oslabovat, kdykoliv k tomu našli vhodnou příležitost či záminku. Velmi plasticky atmosféru dvorských zákulisních intrik a latentního napětí mezi císařem a arcivévodou v období krátké stabilizace habsburské monarchie v letech 1806 – 1809 vykreslil rakouský historik Manfred Rauchensteiner ve své hodnotné práci *Kaiser Franz und Erzherzog Karl*.²⁴

Klíčovým hráčem ve vídeňských vládních kruzích byl kupříkladu osobní sekretář císaře Jakob Szvetics. U císaře podporoval fobii z cizinců, aby podkopal postavení Stadionu. Dalšími vlivnými osobnostmi byli státní rada baron Anton von Baldacci a nástupce Lambertiho, plukovník baron Johann von Kutchera, posléze povýšený do hodnosti generála.²⁵

Historiografie hodnotí tyto muže negativně, zejména Baldacciho a Kutscheru, kteří měli být podle nového kurzu odstraněni z funkcí, ale vzhledem k jejich vlivu na císaře k tomu nakonec nedošlo. Kutschera je hodnocen jako člověk, jenž byl charakteristický nejen svými četnými sexuálními dobrodružstvími, ale také nízkou inteligencí a minimálním rozhledem.²⁶ K dalším arcivévodovým nepřítelům na dvoře patřil dvorní církevní hodnostář pater Langenau, dvorní rada Lorenz, Thugut a svobodný pán Balassa, jenž byl nevlastním otcem Baldacciho a také bývalý ministr zahraničí hrabě Cobenzl ve funkci dvorního rady.²⁷ Baldacciho vliv se zvýšil o to více poté, co ho císař pověřil reorganizací státních a konferenčních ministerstev. Baldacci měl také velký vliv na mladou císařovnu Marii Ludoviku. Tito císařovi poradci, patřící k nejhlasitější Karlově

²² Tamtéž, s. 16-17.

²³ Tamtéž, 84-85. Srov. HERTENBERGER, WILTSCHKE, *Erzherzog Karl*, ref. 12, s. 178-179.

²⁴ RAUCHENSTEINER, *Kaiser*, ref. 11, s. 75-110.

²⁵ ROTHENBERG, Gunther. *Napoleon's Great Adversary: Archduke Charles and the Austrian Army 1792-1814*. Stahlehurst 1995. s. 136.

²⁶ CRISTE, Oskar. *Erzherzog Carl*, ref. 10, *Zweiter Band*, s. 375-376.

²⁷ RAUCHENSTEINER, *Kaiser*, ref. 11, s. 80.

opozici, v reformních letech 1806 – 1809 zasévali svár mezi oběma bratry. Poté, co 27. prosince 1805 došlo k setkání Napoleona s arcivévodou Karlem ve Stammersdorfu poblíž Vídně, kde mu nabídl korunu rakouského císaře, začal podezříváný císař na svého bratra neustále žárlit.

Těmto osobnostem se vcelku dařilo využívat žárlivosti Františka na svého mladšího bratra, který byl velmi oblíben jak u armády, tak ve veřejném mínění. „*Kreatury a patolízalové*“ typu Baldacciho či Szveticse, jak je arcivévoda Karel v dopisech svému adoptivnímu otci Albertu Sasko-těšínskému nazývá, zesilovali císařovu paranoii z cizinců dále tím, že rozšiřovali zvěsti o přítomnosti francouzského agenta působícího na vídeňském dvoře. Ačkoliv historiografie akceptuje jeho existenci v nejvyšších vládních kruzích ve Vídni, totožnost tohoto špiona nebyla doposud objasněna. Zřejmě největší vliv na císaře měl právě sekretář Szvetics, který se snažil systematicky likvidovat generalissimovy spojení na dvoře. Právě na Szveticův popud byl roku 1808 odvolán arcivévodův spojenec hrabě Zichy z úřadu ministra financí a na jeho místo byl povolán Szveticův spojenec hrabě O'Donnel.²⁸

Další příležitost pro arcivévodovy nepřátele se naskytla na sklonku léta 1806, kdy Prusko vyhlásilo Francii válku a opoziční frakce kolem Baldacciho, Fasbendera a Kutschery se snažila přimět ministra zahraničí a císaře, aby vstoupili do čtvrté koalice. Přestože Stadion dlouho váhal, pragmaticky uvažující arcivévoda Karel byl zásadně proti válce, kterou Prusko podle něj nemohlo vyhrát, a ruskému caru po negativních zkušenostech z předchozí války příliš nedůvěřoval. Vlivná dvorská frakce kolem Baldacciho, Kutschery a Fasbendera u císaře nakonec prosadila v září 1806 souhlas s umístěním observačního sboru o 80 000 mužích do Čech, 30 000 na Moravu a 15 000 – 20 000 do Haliče a Dolních Rakous. Tyto jednotky, které střežily hranice monarchie až do podepsání tylžských dohod, neunikly Napoleonově pozornosti.²⁹

Nutno dodat, že několikaměsíční přítomnost rakouských observačních sborů kolem severovýchodních hranic s Pruskem způsobila Stadionově zahraniční politice nemalé těžkosti, když se snažil francouzského ministra zahraničí Talleyranda přesvědčit o tom, že chce mít Rakousko dobré vztahy jak s Francií, tak i se zbylými mocnostmi a ozbrojenou neutralitou pouze sleduje bezpečnost monarchie. Talleyrand Stadionovi na to vzkázal, že Napoleon vnímá rakouskou vojenskou přítomnost na hranicích jako ohrožení či chystaný útok ze strany Rakouska.³⁰

Latentní napětí panovalo na hranicích Pruskem během války čtvrté koalice roku 1806, zejména v Haliči až do uzavření míru v Tylži v červenci 1807. Arcivévoda Karel se obával, že v případě vypovězení války se rakouské vojsko Napoleonovi táhnoucímu na Vídeň, nemůže ubránit. Pro Stadionu bylo alespoň jistou úlevou, že dosavadního francouzského velvyslance ve Vídni Larochevoucaulda nahradil roku 1806 generál Andréossy, který neměl tak dobrý úsudek a zkušenosti jako jeho předchůdce, a Stadionovi se jej nejednou podařilo úspěšně oklamat.

Za situace, kdy hrozilo vypuknutí války, byla na jaře 1807 založena *Komise pro zřízení lidových milic* pod vedením arcivévody Jana. V dubnu se uvažovalo o zřízení rezervní armády o síle 82 000 mužů, přičemž by každý pluk disponoval třemi náhradními prapory. K tomu však nakonec nedošlo. Na dvoře se podařilo získat velký vliv státnímu radovi Baldaccimu, jenž byl záhy císařem jmenován jako prostředník mezi arcivévodou

²⁸ Tamtéž, s. 87.

²⁹ ROTHENBERG, *Napoleon's Great Adversary*, ref. 25, s. 137-138. Srov. RÖSSLER, *Graf Johann Phillip Stadion. I. Band*, ref. 9, s. 260.

³⁰ RÖSSLER, *Stadion. I. Band*, ref. 9, s. 260.

Karlem a Stadionem. Nejvyšší vládní kruhy ve Vídni mezitím se zájmem sledovaly nesnáze Napoleonovy *Grande Armée* ve Východních Prusích. Zejména po nerozhodné bitvě u Jílového začaly na arcivévodu tlačit k eventuálnímu vstupu Rakouska ke koalici. Arcivévoda Karel musel uvést věci o stavu armády na pravou míru, a sice že do šesti týdnů má za mírového stavu k dispozici pouze 140 000 mužů.³¹

Mírová smlouva uzavřená v Tylži v roce 1807 znamenala obrat v mezinárodních vztazích. Rusko se stalo spojencem Francie, což vedlo ke změně rovnováhy sil v Evropě v neprospěch habsburské monarchie. Pro Rakousko, které se předcházejícího roku nepřidalo na carovo naléhání po jeho bok proti Francii a zůstalo v tomto konfliktu neutrální, byly výsledky tohoto míru politickou pohromou. Napoleon přenechal ruskému caru Alexandrovi volnou ruku v demontáži tureckého impéria na Balkáně, o který měla stále zájem (jako i v budoucnosti) rovněž habsburská monarchie. Rakouský ministr zahraničí byl navýsost zklamán z carových mocenských aspirací na Balkáně, když dal přednost alianci se svým největším protivníkem než tradičnímu spojenci Rakousku. Rusko po Tylži anektovalo valašské a moldavské knížectví a připravovalo se na anexi Finska.³²

Ve Vídni mezitím intriky v nejvyšších vládních kruzích pokračovaly. V červenci 1808 císař zrušil Státní a konferenční ministerstvo a nahradil jej Tajnou radou, poradním orgánem panovníka, složeného z lidí frankofonní frakce a tedy v opozici proti Stadionovi. Dalším krokem byl císařův útok na arcivévodu Karla, aby se v době míru vzdal velení nad veškerou armádou monarchie a zastával jen funkce ve vojenské administrativě. Ačkoliv si Stadion s arcivévodou Karlem nebyli svými názory v řízení monarchie blízcí, zpočátku v něm našel svého zastávce a v zájmu obou politiků bylo, aby se podporovali. Stadion nadále zaujímal proreformní liberální kurz. V reformním úsilí nadále hájil arcivévodu, jelikož byl přesvědčen, že je jediný, kdo může Rakousku navrátit ztracenou vojenskou slávu a prestiž. Císař po opětovném Karlově vyhrožování okamžitou rezignací na všechny své posty a také na nátlak Stadionu od svých požadavků ustoupil. Stadion se stal poté, co se zastal arcivévody Karla, sám terčem dalších z mnoha výpadů z císařova okolí a padaly i námitky, že jako cizinec nebude naplno bojovat za rakouskou věc. Vídeňské vládní kruhy jej dokonce podezřívaly, že je členem zednářských lóží.³³

Stadion chápal válku roku 1809 jako boj Rakouska za svou svobodu, která je nyní Napoleonem ohrožena. S tím byl za jedno s podobně smýšlejícím arcivévodou Janem, zejména v otázkách charakteru budoucí války s Francií a ustavením zeměbrany. Jan se proto rakouského kancléře zastal a prozatím byla pozice obou reformátorů zdánlivě neotřesitelná. Jejich opozice ve vládních kruzích se alespoň načas spokojila s tím, že jim odstříhla prostředky nutné k provedení zásadních vojenských reforem a doufala, že se Stadion vzdá své agresivní zahraniční politiky.³⁴ Finanční těžkosti se ukázaly dalším stěžejním aspektem, se kterým se oba státníci dále zaobírali. Žalostný stav státního rozpočtu se řešil nikoliv nutnou reformou, ale nouzovým vydáváním dalších papírových oběživ (bankocetlí). Neustále se tak zvyšovala inflace a nepomohla ani změna ministra financí hraběte O'Donella. Nezdravý stav financí monarchie měl podíl na tom, že se Rakousko odhodlalo následujícího roku k válce.

³¹ Srov. RÖSSLER, *Graf Johann Phillip Stadion. I. Band*, ref. 9, s. 274.

³² BĚLINA, Pavel. Napoleonské války – předěl v dějinách mezinárodních vztahů a vojenského umění. In Napoleonské války a evropská společnost. In *Napoleonské války a české země*. Praha 2001, s. 38.

³³ RÖSSLER, *Stadion. I. Band*, ref. 9, s. 229.

³⁴ DOSTÁL, *Poslední tažení*, ref. 7, s. 34-35.

Intrikování však neustalo. V březnu 1808 pověřil František I. generály Kleina a Kutscheru, aby generalissima špehovali a odstranili ho z vedení Dvorské válečné rady. Další z pokusů s cílem dostat arcivévodu Karla z vedení klíčového vojenského administrativního orgánu v říši byl podniknut v létě 1808. Nový ministr financí propočítal, že si stát může dovolit vydržovat armádu po dobu pouze šesti měsíců, avšak arcivévoda oponoval nepřipraveností armády vést na jaře příštího roku plánovanou ofenzívu do Německa. Jeden z intrikánů na dvoře Fasbender informoval císaře, že se nerozhodný arcivévoda chce válce vyhnout a usiloval proto o jeho odvolání z Dvorské válečné rady. Zastání našel Karel ve svém příteli generálu Lindenauovi, který apeloval na jeho vynikající schopnosti vojevůdce. Nutno však podotknout – Karel neměl ani zdaleka důvěru všech vysokých vojenských představitelů. Kupříkladu přátelé Stadiona generálové Merveldt, Stutterheim, Bellegarde či Vincent neměli vysoké mínění v arcivévodovy schopnosti a velké odpovědnosti dostat úloze generalissima, a řada z nich navíc nesouhlasila s aplikovanými novinkami v armádě.³⁵

Jako rozhodující se ukázala nejednotnost a četné animozity nejen na vídeňském dvoře, ale i v hlavním rakouském generálním štábu, kde proti sobě čelní představitelé nepřestávali intrikovat. Tyto spory oslabovaly jednotnou koncepci zahraniční politiky i sílu rakouské armády v dunajském tažení. Opatrný František proto dlouho váhal s rozhodnutím, zda se zapojit do války či nikoliv. Nakonec se nechal těmito klikami přesvědčit o nevyhnutelnosti dalšího konfliktu. Ke změnám, které vychýlily mísky vah k válečnému střetu, nemalou měrou přispěly alarmující události Napoleonovy okupace Španělska.

Faktory směřování Rakouska k válce

„Doposud ještě Napoleon nezakusil, co to znamená, s povstalým lidem bojovat. Nyní si to musí nejprve vyzkoušet na vás a Španělech. Vy budete poté mnohem úspěšnější než stateční Španělé, neboť máte po ruce svou věrnou monarchii, a když to bude nezbytné, vaši ochranou se stanou špičky jejího vojska, bezpočet armád, početné zálohy a velké vojsko zeměbrany. Tohle vše náš panovník připravuje a organizuje, stejně jako Španělé bojují sice bez těchto příprav, ale s o to větším odhodláním a odvahou, a když to bude zapotřebí, nebudete méně stateční, jako dokazují Španělé. Vděčné a svobodné potomstvo bude jednou říkat: Španělé a Rakušané vybojovali svou svobodu v zápasu za veškeré lidstvo.“³⁶

Vypjatá situace panovala na Pyrenejském poloostrově, kam vyslal Napoleon v roce 1808 francouzská vojska, jež měla dohlížet na dodržování kontinentální blokády. Císař Francouzů požadoval, aby veškeré země, které si podrobil vojensky (nebo byly jeho spojenci), dostály svým závazkům ohledně kontinentálního systému, jehož hlavním cílem bylo hospodářsky zničit Anglii. Situace se zdramatizovala roku 1808, kdy se Portugalsko pod vlivem Británie nepodřídilo Napoleonovým požadavkům uzavřít britskému spojenci své přístavy. Po vypršení krátkého ultimáta vyslal Bonaparte do Portugalska armádu pod velením generála Jeana-Andocha Junota, jehož armáda celé území obsadila. Francouzská okupační vojska, která měla dohlížet na dodržování kontinentální blokády, vtrhla do sousedního Španělska, jež se na počátku 19. století nacházelo v hluboké politické krizi, a od Napoleonova převratu ve Francii bylo na této zemi závislé zejména v oblasti zahraniční politiky. Po smrti osvěcenského panovníka Karla III. nabrala vláda nového krále Karla IV. zpátečnický kurz. Navíc místo panovníka zemi od roku 1792 fakticky

³⁵ RAUCHENSTEINER, *Kaiser*, ref. 11, s. 88-89.

³⁶ *Aufruf an Oesterreichs Völker*. Wien 1809, s. 21.

řídil královnin milenec kancléř Godoy. Španělsko mělo největší léta své slávy dávno za sebou, bylo zaostalou agrární zemí, kterou bylo potřeba reformovat, a Godoyův absolutismus byl v zemi všeobecně nenáviděn. Napoleon se rozhodl využít sporů o trůn mezi Karlem IV. a jeho synem Ferdinandem Asturským ve svůj prospěch. Do jara 1808 na Napoleonův příkaz vtrhlo do země vojsko o 100 000 mužích. Španělské obyvatelstvo nejprve přijímalo francouzská vojska s nadšením.

Španělé měli plné zuby absolutistické vlády stárnoucího Karla IV. a pokoušeli se na jeho místo dosadit korunního prince Ferdinanda. Na to propuklo v březnu 1808 v Aranjuezu povstání, které starého monarchu sesadilo ve prospěch korunního prince, což však překřížilo Napoleonovy záměry. Bonaparte chtěl ze Španělska udělat svůj satelit prostřednictvím dosazení některého ze svých příbuzných na španělský trůn (na základě politického sňatku). Napoleon se tedy rozhodl pro mimořádně riskantní, a jak se později ukázalo, velmi necitlivé řešení španělského problému. V Bayonne donutil oba soupeřící Bourbony k rezignaci na španělský trůn a v červnu na něj dosadil svého bratra Josefa. Tento čin se však ukázal být obrovskou chybou. Svévolné svržení bourbonské dynastie pobouřilo všechny legitimně vládnoucí dynastie v Evropě, které začaly mít strach, že se totéž může stát jednou i jim. Málokdo tehdy předpokládal, že v Pyrenejích bude zuřit dlouhá a krvavá válka (1808 – 1814), která šokovala kontinent svou urputností a brutalitou. Vleklá válka ve Španělsku později významně přispěla k Napoleonově pádu.³⁷ Někdejší rakouský diplomat v Paříži Metternich, o němž ještě bude řeč, lakonicky shrnul důsledky španělského incidentu: „*Napoleona pohlcovala myšlenka na vytvoření vlastního kontinentálního systému a vypuzení španělských Bourbonů. Přemrštěnost těchto gigantických záměrů přispěla o několik málo let později k jeho pádu. Expedice proti Španělsku, která bezpochyby byla nesprávnou ideou, pouze urychlila jeho katastrofu.*“³⁸

2. května 1808 vypuklo lidové povstání v Madridu, které se záhy rozšířilo po celé zemi. Přesto se zpočátku zdálo, že si francouzská vojska se španělskými povstalci bez problémů poradí. Maršál Bessierés v červenci porazil obě spojené španělské armády a 20. července dorazil do Madridu s velkou pompou Josef Bonaparte. Zanedlouho však došlo v bitvě u Bailénu k první významné porážce francouzských expedičních vojsk, která udala tón dalším šesti letům války proti nenáviděným okupantům. Francouzská vojska se postupně dostala do defenzívy, a nakonec se musela stáhnout až za řeku Ebro.³⁹ Po celé zemi se rozhořelo lidové povstání, které se nikdy Napoleonovi nepovedlo zpacifikovat a představovalo až do jeho pádu první vřed v impériu. Zuřila také válka v Portugalsku, kde byly francouzské síly vytlačeny britským expedičním sborem. V prosinci 1808 musel Angličany vyhnat z Iberského poloostrova sám Napoleon s dvoustetisícovou armádou. Tyto události sehrály významnou roli v roce 1809, kdy vleklá válka se španělskými guerillami vážala nemalou část francouzské armády. Této výhody se rozhodl využít rakouský kabinet ve svůj prospěch. Od vypuknutí španělské guerillové války se začínaly po celé Evropě probouzet myšlenky nacionalismu, jednotlivé národy přestávaly považovat Francouze za své osvoboditele. Napoleonovy necitlivé zásahy ve Španělsku popudily všechny panovnické dvory a zažehly tak po celé Evropě lidovou bouři proti Napoleonovi.⁴⁰

Francouzská invaze do Pyrenejí vzbudila u tradičních dvorů odhodlání k válce. Když si Napoleon dovolí svévolně svrhnout vládnoucí dynastii ve Španělsku a okupovat zemi

³⁷ DOSTÁL, *Poslední tažení*, ref. 7, s. 28.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž, s. 32-33.

⁴⁰ Tamtéž, s. 29.

svými vojsky, jakou mají další tradiční dvory záruku, že se totéž nestane i jim, jakmile se vypořádá se španělskými povstanci? Tento čin vyvolal ve vídeňských vládních kruzích obrovské pozdvižení. Rakousko se po červnových událostech roku 1808 začalo připravovat na válku proti Francii a zahájilo válečnou propagandu založenou na vlastenectví všech národů monarchie. Habsburská monarchie měla být první z evropských mocností, která se chopí praporu a všechny Napoleonem potlačované národy osvobodí.

S velkým zájmem situaci ve Španělsku sledovaly vládnoucí špičky ve Vídni, zejména nový ministr zahraničí Stadion, jehož liberální názory a postoje josefinisty byly v kontrastu se zpátečnickým konzervatismem císaře Františka. Stadion se zprvu domníval, že po přešpurském míru se Napoleon spokojí se svým dominantním postavením v Evropě a zanechá dalších výbojů. Tuto domněnku však císař Francouzů záhy vyvrátil dalším posilováním svého vlivu na úkor tradičních velmocí, kdy na anektovaných územích nahrazoval dosavadní vládnoucí rody příslušníky své rodiny. Stadion si po Napoleonově zásahu v Pyrenejích uvědomil obrovské potenciální nebezpečí pro Rakousko. Metternichovi do Paříže napsal, že po Prešpurku nebyl uzavřen mír, ale panuje stav pouhého příměří a Rakousko musí být na případnou válku s Napoleonem připraveno. Stadion si dále od tylžského míru kladl za cíl zrušení francouzsko-ruské aliance, která dostala Rakousko do beznadějně politické izolace, z níž ho mohla vyvést jedině Napoleonova anexe Španělska. Napoleonovo unáhlené španělské dobrodružství tak hrálo jak Stadionovi, tak válkychtivým klikám ve Vídni do karet.⁴¹

Mladý hrabě Klemens Lothar Metternich pocházel ze staré rodové šlechty z Porýní. Již při studiích ve Štrasburku inspirovalo mladého Metternicha Machiavelliho klasické dílo *Vladař*, jehož politický pragmatismus se stal neoddělitelnou součástí politiky po celou jeho kariéru.

Mladý hrabě byl přesvědčeným konzervativcem, který věřil ve feudální model uspořádání státu, spočívající v absolutní moci panovníka na základě božské prozřetelnosti. Po celou svou politickou kariéru se tento starý pořádek snažil za každou cenu Evropě udržet co nejdéle. Podobně jako císař František cítil k francouzské revoluci a Napoleonovi silnou averzi.

František I. považoval Napoleona za svou *nemesis* a věřil, že je Bohem předurčen, aby způsobil jeho pád.⁴² Od května 1806 měl Metternich v úloze rakouského velvyslance v Paříži hájit zájmy monarchie a rehabilitovat špatné mezinárodní postavení Rakouska po Slavkovu. Hrabě přesvědčivě sehrál úlohu poučeného ambasadora poražené monarchie a nadále ujišťoval císaře Francouzů o rakouské loajalitě a snažil se tak posilovat rakousko-francouzské vztahy, aby dosáhl alespoň částečného zmírnění vysokých válečných reparací.

Metternich sice správně odhalil v Napoleonově zdánlivě neotřesitelném impériu první trhliny, a to v Bonapartově nadále agresivní dobytvačné politice realizovanou zavedením kontinentální blokády, dále neuváženou vojenskou invází do Pyrenejí, i silící nespokojeností mezi lidem i armádou proti císařovu režimu. Tato expanzivní politika dokazovala ostatním evropským panovníkům, že se Napoleonovy dobytvačné choutky nezastaví před ničím. Velmi špatně však Metternich odhadl reálnou situaci, která ještě v letech 1808 – 1809 nemohla přivodit Napoleonův pád. Hrabě věřil tomu, čemu věřit chtěl, a sice že Napoleon velmi záhy narazí na hranice své expanze. Ve svých závěrech

⁴¹ Tamtéž, s. 240.

⁴² Metternich, který se sblížil s císařem Františkem již během prvního setkání ve Vídni na začátku devadesátých let, si během několika angažmá diplomata v Rakouském Nizozemí, Drážďanech a posléze Berlíně velmi rychle přivykl politické praxi. Cennou lekcí představoval neúspěch příměří nerozhodného pruského krále Fridricha Viléma III. připojit se k třetí koalici v roce 1805, z něhož se poučil.

dal průchod mnoha spekulacím, které se později ukázaly jako zcela mylné. Rakouský ambasador přecenil vnitropolitickou opozici proti Napoleonovi ve Francii, dopady vlivu Taylleranda a potlačení španělského povstání, čehož mělo Rakousko využít.⁴³

Ve svých obsáhlých relacích zasílaných do Vídně Metternich předpovídal, že povstání ve Španělsku je první částí dramatu brzkého Napoleonova pádu a v relacích v letech 1808 – 1809 pravidelně přiléval olej do ohně přehnanými analýzami, že je Rakousko po Španělsku další Napoleonova obětí jeho agresivní politiky. Ve Stadionovi, který patřil ve vídeňských vládních kruzích k frakci, která si od Slavkova přála válku s Francií, však našel pozorného posluchače. Stadion a Metternich byli svými názory diametrálně rozdílné osobnosti, ale pojil je společný zájem – zničit Napoleonovo impérium. Oba státníci v něm viděli muže toužícího především po stále větší osobní moci, který svou expanzí ohrožuje samotnou existenci Rakouska. Metternichovou hlavní prioritou bylo především hájit velmocenské ambice habsburské monarchie ve středoevropském prostoru, Napoleona chlácholit přátelstvím poučené země a pomocí pragmatické politiky umožnit, aby se pošramocené Rakousko opět postavilo na nohy, dříve než ho Napoleon porazí vlastní vojenskou silou.⁴⁴

Metternichův vykalkulovaný pragmatismus, který uplatnil v letech 1809 – 1813⁴⁵, výstižně charakterizuje následující odůvodnění jeho pragmatické a v tomto případě vhodně aplikované politiky: „*Nemůžeme-li nepříteli zabít, musíme mu obětím zabránit, aby nezabil on nás. Je tu sice určité nebezpečí, že nás zadusí, ale nabízí se zároveň šance, že přežijeme, i když ve zmrzačené podobě.*“⁴⁶

Metternich získával informace pomocí svých informátorů, z nichž se nejvíce spoléhal na své dvě vysoce postavené milenky z pařížských vládních kruhů, manželky Napoleonových velitelů – Laury Junotové a Napoleonovy sestry Karolíny Muratové. Napoleonovi se tedy případná válka s Rakouskem hodila, neboť by podunajskou monarchii mohl po další porážce učinit ještě více závislou na Francii. Proto nařídil Fouchému, aby Metternicha neustále sledoval a podsouval mu prostřednictvím obou žen dezinformace o tom, jak velká nespokojenost s Napoleonovým režimem ve Francii panuje a zkresloval počty mužů, které by mohla Francie proti Rakousku v případném konfliktu nasadit.⁴⁷

Navenek se Bonaparte snažil rakouského císaře od války odradit a hrál dvojí hru, ale věřil, že v případné válce Rakousko rychle porazí, navždy tak zpacifikuje jednoho ze svých nejhrouževnatějších nepřátel, a na dlouhá léta konečně neutralizuje středoevropský prostor. Naneštěstí pro habsburskou monarchii Metternich podsouvaným dezinformacím uvěřil. Netušil však, že je Napoleonovo impérium předurčeno k zániku – že stačí do jeho rozpadu vyčkat několik let.⁴⁸ Metternich vtáhl Rakousko do zbytečné války bez spojenců, kterou samotné nemohlo vyhrát. Jeho relace přesvědčily doposud nerozhodného císaře, aby souhlasil se zřízením zeměbrany v červnu 1808.

Rakousko nelenilo a od června 1808 začalo s tajnými přípravami na válku. V květnu a červnu byly vydány patenty o zřízení rezervních a zeměbranceckých praporů. V průběhu

⁴³ Metternichovu pařížskou misi podrobně popsal historik Manfred Botzenhart. BOTZENHART, Manfred. *Metternichs Pariser Botschafterzeit*. Münster 1967.

⁴⁴ DOSTÁL, *Poslední tažení*, ref. 7, s. 29-30.

⁴⁵ Tehdy byl již rakouským státním kancléřem a Rakousko bylo ještě více ve vleku Napoleonova impéria.

⁴⁶ Tamtéž, s. 30.

⁴⁷ ŠEDIVÝ, Jaroslav. *Metternich kontra Napoleon*. Praha : Panorama, 1985, 1988, (241 s.); s. 58-62. ISBN 80-7207-564-0.

⁴⁸ Tamtéž, s. 59.

korunovace nové císařovny Marie Ludoviky v Uhrách v srpnu po jejím boku císař apeloval za schválení zemské hotovosti uherskými stavy a dokázal vyvolat mezi tamním obyvatelstvem vlastenecké nadšení.⁴⁹ Napoleonovy nesnáze ve Španělsku, kterých stále nebralo konce, dávaly jistou naději po válce toužícím vídeňským frakcím. Do těchto frakcí v roce 1808 patřil státní kancléř Stadion, třetí manželka císaře Františka Marie Ludovika, arcivévoda Jan a Ferdinand, tyrolský rodák baron von Hormayr, císařovi poradci Baldacci, Kutschera, či vysoce postavení generálové Stutterheim, Merveldt, Bellegarde a Vincent.

Ministr financí O'Donnell navíc v létě 1808 dospěl k závěru, že státní pokladna vydrží financovat armádu maximálně šest měsíců. „*Armáda stát zhltně!*“ Arcivévoda Karel, zastávající mírové stanovisko se nechal postupně Stadionem a dvorním radou Baldaccim přesvědčit o tom, že Rakousko nemá jinou možnost, než vsadit na válečnou štěstěnu.⁵⁰ Arcivévoda do konce srpna uznal, že válka je nevyhnutelná a posléze vydal nezbytné dispozice k přípravám armády.⁵¹

Rakouské řinčení zbraněmi neuniklo francouzskému ambasadoru ve Vídni hraběti generálu Andréossymu. Velvyslanec okamžitě informoval francouzského císaře o změně nálad v habsburském soustátí, ale uchlácholen Stadionem, jenž o válečných snahách vídeňské vlády úspěšně „mlžil“, nepřikládal nakonec tomuto úsilí takovou váhu, jako Napoleon. Tomu neunikl vznik zeměbrany, který ho nadmíru rozčilil a v květnu Vídni pohrozil, že postaví armádu o síle 300 000 mužů, s níž Rakousko zničí a říši poté bez okolů rozdělí. Naopak Andréossy se naivně domníval, že pozice Stadionu v konzervativně laděných vládních kruzích není nikterak silná a zeměbrana a další vojenské reformy jsou jen prostředky čistě obranného charakteru.⁵²

V dalších jednáních s francouzským dvorem se snažila rakouská vláda Napoleona přesvědčit, že se skutečně na válku nepřipravuje a pouze realizuje opatření na případnou obranu své říše. Těmto slovům však Napoleon příliš nedůvěřoval. Po bouřlivých událostech ve Španělsku v srpnu 1808, kdy byla francouzská vojska zatlačena za řeku Ebro, Napoleon poněkud zvolnil ve své ostré rétorice a vyjádřil se v tom smyslu, že chápe rakouská bezpečnostní opatření. Stále však nechával své početné vojenské posádky v pruském Slezsku a zemích Rýnského spolku. Rakousko odrazoval od případné války, kterou by podle jeho slov nemohlo vyhrát. Metternich správně vyvodil, že se Napoleon bude nejprve snažit vypořádat s povstalým Španělskem a Rakousku tak prozatím bezprostřední nebezpečí od Napoleona nehrozí, pokud ho k tomu nebude zbytečně provokovat.⁵³

Přesto rakouské řinčení zbraněmi nebral Bonaparte na lehkou váhu a chtěl si v případné válce s Rakouskem pojistit svého ruského spojence. Nutno dodat, že Stadionu po přešpurském míru doslova dělila představa, že současní spojenci Rusko a Francie na habsburskou monarchii zaútočí, a učinil vše ve svém diplomatickém úsilí, aby toto spojení rozbil.

Na kongresu v Erfurtu v říjnu 1808 zamýšlel Bonaparte utužit svůj spojenecký svazek s Ruskem, aby si v případné válce s Rakouskem uvolnil ruce pojištěním vojenské pomoci z východu a udržel tak Rakousko v patřičných mezích jako doposud. Bonaparte

⁴⁹ Tamtéž, s. 36.

⁵⁰ ALLMAYER – BECK, Joh. Christoph – LESSING, Erich. *Das Heer unter dem Doppeladler. Habsburgs Armeen 1718 – 1848*. Wien 1987, s. 192.

⁵¹ ROTHENBERG, *Napoleon's Great Adversary*, ref. 25, s. 157.

⁵² DOSTÁL, *Poslední tažení*, ref. 7, s. 37.

⁵³ Tamtéž, s. 39.

předpokládal, že pokud si pojistí Rusko, císař František si v nejbližší době netroufne jít do vojenské konfrontace s Francií. Naděje válečných frakcí ve Vídni zvýšila opakovaná zrada bývalého ministra zahraničí Francie Charlese Talleyranda, který na Erfurtském kongresu tajně uzavřel dohodu s carem Alexandrem I. o spolupráci, a od této doby své cenné informace o Napoleonových plánech zaprodával za velkou sumu jak Rusku, tak později na Metternichova doporučení Rakousku. Talleyrand byl od erfurtského kongresu agentem, který poskytoval jak Rusům, tak Rakušanům klíčové informace. Za své služby si samozřejmě nechal patřičně zaplatit.

V tomto ohledu si nic nezadal s bývalým jakobínem, ministrem vnitra Josephem Fouchém, který Napoleona zrazoval opakovaně a francouzský císař jej doposud nepotrestal tak jako Talleyrand. Talleyrand ruského cara nabádal ke zrušení spojenectví s Francií a naopak navrhoval vytvořit rusko-rakouské spojenectví. Alexander byl tímto krokem od někdejšího Napoleonova ministra zahraničí poměrně překvapen. Na kongres jel s tím, že utuží spojenecké styky mezi oběma velmocemi. Tayllerandova zrada a necitlivá zahraniční politika Francie (pokračující válka ve Španělsku a nechuť stáhnout své okupační síly z Pruska) však způsobily obrat ve změně vztahů ruského cara k Napoleonovi.⁵⁴

Ruský car si uvědomil, že když císaře Francouzů zrazují jeho vlastní lidé, jeho zdánlivě neotřesitelná pozice nebude zřejmě tak silná, jak se Alexandr zprvu domníval. Car k Napoleonově požadavku zaujal vlažný postoj, nic nezaručil, omezil se pouze na určité mlhavé sliby, které mohly znamenat cokoli. Na kongresu došlo pouze k vymezení sfér vlivu v Evropě mezi oběma velmocemi, tedy k ratifikaci tylžských dohod. Rusko mělo nadále volnou ruku v oblasti Finska a na dolním toku Dunaje. Dal tak Napoleonovi souhlas dále rozšiřovat svůj vliv v územích anektovaných v předchozí válce.⁵⁵ Výsledkem erfurtských dohod byl nejistý slib ruské vojenské pomoci v případě války Francie s Rakouskem, ale císař Francouzů vycítil, že na vypočítavého cara se spolehnout již nemůže. Napoleon odjížděl z Erfurtu, znepokojen Alexandrovým chladem a vypočítavostí. Rakousko na erfurtský summit pozváno nebylo, zřejmě ze snahy francouzského panovníka svého nejzaručitelnějšího protivníka ještě více izolovat. Na kongresu byl pozván pouze starší rakouský generál Vincent jako pozorovatel.

Po erfurtském kongresu Napoleon upřel všechny snahy konečně se vypořádat se španělskou rebelií. Hlavní jádro *Grande Armée* se v listopadu přesunulo do Španělska a během měsíce byl dobyt Madrid. Diverzní akce Britů byly také zmařeny a zdálo se, že francouzské jednotky mají Pyreneje již plně pod kontrolou. Válka však nadále pokračovala, místo bitev na otevřeném poli přepadávaly malé oddíly španělských partyzánských jednotek francouzská skladiště zásob v lokálních střetnutích a ani jedna z válčících stran nebrala zajatce. Napoleon v lednu 1809 opustil armádu poté, co k němu dorazily zvěsti o chystaném spiknutí v Paříži proti jeho osobě, za čímž stál mimo jiné Tayllerand a Fouché. Prvně jmenovaný z toho nevyvázl zrovna nejlépe, dostalo se mu veřejného ponížení („*Jste jen hovno v hedvábné punčoše!*“) a zastavení vyplácení jeho rent, Fouchého však Napoleon prozatím ušetřil a ponechal ho ve své funkci.

S výsledky kongresu v Erfurtu mohl být hrabě Stadion navzdory nepřizvání rakouských delegátů spokojen. Neodpustitelnou zradou Charlese Taylleranda byl Alexandr odrazen od utužení spojenectví s Napoleonem a o to horečnější aktivitu prováděla Stadionova diplomacie ve snaze získat ruského cara na svou stranu. Vypočítavému carovi však spojenectví s Bonapartem dalo vše, po čem toužil. Na základě tylžských dohod mohl

⁵⁴ DOSTÁL, *Poslední tažení*, ref. 7, s. 44-46.

⁵⁵ PRÁŠEK, *Panování*, ref. 17, s. 40-48

Alexandr anektovat Fínsko a chystat invazi do Norska⁵⁶ a dále na dolní tok Dunaje. Stadion zamýšlel za každou cenu přesvědčit Rusko k válce proti svému dosavadnímu spojenci pomocí nového velvyslance v Petrohradu generála Karla Schwarzenberga. Opatrný car však hrál dvojí hru. Mezi řádky podsouval rakouskému ministru zahraničí myšlenku na „den pomsty“ nenáviděnému uzurpátorovi a Rakousko v přípravách na válku dále povzbuzoval. Na druhou stranu car zdůrazňoval, že v případné válce s Rakouskem dostojí spojeneckým závazkům s Francií, ale nebude mu to činit žádné potěšení. Stadion si toto stanovisko mylně vyvodil jako příslib změny aliance.⁵⁷

Diplomatické snahy Vídně se zaměřily především na oblast Pruského království a státy bývalé říše, nyní Rýnského spolku. Rakousko se v dohodách roku 1808 zavázalo Prusku dodat 40 000 mušket v případě, že pruský král nasadí do války 80 000 mužů, (polovinu tvořily kontingenty pravidelné armády a dále zeměbrana). Jednání možného spojení s Ruskem a Pruskem však narazilo na neochotu panovníků zapojit se do války s nejistým výsledkem.⁵⁸

Habsburská monarchie se navzdory úsilí o sblížení s pruským a ruským dvorem nakonec ocitla bez spojenců. Fridrich Vilém III. Rakousko odmítl ze strachu z Napoleona pod vlivem Alexandra, který tak činil z vypočítavosti.⁵⁹ O to horečnější diplomatické aktivity se projevíly při jednáních o spojení se zeměmi Rýnského spolku, Napoleonovými vazaly. Zvýšená diplomatická aktivita byla patrná ve snaze využít tamních sporů v nejvyšších vládních kruzích v Bavorsku a Württembersku ve prospěch Rakouska. Přesto se dvory obou zemí k alianci nakonec nepřidaly. Jedinými vojenskými silami, které se podařilo Stadionovi z Rýnského spolku získat, byly sbory vyhnáného brunšvického vévody Fridricha Viléma a hesenského kurfiřta Viléma. Přes veškeré diplomatické úsilí získat na svou stranu silného spojence byl Stadion nakonec neúspěšný a habsburská monarchie se musela při válečném konfliktu s Napoleonem spolehnout pouze na vlastní síly.⁶⁰

Habsburská monarchie také postrádala konkrétní záruky aliance od Velké Británie, která rakouské schopnosti Napoleonovi vzdorovat příliš nedůvěřovala, a po neúspěchu čtvrté koalice a uzavření tylžského míru prosazovala nová vláda smířlivější kurz proti Francii než její předchůdci. Británie finančně podporovala pouze španělské guerilly, kam proudily veškeré prostředky britského rozpočtu, a proto ministr zahraničí lord Canning Rakousku žádané finance neposkytl. V posunech při jednání Stadionu s Cunninem došlo až v srpnu 1808. 8. října za Grünneho zprostředkování vytvořil Cuning (navzdory odmítavému stanovisku ministra války lorda Castlereagha) pátou proti-francouzskou koalici a prosadil britský diverzní výsadek v Německu. Rakouské nejvyšší velení si od této diverzní akce slibovalo podporu vypuknuvšího masového lidového povstání a šanci, že pruský král vyhlásí Napoleonovi válku.⁶¹

Navzdory požadované částce dvou milionů liber (z toho 400–500 000 měsíčně), mohla Anglie Rakousku poskytnout zpočátku pouze 250 000 liber. Kvůli potížím s vyplácením

⁵⁶ Tento čin později vzbudil nevoli u nového švédského krále, bývalého Napoleonova maršála Bernadotta.

⁵⁷ KOVAŘÍK, Jiří. *1809 – Orel proti orlu: Napoleonovo dunajské tažení*. Praha 2002, (472 s.), s. 17. ISBN 80-86529-37-1.

⁵⁸ ROTHENBERG, *Napoleon's Great Adversary*, ref. 25, s. 160.

⁵⁹ DOSTÁL, *Poslední tažení*, ref. 7, s. 58-59.

⁶⁰ Více o Stadionových složitých jednáních s představiteli zemí Rýnského spolku: RÖSSLER, Hellmuth. *Graf Johann Phillip Stadion. II. Band...*, ref. 9, s. 24-40.

⁶¹ ROTHENBERG, *Napoleon's Great Adversary*, ref. 25, s. 160.

obrovských finančních prostředků musela být nakonec plánovaná rakouská ofenzíva odložena.⁶² Po evakuaci Moorových jednotek z Portugalska koncem roku 1808 byla Anglie tajným agentem z Vídně Johnem Mordauntem Johnsonem nakonec přesvědčena o tom, že Rakousko opravdu masivně zbrojí, a posléze dodala říši na válečné účely 750 000 britských liber v hotovosti a čtyři miliony ve směnkách.⁶³

Neustále vyhrocená byla také situace v nejvyšších vládních kruzích habsburské monarchie ohledně rozhodnutí vyhlásit válku Francii či nikoliv. Přestože rakouský císař se svou manželkou společně burcoval místní obyvatelstvo vypjatými národními apely, ve skrytu duše stále váhal, neboť angažmá všech lidových vrstev v následné válce v sobě neslo nezanedbatelný a pro monarchii potenciálně nebezpečný demokratický element s latentní hrozbou revoluce, čehož se zpátečnický vladař děsil ze všeho nejvíce. Zatímco arcivévoda Karel se na sklonku léta roku 1808 přiklání k válečné straně, další špičky vojenského establishmentu monarchie, hrabě Grünne či arcivévoda Josef měli o válce stále pochybnosti. Stadion usoudil, že císař potřebuje přesvědčit pádnými argumenty od osoby znalé poměrů ve Francii.

Pozice arcivévody Karla slábla od počátku „španělského incidentu“, kdy jeho spojenců rapidně ubývalo. Na straně generalissima zůstali již jen bratři arcivévodové Josef a Rainer, konferenční ministr hrabě Zinzendorf a hlavní spolupracovník generál Grünne. Nevýhodná Napoleonova situace ve Španělsku a výsledky erfurtského kongresu dodávaly vídeňským vládním kruhům vysoké sebevědomí, že reformovaná armáda sama dokáže nenáviděného Korsičana přece jen bez spojenců porazit. Marně arcivévoda poukazoval na fakt, že armáda není ještě zcela reformovaná a se zeměbranou jako vojenskou silou se počítat prozatím nemůže.⁶⁴

Napoleon v roce 1808 uvažoval o rozdělení tří korun císařství rakouského: českou, uherskou a haličskou. Pominul by tak i rakouský císařský titul, který se jevil v jeho dalších záměrech arbitra jako nepohodlný, přičemž Uhry měly být podle jeho představ hlavní državou podunajské monarchie. Císař Francouzů zamýšlel odtrhnout od Rakouska české země s Haličí výměnou za oblast dolního Podunají, která byla doposud v rukou Turků. 1. srpna Napoleon vydal pamětní spis, ve kterém požadoval rezignaci Františka na císařský titul a odstoupení oblastí jižně od Drávy včetně zemí Koruny české a Haliče.⁶⁵

Tím však Bonapartovy provokace zdaleka nekončily. Na jaře 1809 vydal provolání

⁶² RÖSSLER, *Stadion. I. Band...*, ref. 9, s. 318-319. Srov. CRISTE, *Erzherzog Carl von Österreich... Zweiter Band*, ref. 10, s. 455-456.

⁶³ ROTHENBERG, ref. 25, s. 160.

⁶⁴ Z Rösslerovy biografie o Stadionovi vyplývá, že se arcivévoda snažil intrikami Stadionu před císařem zdiskreditovat. Způsobil by tak odklad při vyhlášení války Francii a mobilizaci vojska, s čímž generalissimus nesouhlasil. Z tohoto důvodu arcivévoda záměrně uvedl nesprávné údaje o početních stavech armády, což následně svedl na Stadionu a přesvědčil tak císaře o jeho vině. Stadion se podobných praktik uvádění nesprávných údajů početních stavů armády dopustil již několikrát a František jej proto žádal, aby prozatím zahraničně-politickou situaci akceptoval. Stadion nebyl schopen vůli císaři dále vzdorovat a svou účast na tom, že po dva roky aktivně přemlouval Františka k válce s Napoleonem, přiznal. Za těchto vypjatých okolností, kdy téměř každý představitel nejvyšších vládních kruhů intrikoval s cílem naplňovat své vlastní ambice, panovalo mezi císařem a Stadionem latentní napětí, které gradovalo během dunajského tažení a vyvrcholilo Stadionovou rezignací v červenci 1809. Faktem však zůstává, že teze starší rakouské historiografie, očisťující Stadionu z klíčového podílu na vypuknutí války roku 1809 v rámci moderního bádání naplno ztroskotaly. Stadionu můžeme vedle Metternicha považovat jako jednoho z hlavních aktérů dunajského tažení. HERTENBERGER, WILTSCHEEK, *Erzherzog*, ref. 12, s. 204.

⁶⁵ PRÁŠEK, *Panování císaře*, ref. 17, s. 258.

uherským stavům, ve kterém požadoval, aby se zbavili habsburské nadvlády a zvolili si vlastního krále. Proklamace tohoto rázu s cílem podkopat postavení Františka I. pokračovaly v průběhu dunajského tažení. Uherské stavy však zachovaly habsburskému domu loajalitu a na tyto výzvy nereagovaly. Pomocí svých agentů také rozšiřoval mezi poddanými zvěsti, že se císař Francouzů chystá v podunajské monarchii zrušit robotu, jako to nedávno učinil v zemích Rýnského spolku a podněcoval lid k povstání proti císaři. Jednu z korun nabízel arcivévodovi Karlovi, kterého na rozdíl od císaře respektoval, a tím vystupňoval animozitu mezi oběma bratry.

Napoleon však neměl skutečný zájem na rozbití habsburské monarchie. Šlo mu jen o to, aby Rakousko zůstalo vůči Francii loajální a neutralizovalo střední a jihovýchodní Evropu od styků s Británií.⁶⁶ Četná provolání o rozdělení monarchie měla zastrašit Františka a odradit jej od případného konfliktu s Napoleonem. Na druhou stranu se války s Rakouskem neobával. Nutno podotknout, že Napoleonovy záměry rozdělit habsburskou monarchii měly účinek zcela opačný. Naopak vznikly vlastenecké nálady všech národů monarchie, které se staly základnou připravované obrany proti Francii a jejím spojencům.⁶⁷

Vídeňský dvůr, zejména státní kancléř Stadion, podléhal až příliš optimistickým závěrům Metternicha z Paříže, který svým špatně odhadnutým stanoviskem o slábnoucí síle napoleonského režimu v Evropě Vídeň pomýlil. Podle Metternichových analýz měla být velká část francouzské armády ještě na jaře 1809 zaměstnaná bojem na Pyrenejském poloostrově a proti Rakousku se mělo v případném konfliktu postavit vojsko složené z nezkušených nováčků a vazalů z Rýnského spolku. Početní stav rakouského vojska se měl na papíře v následujícím měření sil s Francií nejen vyrovnat, ale dokonce mít mírnou převahu.

Rakousku se tak nabízela výhodná počáteční pozice pro zahájení války. Podle analýz mohl Napoleon nasadit do války proti Rakousku kolem 206 000 mužů, z toho se téměř polovina skládala z podřízených armád Rýnského spolku. Rakouský velvyslanec argumentoval také tím, že poté, co se Napoleon vypořádá se Španělskem, stihne podobný osud i Rakousko.⁶⁸ Metternich nesl za nešťastné dunajské tažení, které bylo od počátku odsouzeno k nezdaru, osobní zodpovědnost. Je velkou ironií, že tentýž muž, který vmanévroval Rakousko do nešťastné války, se stal po jejím skončení od léta 1809 rakouským státním kancléřem (a později tzv. konferenčním ministrem), císařovou pravou rukou, s jehož jménem bylo spjato období tuhého policejního režimu, potlačující vše nové, co v sobě neslo byt' jen malý náznak revoluce. Po Vídeňském kongresu (1814 – 1815) se stal Metternich zakladatelem systému rovnováhy v Evropě, jenž byl založen na principech restaurace, legitimismu a konzervatismu a ve své funkci setrval až do výbuchu revoluce na jaře 1848.

Jedna z posledních relací, zasláná Metternichem do Vídně v prosinci 1808, byla pro poválečně naladěnou dvorskou kliku doslova posledním želízem v ohni. V této relaci Metternich realisticky vyvodil následující závěry, které se s odstupem ukázaly jako chybné: „*Už přes rok obsahují má hlášení spoustu fakt, z nichž lze vykalkulovat nepochybné škody, které Francii působí proradný záměr proti Španělsku, a zdá se mi, že je na tomto místě nemusím opakovat. Připustíme-li, že francouzské prostředky se vůči nám zmenšily o polovinu a že se naše možnosti v případě útoku zdvojnásobily, budou mít síly Rakouska vůči Francii v porovnání s rokem 1805 koncem roku 1808 čtyřnásobné.*“⁶⁹

Navíc se zdálo, že stavy francouzské branné moci ve střední Evropě poklesly, neboť

⁶⁶ POLIŠENSKÝ, Josef. *Napoleon a srdce Evropy*. Praha 1971, s. 90-91.

⁶⁷ PRÁŠEK, *Panování císaře krále*, ref. 17, s. 258.

⁶⁸ Srov. ROTHENBERG, ref. 25, 158.

⁶⁹ KOVAŘÍK, *1809 – Orel proti orlu*, ref. 13, s. 15.

více než 225 000 francouzských vojáků bylo stále vázáno v Pyrenejích a Napoleon mohl na jaře proti Rakousku nasadit 100 000 mužů ze zemí Rýnského spolku a maximálně stejný počet čerstvě odvedených nováčků z Francie. Stadion pod vlivem Metternichových mylných analýz cítil rakouské šance na vítězství roztržštěním francouzských sil po celé Evropě a také v momentu nečekaného rakouského útoku. Z celkových 800 000 mužů bylo 300 000 nasazeno v Pyrenejích, 100 000 ve Francii, 60 000 v severní Itálii a 200 000 ve středoevropském regionu. Rakousko naproti tomu mohlo nasadit 340 000 mužů pravidelné armády (spolu se zálohami 570 000 mužů) a téměř 220 000 mužů zeměbrany a insurekce z Uher. Podle této analýzy měli mít rakouské síly drtivou přesilu. První, ofenzivně laděný plán počítal s útokem do Bavorska, kde měla armáda u tamního obyvatelstva podpořit vypuknutí rozsáhlé osvobozovací války v celém Německu od „tyranského jha“, přičemž rakouská vláda počítala i s připojením Pruska na svou stranu.⁷⁰

Ve skutečnosti měla tato zdánlivě impozantní čísla význam pouze na papíře. Velká část armády stále nebyla dostatečně vycvičena a se zeměbranou, dobrovolníky a insurekcí z Uher se příliš nepočítalo, totéž platilo o zálohách.

Generalissimus během léta 1808 tak postupně ztrácel důvěru v sílu své armády, která by dokázala Napoleonovi účinně čelit. Téměř třetina armády zahrnovala zeměbranu a zálohy – vysloužilce, špatně vycvičené muže nezpůsobilé vojenské služby, kteří cvičili několik desítek hodin, přičemž jich mnoho doposud ani nevystřelilo.⁷¹ Arcivévoda Karel nabyt na začátku roku 1806 rozsáhlých pravomocí a autority nejen nad celým vojenským establishmentem, kterou nedisponoval v Rakousku žádný vojevůdce od Valdštejna. Historiografie se shoduje na tom, že vídeňské vládní kruhy přecenily arcivévodovy mentální dispozice dostát své úloze mesiáše monarchie, jak si ho mnozí idealizovali. Bylo to dáno především nestálou povahou arcivévody (stejně jako císař se vyznačoval nerozhodností). Jeho pozici navíc oslabovaly nekonečné pře mezi ním a svými podřízenými v rakouském hlavním štábu, a také císařským bratrem.

Po dlouhodobých jednáních, zda se má Rakousko skutečně připravit na válku proti Francii či nikoliv, padlo definitivní rozhodnutí 23. prosince 1808. Stadion stanovil vyhlášení války na jaro 1809. Vláda byla přesvědčena, že po potlačení povstání ve Španělsku Napoleon v polovině příštího roku bleskově zaútočí. Rakousko mělo císaře Francouzů předejít a vyhlásit mu válku již na jaře 1809. Poté, co se v únoru tohoto roku začaly soustřeďovat ruské vojenské síly u hranic Transylvánie, bylo pro Stadionu alespoň jistou úlevou, že Rusko zachová v případném konfliktu neutralitu.⁷²

Napoleon nebral přibývající zprávy o zbrojení a seskupování armád v Rakousku na lehkou váhu a 21. ledna 1809 odjel ze Španělska do Paříže, kde potlačil svou opozici a osobně dohlížel na přípravu na další konflikt s Rakouskem, který se zdál počátkem roku 1809 již nevyhnutelným. 8. února hlasovala ministerská rada habsburské monarchie o válce a 12. února 1809 Dvorská válečná rada společně s císařem Františkem a hrabětem Stadionem toto rozhodnutí oficiálně posvětila. Vrchním velením armád byl pověřen arcivévoda Karel, který sice patřil mezi odpůrce většího válečného konfliktu, ale rozhodnutí z nejvyšších míst disciplinovaně přijal s tím, že v armádě habsburské monarchie

⁷⁰ RÖSSLER, *Graf Johann Phillip Stadion, II. Band...*, ref. 9, s. 40. Srov. VOCELKA, Karl. *Glanz und Untergang der höfischen Welt. Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat (1699-1815)*, Wien 2001, s. 180. Vocolka zde uvádí celkový stav rakouské armády na 750 000 mužů, z nichž mělo 400 000 v plánované ofenzivě zaútočit, a zbytek měl sloužit v zápolí – tedy střežit hranice, města a pevnosti.

⁷¹ CRISTE, *Erzherzog... Zweiter Band*, ref. 10, s. 459-460.

⁷² DOSTÁL, *Poslední tažení*, ref. 7, s. 51-53.

není lepšího vojevůdce, který by se mohl postavit v poli doposud neporaženému císaři Francouzů.

Nezanedbatelný vliv na válce roku 1809 také měla Metternichovo úsilí při získání Talleyranda do rakouských služeb v Paříži jako svého špiona, jenž od února 1809 pravidelně zasílal Stadionovi veškeré informace vojenského charakteru. 2. března sdělil Metternich francouzskému ministru zahraničí Jeanu-Baptistu Champagnymu, že je Rakousko ve stavu bojové pohotovosti. V dubnu po vypovězení válečného stavu si hrabě vyžádal cestovní pasy a zamýšlel uprchnout do Vídně, byl však v Paříži na poslední chvíli zadržen. Totéž se stalo jeho francouzskému protějšku ve Vídni.⁷³

V původním plánu útoku náčelníka rakouského vojenského štábu generálního ubytovatele Mayera von Heldensfeld figuroval překvapivý útok hlavní armády shromážděné v jihozápadních Čechách směrem na Řezno do Bavorska ještě předtím, než na frontu dorazí Napoleon s cílem odříznout ho od jádra armády a pokračovat v operační linii na Strassbourg a dále do Francie. Jeho ofenzivní plán měl sice podporu Stadionu, ale dostal se do sporů s arcivévodou Karlem, který byl zapříčiněn vzhledem k dlouhodobým přím s Grünnem. Mayerova pozice na dvoře byla marginální – měl pouze dva přátele, Szveticse a Hormayra. Generalissimus navíc považoval Mayerův plán za příliš riskantní a chtěl s hlavní armádou zaútočit od řeky Inn, tedy z Horních Rakous a krýt tak Vídeň, s čímž byl za jedno s Grünnem. Karlův nejbližší spolupracovník jej dále nabádal k odstranění nepohodlného Mayera, jenž se začátkem roku 1809 navíc údajně spojil s hlavní Karlovou opozicí na dvoře – intrikány Baldaccim a Kutscherou. Mayer, jenž se ocitl pod tlakem, byl císařem na popud generalissima (který podmiňoval jeho odchod rezignací na všechny funkce v armádě) 20. února odvolán.⁷⁴

O čtyři dny později byla opoziční frakce arcivévody Karla oslabena smrtí vlivného dvorního rady Mathiase Fasbendera, který skonal na zápal plic. Mayer byl nahrazen generálním ubytovatelem baronem Prochaskou, jenž se ukázal v roli náčelníka štábu neschopným, a musel být později nahrazen generálním ubytovatelem von Grünnem. Defenzivně laděný Grünneho plán spočíval v soustředění rakouské armády na Dunaji a následné invazi do Bavorska. Počítal však s přímou podporou některých členů Rýnského spolu, například Württenberskem či Bádenskem, které však patřily k nejvěrnějším Napoleonovým spojencům. Plán byl nejasný i v konkrétních záměrech a figuroval v něm špatně průchodný terén rozsáhlými lesními porosty a vodními toky. Z Talleyrandových zasílaných zpráv se rakouské velení dozvědělo, že Oudinotův sbor je soustředěn u Norimberku, s čímž Mayerův plán nepočítal, a tak byl definitivně smeten ze stolu. Čas však hrál proti Rakousku. 12 dnů trvalo přemístění armády z Čech do Horních Rakous a z toho vyplývá, že kdyby Rakušané udeřili již v březnu podle původního Mayerova plánu, mohli Francouze zcela zaskočit. 8. dubna vydal císař František manifest o vypovězení války.⁷⁵

⁷³ KOVAŘÍK, 1809. *Orel proti orlu*, ref. 13, s. 19.

⁷⁴ ROTHENBERG, ref. 25, s. 163-164.

⁷⁵ KOVAŘÍK, 1809 – *Orel*, ref. 13, s. 20-21.

L. VAVERKA: ÖSTERREICH UND EUROPA IM ERSTEN JAHRZEHNTE DES 19. JAHRHUNDERTS – MILITÄRISCH-POLITISCHE ZUSAMMENHÄNGE

Der vorliegende Beitrag befasst sich insbesondere mit den militärischen Aspekten der Innen- und Außenpolitik der Habsburgermonarchie in den Jahren 1806 – 1809. Besondere Berücksichtigung findet hierbei der innenpolitische Kampf einzelner Fraktionen der Regierungskreise vor allem in Bezug auf die Politik gegenüber Frankreich in dieser Zeit. Das Ziel dieser als revanchistisch zu bezeichnenden Bemühungen dieser Kreise war die Wiederherstellung der abermaligen Machtstellung der Monarchie. Während der zwei Jahrzehnte, die hauptsächlich unter dem Zeichen der napoleonischen Kriege (1792–1815) standen, zeigte sich das Habsburgerreich als einer der zähesten Gegner Frankreichs und nahm an allen antifranzösischen Koalitionen teil. Nach dem militärischen Debakel bei Austerlitz im Jahre 1805 sah sich die Monarchie gezwungen, die Mehrheit der bisherigen Regierungsgarnitur abzusetzen und durch neue Politiker und Diplomaten zu ersetzen mit dem Ziel, ihre alte Reputation als Großmacht wieder zu erlangen.

Zu einer der bedeutendsten Persönlichkeiten, die den neuen Reformkurs in den Gang setzten, war Erzherzog Karl von Österreich-Teschen, der jüngere Bruder von Kaiser Franz I. (II.). Der Erzherzog wurde zum Kriegs- und Marineminister berufen und zum Generalissimus ernannt – dem obersten Befehlshaber der Armee der Monarchie. Als ein weiterer, nicht minder wichtiger Vertreter des neuen Kurses ist Johann Philipp Graf von Stadion-Warthausen, der frühere Botschafter der Monarchie in Berlin, zu nennen, der ab 1805 das Amt des Außenministers inne hatte. Im Unterschied zu der eher konservativen politischen Auffassung des Kaiser Franz I. (II.) und Erzherzog Karls beruhten die Grundsätze der von Graf Stadion vertretenen Politik in einer massenhaften Beteiligung der Untertanen der Monarchie im zukünftigen Krieg gegen Napoleon und seine Verbündeten. Insbesondere appellierte Graf Stadion auf das forcierte Vorantreiben der nationalen Sentiments aller Nationen der Vielvölkermonarchie. Dadurch entfaltete sich die Idee der sog. Landwehr, d. h. der Einbindung der Untertanen in den Kampf gegen Frankreich.

Der Gedanke einer Rache am gehassten Korser ebnete sich aber sehr langsam den Weg. In den ersten Jahren, die nach dem Frieden von Pressburg folgten, zeigten sich zwar viele der Berater des österreichischen Kaisers und insbesondere die Kaiserin Marie-Louise besonders kämpferisch, die Revanche war allerdings wegen der Erschöpfung der Monarchie völlig unrealistisch. Selbst Graf von Stadion vermochte mit seiner Außenpolitik an dieser Tatsache nichts ändern. Zudem stoßen solche Bestrebungen auf Ablehnung von Erzherzog Karl. Der Generalissimus zeigte sich über die Möglichkeit eines schnellen militärischen Zusammenstoßes mit dem bis dahin ungezwungenen Napoleon besorgt und wies dabei auf die leere Staatskasse und die langsame Umsetzung der Reformen in der Habsburgischen Armee, die für Napoleon keinen ebenbürtigen Gegner darstellen konnte.

BITKA PRI SOLFERINE 1859

VOJTECH DANGL

DANGL, V.: Battle at Solferino. Vojenská história, 3, 20, 2016, pp 29-47, Bratislava. The contribution is a follow-up to the author's previous study, published in the Vojenská história magazine. It monitors the final stage of events of the largest military encounter of the Austrian Army in the 19th century – the battle at the Northern Italian town of Solferino. The study presents the politic situation at the time when the armed conflict culminated. The military actions of the Austrian Army in Northern Italy are presented clearly, accurately, at a very high professional level. The reader has a chance to get a plastic picture of the final stage of the military event, about which there was an adequate professional knowledge lacking in the current military historical literature. Military History. Austria, Italy. 19th century. Battle at Solferino 1859.

Po bitke pri Magente v európskych diplomatických kruhoch nastalo neočakávané oživenie, ktoré v konečnom dôsledku prinútilo Napoleona III. k väčšej opatrnosti v súvislosti s ďalšími postupmi v talianskej otázke. Prispeli k tomu najmä správy prichádzajúce z panovníckych dvorov európskych mocností, na ktorých sa po víťazstve pri Magente a vstupe francúzskych vojsk na územie Lombardska, ktoré podľa medzinárodných dohôd patrilo Rakúsku, začali objavovať známky znepokojenia z francúzskych vojenských úspechov. Francúzsky vyslanec vo svojej správe z Londýna napísal: „*Britská verejnosť si myslí, že cisár chce zase začať s výbojmi (starého) cisárstva, že po Taliansku zaútočí na Nemecko a potom na samotnú Britániu...*“¹ Cisára znepokojovali aj správy o mobilizácii nových pruských armádných zborov a zvýšenej odvodovej aktivity aj ďalších menších nemeckých štátov po víťazstve pri Magente. V prípade aktívneho vojenského zásahu Pruska proti Francúzsku, by Napoleon III. musel čeliť vojne na dvoch frontoch, pričom elitné jednotky mal viazané na severotalianskom území. Ruská diplomatická podpora Francúzska, kontrola Jadranského mora francúzskym vojnovým loďstvom a prudký vývoj revolučného hnutia v Taliansku znepokojovali Veľkú Britániu do tej miery, že anglické lode na Stredozemnom mori dostali rozkaz blokovať prístav v Neapoli a prispieť k pacifikovaniu obyvateľstva. Problémy pôsobili nekontrolovateľné revolučné pohyby v niektorých stredotalianskych provinciách, odkiaľ boli nútení ujsť aj s habsburskou dynastiou spriaznení panovníci a hrozilo, že revolúcia zmetie aj pápežský štát, ktorému Napoleon III. prisľúbil ochranu. Francúzsky cisár bol teda nútený prehodnocovať svoje politické ciele a napriek svojim pôvodným sľubom, do určitej miery obmedziť talianske zjednocovacie ciele Viktora Emanuela II.

Po bitke pri Melegnane² 8. júna 1859 Rakúšania pokračovali v ústupe k rieke Mincio a ničili po sebe mosty i vojenský materiál, aby sa nedostal do rúk nepriateľa. Na rozkaz panovníka postupne boli stiahnuté aj posádky z okolitých predsunutých pevností (Cremona, Pizzighettone, Brescia) dokonca aj z Ancony, kde bola umiestnená posádka

¹ TARABA, Luboš. *Krve po kolena. Solferino 1859 – zlom ve válkách o sjednocení Itálie*. Praha : Nakladatelství Epoque, 2011, s. 166. ISBN 978-80-7425-062-0.

² Tamže, s. 156-167; DANGL, Vojtech. Ťaženie v severnom Taliansku a bitka pri Magente 1859. In *Vojenská história*, 20, 2016, č. 1, s. 67- 68. ISSN 1335-3314; REGELE, Oskar. *Feldzeugmeister Benedek. Der Weg nach Königgratz*. Wien-München : Verlag Herold, 1960, s. 139-143.

určená na ochranu pápežského štátu, z Modeny, Bologne, Reggio a Ferrary. Väčšina týchto posádok sa pripojila k ustupujúcej 2. armáde. Sklamáný František Jozef I. v liste svojej matke arcivojvodkyni Žofii referoval o neúspechu 2. armády a obviňoval neschopné velenie. „*Gyulai nesplnil moje nádeje. Ústup za Ticino nebol nutný. Miesto toho by bolo lepšie prejsť do ofenzívy.*“ Nie je však všetko stratené, dodáva. „*Pokojne hľadím v ústrety budúcnosti a som rozhodnutý pokračovať v boji až do konca.*“³

Po víťaznej bitke pri Melegnane Napoleon III. nariadil svojim vojskám trojdňový oddych. Obával sa dôsledkov nedobrého fyzického stavu svojej armády, a nemal ani dostatok správ o zámeroch svojho protivníka. Jeho štáb potreboval viac času na zhodnotenie celkovej bojovej situácie a spracovanie plánov na ďalší postup. Keď dostal správu od Giuseppe Garibaldiho o páde Brescie, jeho blízke okolie sa priklonilo k názoru, že cisársko-kráľovská 2. armáda sa buď pripravuje na odpor asi v 60 km pásme medzi železničnou trasou a riekou Pád alebo sa sťahuje k pevnostnému štvoruholníku Peschiera – Mantova – Legnano – Verona. Z obavy o prípadný neočakávaný protiútok Rakúšanov však spojenci postupovali vpred nezvyčajne pomalým tempom.⁴ Medzi mužstvom sa začali šíriť choroby, najmä malária, červienka, týfus, ktoré vyradili z boja množstvo vojakov. S tým istým problémom zápasili aj muži v rakúskej armáde, kde sa aj strategická situácia 2. armády, aj keď si to hlavné velenie plne neuvedomovalo, stávala čoraz hrozivejšou.⁵

Zatiaľ pokračovalo aj doplňovanie vojsk a reorganizácia rakúskych vojenských síl sústredených v severnom Taliansku, ktoré po príchode nových armádnych zborov boli rozčlenené na dve armády. Táto činnosť neprebiehala bez problémov. I. armády zbor dorazil na miesto určenia miesto mája začiatkom júna, a meškala aj dislokácia XI. zboru, ktoré malo byť posilnené aj dobrovoľníckymi stotinami. Z Uhorska bol sem prevelený X. zbor. Nové bojové zoskupenie do dvoch poľných armád bolo dokončené 17. júna a cisár František Jozef I. prevzal hlavné velenie aj so svojím štábom. Na talianskom fronte teraz mal k dispozícii dve armády. 1. armádu pod velením poľného zbrojmajstra Franza Wimpffena, ktorú tvoril II., III., IX. X. a XI. armády zbor, a 2. armádu maršala Franza Schlicka, skladajúcu sa z I., V., VII. a VIII. armádneho zboru. Na bitke pri Solferine sa však z 1. armády zúčastnili iba III., IX. a XI. zbor.⁶ V úzkom kruhu vojenských potentátov

³ Ref. 1, s. 173.

⁴ RÜSTOW, Wilhelm. *Der italienische Krieg 1859*. Zürich 1860, s. 248-249, 261-262; BENCZE, László. *Solferino*. Budapest : Paktum Nyomdaipari Társaság 2001, s. 174-176. ISBN 963-00-9605-6. Podľa dobových údajov prekonať 16-míľovú vzdialenosť medzi Milánom a riekou Chiese spojencom trvalo viac než dva týždne (1 míľa = 1 609 m).

⁵ Dňa 16. júna cisárov pobočník Polliot de Grenneville doručil hlavnému veliteľovi cisársko-kráľovskej armády v severnom Taliansku poľnému zbrojmajstrovi Franzovi Gyulaiu panovníkov list, ktorým ho odvolal z funkcie veliteľa II. armády. O dva dni panovník aj osobne prijal Gyulaiho na dlhšej audiencii, kde mu jeho odvolanie zdôvodnil tak, že zvládnuť ťažkú situáciu vyplývajúcu z tejto funkcie bolo nad jeho sily. Gyulai potom riešil reputáciu svojej osoby elegantným spôsobom, dobrovoľne sa prihlásil ako radový dôstojník do jedného z uhorských útvarov. Podľa niektorých údajov si to však neskôr premyslel, podľa iných bojoval až do konca vojny.

⁶ Ordre de bataille týchto armád pozri Ref. 1, s. 304-309; Wylly, Harold Carmichael. *The Campaign of Magenta and Solferino*. London : Swan Soneneschwein & Co. LIM 1907, s. 219-220. Výstavbu a organizačnú štruktúru habsburskej armády v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 19. storočia do roku 1866 pozri: *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*. zv. V. *Die bewaffnete Macht*. Wien : Der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1987, s. 142-324; DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír. *Vojenské dejiny Slovenska III (1711 – 1914)*. Bratislava : MO SR, 1996, s. 120-140. ISBN 80-88842-02-6; *Sechzig Jahre Wermacht 1848 – 1908*. Bearbeitet im k. u. k. Kriegsarchiv. Wien : Verlag des k. u. k. Kriegsarchiv, 1908; ROTHENBERG, Gunther, E. *The Army*

v okolí panovníka aj po odvolaní Franza Gyulaiho z postu hlavného veliteľa pokračovali rozpory predovšetkým o ďalšom postupe. Ich výsledkom bolo rozhodnutie 23. júna prekročiť rieku Mincio, prejsť do útoku a napadnúť francúzsko-talianskych spojencov skôr, než sa im podarí ukončiť sústredenie svojich síl.⁷ Ešte v ten istý deň večer zaujali pozície v pásme asi 24 km medzi San-Martinom-Solferinom a Castell Goffredo.⁸

Francúzsky cisár, ktorý mal obavy o fyzický stav svojich vojsk, sa teraz už usiloval o čo najrýchlejší bojový kontakt. Prieskum na oboch stranách, ako veľakrát predtým, zlyhal, a tak nasledujúce ráno 24. júna 1859 neočakávane narazili postupujúci Francúzi na dovtedy táboriace rakúske oddiely. Začali sa boje medzi predsunutými jednotkami, ktoré sa v konečnej fáze rozvinuli do najväčšej bitky rakúsko-francúzsko-talianskej vojny a zároveň do jednej z najkrvavejších bojov rakúskej armády v 19. storočí, do bitky pri Solferine.

* * *

Habsburský panovník so svojim štábom plánoval podniknúť útok na spojenecké sily pri rieke Chiese a prekvapiť ich podľa možnosti pri prechode rieky, kde by bola útočná aktivita protivníka čiastočne oslabená. Spojené vojská Napoleona III. a Viktora Emanuela II. však túto rieku prekročili skôr, než to v štábe Františka Jozefa I. predpokladali. Na druhej strane spojenci sa nazdávali, že na protivníka narazia na brehoch rieky Mincio a tu ho prinútiť k rozhodujúcej bitke. Nerátali s tým, že Rakúšania zastavia ústup a prejdú do ofenzívy. Podľa pôvodného bojového plánu sa spojenecké sily mali presunúť a obsadiť predovšetkým lokality Medole, Guidizzolo, Cavriana a Solferino. Narazili však na odpor. Tak sa stalo, že k vzájomnému stretu došlo neočakávane medzi uvedenými riekami. Generálne štáby oboch strán tento stret prekvapil, čo malo okrem iného nemalý vplyv aj na málo koordinované postupy najmä na rakúskej strane a predovšetkým na nečakane vysoké straty znepriatelených strán.⁹

Bitka sa začala v skorých ranných hodinách 24. júna a vyvinula sa zo stretnutia

---

of Francis Joseph. Indiana : Purdne University Press, 1976. ISBN 0911-1984-15; OTTENFELD, R. – TEUBER, O, *Der österreichische Armee von 1700 bis 1867*. Graz, 1971; BERKÓ, István. *A magyar ság a régi hadseregben*. Budapest : A m. kir. Hadtörténelmi Levéltár, 1926, s. 45-53. SCHMIED-BENTANO, Antonio. *Die Armee in Österreich. Militär, Staat und Gesellschaft 1848 - 1867*. Wien : Biblio-Verlag, 1975. ISBN 978-3764-616182; *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526 – 1918*. Praha : Nakladatelství Elka Press, 2003, s. 275-306, 385-386, 391-392, 397- 399. ISBN 80-902745-5-2; *Magyarország hadtörténete*, zv 2., Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1985, s. 11-16. K vývinu pechoty a jazdeckta v uhorských podmienkach DANGL, Vojtech. *Pod zástavou císaře a krále (Kapitoly z vojenských dějin Slovenska)*. Bratislava : Typoset, 2009, s. 75-135. ISBN 978-80-970264-7-9.

⁷ Šéfom armádneho štábu pod velením Františka Jozefa I. sa stal Heinrich Hess a jeho zástupcom podmaršal Wilhelm Ramming. Tito dvaja sa osobne neznášali a zastávali aj rozdielne názory o ďalšom priebehu ťaženia. Hess presadzoval stiahnuť sa do pevnostného štvoruholníka a tu vyčkať na príchod nepriateľa. Ramming navrhoval začať útok na západ od Mincia. Do týchto sporov sa začal miešať aj generálny pobočník panovníka generál jazdeckta Karl Ludwig Grünne. 29-ročný František Jozef I. nemal vojenské skúsenosti z poľa, a tak podliehal často protichodným názorom svojich poradcov. Výsledkom bola nerozhodnosť, navzájom si odporujúce rozkazy a nezmyselné pochody vojsk sem a tam. Napr. II. armádny zbor vinou týchto sporov v priebehu päť dní pochodoval na trase medzi riekami Mincio a Chiese v obrovských horúčavách tam a späť trikrát.

⁸ DZIESZYŃSKI, Ryszard. *Magenta – Solferino 1859*. Warszawa : Dom Wydawniczy Bellona, 2005, s. 121. ISBN 83-11-10136-1.

⁹ TARJÁN, M. Tamás. *1859. június 24. A solferinói csata*. Dostupné na internete www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1859/junius_24_a_solferinoi_csata.

postupujúceho IV. a II. francúzskeho armádneho zboru a IX. zboru Rakúšanov pri obciach Medole a Guidizzola. Tieto miesta tvorili južný okraj postupne sa vyvíjajúcej bojovej línie, ktorá sa ťahala až ku Gardskému jazeru v dĺžke asi 16 km. Táto línia, pri nepriaznivom vzájomnom početnom pomere síl, znamenala pre Rakúšanov, ktorí iba postupne zisťovali, že stoja proti celej mase spojeneckých síl, nevýhodu. Sťažovala rýchle nasadenie záloh, sústreďovanie vojsk na hlavných smeroch úderu a pre relatívnu riedkosť bojových zostáv bola nevýhodná aj pri obrannom spôsobe boja. Navyše svoju úlohu zohrával aj časový faktor. Kým sa spojenci dali do pohybu už v skorých ranných hodinách, veľká časť rakúskych útvarov zostávala v táboriskách až do pol deviatej hodiny, teda do času, keď sa už v južnej oblasti tvoriaceho sa frontu urputne bojovalo. Nedostatočná koordinovanosť bez pevne stanoveného taktického plánu nakoniec viedla k rozdeleniu bojovej aktivity, a tým aj frontovej línie na tri celky, preto viacerí vojenski historici píšu o troch viac menej samostatných bitkách. Po sústredení síl oboch strán tu stáli na talianskom bojisku proti sebe spojené francúzsko-sardínske vojská v počte 151 200 mužov, z ktorých 15 550 tvorilo jazdeckvo, a habsburské oddiely v počte 133 250 mužov vrátane 6 520 jazdcov. Kým Francúzi a Taliani mali početnú prevahu, Rakúšania mali o niečo viac diel, dovedna 413 proti 370 delám spojencov. Iné pramene súčet obidvoch rakúskych armád vrátane delostrelectva, pechoty a jazdeckva odhadujú na úplne vyrovnanú na 156 100 pri rakúskom vojsku a u spojencov na 156 400 mužov. Z nich sa bojov bezprostredne na rakúskej strane zúčastnilo cca 134 200 príslušníkov pechoty, 9 490 príslušníkov jazdeckva podporovaných 624 delostreleckými batériami. Francúzi s Talianmi tu nasadili do bojov cca 132 500 mužov pechoty, 15 500 jazdcov a 420 delostreleckých batérií.¹⁰

¹⁰ DANGL, Vojtech. *Bitky a bojiská v našich dejinách / 2. Od vzniku stálej armády po prvú svetovú vojnu*. Bratislava : Perfekt 2007, s. 193-194. ISBN 978-80-8046-374-8. *Pod cisárskym praporem...*, ref. 6, s. 285. Porovnaj tiež BENCZE, ref. 4, s. 188-189. Údaje autorov sa často líšia. Pozri BÄNLAKY József – *A magyar nemzet hadtörténelme*. Dostupné na internete <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0022/2377.html>; L. Taraba početné sily, ktoré sa stretli v bojoch pri Solferine udáva takto: dovedna 189 648 mužov, 22 631 koní, 752 diel, z ktorých do bojov zasiahlo 126 722 mužov, 6 520 koní a 413 diel na rakúskej strane a na strane spojencov spolu 173 603 mužov, 14 353 koní a 522 diel, z ktorých sa bezprostrednej bitky zúčastnilo 115 500 vojakov, 10 700 koní a 320 diel (TARABA, ref. 1, s. 185). Podľa Bartelsa vzájomný pomer síl pri Solferine zaokrúhlene činil: Rakúšania – 131 000 pechoty, 5 800 jazdeckva, 440 delostreleckých batérií; Spojenci: 163 600 pechoty, 13 000 jazdeckva a 402 delostreleckých batérií (BARTELS, Eduard. *Der Krieg im Jahre 1859*. Bamberg : Buchner 1894, s. 45). K týmto číslam sa približujú aj údaje uvádzané Rüstowom (RÜSTOW, ref. 4, s. 250 a nasl.). Porovnaj tiež MOLTKE, Helmut. *Der italienische Feldzug des Jahres 1859 von der Abthailung des Generalstabes der königlich Preussischen Armee*. Berlin : Verlag von Wittler und Sohn 1860, s. 107-186; Almayer-Beck počty zúčastnených bojov pri Solferine uvádza zaokrúhlene 133 000 Rakúšanov so 413 delami proti 151 000 francúzsko-sardínskym spojencom s 370 delami (ALLMAYER-BECK, Christoph - LESSING, Erich. *Die K. und K.-Armee 1848 – 1914*. München-Gütersloh-Wien : C. Bertelsmann Verlag 1974, s. 57. ISBN 3-570-07287-8). V publikácii o bitkách v českých a slovenských dejinách v obsiahlom hesle o bitke pri Solferine sa uvádzajú čísla 170 000 mužov na strane Rakúšanov a 160 000 na strane spojencov (ČORNEJ, Petr – BĚLINA, Pavel a kol. *Slavné bitvy naší historie*. Praha : Marsyas 1993, s. 190. ISBN 80-901606-1-1). Maďarský historik Józsa hovorí o 133 000 vojakoch so 413 delostreleckými batériami cisársko-kráľovskej armády a 151 000 príslušníkov vojsk spojencov vyzbrojených takým istým počtom diel (JÓZSA, György Gábor. *Ferenc József zászlai alatt (1848 – 1914)*. Budapest : Corvina 1990, s. 31. ISBN 963-13-2598-9), poľský historik Dzieszyński píše o koalíčnom vojsku v sile 147-tisíc mužov a 450 diel (Ref. 8, s. 121). Niektoré prehľadné a syntetizujúce práce nerozlišujú medzi počtami armád na oboch stranách v čase bitky a medzi skutočne nasadenými silami v bitke, započítavajú, resp. nezapočítavajú zálohy, ktoré sa bitky zúčastnili či vôbec nezúčastnili, posádzky pevností, medzi bojaskopných zaraďujú aj tých, ktorí boli vedení v počtoch nemocných, čerpajú často z neoverených dobových časopiseckých článkov a pod.

1. rakúska armáda sa po rozvinutí do bojového postavenia nachádzala na južnom krídle frontu, 2. armáda na severnom krídle. Boje v dopoludňajších hodinách prebiehali značne izolovane, za málo prehľadnej situácie podľa toho, ako sa postupne do bojov zapájali jednotlivé zbory a ich súčasti. Postupne sa ale koncentrovali do už spomínaných troch hlavných smerov úderu. Do bojov v okolí Medole a Quidizzola na juhu, pri San Martine na severe a pri Solferine v strede bojovej línie značne rozťahnutých rakúskych síl. Na južnom krídle sa do boja postupne zapojili zbory 1. armády s cieľom preraziť pozdĺž cesty k Montechiaru a odbremeniť stred bojovej zostavy, ktorý sa sústreďoval pri Solferine v sile dvoch, neskôr až troch zborov 2. armády. Právě krídlo habsburských síl tvoril VIII. zbor 2. armády pod velením poľného zbrojmajstra Ludwiga Benedeka. Medzi ním a stredom zostavy bol značný odstup, a tak sa tu vyvinulo samostatné bojisko, na ktorom Benedek proti Piemontanom, ktorí mali početnú prevahu, svojou účinnou taktikou dosiahol značné úspechy.

Francúzi, ktorí postupovali v troch pochodových kolónach, sa rozvinuli tak, že dokázali na najnebezpečnejších úsekoch boja sústrediť svoju prevahu a odraziť nedostatočne koordinované a často osamotene podnikané útoky rakúskych zborov. Kým IV. a III. armádny zbor Francúzov bránili južnému krídlu Rakúšanov preraziť na sever, zatiaľ I. a II. zbor a francúzska garda útočili na stred rakúskej zostavy, kde ťažisko boja niesol V. rakúsky zbor pod velením podmaršala Johanna Philipa Stadiona postupne podporovaný I. zborom podmaršala Eduarda Clam-Gallasa a VII. zborom podmaršala Thomasa Friedricha Zobela. Proti Benedekovmu VIII. zboru útočila armáda Sardínského kráľovstva pod velením Viktora Emanuela II.

Spojenci sa dali na pochod smerom k bojisku od severozápadu k juhu a rozvinuli sa do bojových zostáv už v skorých ranných hodinách. Väčšina rakúskych útvarov podľa zabehnutého vojenského poriadku dostala teplú stravu o deviatej, čo viedlo k tomu, že útvary dislokované od bojiska vo väčších vzdialenostiach sa pri vyčerpávajúcich zrýchlených pochodoch museli vyrovnáť aj so zvyšujúcou sa horúčavou. Niektoré útvary do boja nastupovali bez toho, že by dostali stravu.

Prvý vzájomný bojový stret sa medzi francúzskym jazdeckým prieskumným oddielom zo IV. armádneho zboru pod velením generála Adolpha Niela a 52. rakúskym peším plukom Erzherzog Franz Carl zaradeným do 2. divízie IX. Schaaffgotscheho armádneho zboru sa udial v skorých ranných hodinách pri obci Medole. Tento pluk bol doplňovaný z územia Uhorska s doplňovacím veliteľstvom v Pécsi (Päťkostolie) a ako predsunuté strážie bol rozdelený do štyroch skupín.¹¹ „Prvá zrážka nastala uprostred ťažkého terénu, ktorý bol spojencom celkom neznámy. Francúzska armáda si musela najprv kliesniť cestu pomedzi rady moruší, prepletených viničom, čo bolo pre ňu veľkou prekážkou. Pôda bola často prerezaná veľkými vyschnutými žľabmi a tri až päť stôp vysokými dlhými múrmi, ktoré boli dolu široké a hore sa zužovali. Kone museli tieto múry prelínať a s námahou prechádzať žľabmi“ – napísal vo svojich spomienkach svedok bojov Henri Dunant.¹² Stotiny rakúskeho pluku, ktoré sa nachádzali v obci Medole a v blízkom okolí, kládli húževnatý odpor, bez podpory jazdectva, ktorého veliteľ usúdil, že jeho

¹¹ Pluk bol založený v Uhorskom Hradišti roku 1741 plukovníkom grófom Farkasom Bethlenom. Pôvodne boli do pluku odvádzaní nováčikovia z okolia stredoslovenských banských miest, od roku 1853 do roku 1860 zo žúp Baranya, Somogy, Tolna. Súčasti tohto pluku začiatkom bitky pri Solferine boli vystavené útoky niekoľkých francúzskych peších plukov za podpory 12 diel. (PILCH, Jenő. Magyar csapatak előrsi harca a solferinói catában. In *Magyar Katonai Közlöny*, I., 1909, č. 1 – 2, s. 583-585).

¹² DUNANT, Henri. *Spomienky na Solferino*. Bratislava : Osveta, 1986, s. 12.

zásah by na situácii nič nezmenil a z bojiska sa stiahol, boli však nútené ustúpiť. Boje sa potom rozšírili do širšieho priestoru v okolí Medole. Už v tejto zrážke sa prejavila jedna z výrazných črt nadchádzajúcej bitky, a to vysoké straty. Na rakúskej strane činili 19 dôstojníkov a 632 radových vojakov a poddôstojníkov.¹³ Od rieky Chiese sa k Medole pomaly blížil aj III. francúzsky zbor generála Francoisa Canroberta a postupne obsadzoval okolité osady a likvidoval obranné stanovištia Rakúšanov. Tento zbor však nevrhol do boja väčšinu svojich brigád. Podľa pôvodných direktív Napoleona III. tvoril zálohu pre prípad neočakávaného útoku z juhu. Navyše niektoré jeho divízie a tylové útvary ešte len prechádzali cez rieku Chiese, ležiacu asi 10 km na západ od bojovej línie.¹⁴ Hlavnú ťarchu v tomto priestore niesol naďalej IV. francúzsky armádny zbor generála Adolpha Niela.

Severnejšie od Nieleho zboru sa do bojov zapojil aj II. armádny zbor Patrice Maurice MacMahona, ktorý po bitke pri Magente bol povýšený do hodnosti maršala. MacMahon po príchode na bojisko sledujúc rozvinutie síl protivníka z blízkeho kopca sa presvedčil o sústredení neočakávane veľkých rakúskych síl pri Campo di Medole a Guidizzole. Zároveň zistil, že v dôsledku silného počiatočného náporu Francúzov v ich vlastnej útočnej línii na juh od Campo di Medole vznikla medzera medzi II. a IV zborom, ktorá mohla mať pre útočiacich Francúzov veľmi neblahé dôsledky. Silný rakúsky protiútok do tohto priestoru mohol vytvoriť situáciu, že protivník sa dostane do tyla Francúzov. Zmenil preto svoj pôvodný útočný plán a dočasne sústredil svoje divízie na obranu tejto oblasti. A vskutku okolo 8,00 h do tejto asi 2 km prieluky zaútočil 1. husársky pluk Kaiser Franz Josef začlenený do VII. rakúskeho zboru poľného maršala Zobla, pod velením 33-ročného plukovníka Leopolda Wilhelma Edelsheima.¹⁵ Nápor tohto pluku, na podporu ktorého neboli nasadené ďalšie divízie, však postupne slabol, nedokázal prekonať sústredenú paľbu francúzskej pechoty a švadróny pluku boli nútené s veľkými stratami ustúpiť. Najväčšie straty utrpeli pri ústupe, keď sa museli vracieť už medzi dvoma formujúcimi sa obrannými líniami Francúzov. Rakúskemu veleniu sa tu naskytovala príležitosť dostať sa do tylu MacMahanovho zboru a ovplyvniť ďalší priebeh bojov, pluk však nedostal potrebnú podporu a príležitosť bola premárnená. Aj táto situácia svedčí o značnej dezorientovanosti hlavného velenia 1. rakúskej armády. MacMahon sa už v nasledujúcich hodinách úzkostlivo usiloval udržať jednoliatosť línie svojich útvarov a vydýchol si až vtedy, keď sa na jeho úroveň dostal aj IV. francúzsky zbor generála Adolpha Niela a frontová línia v tejto oblasti bola ucelená.

¹³ Za chrabrosť v boji príslušníci pluku dostali 3 zlaté, 6 strieborných medailí I. a 42 strieborných medailí II. triedy. Veliteľ predstráží bol vyznamenaný radom Železnej koruny a rytierskym krížom radu Márie Terézie. Podrobnejšie BERKÓ, István. A régi hadsereg magyar csapatai. In *Magyar Katonai Közlöny*, XII, 1924, s. 489; WREDE, Alfons. *Geschichte der k. und k. Wehrmacht. Die Regimenter, corps, Branchen und Anstalten von 1618 zum Ende des 19. Jahrhunderts*, zv. I., Wien 1898, príslušná tabuľka; PILCH, ref. 11, I. 1909, č. 1-2, s. 581-589.

¹⁴ Ref. 8, s. 128.

¹⁵ Tento pluk bol zriadený za finančnej podpory cisára Františka I. v Holíci ešte roku 1756. Spočiatku bol doplňovaný verbovaním najmä z Nitrianskej, Bratislavskej, Peštianskej a Hevešskej stolice, neskôr prakticky z celého územia Uhorska, predovšetkým ale z tzv. Dolnej zeme. Pluk sa zúčastnil mnohých vojen druhej polovice 18. storočia a vojen 19. storočia a vyznamenal sa aj pri tomto útoku, kde mal veľké straty (WREDE, ref. 13, zv. III/1., časť tabuľková; DANGL, ref. 6, s. 107-135 a tam uvedená literatúra). K dejinám pluku podrobnejšie aj BERKÓ, István. A régi hadsereg. In *Magyar Katonai Közlöny*, XIII., 1925, s. 446-447; KELENİK, József – SÁGVÁRI, György – SZABÓ, Péter – ZACHAR József. *A magyar huszár*. Budapest : Corvina b. r. v., s. 90. ISBN 963-13-4453-3; Ref. 1, s. 191.

Rakúšania, ktorí si stále neboli istí proti akej sile nastupujú, sa viackrát pokúsili dobyť späť Medole, ale narážali na húževnatý odpor Francúzov. Do bojov tu bol nasadený aj 34. peší pluk Prinz Regent von Preussen z Košíc, ktorý bol doplňovaný z Abovskej, Zemplínskej a Užskej župy a narazil na sústredenú paľbu a bodákový útok Francúzov už pri obci Baite.¹⁶ Boje na línii krytej 1. rakúskou armádou prebiehali so striedavým úspechom z jednej i druhej strany a čoraz dôraznejšie sa do neho zapájali batérie delostrelectva. Na rakúskej strane sa postupne začal prejavovať chaos v zásobovaní, muničné vozy nestíhali permanentne zásobovať strelivom delostrelectvo.

Napoleon III. sa o rozpútaní bitky dozvedel v Montechiaru a okolo deviatej hodiny sa s MacMahonom na bojisku rozhodovali o ďalších postupoch. Zhruba v tom istom čase dorazil na bojisko aj rakúsky cisár so svojím štábom. Ten však nebol schopný jednoznačne vyhodnotiť situáciu a rozhodnúť, či ide o začiatok veľkej bitky alebo o náhodné potýčky. Velitelia oboch rakúskych armád podmaršal Franz Schlick a poľný zbormajster Maxmilian Wimpffen usudzovali, že ide o zrážky predvojov a spočiatku ani nepovažovali za potrebné informovať panovníka.¹⁷ Až po prijatí správy, že V. zbor pri Solferine sa bráni silným nepriateľským útokom a VIII. zbor podmaršala Ludwiga Benedeka na pravom krídle bojovej línie vzdoruje Talianom, pričom sa už celé hodiny bojovalo aj v okolí Medole a Guidizzole, sa obraz nastávajúcej veľkej bitky začal vyjasňovať. Veliteľ 1. armády Wimpffen dostal rozkaz pokračovať v útoku už predtým vytyčeným smerom a tým uľahčiť strednej formácii rakúskych vojsk sústredených pri Solferine. To sa už bojovalo na celej frontovej línii.

Taktickou úlohou IV. armádneho zboru francúzskej armády pod velením Adolpha Niela, posilneného jednotkami III. armádneho zboru a niekoľkými jazdeckými divíziami, bolo, okrem útokov v ťažkom teréne posiateho vodnými priekopami a močariskami, viazať na seba III. armádny zbor podmaršala Eduarda Schwanzenberga, a o niečo predsunutý IX. armádny zbor generála Johanna Franza Schaffgotscheho, ku ktorým sa až okolo poludnia pripojili jednotky XI. armádneho zboru generála Leopolda Weigla. Veliteľ 1. rakúskej armády, ktorému tieto zbory podliehali, jednotlivými brigádami posledného z menovaných zborov sa snažil potom vykryť vznikajúce medzery v šíkoch prvých dvoch zborov. Úporné boje sa rozvinuli najmä o ovládnutie samoty Baete a obec Rebecco, ktoré Rakúšania viackrát dobyli a opäť stratili. Francúzskym silám sa najmä vďaka účinnej obrannej taktike spojenej s rýchlymi a odvážnymi protiútokmi, napriek početnej prevahe rakúskych vojsk v tomto priestore, podarilo vytvoriť asi 5 km dlhú bojovú líniu a úspešne odrážať nápor protivníka. Pluky nasadené proti Rebecco a Casanuova, podporované rakúskymi hraničiarskymi jednotkami síce okolo desiatej hodiny načas obsadili tieto úsadtosti, ale nedokázali preraziť cez francúzsku obranu, výdatne podporovanú delostrelectvom, a vytvoriť vhodné podmienky na útok III. a XI. zboru.¹⁸ Nielov IV. zbor za pomoci ďalších menších jednotiek a nasadením posledných záloh, zľava podporovaný aj pechotou a delostrelectvom MacMahona, netrpezlivo čakal na meškajúcu podporu III. armádneho zboru generála Francois Canroberta a s vypätím všetkých síl zvládol

¹⁶ Podrobnejšie o pluku BERKÓ, ref. 13, s. 633-634.

¹⁷ O neinformovanosti rakúskeho štábu svedčí aj epizóda, keď František Jozef I. po príchode do štábu armády z veže kostola sledoval grupujúce sa vojská v okolí, veliteľ 2. armády podmaršal Schlick, na jeho otázku, čo sú to za oddiely, ho mylne informoval, že sú to francúzske predsunuté stráže, hoci išlo o vlastné rakúske oddiely. (Ref. 8, s.129. Tiež TARABA, ref. 1, s. 196).

¹⁸ Veliteľ IV. francúzskeho armádneho zboru Adolph Niel tu dokázal sústrediť palebnú silu 80 delostreleckých batérií. Pechotu rozčlenil na stotiny, ktoré v danom priestore dokázali účinnejšie čeliť vo väčších kompaktných celkoch útočiacim Rakúšanom.

neľahkú situáciu viazať na seba veľkú časť troch rakúskych zborov, aby potom spoločne umožnili francúzskemu strediu uskutočniť rozhodujúci úder na Solferino. O úpornosti bojov píše očitý svedok Henri Dunant: „*Vojaci sa zabijajú po jednom alebo v húfoch, každý záhyb terénu sa čistí bajonetom, každý dom a dvor sa dobýja z kroka na krok. Dediny sa dobývajú od dvora k dvoru, od stodoly k stodole. Každá budova si vyžaduje osobitné obliehanie. Brány, obloky a nádvoria sú takisto javiskami strašného vraždenia. Krupobitie francúzskych kartáčov spôsobuje medzi rakúskymi vojskami zmätok a des. Svahy kopcov sa pokrývajú mŕtvolami a smrť a ničenie prenikajú až do najvzdialenejších záloh rakúskych armád. No ak aj Rakúšania musia ustúpiť, tak len z kroka na krok. Znovu a znovu prechádzajú do útoku. Ustavične sa formujú do nových línií, ktoré Francúzi z každým prelomiť.*“¹⁹

Okolo obeda dostal MacMahon rozkaz od Napoleona III., aby ponechal Nielov zbor v obrannom postavení, stočil sa k Solferinu a podporil bočným útokom vyše štyri hodiny neúspešne útočiaci I. zbor Achille Baraguay d'Hilliersa na túto pevnosť. Zároveň požiadal aj Viktora Emanuela II., aby obnovil útoky zo severu taktiež smerom k Spia d'Italia. Útokom z troch strán hodlal prelomiť úpornú obranu Rakúšanov pri Solferine. MacMahon rozkaz splnil, ale veľkú časť delostrelectva a jazdecké oddiely ponechal na blízkom kopci na podporu oslabeného Niela. Medzitým na bojisko dorazila aj zostávajúca časť XI. rakúskeho zboru, ktorú Wimpffen okamžite nasadil do boja a opäť zaútočil smerom na Casanuova a Rebecco. Na istý čas prinútil Francúzov tieto obce opustiť, nie však nadtľho. Na bojisko dorazili čerstvé francúzske sily Canrobertovho, dovtedy južným smerom blúdiaceho zboru, ktoré zaútočili na Rakúšanov priamo z chodu.²⁰ Jeho útok smeroval na Medole, kde sa rozvinul úporný boj pechoty a jazdectva. Rakúšania, ktorí ani pri viacnásobnej početnej prevaha nedokázali preniknúť cez čiaru Casanuova-Rebecco, teraz museli čeliť čerstvým silám a stávalo sa čoraz zjavnejším, že ich osud je spečatený. Jednotliví velitelia ešte podnikli protiútoky a v boji sa vyznamenalo popri pechote aj jazdectvo. Snaženia dosiahnuť obrat vo vývoji bitky v tomto priestore však likvidovala sústredená delostrelecká paľba nových francúzskych ryhovaných diel, ktoré robili, ako napísal neskôr jeden francúzsky dôstojník, „*zo skvelej rakúskej kavalérie doslova marmeládu*“.²¹ Nápor pravého krídla Francúzov sa už napriek mnohým prejavom hrdinskosti zo strany príslušníkov rakúskej armády nedal zastaviť. Po štvrtej hodine popoludní začal ústup bojujúcej 1. rakúskej armády. Nápomocným pri tom bola aj nezvyčajne prudká búrka, ktorá vzápätí vypukla.²² Francúzske jazdectvo ustupujúcich neprenasledovalo.

* * *

¹⁹ Ref. 12, s. 13-14.

²⁰ Canrobert, ktorý s III. zborom podľa ranných informácií od generálneho štábu mal brániť v okolí Castel Goffredo útok údajne od juhu sa približujúceho ďalšieho rakúskeho zboru, do bojov pri Medola zasiahol až po zistení, že ide o klamlivú správu. Tým do značnej miery sťažil situáciu IV. zboru. A to napriek viacerým výzvam veliteľa IV. zboru Niela, nesúceho hlavnú záťaž rakúskych útokov (poskytol iba jednu brigádu). O to úpornejšie potom boli útoky jeho divízií po zapojení do bojov. Po bitke sa títo dvaja generáli dostali do slovného sporu, došlo aj k výzve na súboj a spor musel riešiť priamo Napoleon III.

²¹ Ref. 1, s. 243.

²² Všetky dochované správy sú jednotné v tom, že išlo o mimoriadne silnú búrku, s prudkým vetrom a dažďom, krupobitím, viditeľnosť sa znížila na minimum a istý čas vládla takmer nočná tma. Búrka do značnej miery zmenila okolitý terén, niektoré časti frontovej línie sa stali neprehľadnými a ťažko brániteľnými. Vietor fúkal do chrbta Francúzom a do tváre rakúskych vojakov.

Solferino leží na úpätí kopca La Rocca (Skala), na ktorom bol už začiatkom 12. storočia vybudovaný hrad a odkiaľ bol dobrý výhľad na široké okolie. Dopisovateľ *Timesu* jeho strategický význam hodnotil takto: „*Kopec obstavaný dedinou Solferino je najvyšším bodom v okolí. Má tvar gule a na jeho vrchole stojí vysoká veža – Spia d'Italia (Špión Talianska), lebo z jeho vrcholu je možné prehliadnuť celé severné Taliansko od Álp po Pád... Takto ho možno považovať aj za obrannú stavbu podobnú pevnosti s troma baštami. Všetky prístupové cesty zo strany planiny sú viditeľné.*“²³ V osudový deň tento strategicky dôležitý bod a jeho okolie bol spočiatku povolaný brániť V. zbor podmaršala Philippa Franza Stadionu, začlenený do 2. armády. Na začiatku rozvíjajúcej sa bitky vzdoroval svojimi divíziami francúzskemu náporu približne na 5 km širokom fronte. Čoskoro sem, ako k hlavnému strategickému bodu, bol prevelený aj I. zbor podmaršala Eduarda Clam-Gallasa a postupne po častiach aj VII. zbor pod velením podmaršala Thomasa Zobela. V tejto oblasti teda v rôznych bojových zostavách zasahovali do bitky divízie troch rakúskych zborov 2. armády.²⁴

Proti Solferinu boli nasadené všetky tri divízie francúzskeho I. armádneho zboru Achille Baraguey d'Hilliersa spolu s jazdeckou divíziou pod velením generála jazdeckta Desvauxa, po čase podporované aj pechotou francúzskej gardy a z južnej, čiže z pravej strany, niektorými útvarmi MacMahonovho II. zboru. Boje tu prebiehali so striedavým úspechom, vytýčené ciele, hospodárske stavby a menšie usadlosti prechádzali z rúk do rúk za neustálej strelby a útokov na bodáky, ale okolo 11 h pod náporom Francúzov začal Stadionov V. zbor ustupovať a zariaďovať sa na obranu samotného Solferina a jeho najbližšieho okolia, vrátane stredovekej pevnosti. Tu sa k obrane postupne pripojili prichádzajúce brigády Clam-Gallasovho I. zboru, ktoré po príchode boli ihneď nasadené do bodákových útokov. Kartáčová strelba a bodákové útoky z jednej i druhej strany si vyžiadali mnohé ľudské obete. Istý francúzsky vojak zaradený do útočiackej kolóny o tom napísal: „*Kolónu, pohybujúcu sa priamo proti nepriateľskému postaveniu privítala paľba z diel a smrtonosné kartáče prilietavajúce z cintorína, zámku, múrov obklopujúcich záhrady a domy, takže bola čoskoro nútená ustúpiť s ťažkými stratami, bez toho, žeby sa mohla vážnejšie pokúsiť priblížiť k La Rocca.*“²⁵ V týchto útokoch a protiútokoch padlo alebo bolo zranených aj mnoho dôstojníkov. Pokusy o obsadenie Solferina z ľavej i z pravej strany sa lámali na líniiach rakúskych brigád a narýchlo vybudovaných obranných postaveniach. Napoleon III., ktorý priebeh bitky sledoval z blízkeho kopca, na základe odporúčania svojho štábu, do bojov nasadil aj pechotu preslávenej gardy, čo malo na unavenú a vysilenú pechotu, okrem iného, aj kladný morálny vplyv. Pod vplyvom silnejúceho francúzskeho náporu Stadion vtiahol do obranných bojov aj svoje posledné zálohy. Napoleon mal k dispozícii dostatočne silné zálohy, za pomoci ktorých sa mu podarilo vzpružiť útočný elán unavenej a sčasti vykrvácanej pechoty. V skorých popoludňajších hodinách síce ešte nebolo o všetkom rozhodnuté, rakúska obrana pri Solferine stále vzdorovala, ale celková situácia obrany sa zhoršovala. Velenie cisársko-kráľovských síl nevyužilo v dostatočnej miere svoje delostrelectvo. Delostrelecké batérie Stadion umiestnil najmä pomedzi útočiacu pechotu a nepokúsil sa o ich výraznejšie sústredenie, ktoré by mohlo narušiť účinnejšiu paľbu francúzskeho delostrelectva. Delostrelecká záloha 112 diel ani nebola do boja nasadená proti výkonnejšiemu delostrelectvu protivníka. Francúzi, naopak,

²³ *Fremden-Blat*, XIII, 1859, Nr. 154, 8. Juli 1859.

²⁴ Podmaršal Zobel bol neskôr kritizovaný, že neurýchlil postup svojich síl na samotné bojisko, čo budilo dojem, že sa chcel vyhnúť eventuálnemu nezdaru. Je faktom, že v tom čase už mal v rukách menovanie za veliteľa posádky v Mainzi (BENCZE, ref. 4, s. 217.).

²⁵ Ref. 1, s. 212.

vybudovali na protiľahlých kopcoch silnú delostreleckú základňu, ktorá bola mimo dosah rakúskeho delostrelectva a bombardovali predpolie Solferina. Rakúska krížová paľba spomaľovala útočnú aktivitu Francúzov a vyžiadala si veľké straty, ale Francúzi na oplátku sústredenou paľbou delostrelectva postupne ničili rakúske obranné postavia a borili kamenné múry, za ktorými sa ukrývala rakúska pechota a delá. V tejto fáze bitky však aj francúzske delostrelectvo, ostreľované presnejšími puškami cisársko-kráľovskej pechoty, malo značné straty. Rakúska pechota podnikla s nasadenými bodákmi niekoľko protiútokov, ale proti rastúcej sile útoku spojenej pechoty už nemali nádej. Boj muža proti mužovi bitky opisuje autor knihy Spomienky na Solferino Henri Dunant takto: „*Boj zúril takou prudkosťou, že na niektorých miestach, kde vyšli strelivo a zbrane, vojaci vrhali na seba skaly a bili sa päsťami... Ľudia padajú v tisícoch, zmrzačení, roztrhaní, prestrelení guľkami alebo smrteľne zasiahnutí výstrelmi najrôznejšieho druhu.*“²⁶ V popoludňajších hodinách obe strany znovu usporiadali svoje zostavy a Rakúšania sa snažili sústrediť viac síl do stredu svojej široko roztriahnutej zostavy k Solferinu, kde vyčerpaný V. zbor mal byť vystriedaný I. zborom, pričom na vykrytie medzier medzi oboma armádami sem smeroval VII. zbor. Aj Napoleon III. chcel bitku rozhodnúť v tomto priestore a sústredil svoje sily do stredu. Stávalo sa čoraz zrejmejším, že o osude a výsledku samotnej bitky sa rozhodne tu, a tak útoky a protiútoky nadobúdali na intenzite.

Vinou mnohých chýb velenia, najmä nevhodného rozloženia záloh, ich neskorého nasadenia, ako aj zlej koordinácie jednotlivých zborov, ktoré často operovali na vlastnú päsť a v kritických chvíľach sa navzájom nepodporovali, Rakúšania stratili hlavný strategický bod Solferino, keď už predtým niektoré zbory 1. armády, unavené nesúvislými útokmi, sa dali na ústup. Po prelomení centra bola rakúska obrana definitívne roztrhnutá a už sa ju nepodarilo zaceliť. Zbory na krídlach už nemohli na situácii nič zmeniť. Pád Solferina a okolitých oporných bodov znamenal definitívnu porážku. V popoludňajších hodinách, medzi treťou a štvrtou hodinou, Solferino prešlo do rúk Francúzov. Pádom tohto strategicky dôležitého miesta prakticky bolo o výsledku celej bitky rozhodnuté.

* * *

Kým v strednej línii bojovej zostavy bitky pri Solferine to boli strety predovšetkým pechotných útvarov, podporované delostrelectvom, v priestoroch bojov v okolí Medole a Guidizzole, kde najjužnejšie náporu Francúzov čelil III. Schwartzbergov zbor, ktorého podporoval XI. Weiglov zbor, urputné boje zvädzalo aj jazdeckvo. Bolo to dané predovšetkým konfiguráciou terénu. Pechota a delostrelectvo sa vyznamenalo aj na severnom krídle rakúskej frontovej línie v blízkosti Gaderského jazera, kde sa bojovalo najdlhšie. Hlavný bojový stret sa tu odohrával v okolí San Martina a Pozzolenga, kde VIII. rakúsky armádny zbor podmaršala Ludwiga Benedeka vzdoroval útokom zosilnených sardínskych síl pod velením Viktora Emanuela II.²⁷

Samotné boje sa začali okolo pol ôsmej ráno, v čase prípravy častí VIII. zboru na presun do vzdialenejšieho Lonata, keď rakúske hliadky narazili na nepriateľskú kolónu. Benedek okamžite reagoval tým, že dal polkruhovitým oblúkom časti svojho zboru obsadiť okolité vyvýšeniny a časť svojich síl ako zálohu umiestnil pri obci Pozzolengo, kam smerovali protivníkove kolóny. Jeho prvý razantný útok prinútil sardínske vojská

²⁶ Ref. 12, s. 15.

²⁷ Podľa *Ordre de bataille* z 24. júna 1859 VIII. zbor mal 23 359 mužov a disponoval 72 delami. Bol rozdelený na dve divízie, pričom 1. divízia mala 2 brigády a 2. divízia 3 brigády, disponovala zároveň jedným husárskym plukom a jednou jazdeckou divíziou, ktorá sa skladala z dvoch dragúnskych plukov, jedného hulánskeho pluku a z jazdeckej batérie. Počet jazdcov činil 2 880 mužov (Ref. 1, s. 309).

na ústup. Veliteľ zboru využil tento moment prekvapenia a nariadil protivníkov oddiely prenasledovať a zatlačil ich na viac než dva kilometre až po návršie, ktorému dominoval kostol San Martino a odtiaľ bodákovými útokmi pechoty načas až k železničnej trati Brescia-Peschiera. Na obrannej línii pri San Martine sa rozpútal krutý boj, ale Benedek dokázal odrážať pokusy o prelomenie tejto strategickej čiary. Svoje delostrelectvo rozložil do výhodných pozícií a ich bombardovanie spôsobilo v radoch Talianov veľké straty a vyvolávalo chaos. Tam, kde si to situácia vyžadovala, Benedek nariadil boj zblízka predovšetkým pažbami pušiek, kde sa uplatňovala fyzická prevaha cisárskej pechoty. On sám bol mimoriadne aktívny, osobne riadil niektoré útoky a stál na čele útočiacich vojsk. Okolo pol jedenástej dopoludnia sa bojová aktivita na oboch stranách zmiernila, ale pokusy Talianov vytlačiť Rakúšanov zo svojich pozícií stroskotávali, napriek tomu, že dostávali nové posily a o úspech sa pokúšali z oboch strán línie obrany. Za tohto stavu Viktor Emanuel II. dostal žiadosť od Napoleona III., aby podporil útok Francúzov na Solferino. Sardínsky kráľ si uvedomoval, že jeho prestíž, ako aj prestíž Talianov, v očiach francúzskeho panovníka, najmä po bitke pri Magente,²⁸ značne poklesol, ale za tejto situácie mohol uvoľniť iba slabé sily. A to aj za okolností, že Taliani boli proti Rakúšanom v početnej prevahe. Benedekovi vojaci s vypätím všetkých síl úspešne bránili vytýčenú obrannú čiaru. Pod vplyvom neustálych útokov protivníka veliteľ zboru odmietol vyhovieť aj odkazu generála Schlicka, ktorý žiadal pomôcť ľavému krídlu svojho obranného zoskupenia brániacemu sa proti útočiacim Francúzom pri Solferine. Po tretej hodine popoludní na otázku zaslanú priamo cisárom, či by nemohol uvoľniť aspoň nejaké oddiely na pomoc rýchle sa zhoršujúcej situácii Rakúšanov pri Solferine, aby došlo k „*obratu v bitke*“, odkázal, že Taliani sa pripravujú na nový útok a nemôže svoju obranu zoslabiť ani o jednu brigádu.²⁹ Domnieval sa, že vzdoruje celej sardínskej armáde, aj keď na neho zatiaľ dorážali štyri talianske brigády a niektoré na bojisko iba dochádzali. Taliani útočili na obce San Martino, ale aj na Roccolo a Madonna della Scoperta v snahe preraziť v tejto oblasti sústredenú obrannú líniu Rakúšanov.

Keď veliteľ VIII. zboru dostal rozkaz, aby ustúpil a so svojím zborom sa stiahol za riekou Mincio, už vedel o páde Solferina. Zvážiac vývoj situácie sa však rozhodol v boji pokračovať. Predovšetkým tým chcel získať čas pre zbor podmaršala Stadionu na ústup za Mincio a napomôcť odvozu ranených a tylovej výbavy, ale aj z dôvodu nebezpečného pohybu v línii protivníka, ktorý naznačoval sústredený útok.³⁰ Svoje rozhodnutie vraj zdôvodnil slovami: „*Česť našich zbraní mi zakazuje, aby som v tomto momente ustúpil.*“³¹ Keď sa rozvinul nový útok sardínskych brigád, začala spomínaná búrka, ktorá aj v tejto oblasti dosahovala nezvyčajnú silu. Víchor vial do tváre Benedekových vojakov, sťažoval im videnie a strelbu, tvorili sa mláky a niektoré miesta sa stali pre pechotu i jazdectvo nepriechodné. Problémy nastali aj s pohybom diel. Prudké talianske útoky si opäť vyžiadali, najmä na sardínskej strane, ale aj v niektorých rakúskych plukoch, značné obete.³² Benedek si predvídavo v zálohe ponechal dve brigády, aby mohol kryť ústupovú cestu na Pozzolengo. Okolo ôsmej hodine večer jedna z nich zaútočila na Piemont'anov, pripravených na rozhodujúci útok, zatiaľ čo z prvej línie stiahnuté unavené jednotky sa formovali do ústupových prúdov. Na čelo posledného rakúskeho protiútku, ktorý mal

²⁸ Podrobnejšie DANGL, Vojtech. Ťaženie v severnom Taliansku a bitka pri Magente. In *Vojenská história*, 20, 2016, č. 1, s. 53-69. ISSN 1335-3314.

²⁹ Písomnú odpoveď pozri REGELE, ref. 2, s. 144.

³⁰ Tamže, s. 251.

³¹ JÓZSA, ref. 10, s. 31.

³² Ref. 1, s. 251-255.

za cieľ spomaliť formujúci sa centrálny útok Talianov, sa so zbraňou v ruke postavil sám Benedek.³³ Asi o hodinu nato, pod ochrannou paľbou rakúskych diel, jeho jednotky začali ústup a za tmy bez väčších problémov prekročili rieku Mincio. Ústup prebiehal vcelku usporiadane. Unavení Taliani obsadili San Martino i Pozzolengo i Madonnu della Scoperta a svojho protivníka už neprenasledovali. Nasledujúci deň Benedek vydal zborový rozkaz, v ktorom spomenul hrdinskosť svojich vojakov vynaloženú v bitke, zdôraznil, že ustúpil za rieku Mincio na najvyšší rozkaz a prejavil česť a úctu padlým a nezvestným príslušníkom zboru.³⁴

Benedeka za jeho aktívnu činnosť na bojisku v severotalianskom ťažení mnohí považovali za jediného naozaj schopného vyššieho veliteľa rakúskej armády. V súvislosti s neskoršou kritikou hlavného velenia cisárskej armády v bitke pri Solferine dokonca odznelo aj sarkastické vyjadrenie na adresu cisára, že ani Benedekovi sa nepodarilo „*prinútiť cisára k víťazstvu*“.³⁵ Medzi paradoxy vojenských dejín a osobnú tragédiu Benedeka patrí, že práve za svoje zásluhy získané v tejto bitke sa dostal, napriek svojmu nešťastickému pôvodu, do najvyšších vojenských pozícií v monarchii. Svojím húževnatým odporom si vyslúžil nielen povýšenie do hodnosti poľného zbrojmajstra, bol vyznamenaný radom Márie Terézie, stal sa na istý čas generálnym guvernérom Uhorska a od roku 1860 hlavným veliteľom habsburských vojsk v Benátsku, ale získal si aj obdiv v širších kruhoch spoločnosti monarchie. Tieto zásluhy ale zároveň zohrali podstatnú úlohu v tom, že síce proti svojej vôli, pod tlakom samotného Františka Jozefa I., prevzal hlavné velenie nad Severnou armádou v prusko-rakúskej vojne roku 1866 a utrpel pri Hradci Králové zdruvujúcu porážku. Táto porážka v dobovej historiografii prekryla jeho predošlé zásluhy a uvrhnutý zo strany panovníka do izolácie, niesol jej následky až do smrti.³⁶

* * *

Bitka pri Solferine bola typickým príkladom stretného boja aj s jeho charakteristickými črtami, ktoré v konečnom dôsledku viedli k znemožneniu manévrov vo veľkom štýle a poskytovali výhody predovšetkým tej strane, ktorá sa dokázala čo najskôr rozvinúť a nanútiť protivníkovi svoj spôsob boja. V tomto smere to boli Francúzi, ktorí dokázali rýchlejšie sformovať svoje šiky a neustálymi útokmi znemožňovať habsburským silám tvoriť účinné útočné zoskupenia. MacMahon a Napoleon II. mali velenie pevne v rukách, odhadli strategický význam Solferina a vyvodili z toho záver, že tu sa rozhodne aj o výsledku bitky. Sem potom sústredili hlavnú pozornosť a tu nasadili najkvalitnejšie jednotky, vrátane cisárskej gardy. Francúzom sa darilo úspešne viazať značné sily habsburských vojsk na južnom krídle frontovej línie, ktoré potom nedokázali dostatočne vysužiť obrannú a útočnú činnosť jednotiek v oblasti Solferina, napriek ich početnej výhode. Ako tomu bolo vlastne v celom severotalianskom ťažení, obe proti sebe stojace armády v značnej miere zanedbali výskum, z čoho pramenil potom aj priebeh stretného

³³ Pred týmto útokom údajne zvolal „*Za mnou statoční Uhri. Žiadny Uhor svojho generála neopustí!*“ (Tamže, s. 256.)

³⁴ SCHWAIGER, Alois. *Die Schlacht von Solferino 1859. Ein Kriegstagebuch*. Leogang : Kameradschaftungsbuch, 2012, s. 47.

³⁵ *Pod císařským praporem*, ref. 6, s. 285.

³⁶ Podrobnejšie k životopisu L. Benedeka DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír. *Vojvodcovia. 111 osobností vojenských dejín Slovenska*. Praha : Ottovo nakladatelství, 2012, s. 420-423. ISBN 978-80-7360-986-3; REGELE, ref. 2. Pre zaujímavosť, v deň bitky 24. júna bol Benedek chorý a fyzicky vyčerpaný, napriek tomu vynaložil ako veliteľ obdivuhodný výkon. Keď sa dozvedel o bojovom strete so Sardinčanmi, vstal z lôžka a urýchlene sa na koni presunul do predných línii, kde vydržal do konca.

boja. Aj francúzsky cisár sa počas boja dopustil viacerých taktických chýb, tie ale po poradách so svojim štábom bol schopný korigovať skôr, než jeho protivník.

Hlavné velenie rakúskej armády formálne podriadené priamo 29-ročnému panovníkovi bez skúseností z bojových polí, podliehajúcemu často protichodným názorom svojich poradcov, zlyhalo.³⁷ Ani v záverečných fázach bitky nedokázalo vytvoriť proti útokom spojencov, s výnimkou najsevernejšieho krídla, aktívnu formu účinnej obrany. V dôsledku skostnatených vojenských predpisov a rozkazu panovníka časť príslušníkov armády bola nútená nastúpiť do boja bez stravy a približne 14 hodín bojovať v úmorných fyzických podmienkach. Rozvinutie zborov, divízií a brigád sa dialo často chaoticky a miestami viedlo k premiešaniu bojových zostáv. Takmer jedna tretina peších plukov prakticky do bojov nezasiahla. Iba časť husárskych oddielov bola nasadená do útoku a väčšina záložných delostreleckých batérií nevystrelila ani jeden delostrelecký granát. Výkonnejšie francúzske delostrelectvo, vyzbrojené modernými delami La-Hitte, spôsobilo veľké straty v radoch vojakov odetých do cisársko-kráľovských uniforiem a 80 Nielových francúzskych diel nepretržitou sústredenou paľbou vytvorilo podmienky na úspešný útok, čím podstatne prispelo k prelomeniu rakúskej obrany v strede zostavy. Menej výkonné rakúske delostrelectvo, napriek kvalitnému výcviku a hrdinskému bojovému výkonu opäť v dôsledku chýb velenia nedokázalo poskytnúť dostatočne účinnú podporu vlastnej pechote.³⁸ Už bitka pri Magente odhalila nevýhody rakúskej útočnej taktiky pechoty v uzavretých tvaroch oproti lineárnej taktike bodákových útokov Francúzov a zvýraznila väčšiu skúsenosť a rozhodnosť francúzskych dôstojníkov v boji najmä pri útokoch menších bojových zoskupení, aj keď rakúska puška typu Lorenz presnosťou, dostrelom predstihla francúzske pušky typu Minié.³⁹ Príslušníci cisársko-kráľovskej armády bojovali s prikladnou statočnosťou, čo potvrdzujú aj dobové pramene ako aj bonmot, ktorý sa ujal

³⁷ Františkovi Jozefovi sa síce od mladosti dostávalo vojenskej výchovy podľa starostlivo vypracovaného plánu, išlo však predovšetkým o teoretickú výučbu a k systematickému štúdiu predpísaného úrovni veliteľa generálneho štábu sa prakticky nedostal. Nastúpil na trón a na hlbší ponor do danej problematiky mu nezostával čas, aj keď k armáde mal celý život bytostne kladný vzťah. Prvé, a prakticky jediné, bojové skúsenosti v poli, získaval ako arcivojvoda niekoľkotýždňovým pobytom v štábe Václava Radeckého roku 1848, kde ho ale jeho suita všemožne chránila pred možnými strastami vojenského života. Účasť na niekoľkých mierových vojenských cvičeniach, ani krátky pobyt v severnom Taliansku v čase velenia Franza Gyulaiho, mu neprinesli hlavné predpoklady požadované od dobrého veliteľa, t. j. širší strategicko-taktický rozhľad a rozhodné konanie. Stručné hodnotenie najvyššieho velenia rakúskej armády pozri ALLMAYER-BECK, ref. 10, s. 56-57.

³⁸ Podrobný rozbor strategických a taktických chýb a omylov pozri BENCZE, ref. 4, s. 218-221; Porovnaj RÜSTOW, ref. 4; CSESCHKA, Hugo. *Österreichs Krieg gegen Frankreich und Piemont im Jahre 1859*, Wien : Seidel, 1912; MOLTKE, ref. 10; Kritický postoj k hlavnému veleniu z dobových autorov zaujal priamy účastník bojov major Edward Bartels von Bamberg, šéf štábu VII. zboru v diele *Krieg im Jahre 1859 nach officiellen Quellen nicht offiziell bearbeite*. Bamberg : Buchner, vydaný pri príležitosti dvadsiateho výročia bitky roku 1879 a neskôr roku 1894. Za svoju odvahu bol degradovaný. K priebehu bitky pri Solferine si z novších prác pozri najmä BROOKS, Richard. *Solferino 1859. The battle for Italy's Freedom*. Oxford : Osprey Publishing Ltd., 2009, s. 22-86. ISBN 978-1-84603-385-8; LADURNER, Ulrich. *Solferino. Kleine Geschichte eines grossen Schauplatzes*. St. Pölten : Rezidenz Verlag, 2009. ISBN 978-3-7017-3151-0; DZIESZYŃSKI, ref. 8, s. 119-153; BENCZE, ref. 4, s. 181-228; WYLLY, H. C. *Campaign of Magenta und Solferino*. Minneapolis 1996; SCHWEIGER, ref. 34; KODETOVÁ, Petra. *Solferino 1859*. In *Historický obzor*, roč. 25, 2014, I.-II., č. ½, s. 38-40 a ď. Zásadným dielom k tejto vojne zostáva trojzväzkové dielo *Der Krieg in Italien 1859. Nach den Feld-Akten und anderen authentischen Quellen bearbeitet durch das k. k. Generalstabs für Kriegsgeschichte*, zv. I. – III. Wien 1873 – 1876.

³⁹ Ref. 28, s. 64-65.

vo viedenských nižších kruhoch: „*Sú to levy. Chyba je však v tom, že ich vedú somári.*“⁴⁰

Solferino nepriamo upozornilo aj na stále živú národnostnú otázku, ktorú nebolo možné ignorovať ani v armáde, a na dôležitú úlohu morálno-politického faktora v boji. Pruský vojenský teoretik Olberg vojakov cisársko-kráľovskej armády hodnotil takto: „*Vojakov rakúskej armády, predstaviteľov rozdielnych národností, jazykov, morálky, zvyklostí a záujmov, spájala iba prisaha, pocit povinnosti, vernosť cisárovi, poslušnosť a prísna disciplína. Chválitebná, ale nie dostatočná duchovná sila. Podľa povahy mužstvo je skôr ťažkopádne ako pohyblivé, skôr pokojné a rozvážne ako opovázľivo útočné a zápalisto víťazstva chtivé. Vždy a všade bojuje podľa rozkazu... Chladnokrvne a presne plní svoje úlohy, ale mechanicky, prísne dodržiujúc dané predpisy. Smelo a hrdinsky bojuje a bez váhania sa nechá – možno aj zbytočne – rozsekať ako na jatkách, ale aspoň svoj život predá draho...*“⁴¹ Že národnostná otázka zohrala určitú úlohu v armáde, najmä u vojakov s prevahou maďarskej národnosti, medzi ktorými stále pôsobili dozvuky rokov 1848 – 1849 a našla určitý ohlas kossuthovská idea a výzva samotného Kossutha, dokazuje skutočnosť, že na stranu protivníka prebehlo mužstvo štyroch švadrón 12. pluku uhorských husárov, zaradených do náhradnej jazdeckej divízie.⁴² Na druhej strane treba podotknúť, že iné husárske pluky a švadróny bojovali s mimoriadnym odhodlaním a ich útoky boli postrachom francúzskej a talianskej pechoty.⁴³

Za chyby velenia platili vojaci neobyčajne veľkú krvavú daň. Na rakúskej strane padlo, bolo ranených, zostalo nezvestných alebo sa dostalo do zajatia 21 740 mužov, z toho 639 dôstojníkov. Na strane spojencov boli tieto straty o niečo menšie – 17 190 mužov, z toho 877 dôstojníkov.⁴⁴ L. Taraba uvádza 2 292 padlých, 8 368 zajatých a nezvestných a 10 807 zranených príslušníkov 1. a 2. rakúskej armády, u spojencov 2 491 padlých, 12 512 ranených a 2 922 nezvestných.⁴⁵ Rakúske velenie oficiálne priznalo 21 737, francúzske 11 670, neskôr 12 720 a piemontské 5 521 padlých, ranených a nezvestných.⁴⁶ U Francúzov najvyššie straty vykazoval Nielov zbor, dovedna 4 804 mužov, ktorý sa početne v menšine urputne bránil útokom zboru 1. rakúskej armády. Na rakúskej strane najväčšie straty mal Stadionov zbor pri bránení útokov na Solferino, 4 442 mužov a Schaaffgotscheho zbor nasadený v bojoch pri Campo di Medole, ktorý prišiel o 4 349 mužov.⁴⁷

Po ukončení bojov v krvavej bitke pri Solferine poskytovalo bojisko strašný obraz. Stalo sa dejiskom obrovského utrpenia ranených, pohrebiskom tisíce mŕtvych a v samotnej armáde totálne zanedbanej zdravotníckej služby. Očitý svedok bitky, Švajčiar Henri Dunant, ktorý sa pod vplyvom týchto hrôz stal zakladateľom spoločnosti pre pomoc raneným a iniciatívy na vytvorenie dohody o ich ochrane, a tým vlastne iniciátorom „ženevskej konvencie“ a zakladateľom Červeného kríža, takto opisuje obraz poskytujúci bojisko po ukončení bojov. „*Dňa 25. júna slnko svieti na najstrašnejšie javisko, ako si len možno vymyslieť. Bojisko je na všetkých stranách pokryté mŕtvolami ľudí a koní. Po cestách, priekopách, potokoch,*

⁴⁰ KUČERA, Matúš. Predhovor. In DUNANT, ref. 12, s. 7.

⁴¹ OLBERG, s. 232, citované podľa BENCZE, ref. 4, s. 220.

⁴² Ref. 8, s. 143. Tiež Ref. 1 s. 259. Veliteľ jazdeckej brigády Pálffy sa o tejto udalosti dozvedel až v nemocnici.

⁴³ Marxistická historiografia z ideologických hľadísk preceňovala tieto prípady, ako zbehnutie vykazovala aj prípady, keď išlo o zajatcov, zblúdilé skupiny vojakov a pod. Na druhej strane, najmä v maďarskej marxistickej historiografii, sa až prehnane zvýrazňovala úloha a činnosť maďarských dobrovoľníkov a Klapkovej légie bojujúcej na strane Talianov.

⁴⁴ *Pod cisárskym praporem*, ref. 6, s. 285.

⁴⁵ Ref. 1, s. 257-258.

⁴⁶ BENCZE, ref. 4, s. 220.

⁴⁷ Ref. 1, s. 259.

po lúkach a kroví – všade sú mŕtvi; okolie Solferina je mŕtvami posiate v pravom zmysle slova. Polia sú spustošené, obilie a kukurica udupané, ohrady zbúrané, ploty povyvalované, všade sú mláky krvi. Dediny sú pusté. Na každom kroku sú stopy skazy, spôsobenej strelami z pušiek, delovými guľami, granátmi a výstrelmi z húfnic. Múry sú zničené a prederavené guľami po prudkých útokoch. Domy sú rozstrieľané, popukané, v rozvalinách. Obyvatelia sa takmer dvanásť hodín skrývali v pivniciach bez svetla a stravy. Teraz vychádzajú von. Ich vyľakaný výraz svedčí o dlhom strachu, ktorý prežívali.

Na okolí Solferina, najmä na cintoríne, ležia hŕby pušiek, plecniakov, patrónašiek, čižiem, čákovov, prilb, čiapok, praciek a vedľa toho roztrhané, krvou posfŕkané časti uniforiem a rozbité zbrane. Nešťastní ranení, ktorých sanitné jednotky zbierajú celý deň, sú bledí, ožltnutí, s príznakmi šoku. Niektorí, najmä ťažko dokaličení, meravo hľadia pred seba a zdá sa, že nechápu, čo im zdravotníci vravia. Neprítomným pohľadom pozerajú na svojich záchrancov, ale táto zdanlivá otupenosť nie je natoľko veľká, aby nepociťovali bolesť svojich rán. Iní sú nepokojní, nervovo otrasení. Krčovito sa zviňajú. Ti, ktorým sa otvorené rany silne zapalujú, strácajú od bolesti zmysly. Prosia, aby ich dobili, s dodriapanými tvármi sa zmietajú v smrteľných krčoch.⁴⁸ Bitka pri Solferine formovala životné krédo Dunanta, preniknuté humanizmom „Inter arma charitas“.⁴⁹

Hrôza dôsledkov bitky spočiatku doľahla aj na dvoch proti sebe bojujúcich panovníkov. Napoleon III. po návšteve jednej z vojenských zdravotných zariadení sa vyjadril: „Je to strašné. To nariekanie sa nedá vydržať. Sláva je strašne drahá.“ František Jozef I. potom, čo mu Benedek navrhoval, aby obnovil boje, sa vyjadril „Radšej stratiť územie než sa znova dívať na takéto kruté divadlo.“⁵⁰ Čoskoro však svoj názor zmenil, keď vo svojom neskoršom vyhlásení, snažiac sa zastrieť dôsledky porážky pri Solferine, po podpísaní Zürišského mieru, mimo iného píše: „Moje národy som našiel pripravené ku každej obeti; krvavé boje znovu ukázali celému svetu hrdinstvo a pohŕdanie smrťou Mojej statočnej armády, ktorá bojujúc v menšine...spečatila vernosť k svojej povinnosti vlastnou smrťou, je nezlomne pripravená celou silou a odvahou ochotná pokračovať v boji... Z celého srdca ďakujem Svojej armáde, ona Mi znova ukázala, že nepodmienečne môžem s ňou počítať v budúcich bojoch.“⁵¹

Po bojoch obe strany zväžali ranených do narýchlo organizovaných vojenských ošetrovní a nemocníc, ktoré však boli skôr iba akýmsi krytým ležoviskom so žalostne málo lekármi a ošetrovateľmi. Na niektorých miestach ranení ležali iba na ulici, ich odvoz vo všeobecnom ústupovom dopravnom chaose viazol, vozy boli také preplnené, že ranení ležali jeden na druhom, tí, ktorí ešte stáli na vlastných nohách, putovali k obväzištiarom pešo a pod. Časopis Fremden-Blatt zo 6. júla 1859 priniesol článok, v ktorom autor píše o situácii v Castiglione, kam odvážali Francúzi aj rakúskych zajatcov a nemocnicu zriadili v kostole a na príľahlom dvore. „Ťažko ranení Rakúšanovia a Francúzi chraptili, jojkali, nadávali od bolesti ležiac na tenkej vrstve slamy. Nič iného nepočuť ako nekonečnú orodovanie o vodu. Ani jeden chirurg nebol nablízku, iba jeden rakúsky zdravotnícky dôstojník, ale ani on nemal iný nástroj k operáciám, ako jedny nožnice.“⁵² A to sa v tomto priestore tiesnilo niekoľkotisíc zajatcov a ranených Rakúšanov a Francúzov. Cisárska armáda v ranných hodinách mala zriadené

⁴⁸ Ref. 12, s. 27-28.

⁴⁹ Podrobnejšie život H. Dunanta Tamže, s. 82-86; STOIBER, Rudolf. 220 miliónov a jeden (Henry Dunant – životopis). Martin : Osveta, 1989; ŠVEJNOHA, Josef. Henri Dunant – zakladateľ mezinárodného hnutia Červeného kríža. Praha : Český červený kríž, 2004.

⁵⁰ Ref. 1, s. 260.

⁵¹ SCHWAIGER, ref. 34, s. 47; FUČÍK, Josef. Válka 1866. Běda poraženým. Litomyšl : Paseka, 2012, s. 134. ISBN 978-80-7432-201-3.

⁵² Fremden-Blatt, 6. júla 1859.

v prvej línii bojov poľné nemocnice iba na dvoch miestach a zdravotnícke stotiny prichádzali postupne na bojisko až v neskorých popoludňajších hodinách a začali odvážať ťažko ranených do Villafranky a Verony. Do 30. júna do týchto miest doviezli okolo 8 000 ranených. Ďalších v počte okolo 6 000 mužov umiestnili v Mantove, kde sa nakoniec nahromadilo až 34 000 ranených a chorých. Pritom tu očakávali obliehanie zo strany Francúzov. Mnohí po krátkom ošetroaní boli dislokovaní hlbšie v zázemí, aj tak ranení museli čakať niekoľko dní, kým sa im dostalo odborného vyšetrenia. Prví ranení do Viedne a iných väčších rakúskych miest dorazili začiatkom júla. V samotných rakúskych zdravotných zariadeniach zomrelo asi 12 500 mužov.⁵³ Oveľa lepšie nevyzerala situácia ani na strane spojencov, ktorí ranených zväžali do Volty, Quidizzoly, Carpendoly, Castel Goffreda a najmä do Castiglione a odtiaľ do Brescie.⁵⁴ O tých, ktorí sa tam nedostali, píše odborník na vojenské zdravotníctvo. „*Mnohí po bitke 5 dní ležali bez akejkoľvek pomoci v tropickej horúčave, charakteristickej pre polovicu talianskeho leta. Rozmliadené časti tiel už hnili, šírili nezniesiteľný morový puch. Iba okamžitá amputácia im mohla pomôcť.*“⁵⁵ V bitke pri Solferine stratili Rakúšania viac než 17 % nasadených vojenských síl. Bola poslednou významnou bitkou v Európe, v ktorej na čele svojich vojsk stáli korunované hlavy.

V rakúsko-taliansko-francúzskej vojne sa bojov v severnom Taliansku zúčastnili aj Slováci odvedení k peším plukom z územia dnešného Slovenska, z ktorých niektoré boli nasadené do bojov aj v bitke pri Solferine napr. pri Guidizzole, v útokoch na Rebecco, iné plnili strážnu službu pozdĺž rieky Oglio alebo boli zaradení do náhradných útvarov. Vojaci odvedení z územia Slovenska sa nachádzali aj v 29. poľnom streleckom prápore a v niektorých poľných delostreleckých plukoch, ktoré boli z veľkej časti prevelené do Talianska.⁵⁶ Od mája 1859 začali úrady v Uhorsku aj s verbovaním dobrovoľníckych peších práporov. Jeden v sile 1 400 mužov bol postavený aj v Bratislave, druhý s tým istým počtom v Košiciach. Tieto útvary sa však na talianske bojisko nedostali, a najmä pre svoju nespoľahlivosť a slabý výcvik boli začiatkom jesene rozpustené. Na obete vojny v severnom Taliansku neskôr predstavitelia národného politického života poukazovali pri svojich požiadavkách adresovaných Viedni. Neuspeli.

Po porážke pri Solferine sa cisárske sily obmedzili predovšetkým na obranu strategického pevnostného štvoruholníka. V tejto, pre rakúskeho panovníka neľahkej situácii, ponúkol Napoleon III., v rozpore so svojím pôvodným sľubom Sardínčanom, separátny mier. Viedlo ho k tomu viacero dôvodov. Predovšetkým skutočnosť, že po víťaznej bitke pri Solferine došlo k ďalšej mobilizácii a sústreďovaniu pruských vojsk na Rýne.⁵⁷ Eventuálny útok Pruska, resp. Nemeckého spolku z tejto strany, by znamenal pre Francúzsko obrovské problémy. Aj keď oslabenie vojenskej moci Rakúska si v Berlíne priali, rastúca francúzska dominancia v Európe znamenala aj pre Prusko značné nebezpečenstvo.⁵⁸ Napoleona III. tiesnil aj rozmach ľudového hnutia na území

⁵³ BENCZE, ref. 4, s. 223-224.

⁵⁴ Podrobnejšie k situácii s poskytovaním zdravotníckej služby po bo bitke pri Solferine MYRDACZ, Paul. *Sanitäts-Geschichte des Feldzuges 1859 in Italien*. Wien : Safar 1896, s. 30-47.

⁵⁵ Tamže.

⁵⁶ BERKÓ, István. A régi hadsereg magyar csapatai. In *Magyar Katonai Közlöny*, XII, 1924, s. 484-495, 630- 640; XIII., 1925, s. 85-92, 293-295, 673-681. Tiež WREDE, ref. 13, d. I., časť tabuľková.

⁵⁷ Niektoré správy dochádzajúce do Napoleonovho štábu dokonca hovorili o sústreďení 350 000 vojsk Pruska a Nemeckého zväzu (Ref. 8, s. 149).

⁵⁸ Že zo strany Pruska nešlo iba o taktický manéver, priznal neskôr Bismarck, ktorý napísal, že v tom čase len vlások chýbal k tomu „...aby sme boli vtiahnutí do veľkej európskej koalíčnej vojny“. (Ref. 1, s. 273). V dôsledku hrozby zo strany Nemeckého spolku o uzavretie mieru žiadala

kniežactiev v Taliansku, ktorý sa začal vymykať spod francúzskej kontroly a hrozilo, že sa toto hnutie preniesie i do pápežského štátu, kde malo Francúzsko svoje záväzky. Z vojensko-strategického hľadiska dôležitú úlohu hrala skutočnosť, že vojna proti Rakúsku stála Francúzsko značné materiálne a najmä ľudské obete, a vypudiť Rakúšanov z dobre opevneného strategického štvoruholníka mohlo predĺžiť vojnu ešte na dlhý čas, pričom výhody znalosti terénu boli jednoznačne na strane cisársko-kráľovských vojsk. Aj fyzický stav, vyčerpanosť a rozmáhajúce sa choroby vo vojsku neveštili nič dobré a sporadicky prichádzali z domova správy, že predlžovanie vojnových útrap v Taliansku a vysoký počet obetí vyvolávajú v niektorých kruhoch francúzskej spoločnosti nevôľu. V konečnom dôsledku už francúzsky cisár svoje vlastné ciele dosiahol a v duchu spojeneckej zmluvy získal pre Francúzsko Savojsko a Nizzu.

Keď Veľká Británia, Rusko i Prusko sa uzavreli pred možnosťou sprostredkovať mierové rokovania, Napoleon III. ponúkol Františkovi Jozefovi I. uzavrieť prímerie, keď ešte predtým informoval o svojom zámere aj Viktora Emanuela II. Prímerie medzi oboma panovníkmi bolo uzavreté 11. júla 1859 vo Villafrance a o štyri mesiace neskôr potvrdené, už aj za prítomnosti Viktora Emanuela, v Zürichu – tzv. Zürišským mierom. Obaja panovníci sa zaviazali podporiť vznik talianskeho spolku, ktorý sa mal vytvoriť pod čestným predsedníctvom pápeža, Rakúsko sa, s výnimkou Mantovy a Peschieri, zrieklo nadvlády nad Lombardskom, ktoré malo byť postúpené Francúzsku a následne odovzdané Sardínskemu kráľovstvu. Benátky mali zostať pod nadvládou rakúskeho cisára. Kniežatá Toskánska a Modeny sa mali vrátiť do svojich pozícií a vyhlásiť vo svojich kniežatstvách všeobecnú amnestiu. Obaja cisári mali požiadať pápeža, aby v štátoch pod svojou nadvládou vykonal potrebné reformy. Osoby, ktoré sa kompromitovali na území prebiehajúcich bojov, mali získať všeobecnú amnestiu.⁵⁹

Mierom uzavretým v Zürichu 10. novembra 1859, ktorý ratifikovali všetci traja panovníci zúčastňujúci sa bojov v severnom Taliansku, stratila monarchia Lombardsko, ktoré bolo postúpené Francúzsku a potom odovzdané Sardínskemu kráľovstvu. Udržalo si ale Benátsko a vyššie uvedenú benátsku oblasť. Rast národného uvedomenia, ktorý po vzniku vojny dostal v celom Taliansku široké dimenzie, viedol roku 1861 k vytvoreniu talianskeho kráľovstva pod žezlom sardínskoho kráľa Viktora Emanuela II. Taliansky štát s 22 miliónmi obyvateľov, aj keď bez Benátska okupovaného Rakúskom, bez Savojska a Nizy pripojených k Francúzsku a bez Ríma pod francúzskym protektorátom, i keď vnútorne nepevný, znamenal trvalú hrozbu rakúskym aspiráciám v tejto oblasti.⁶⁰ Táto bitka viedla nielen k strate Lombardska, ale spochybnila aj panovníckym dvorom tak často ospevovanú slávu armády, odhalila neschopnosť jeho najvyššieho velenia, pochovala vojvodcovské ambície Františka Jozefa I., a naštrbila veľmocenské postavenie monarchie.

O svoju poslednú džavu – Benátsko prišla monarchia po skončení prusko-rakúsko-talianskej vojny roku 1866, a to napriek vojenskému víťazstvu na talianskom území na súši i na mori. K zásadnému rozhodnutiu došlo na území Čiech, ktoré bolo hlavným

---

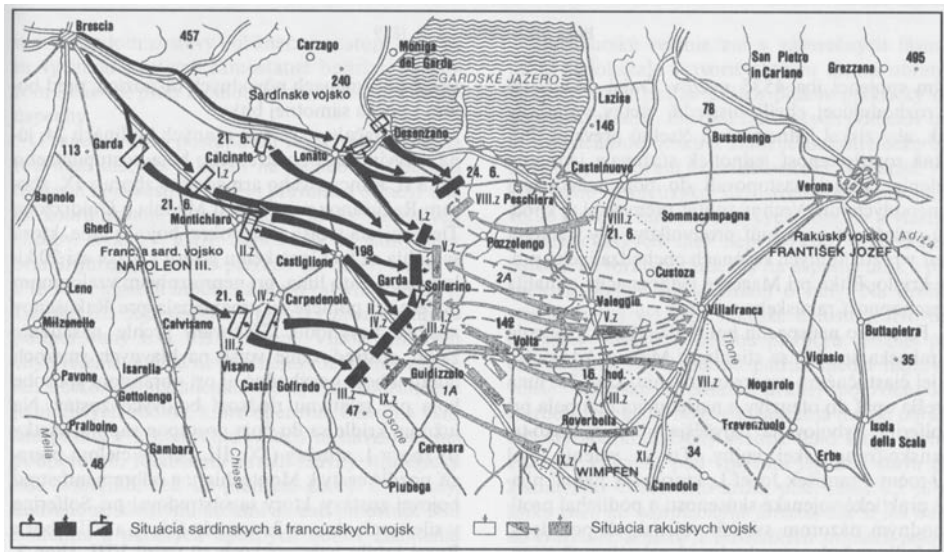
svojho manžela aj Napoleonova manželka Eugénia. Aj ruský cár prostredníctvom svojho pobočníka informoval Napoleona III., že keď neuzavrie mier, bude mu hroziť útok zo strany nemeckých štátov na Rýne.

⁵⁹ Dostupné na internete: *Az újkor (1492 – 1914) Sulinet Tudásbázis*. File:///Users/vdangl/Desktop/szuleto-nemzetallamok-europa-kozepen.htm.

⁶⁰ K zjednocovaciemu procesu Talianska bližšie SKŘIVAN, Aleš – DRŠKA, Václav – STELLNER, František. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648 – 1914*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994, s. 160-166. ISBN 80-85241-57-9; PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 251-265. ISBN 80-7106-152-2.

bojiskom a kde proti sebe stáli Prusi a Rakúšania. Vojna sa skončila katastrofálnou porážkou rakúskej Severnej armády v bitke pri Hradci Králové a ústupom cisárskych vojsk až k Dunaju. Mierovým rokovaním v Mikulove, potvrdeným 23. augusta 1866 Pražským mierom, Rakúsko postúpilo talianskemu kráľovstvu aj Benátsko a prišlo aj o poslednú dŕžavu na Apeninskom polostrove.

Po bitke pri Solferine došlo k zmenám vo vnútornej politike habsburskej monarchie predovšetkým v dôsledku pádu Bachovho absolutizmu. Samotnej armády sa výraznejšie dotklo penzionovanie viac než šesťdesiatich generálov, medzi nimi aj Grünneho, Gyulaiho a Hessa, v menšej miere už pokusy o organizačnú prestavbu a modernizáciu bojovej pripravenosti a taktiky boja, čo sa výrazne prejavilo počas prusko-rakúskej vojny roku 1866. Bitkou pri Solferine roku 1859 Habsburská monarchia vstúpila na cestu, ktorá po porážke 1866 pri Hradci Králové viedla mimo iného aj k rakúsko-uhorskému vyrovnaniu roku 1867 a aj k z toho vyplývajúcim konzekvenciám pre národný život Slovákov.

V. DANGL: DIE SCHLACHT VON SOLFERINO 1859

Der Beitrag schließt an den in *Vojenská história* 1/2016 veröffentlichten Text an, der den Feldzug der österreichisch-ungarischen Armee in Norditalien und die Schlacht bei Magenta 1859 thematisierte. Anhand des internationalen Widerhalls des Sieges von Napoleon III. wird die Haltung des französischen Kaisers zur sog. italienischen Frage näher analysiert, die sich infolge dieses Ereignisses stark veränderte; darüber hinaus wird die Umstellung der österreichischen Truppen in Norditalien behandelt, die zur Formierung von zwei Armeen und Ernennung eines neuen Oberkommandos mit Franz Joseph I. als Oberbefehlshaber führte. Ebenso werden die neuen Kriegspläne, entwickelt von den Generalstäben der aufeinandertreffenden Parteien, bewertet, und zwar von ihrer Entstehung bis zu ihrer Verwirklichung im unerwarteten Aufeinandertreffen der beiden Armeen am 24. Juni 1859 bei Solferino, das als eine der größten und blutigsten Schlachten des 19. Jahrhunderts in die Geschichte eingegangen ist. Besondere Aufmerksamkeit gilt vor allem der Art und Weise, wie die französischen und sardischen Kampftruppen einerseits und der 1. und 2. Österreichischen Armee andererseits ihre Kampfstellung bezogen haben, und des Weiteren den einzelnen Phasen der Schlacht von Anfang an. Hierbei wird auf die begangenen

Fehler der insbesondere österreichischen obersten Armeeführung hingewiesen. Die unzureichende Koordinierung der Kampfaufgaben und der Mangel an einem festen taktischen Kampfplan führten letztlich zur Spaltung der Kampfabläufe und zur Trennung der Frontlinie, die sich infolge dessen auf drei mehr oder weniger selbstständige Fronten zerteilte, die sich von Medole und Guidizzola bis zum Gardasee auf einer Länge von fast 16 Km erstreckte. Die Kampfhandlungen auf allen drei Frontabschnitten werden im vorliegenden Beitrag separat behandelt. Dabei wird mit einer Menge von auf Daten beruhenden und numerischen Angaben operiert; als Quellenbasis dienten vor allem die heutzutage schwer zugänglichen zeitgenössischen Veröffentlichungen und sonstige Quellen. Anhand der Auswertung dieser Quellen weist der Autor des Beitrags auf die widersprüchlichen Wertungen von Forschern und den zeitgenössischen offiziellen Amtangaben. Besonders kritisch bewertet wird die Tätigkeit der Befehlshaber der jeweiligen Truppenverbände der österreichischen Armee und vor allem der obersten Führung der österreichischen Armee, die formell dem 29-jährigen, unerfahrenen Herrscher, der unter dem Einfluss von sehr oft widersprüchlichen Meinungen seiner Berater hin- und herschwang, unterordnet war. Verglichen werden die taktischen Fehler und Irrtümer auf beiden Seiten der Front und es wird dabei festgestellt, dass die Schlacht von Solferino ein typisches Beispiel liefert für ein kämpferisches Aufeinandertreffen mit allen seinen charakteristischen Merkmalen war, die eine Entfaltung von kämpferischen Manövern im großen Stil unmöglich gemacht haben die besonders für die kämpferische Seite von Vorteil war, die darum bemüht war, die von ihr gewählte Kampfweise relativ schnellstens zu entfalten und diese dem Gegner aufzuzwingen. Genau das gelang den Franzosen: sie haben es erfolgreich geschafft, einen beträchtlichen Teil der österreichischen Truppen im südlichen Flügel der Frontlinie an sich zu binden, die in der Folge nicht im Stande waren, die Abwehr- und Angriffsbemühungen der österreichischen Heeresverbände im Gebiet von Solferino zu unterstützen. Beide österreichische Armeen haben sich in unkoordinierten Teilkämpfen ihrer Armeekorps erschöpft, sie haben es nicht vermocht, den Großteil ihrer Reservetruppen einzusetzen, darüber hinaus entsprach die gewählte Kampfart der Infanterie und der Einsatz der Artillerie nicht den neuesten Errungenschaften und Trends der Kampftaktik. Die Soldaten mussten einen besonders hohen, blutigen Preis für die begangenen Fehler der Armeeführung bezahlen. Laut offiziellen Angaben verzeichnete die österreichische Seite 21 740 Mann, die gefallen sind, verwundet wurden, als vermisst gemeldet wurden oder in Gefangenschaft geraten sind. Nach der Schlacht bot der Kampfplatz ein bis dahin kaum gesehenes Bild von menschlicher Qual. Die erschütternden Erfahrungen des Schweizer H. Dunant, der Augenzeuge dieser Ereignisse war, bewegten ihn zur Gründung eines Hilfsvereins für Kriegsverwundete. Dunant initiierte die Gründung des Internationalen Roten Kreuzes und die Verfassung der Genfer Konvention. Im abschließenden Teil des Beitrags richtet sich die Aufmerksamkeit des Autors auf die Ursachen, die hinter der Entscheidung Napoleon III. standen, Österreich-Ungarn einen Waffenstillstand vorzuschlagen. Anschließend werden die Ergebnisse des Zürcher Friedens analysiert. Die Schlacht von Solferino führte aus der Sicht Wiens zum Verlust der Lombardei und hat den bis dahin von der Hofburg hoch gefeierten Ruhm der Armee stark in Frage gestellt. Das Unvermögen der österreichischen Armeeführung wurde brutal bloßgestellt, die Ambitionen von Franz I. als Feldherr wurden faktisch begraben und die Weltmachtstellung der Vielvölkermonarchie erfuhr einen schweren Schlag. Das Nationalbewusstsein in ganz Italien wurde nach diesen Ereignissen beflügelt und führte im Endeffekt zur Gründung eines italienischen Nationalstaates unter Herrschaft des Königs von Sardinien, Viktor Emanuel II.

SLOVÁCI V ČESKOSLOVENSKOM VOJSKU V ZSSR V OBDOBÍ JEHO VÝSTAVBY NA ZÁKLADE DOBROVOĽNOSTI (FEBRUÁR 1942 – FEBRUÁR 1945)

JOZEF BYSTRICKÝ

BYSTRICKÝ, J.: Slovak Volunteers in the Czechoslovak Army in the USSR during its Development (February 1942 – February 1945). *Vojenská história*, 3, 20, 2016, pp 48-73, Bratislava.

In the study, the author deals with the issue of origins, from which the Slovaks – members of the Czechoslovak army in the Soviet Union in 1942 – 1944 came from. Majority of the sources in processing the topic comprised the archival documents from the funds of the Military Central Archive in Prague, Military Historical Archive in Bratislava and Russian State Military Archive (RGVA) in Moscow. Based on the analysis thereof, the author declares that the most significant area, from which Slovaks as volunteers were arriving to this Army in the reporting period were the prisoners of the Slovak and Hungarian Army deployed on the Eastern frontline.

Military History. USSR. World War 2. CZ Army in the USSR in 1942 – 1945.

Najpočetnejším československým vojskom sformovaným v zahraničí v rokoch druhej svetovej vojny bolo československé vojsko zorganizované na území Sovietskeho zväzu. Budované bolo na základe dobrovoľného vstupu do jeho jednotiek občanov Československa z obdobia pred Mníchovskou dohodou, nachádzajúcich sa v rokoch 1941 – 1944 na území ZSSR a volynských Čechov – občanov Sovietskeho zväzu. Prvé aktivity vedúce k jeho výstavbe sa uskutočnili krátko po napadnutí Sovietskeho zväzu vojskami nacistického Nemecka a jeho spojencov, vrátane vojsk vtedajšej Slovenskej republiky. Už 29. júna 1941 plk. gšt. H. Píka¹ predložil ľudovému komisárovi vnútra L. P. Berijovi návrh opatrení smerujúcich k vytvoreniu podmienok pre budúcu výstavbu československého vojska na území ZSSR, a to:

„1. Ihned soustředit:

a) všechny emigranty příslušníky ČSR (tj. Čechy, Slováky a Podkarpatorusy²) nacházející se t. č. na území SSSR do jednoho nebo více táborů – nezapomenout na ty, kteří jsou t. č. v zajištění,

b) všechny Čechy, Slováky a Podkarpatorusy, kteří trvale nebo přechodně žijí v SSSR, zvláště na západní Ukrajině a jsou československými státními občany,

c) ostatní Čechy, Slováky a Podkarpatorusy, kteří jsou státní občany SSSR a dobrovolně se do československých jednotek stavěných v SSSR přihlásí.

2. Sestavit a vyslat do těchto táborů československou vojenskou komisi, která by měla za úkol:

a) prověřit spolehlivost všech osob po stránce národnostní a morální hodnoty.

¹ Plk. gšt H. Píku 8. 3. 1941 prezident Dr. E. Beneš poveril vykonávať funkciu čs. vojenského zmocnenca v Moskve. V tejto funkcii pôsobil v Moskve od 26. 4. 1941. Neskoršie, od 2. 8. 1941, vykonával funkciu náčelníka Československej vojenskej misie v ZSSR.

² Československí občania pochádzajúci z Podkarpatskej Rusi (Zakarpatskej Ukrajiny) rusínskej a ukrajinskej národnosti.

b) zistiť jejich spôsobilosť k výkonu vojenskej služby, tj. telesnou zdatnosť a stupeň výcviku.

c) proviesť výber specialistov pro zvláštní úkoly.

3. Proviesť propagandu rozhlasem, tiskem a letáky za účelem náboru do čs. vojenských jednotek v SSSR, včetně výzvy k zběhnutí do SSSR a vstupu do čsl. jednotek v SSSR organizovaných.³ Len o niečo neskôršie, dňa 1. júla 1941, došla z Londýna pre plk. Píku depeša o rokovaní prezidenta Dr. E. Beneša so sovietskym veľvyslancom v Londýne I. M. Majským. Okrem iného obsahovala informáciu, že Sovietsky zväz nadväzuje diplomatické vzťahy s československou vládou v Londýne a sovietska vláda „dáva súhlas k organizácii čs. vojenskej jednotky, ktorá bude súčasťou čs. vojenských síl, bude podliehať československej vláde, generálovi Ingrovi ako ministrovi národnej obrany. Bude však vojensko-technicky zaradená pod ruské najvyššie velenie.“⁴ Spomenutý súhlas sovietskej vlády s výstavbou čs. vojenskej jednotky na území ZSSR potvrdila dohoda medzi československou vládou a vládou Sovietskeho zväzu o spoločnom postupe vo vojne proti Nemecku, podpísaná v Londýne 18. júla 1941.⁵ Na druhý deň po jej podpísaní prišli na čs. vojenskú misiu v Moskve depeše oznamujúce plk. Píkovi, že so sovietskym generálnym štábom môže začať rokovania o organizácii a postavení jednotky podľa nasledujúcich zásad:

1) Československá jednotka v ZSSR je súčasťou jednotnej, samostatnej československej armády v zahraničí. Československým útvarom a jednotkám budú veliť čs. velitelia, jednotky budú mať čs. prapory, čs. vojenské odznaky, čs. hodnostné odznaky a budú sa riadiť čs. právomocou súdnou, disciplinárnu a správnu. Organizácia, výstroj a výzbroj, výcvik a taktika budú prispôbené pomerom armády ZSSR. Takticky, operatívne a v zásobovaní všetkého druhu bude čs. jednotka ako celok podriadená najvyššiemu, prípadne príslušnému vyššiemu sovietskemu veliteľstvu. Vo všetkých ostatných veciach je veliteľ čs. jednotky podriadený čs. vláde, resp. MNO a prezidentovi republiky ako vrchnému veliteľovi. Styk čs. veliteľa s týmito činiteľmi sa uskutočňuje cez čs. vojenskú misiu v ZSSR.

2) Československá vojenská misia v ZSSR bude podriadená MNO. Vedie všetky vojenské rokovania technického rázu so sovietskymi ústrednými úradmi. Vo vojenských veciach spolupracuje tiež s čs. vyslancom v Moskve. Udržiava a sprostredkova styk čs. jednotky s MNO a inými čs. úradmi. Riadi spravodajskú činnosť a styk s domovom.

3) Československé vyslanectvo v ZSSR vo vojenských veciach povedie len zásadné vojensko-politické rokovania so sovietskou vládou v spolupráci so šéfom čs. vojenskej misie (napríklad: základná vojenská sovietsko-československá dohoda o organizovaní a postavení čs. vojska v ZSSR). Nezasahuje v ničom do ostatných, najmä do vnútorných vecí vojenských.

4) Pri československej vojenskej jednotke bude sovietska vojenská misia, ktorá bude pomáhať pri organizácii a výcviku a zaopatrovaní všetkých materiálnych potrieb.

³ RICHTER, Karel – BENČÍK, Antonín. *Kdo byl generál Píka. Portrét čs. vojáka a diplomata*. Brno: Doplněk, 1997, s. 101. ISBN 80-85765-81-0. V poznámke k citovanej žiadosti plk. Píka vyjadril optimistické očakávanie, že „ze slovenské armády bude dostatek přeběhlků a zajatců, z nichž velká většina bude ochota ihned vstoupit do čsl. armády. Proto by bylo záhodno je koncentrovat v jednom místě, aby tak byl usnadněn výběr a nábor. Těž se vztahuje na Podkarpatorusy z maďarské armády.“ BORÁK, Mečislav (ed.). *Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956). Část II. Váleční zajatci a internovaní. Sborník studií*. Opava: Slezské zemské muzeum, Slezská univerzita v Opavě, 2007, s. 216. ISBN 978-80-86224-64-0; ISBN 978-80-7248-427-7.

⁴ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA – VHA) Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 84/1/10, depeše, 1941.

⁵ *Československo-sovětské vztahy v době velké vlastenecké války 1941 – 1945*. Praha: SNPL, 1960, s. 16.

Sprostredkuje styk čs. jednotky so sovietskym vojenským velením, do ktorého je čs. vojenská jednotka ako celok včlenená.

5) Náklady na budovanie a udržiavanie čs. vojenskej jednotky, osobné a vecné hradí sovietska vláda z úveru poskytnutého vláde ČSR. Požitkový systém pre dôstojníkov i mužstvo je podľa noriem armády ZSSR.

Súčasne s oznámením uvedených zásad výstavby čs. vojenských jednotiek bol Píka upozornený, že treba zistiť, či je možné v Sovietskom zväze počítať s nasledujúcimi zdrojmi ich dopĺňovania: a) československí občania usadení v ZSSR, b) volynskí Česi, c) zajatci slovenského a „podkarpatoruského“ pôvodu, d) dobrovoľníci čs. pôvodu, ktorí sa dostanú na územie ZSSR.⁶

So zásadami, ktoré sa podľa názorov československej vojenskej správy v Londýne mali uplatniť pri výstavbe jednotiek v ZSSR, sovietsku vládu plk. Píka oboznámil listom z 22. júla 1941, adresovaným Ľudovému komisariátu obrany ZSSR. Okrem toho v ňom uviedol: „Čs. vláda vznáša na sovietsku vládu prosbu, aby bol povolený dobrovoľný nábor všetkých Čechoslovákov, ktorí dnes majú sovietsku príslušnosť a ktorí nepodliehajú brannej povinnosti v ZSSR. Ide hlavne o nábor z Volyne, kde žilo mnoho čs. príslušníkov i keď sa nachádzali na poľskom území. Po pričlenení týchto území k Zväzu sovietskych socialistických republík stali sa však sovietskymi občanmi.

Konečne sa prosí o povolenie náboru zo zajatcov slovenskej armády a Podkarpatorusov z maďarskej armády.“⁷

Počas prvých mesiacov bojov na sovietsko-nemeckom fronte plk. Píka na skoré začatie výstavby jednotiek príliš nenaliehal, o čom informoval prezidenta E. Beneša v obsiahlom liste z 10. augusta 1941.⁸ Výraznejšiu aktivitu v tomto smere vyvinul po uzatvorení Vojenskej dohody medzi najvyšším veliteľstvom ZSSR a hlavným veliteľstvom československým, ktorú ako splnomocnený zástupca hlavného veliteľstva čs. brannej moci podpísal v Moskve dňa 27. septembra 1941. Táto dohoda stanovila zásady výstavby a použitia čs. jednotiek v ZSSR, okrem iných, že:

- budú súčasťou ozbrojených síl suverénnej Československej republiky a sú určené, spolu s brannými silami ZSSR a iných spojeneckých štátov, pre boj proti Nemecku,
- ich príslušníci budú prisahať vernosť Československej republike,
- po skončení vojny sa vrátia do Československa,
- počas spoločných vojenských akcií budú operatívne podriadené najvyššiemu veleniu ZSSR, vo veciach organizačných a osobných hlavnému veliteľstvu čs. branných síl,
- ich veliteľ bude určený hlavným veliteľom československých branných síl v dohode so sovietskou vládou,
- ich počty a počet budú závisieť od počtu československých občanov v ZSSR a od možnosti materiálneho vybavenia.⁹

V žiadosti o vyzbrojenie a vystrojenie čs. vojenskej jednotky, odoslanej L. P. Berijovi 14. októbra 1941, plk. H. Píka upresnil, že za „československé príslušníky nutno

⁶ VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, 84/1/10.

⁷ VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 83/1/10, č. j. 144/41.

⁸ „Pokud jde o organizaci vojenských jednotek nenaléhal jsem příliš na urychlení praktického provádění, jak tomu bylo v politických otázkách oficiálního uznání, jednak proto, že je zde velmi málo možností a nevěřím, že bychom mohli postavit celou divizi a jednotku letectva, jednak je třeba získat čas a šetřit naše lidi až pro akce doma.“ VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 10/1/2, č. j. 119/41.

⁹ BROD, Toman et. al. *Za Svobodu Československa. Svazek první*. Praha : Naše vojsko, 1959, s. 113-114.

pokládat všechny osoby, které měly československé občanství do mnichovského diktátu“. V súvislosti s tým napísal: „*Podle našeho odhadu bylo by možno zmobilizovat nejvýše 5 000 mužů československé příslušnosti zároveň s dobrovolníky sovětského občanství české a slovenské národnosti.*“¹⁰ O necelý týždeň neskoršie, 20. októbra 1941, sa potom písomne obrátil na Generálny štáb Červenej armády so žiadosťou, aby sovietska vláda vyhlásila amnestiu československých občanov nachádzajúcich sa vo väzeniach a v internačných táboroch, povolila nábor do čs. vojenskej jednotky dobrovoľníkov „československej národnosti“ – občanov ZSSR a ozrejmla, či bude povolený aj nábor dobrovoľníkov „československej národnosti“ – poľských občanov, nachádzajúcich sa na území ZSSR (volynských Čechov).“¹¹

Návrh na vyhlásenie amnestie československých občanov, ich prepustenie z táborov a väzníc, ako aj návrh umožniť dobrovoľný vstup do čs. vojenskej jednotky občanom Sovietskeho zväzu „československých národností“, plk. Píka zopakoval v liste odoslanom Generálnemu štábu Červenej armády 26. novembra. Opätovne v ňom taktiež navrhol oslobodiť zajatcov zo slovenskej a maďarskej armády, „*kteří jsou čsl. národnosti (Podkarpatorusy vto) a kteří se přihlásí do čsl. armády*“.¹² Reakciou Generálneho štábu Červenej armády bolo poverenie gen. A. P. Panfilova¹³ prediskutovať problematiku spojenú s výstavbou čs. vojenskej jednotky s plk. Píkom na rokovaní, ktoré sa uskutočnilo v Kujbyševe 8. decembra 1941. V jeho priebehu gen. Panfilov oznámil, že bude vyhlásená amnestia československých príslušníkov, ktorí sú internovaní a väznení za ilegálny prechod sovietskych hraníc (pokiaľ sa nedopustili zločinu proti sovietskym zákonom), dohodlo sa vyhlásenie náboru, miesto formovania jednotky, jej organizácia a zabezpečenie výstrojom a výzbrojou. Nedoriešenou zostala problematika dobrovoľného vstupu do jednotky občanov Sovietskeho zväzu. S nesúhlasom sa však stretla požiadavka na oslobodenie zajatcov zo slovenskej a maďarskej armády. Podľa správy odoslanej plk. Píkom ministromi národnej obrany gen. S. Ingrov a gen. Panfilov sa zásadne postavil proti „*náboru osob, které bojovaly proti SSSR*“ a konštatoval, že vstup do československej jednotky bude automaticky povolený „*těm osobám a válečným zajatcům, kteří dobrovolně přešli do SSSR nebo zběhли od slovenské, маďарské a немецké армáды*“.¹⁴

So zámerom riešiť problém amnestie internovaných a väznených československých občanov Ľudový komisariát zahraničných vecí ZSSR zisťoval, koľkí sa nachádzajú v zariadeniach patriacich pod Ľudový komisariát vnútra. Dňa 19. decembra 1941 prvý námestník Ľudového komisára zahraničných vecí A. J. Vyšinskij oznámil Ľudovému komisárovi zahraničných vecí a predsedovi Rady Ľudových komisárov M. V. Molotovovi, že podľa informácií, ktoré sú k dispozícii, „*v táboroch pre internovaných, vo väzniciach a nápravno-pracovných táboroch NKVD*“¹⁵ je 435 osôb československého občianstva

¹⁰ BORÁK, ref. 3, s. 229.

¹¹ VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 82/1/10, č. j. 155/41.

¹² BORÁK, ref. 3, s. 234; VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 82/1/10, č. j. 166/41.

¹³ Generálmajor A. P. Panfilov bol od októbra 1941 náčelníkom Hlavnej spravodajskej správy Generálneho štábu Červenej armády, súčasne bol aj splnomocnencom pre formovanie poľskej armády gen. Andersa v ZSSR. Nariadenie Štátneho výboru obrany o vymenovaní za splnomocnenca najvyššieho velenia ZSSR pre styk s Československou vojenskou misiou a realizáciu dohody z 27. septembra 1941 dostal 19. 11. 1941. MARJINA, V. V. *Sovetskij Sojuz i čecho-slovackij vopros vo vremja Vtoroj mirovoj vojny. 1939 – 1945 gg. Kniga 2, 1941 – 1945 gg.* Moskva : Indrik, 2009, s. 60. ISBN 978-5-91674-037-0.

¹⁴ BORÁK, ref. 3, s. 236-238.

¹⁵ Народно́й комиссариат внутренних дел, Ľudový komisariát vnútra.

a občanov Protektorátu Čechy a Morava“.¹⁶ V týchto počtoch však neboli zahrnutí Rusíni a Ukrajinci z Podkarpatskej Rusi, ktorých sovietske orgány v tom čase považovali za občanov Maďarska.

Amnestiu internovaných a väznených československých štátnych príslušníkov, nábor československých občanov nachádzajúcich sa na území Sovietskeho zväzu, ako aj občanov Sovietskeho zväzu „československej národnosti“, schválil Štátny výbor obrany ZSSR 3. januára 1942. Odvolávajúc sa na toto rozhodnutie Štátneho výboru obrany ľudový komisár vnútorných vecí ZSSR L. P. Berija 7. januára 1942 nariadil prepustiť „z väzení, táborov, miest deportácií a vysídlenia československých občanov nachádzajúcich sa vo väzbe ako zajatci, internovaní alebo na základe iných dostatočných dôvodov“, s výnimkou osôb „podozrivých zo špionáže proti Sovietskemu zväzu“.¹⁷ O tri dni neskôršie na rokovaní zmiešanej československo-sovietskej vojenskej komisie gen. A. P. Panfilov v prítomnosti splnomocnenca Rady ľudových komisárov pre výstavbu československých vojenských jednotiek gen. G. S. Žukova informoval, že: 1. Vláda ZSSR povolila československému veleniu v roku 1942 zorganizovať na území ZSSR motorizovanú brigádu v počte 2350 dôstojníkov, poddôstojníkov a mužstva. Spočiatku sa má sformovať jeden motorizovaný prápor (1 100 osôb) a náhradná rota (150 osôb). Za miesto formovania týchto jednotiek bolo určené mesto Buzuluk, nachádzajúce sa v západnej časti Orenburskej oblasti Ruska.

2. NKVD ZSSR sa nariaďuje oslobodiť čs. občanov¹⁸ uväznených na sovietskom území ako zajatci, internovaní alebo z iných dôvodov. Oslobodeniu nepodliehajú osoby „československej národnosti“ podozrivé z výzvednej činnosti proti Sovietskemu zväzu.

3. Občanom ZSSR „československej národnosti“ sa povoľuje dobrovoľne vstupovať do tvoriacich sa československých jednotiek na území ZSSR.¹⁹

V čase, keď Štátny výbor obrany ZSSR schválil nábor československých občanov a občanov Sovietskeho zväzu „československých národností“, ako aj amnestiu internovaných a väznených československých občanov, už sa v Buzuluku začala výstavba prvej jednotky čs. vojska na území Sovietskeho zväzu. Jej personálny základ vytvorilo 90 bývalých príslušníkov československej jednotky sformovanej na území Poľska na jar a v lete 1939.²⁰ Po prepadnutí Poľska vojskami nacistického Nemecka sa hlavná časť tejto jednotky nachádzala v Lesnej²¹ pri Baranovičoch²². Tu z nej na základe dekrétu poľského prezidenta I. Moścického z 3. septembra 1939 oficiálne vznikla Česká a slovenská légia. V dôsledku rýchleho postupu nemeckých

¹⁶ MARJINA, ref. 13, s. 64.

¹⁷ Citované nariadenie bolo súčasťou výnosu č. 1096 „O československej brigáde na území ZSSR“. MARJINA, ref. 12, s. 71.

¹⁸ 1. 4. 1942 vedúci IV. európskeho oddelenia Ľudového komisariátu zahraničných vecí N. V. Novikov v rozhovore s Fierlingerom oznámil, že obyvatelia Podkarpatskej Rusi budú uznávaní za československých občanov a bude sa na nich vzťahovať rozhodnutie o oslobodení z táborov a väzníc NKVD. MARJINA, ref. 12, s. 80.

¹⁹ VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 82/1/10, č. j. 1065/1942. Gen. G. S. Žukov od 23. 9. 1941 pôsobil vo funkcii náčelníka 4. oddelenia 2. správy NKVD ZSSR.

²⁰ Podrobnejšie: SEGEŠ, Vladimír a kol. *Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov*. Praha: Ottovo nakladateľstvá, s. r. o., 2015, s. 317-320. ISBN 978-80-7451-469-2; pozri tiež BYSTRICKÝ, Jozef. Z histórie vzniku a výstavby 1. čs. samostatného práporu v ZSSR. (Od Krakova po Buzuluk). In *Vojnová kronika*, 2012, roč. I, č. 2, s. 14-23. ISSN 1338-6379.

²¹ Bielorus. Лесина.

²² Bielorus. Баранавічы.

vojsk jej poľské velenie 11. septembra nariadilo Lesnú opustiť a v noci z 11. na 12. septembra sa pod velením pplk. L. Svobodu začala presúvať smerom na Tarnopol²³. 14. septembra, po príchode do mestečka Hłuboczek Wielki²⁴, pplk. L. Svoboda rozhodol, že v prípade nemeckého útoku na Tarnopol jednotka ustúpi do ZSSR. Toto rozhodnutie mu schválil československý vyslanec v Poľsku J. Slavík, ktorý v Kremenci²⁵ o légii rokoval so sovietskym vyslancom v Poľsku N. I. Šaronovom a vojenským atašé plk. P. S. Rybalkom.²⁶ V správe, ktorú o tom napísal 12. septembra 1939, konštatoval, že ich požiadal, „aby opatřili povolení, že by naše legie mohli překročit sovětskou hranici a odtamtud být transportovány na západ... Plukovník Rybalko slíbil ve věci mluvití přímo s Vorosilovem²⁷. Podotýkám, že jiného východiska v případě nebezpečí nevidím. Rumunská hranice je od Baranowiczů příliš daleko, Litva a Lotyšsko, jejichž vyslanci zde nejsou, také podle mínění Sovětů, Francouzů a Britů neměly by odvahy naše legie přes hranice pustiti. Zbývají teda jen Sověty a myslím, že i internování je lepší jako pověšení.“²⁸

Dňa 17. septembra 1939 začala ťaženie proti Poľsku Červená armáda. V tejto situácii, pod hrozbou zajatia na východ postupujúcimi nemeckými vojskami, sa pplk. Svoboda rozhodol prejsť s jednotkou na sovietske územie. 18. septembra, keď sa presunovala v smere na Husiatyn²⁹, došlo pri obci Sosnov³⁰ k jej stretnutiu s jazdeckými a motorizovanými jednotkami Červenej armády. Na túto skutočnosť ešte v ten istý deň zareagoval veľvyslanec Zd. Fierlinger tým, že na stretnutí s vedúcim stredoeurópskeho oddelenia Ľudového komisariátu zahraničných vecí A. M. Aleksandrovom požiadal o priateľské prijatie Svobodovej jednotky, a ak by to bolo možné, o jej odoslanie do Francúzska alebo Anglicka.³¹ S rovnakou žiadosťou sa v Londýne na sovietskeho veľvyslanca I. M. Majského 22. septembra obrátil Dr. E. Beneš.³²

Ráno 20. septembra, po príchode do Kamenca Podol'ského³³, pplk. Svoboda odoslal telegramy veľvyslancovi Z. Fierlingerovi do Moskvy a veľvyslancovi J. Slávikovi do Černovic³⁴, ktorými ich informoval o situácii jednotky a žiadal o informácie ohľadne jej odsunu na západ.³⁵

V Kamenci Podol'skom boli príslušníci Svobodovej jednotky umiestnení v tamojších

²³ Od r. 1944 Тернопіль, ukraj. Тернопіль.

²⁴ Ukraj. Великий Глибочок.

²⁵ Ukraj. Кременец.

²⁶ Neskorší veliteľ sovietskej 3. gardovej tankovej armády, s ktorou sa okrem iných zúčastnil aj bojov v Pražskej operácii.

²⁷ Ľudový komisár obrany maršal K. Vorosilov.

²⁸ NĚMEČEK, Jan et. al. *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939 – 1945. Dokumenty, díl 1. Březen 1939 – červen 1943*. Praha : Státní ústřední archiv, 1998, s. 84-85. ISBN-80-85475-46-4.

²⁹ Ukraj. Гусятин.

³⁰ Ukraj. Соснів.

³¹ MARJINA, V. V. *Sovetskij sojuz i čecho-slovackij vopros vo vremja Vtoroj mirovoj vojny 1939 – 1945. Kniga 1, 1939 - 1941*. Moskva : Indrik, 2007, s. 204. ISBN 978-5-85759-433-9.

³² NĚMEČEK, ref. 28, s. 86.

³³ Ukraj. Кам'янець-Подільський.

³⁴ Ukraj. Чернівці.

³⁵ SVOBODA, Ludvik. *Deník z doby válečné*. Praha : Mladá fronta, 2008, s. 57-58. ISBN 978-80-204-1939-2.

delostreleckých kasárňach, na začiatku druhej polovice októbra ich dočasne premiestnili do obcí Ol'chovci³⁶ a Husiatyn a 6. novembra do Jarmoliniec³⁷. Medzitým, 2. októbra 1939, ľudový komisár vnútorných vecí ZSSR L. P. Berija a náčelník hlavnej politickej správy Červenej armády L. Z. Mechlis poslali členovi predsedníctva ÚV VKS(b)³⁸ A. A. Ždanovovi sprievodný spis k návrhu nariadenia o vojnových zajatcoch, v ktorom popri inom uvádzali: „*Zadržaných Čechov³⁹ v počte asi 800 osôb udržiavať do skončenia vojny Anglicka a Francúzska s Nemeckom v tábore ako internovaných. Dôstojníkov umiestniť oddelene.*“⁴⁰ Rovnaký návrh uviedli aj v liste zo dňa 3. októbra, ktorý adresovali J. V. Stalinovi. ÚV VKS(b) sa problematikou československých vojakov zaoberal ešte v ten istý deň (2. 10.). V protokole z jeho zasadania sa k tejto záležitosti zaznamenalo: „*Zadržaných Čechov v počte asi 800 osôb prepustiť, prevezmúť od každého z nich písomné vyhlásenie, že nebudú bojovať proti ZSSR.*“⁴¹ Toto rozhodnutie bolo potom uvedené aj v nariadení Rady ľudových komisárov ZSSR o vojnových zajatcoch z 3. októbra 1939.⁴² O štyri dni neskôr (7. 10.) prišla z Moskvy do Kamenca Podol'ského komisia, ktorá pplk. L. Svobodovi oznámila, že podriadených mu vojakov má pripraviť na presun na Západ. Pri tejto príležitosti komisia vykonala pohovor s každým príslušníkom jednotky, v priebehu ktorého zisťovala, či chce odísť do Francúzska alebo do Rumunska. V nadväznosti nato príslušníci jednotky podpisovali nasledujúce vyhlásenie: „*Ja..., narodený... roku... príslušný..., odchádzajúc z územia ZSSR, kde som internovaný, zaväzujem sa nezúčastniť sa nikdy a nepomáhať nikomu v boji proti Zväzu sovietskych socialistických republík.*“⁴³ Dňa 29. októbra o týchto skutočnostiach, ako aj o tom, že 82 československých vojakov si želá odísť do Rumunska a 553 cez Rumunsko do Francúzska, L. P. Berija informoval predsedu Rady ľudových komisárov V. M. Molotova. Zároveň ho požiadal, aby Ľudovému komisariátu zahraničných vecí vydal pokyn na získanie súhlasu rumunskej vlády s ich prechodom na územie Rumunska. Súhlas rumunskej vlády sa však získať nepodarilo, o čom v polovici decembra 1939 informoval prvý zástupca Ľudového komisára zahraničných vecí ZSSR V. P. Potemkin vedenie Ľudového komisariátu vnútra a Správy pre vojnových zajatcov a internovaných (UPVI)⁴⁴.

Dňa 23. marca 1940 sa príslušníci jednotky, medzitým premenovanej na Východnú skupinu československej armády, začali presunovať z Jarmoliniec do Oraniek. Do tábora

³⁶ Ukraj. Вільхівці.

³⁷ Ukraj. Ярмолинці.

³⁸ Ústredný výbor Všeľvázovej komunistickej strany (bolševikov).

³⁹ V tom čase bežne používané označovanie občanov Československa.

⁴⁰ *Katyň. Plenniki neobjavlennoj vojny. Dokumenty i materialy.* Moskva : MF Demokratija, 1999, s. 113. ISBN 5-89511-002-9.

⁴¹ Tamže, s. 114.

⁴² *Vojennoplennyye v SSSR 1939 – 1956. Dokumenty i materialy.* Moskva : Golos, 2000, s. 147. ISBN 5-88439-093-9.

⁴³ SVOBODA, ref. 35, s. 60.

⁴⁴ UPVI – Upravlenije po delam voennoplennych i internirovannyh Narodnogo komissarijata vnutrennih del (NKVD) SSSR. V súvislosti s problémami spojenými s postojom rumunskej vlády si pplk. L. Svoboda 14. 11. 1939 do denníka poznamenal: „*Dnes večer přijel z Moskvy komisař, který mně sdělil, že náš odjezd naráží na potíže, a to, že Rumunsko nechce dovolit nám průjezd, čímž se náš odjezd zdržuje. Rusko jedná dále s Rumunskem stran našeho přejezdu Rumunskem a zároveň jedná i s Tureckem, aby toto nás převzalo, když by odmítlo Rumunsko.*“ SVOBODA, ref. 35, s. 70.

v Orankách prišlo jej 798 príslušníkov, vrátane 15 žien a 3 detí, 1. apríla. V ten istý deň sa pplk. Svoboda dozvedel správu o získaní výjazdových víz pre odchod prvých 45 príslušníkov jednotky do Francúzska.⁴⁵ Rýchle zmeny vo vývoji medzinárodnej situácie (nemecká okupácia Belgicka, Holandska a Luxemburska, vpád nemeckých vojsk do Francúzska) však mali za následok dočasné prerušenie odsunu.

Na začiatku druhej polovice júna 1940 bola Východná skupina čs. armády presunutá z Oraniek do tábora v Suzdale. V tom čase v nej bolo 683 osôb. Podmienky ich ďalšieho pobytu v internácii určovala *Dočasná smernica o poriadku zaopatrenia internovaných vojakov a dôstojníkov českej légie bývalej poľskej armády*, ktorú v júli 1940 vypracovala Správa pre vojnových zajatcov a internovaných. Podľa tohto dokumentu mali byť dôstojníci ubytovaní oddelene od mužstva, v tábore bol povolený voľný pohyb do večierky, ubytovanie mimo tábora bolo povolené nebolo. Internovaní mohli byť povolávaní len na prácu, ktorá súvisela s obhospodarovaním tábora, veliteľ a komisár tábora mali právo povoliť jednotlivým osobám opustiť tábor maximálne na päť hodín s podmienkou návratu do večierky. Internované osoby boli povinné dodržiavať vnútorný poriadok tábora a plniť všetky nariadenia administrácie tábora a jeho ochrany, atď.⁴⁶

Po príchode Východnej skupiny čs. armády do Suzdalu sa pokračovalo v postupnom odsune jej príslušníkov zo Sovietskeho zväzu. Do mája 1941 tak k československému vojsku vo Francúzsku, na Blízkom východe a vo Veľkej Británii odišlo dovedna 652 dôstojníkov, poddôstojníkov a vojakov tejto jednotky.

Odchody príslušníkov Východnej skupiny čs. armády zo ZSSR do Francúzska, Veľkej Británie a na Blízky východ (apríl 1940 – máj 1941)

odchod	v roku 1940			v roku 1941							
	8. 4.	26. 6.	18. 7.	18. 2.	2. 3.	11. 3.	20. 3.	29. 3.	7. 4.	13. 4.	21. 5.
počet	45	56	75	58	60	70	61	60	62	85	20

Zvyšok Východnej skupiny čs. armády zotrval v Suzdale do 19. októbra 1941 a potom bol presunutý späť do tábora v Orankách. Z tohto tábora sa 25. januára 1942 začal presun deväťdesiatich členov skupiny⁴⁷ do Buzuluku, do ktorého prišli 5. februára 1942. O dva dni neskôršie v tomto meste začala pracovať prijímacia a odvodová komisia. Príchod prvých stoviek dobrovoľníkov umožnil, že počet príslušníkov tvoriaceho sa pešieho práporu do 10. apríla narástol na 624. Z tohto počtu sa 295 osôb hlásilo k českej národnosti (142 z nich boli občanmi Sovietskeho zväzu a 43 občanmi Poľska), 21 k slovenskej, 19 k rusínskej a 3 k maďarskej národnosti. Zvyšok príslušníkov práporu (286 osôb) tvorili Židia, pričom z nich sa 41 hlásilo k židovskej, 188 českej, 40 slovenskej, 11 maďarskej a 6 k nemeckej národnosti.⁴⁸ Nasledujúce mesiace ale ukázali, že bez rozšírenia zdrojov dopĺňovania jednotiek o dobrovoľníkov z radov internovaných a väznených československých občanov pochádzajúcich z Podkarpatskej Rusi, ako aj zajatcov zo slovenskej a maďarskej armády,

⁴⁵ Tamže, s. 104.

⁴⁶ MARJINA, ref. 31, s. 231-232.

⁴⁷ 25 dôstojníkov, 1 rotmajster, 54 poddôstojníkov a 8 vojakov.

⁴⁸ VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 63/1/8, k č. j. 76/Dův. 1942.

povolenú výstavbu brigády nebude možné uskutočniť. To ovplyvnilo aj rokovania, ktoré v prvej polovici júla 1942 v Sovietskom zväze absolvoval minister národnej obrany gen. S. Ingr.⁴⁹ V ich priebehu sa popri iných otázkach sústredil na prepustenia Rusínov a Ukrajincov z Podkarpatskej Rusi z táborov NKVD a ich nábor do československého vojska.⁵⁰ Podľa Ingrovho hodnotenia priebehu a výsledkov rokovania o tomto probléme, rovnako ako aj o otázkach materiálneho zabezpečenia jednotiek a ich nasadenia na front, sovietski predstavitelia vychádzali z čs. požiadaviek v ústrety. Iný postoj však zaujímali, pokiaľ išlo o možnosť vstupu do čs. vojska Slovákov a „Podkarpatorusov“ zo slovenskej a maďarskej armády. V správe o situácii čs. vojenskej jednotky v ZSSR, prednesenej v Londýne na rokovaní Štátnej rady 2. septembra 1942, k tomu uviedol: „*Pouze v jedné věci nechtěli ustoupit od svého stanoviska, a to, pokud jde o nábor a používání služeb Slováků a Karpatorusů, kteří jsou nuceni bojovat v tzv. slovenské armádě, nebo armádě maďarské. Tu zastávají stanovisko, že kdo jednou stál se zbraní v ruce proti Sovětskému svazu, nezaslouhuje čest, aby směl bojovat v Rudé armádě. Stejně stanovisko platí podle jejich názoru pro přeběhlíky, kteří mají sice jako zajatci zvláštní režim, nejsou však zařazeni do armády. Nejvyšší kruhy sovětské zdůraznili, že Sověty mají pro to své zásadní důvody.*“⁵¹

Príchod Rusínov a zakarpatských Ukrajincov, prepustených z táborov Hlavnej správy nápravno-pracovných táborov (GULAG)⁵² Ľudového komisariátu vnútra, do československého vojska umožnilo nariadenie Štátneho výboru obrany ZSSR z 20. novembra 1942 o dopĺňovaní čs. jednotiek na území Sovietskeho zväzu. V súlade s uznesením prezidia Najvyššieho sovietu ZSSR zo dňa 19. novembra 1942 Štátny výbor obrany týmto nariadením uložil NKVD ZSSR oslobodiť na sovietskom území väznených a internovaných Rusínov, zakarpatských Ukrajincov a Slovákov odsúdených za ilegálne prekročenie hraníc a československému veleniu povolil v Buzuluku zorganizovať záložný pluk.⁵³ Len o niekoľko dní neskôr, 30. novembra, sa sformovanie záložného pluku stalo predmetom rokovania československo-sovietskej zmiešanej vojenskej komisie a 1. februára 1943 bol oficiálne zriadený.

Prvá väčšia skupina Rusínov (111 osôb) prišla do Buzuluku 31. decembra 1942. Ich počet rýchlo narastal, čo sa adekvátne prejavilo na zvyšovaní celkového počtu príslušníkov záložného pluku a náhradnej roty.⁵⁴ K 8. aprílu 1943 ich bolo dovedna 1 694, pričom podiel Rusínov a zakarpatských Ukrajincov na tomto počte predstavoval 83,94 %.

⁴⁹ V depešiach, ktoré Ingr o týchto rokovaniach poslal do Londýna prezidentovi Dr. E. Benešovi, okrem iného oznamoval, že v priebehu rokovania s gen. Panfilovom žiadal: „*Urychlit vyzbrojení 1. praporu s tím, že měsíc po obdržení výzbroje může prapor odejít do přifrontového pásma k dokončení technického a zejména taktického výcviku ve spolupráci s jinými zbraněmi a pak na frontu. Prání, aby se naše jednotka mohla brzo zúčastnit bojů na frontě, jsem přednesl jménem vlády a motivoval jsem ji důvody politickými a propagačními. Bylo přijato velmi příznivě a bylo mi sděleno, že o tom bude referováno vládě a bylo mi slíbeno, že vyzbrojení praporu bude urychleno a že při zasazení naší jednotky bude uděleno vše, aby byl úspěch.*“ VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 11/1/2, č. j. 253/42.

⁵⁰ O týchto otázkach Ingr. rokoval s podpredsedom Rady ministrov ZSSR A. J. Vyšinským, zástupcom Ľudového komisariátu zahraničných vecí S. A. Lozovským a gen. A. P. Panfilovom.

⁵¹ Archiv Ústavu T. G. Masaryka, Praha, EB II, kart. Opis, strojopis. 2. 9. 1942, Zpráva ministra národní obrany ČSR gen. S. Ingra ve Státní radě o situaci československé vojenské jednotky v SSSR.

⁵² Glavnoje upravlenije ispravitel'no-trudovych lagerej.

⁵³ <http://www.soldat.ru/doc/gko/text/2528.html>

⁵⁴ 2. 2. 1943 v nich bolo 1 048 osôb, o mesiac neskôr už 1 730 a 4. 4. 1943 spolu 1 858 osôb. BROD, ref. 9, s. 197.

Národnostné zloženie záložného pluku a náhradnej roty k 8. aprílu 1943⁵⁵

	záložný pluk	náhradná rota
Česi	56	139
Slováci	6	19
Rusíni, zakarpat. Ukrajinci	1 363	59
Rusi	-	2
Poliaci	-	3
Židia	13	31
Lotyši	-	1
Nemci	-	2
spolu	1 438	256

K zmene sovietskeho postoja k možnosti náboru a zaradenia do československých jednotiek zajatcov zo slovenskej a maďarskej armády došlo až po nasadení 1.čs. samostatného práporu na fronte pri ukrajinskom Sokolove a rozhodnutí o výstavbe 1.čs. samostatnej brigády.

Presun 1. čs. samostatného práporu z Buzuluku na front sa začal 30. januára 1943. V tom čase v ňom bolo zaradených spolu 969 osôb. 506 z nich si uvádzalo českú, 78 slovenskú, 256 „podkarpatoruskú“, 105 židovskú a zvyšok inú národnosť.⁵⁶ Prápor odchádzal na front v čase, keď vrcholilo úsilie vojsk Červenej armády o likvidáciu nemeckých vojsk obkľúčených v priestore Stalingradu a začínal ich všeobecný útok. Najvýraznejší postup sovietskych vojsk smerom na západ sa v jeho priebehu predpokladal v pásme Voronežského frontu a zväzkov susedného Brjanského frontu na belgorodskom a charkovskom smere. Na časť tohto úseku frontu smeroval aj presun 1. čs. sam. práporu, ktorý bol na začiatku druhej polovice februára 1943 začlenený do vojsk Voronežského frontu a 27. februára podriadený veliteľovi charkovskej posádky. Do Charkova prišiel 1. marca 1943 a v noci z 2. na 3. marca dostal rozkaz zaujať obranu v priestore južne od mesta. Zaradením do zostavy vojsk brániacich prístupy k Charkovu z juhu sa stal prvou zahraničnou jednotkou, ktorá vstúpila do bojov na východnom fronte v rámci Červenej armády. Obranu zaujal v pásme od západného okraja Mirgorodu po východný okraj Art'uchovky, s ťažiskom v Sokolove (za južným brehom rieky Mže), ktoré sa 8. marca stalo objektom útoku nemeckých jednotiek. Svoje obranné postavenia udržal do 13. marca a opustil ich až po doručení rozkazu veliteľa 62. gardovej streleckej divízie na odchod smerom na Volčansk. Potom sa presunul do Zacharovky, kde 25. marca prešiel do zálohy Voronežského frontu. Po ďalšom presune sa 31. marca sústredil vo Veseloje a 9. mája v Novochoopersku, kde sa mala realizovať výstavba 1. čs. sam. brigády. O deň neskôršie do Novochoperska prišiel aj záložný pluk z Buzuluku.

O výstavbe 1. čs. sam. brigády sa po predchádzajúcom schválení najvyšším velením Červenej armády rozhodlo na rokovaní československo-sovietskej zmiešanej vojenskej komisie 29. apríla 1943. Na základe toho československí predstavitelia v Moskve opäť otvorili problematiku náboru a vstupu do čs. vojska zajatcov a prebehlíkov z jednotiek slovenskej a maďarskej armády.⁵⁷ Spisom z 19. mája 1943 námestník ľudového komisára

⁵⁵ Tamže.

⁵⁶ VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 63/1/8, depeša H. Píku z 8. 2. 1943.

⁵⁷ V telegrafickej správe odoslanej 11. 5. 1943 E. Benešovi Zd. Fierlinger v tejto súvislosti

zahraničných vecí ZSSR A. E. Kornejčuk o tejto skutočnosti informoval náčelníka Správy pre vojnových zajatcov a internovaných gen. I. A. Petrova.⁵⁸ Tým istým spisom ho požiadal o poskytnutie informácií o celkovom počte zajatých Slovákov a Čechov, ako aj o tom, či medzi nimi sú takí, ktorí by s prihliadnutím na ich politickú orientáciu mohli byť využití ako zdroj dopĺňovania československej brigády. Správa pre vojnových zajatcov a internovaných v tom čase už disponovala viacerými prehľadmi o počte zajatých Slovákov, Rusínov, Ukrajincov, ale aj Čechov, z rôznych časových období. Tak napríklad podľa správy náčelníka UPVI mjr. štátnej bezpečnosti P. K. Soprunenka pre zástupcu ľudového komisára vnútra I. A. Serova k 19. novembru 1942⁵⁹ bolo v táboroch NKVD dovedna 10 528 vojnových zajatcov, medzi nimi aj 70 Slovákov, 72 Rusínov, 72 Čechov a 41 Ukrajincov.⁶⁰ Počas prvých dvoch mesiacov roka 1943 počet zajatcov spomenutých národností zo slovenskej, ale predovšetkým z maďarskej armády, postupne narastal.

Počty zajatcov slovenskej, českej a rusínskej národnosti v zajateckých táboroch UPVI v januári a vo februári 1943⁶¹

	5. 1. 1943	15. 1. 1943	13. 2. 1943	23. 2. 1943
Slováci	80	126	146	952
Česi*	88	89	105	1 595
Rusíni	102	106	103	1 729

*Českí Nemci, príslušníci nemeckej armády, hlásiaci sa k českej národnosti.

Najväčší nárast počtu zajatcov slovenskej národnosti v prvých mesiacoch roka 1943 bol spojený s rozbitím maďarskej 2. armády pri Voroneži počas záverečného obdobia bitky pri Stalingrade a Voronežsko-kastornenskej operácie Červenej armády. Podľa správy komisie vyšetrojúcej stav a príčiny vysokej úmrtnosti zajatcov v zajateckom tábore č. 81 v Chrenovom (Voronežská oblasť) z 30. marca 1943, v období od 24. januára do 23. marca do tohto tábora prišlo dovedna 26 805 zajatcov, medzi ktorými bolo 1 484 Slovákov.⁶²

oznamoval: „Jednal jsem znovu v Narkomindělu o připuštění všech zajatců české a slovenské národnosti do naší armády. Je tu několik set zajatců ze slovenské divize a prý několik tisíc Slováků z maďarské armády. Těž někteří Česi z armády německé. Novikov připouští, že dosavadní negativní stanovisko bude revidováno. Budu o tom jednat z Kornějčukem. Z jiné strany byl jsem informován, že první skupina zajatců ze slovenské divize by mohla být do naší armády propuštěna, dříve však je třeba prozkoumat pečlivě její spolehlivost. Česi a Slováci přecházející k nám z partyzánského hnutí budou patrně uvolňováni.“ NĚMEČEK, ref. 28, s. 469.

⁵⁸ Rossijskij gosudarstvennyj vojennyj archiv (RGVA), f. 1/p, op. 02e, d. 537.

⁵⁹ 19. 11. 1942 sa začal protiútok Červenej armády pri Stalingrade (operácia Uran).

⁶⁰ Vojenský historický archiv (VHA) Bratislava, AZ 11 – NKVD, šk. 4, f. 1/p, inv. č. 01e, a. j. 6. Prvých 15 vojakov slovenskej armády sa do zajatia Červenej armády dostalo počas boja Rýchlej brigády pri Lipovci 22. 7. 1941. Medzi nimi napr. por. A. Hirner (prvý zajatý dôstojník slovenskej armády), des. J. Klesniak (príslušník čs. vojska v ZSSR od 5. 7. 1943), des. J. Patlevič (príslušník čs. vojska v ZSSR od 7. 4. 1943), J. Martinka (príslušník čs. vojska od 5. 7. 1943), J. Mazár (príslušník čs. vojska od 7. 4. 1944), J. Timko (príslušník čs. vojska v ZSSR od 25. 9. 1943), A. Hrnčiarik (príslušník čs. vojska v ZSSR od 21. 12. 1943).

⁶¹ VHA Bratislava, AZ11 – NKVD, šk. č. f. 1/p, i. č. 01e, a. j. 9. V sovietskych zajateckých táboroch boli aj ďalší vojaci pochádzajúci zo Slovenska, a to príslušníci maďarskej armády z okupovaných území južného a východného Slovenska maďarskej a židovskej národnosti. O ich prepustenie zo zajateckých táborov a vstup do čs. vojska však čs. vláda záujem neprejavila.

⁶² Pri príchode do tábora bolo zdravých len 8 567 osôb. Z celkového počtu zajatcov (26 805) do konca marca 1943 odišlo do iných zajateckých táborov 7 778 osôb, do nemocníc Ľudového komisariátu obrany a nemocnice organizovanej táborom bolo evakuovaných 4 935 osôb, v tábore

Prvá reakcia na požiadavky Ľudového komisariátu zahraničných vecí z 19. mája 1943 bola odoslaná z úrovne námestníka Ľudového komisára vnútorných vecí ZSSR gen. S. N. Kruglova dňa 22. mája. V spise, ktorý adresoval námestníkovi Ľudového komisára zahraničných vecí A. E. Kornejčukovi sa okrem iného uvádzalo, že „v rôznych táboroch NKVD pre vojnových zajatcov sa nachádza dohromady 497 Čechov a Slovákov, z toho 118 Čechov a 379 Slovákov.

195 zajatých Slovákov a Čechov, medzi nimi 7 stredných dôstojníkov, si podalo dve kompletne hlásenia o ich odoslanie k jednotke plukovníka Svobodu, aby mohli bojovať proti fašizmu a za oslobodenie národov Československej republiky.

Vyššie spomenutí Slováci sa z časti vzdali do zajatia dobrovoľne... V súčasnosti NKVD ZSSR prijalo rozhodnutie premiestniť 196 zajatých Čechoslovákov do tábora pre vojnových zajatcov nachádzajúceho sa pri Moskve, kde sa uskutoční ich osobný výber, po ktorom bude riešená otázka možnosti splniť ich želanie.“⁶³

Spomenutý zajatecký tábor pri Moskve bol tábor vojnových zajatcov č. 27 v Krasnogorsku. Podľa hlásenia z Tbilisi, ktoré dostal náčelník Správy pre vojnových zajatcov a internovaných gen. I. A. Petrov 25. mája 1943, bola večer 24. mája zo železničnej stanice Sandar do tohto tábora odoslaná skupina 151 Slovákov⁶⁴ – prebehlíkov a zajatcov z Rýchlej divízie. Postupne do tábora v Krasnogorsku prichádzali aj ďalší Slováci – zajatci zo slovenskej a maďarskej armády. Potvrdzuje to napr. správa gen. I. A. Petrova o počte Slovákov a Čechov nachádzajúcich sa v sovietskych zajateckých táboroch k 23. júnu 1943.⁶⁵ K tomuto dátumu ich bolo dovedna 596, pričom 417 z nich uvádzalo slovenskú národnosť. Z celkového počtu týchto zajatcov bolo v tábore č. 27 sústredených 256.

Dňa 27. júna 1943 splnomocnenec sovietskej vlády pre výstavbu čs. vojenských jednotiek gen. G. S. Žukov oznámil námestníkovi Ľudového komisára vnútra gen. S. N. Kruglovovi, že v predchádzajúci deň J. V. Stalinovi predložil žiadosť čs. velenia v ZSSR ohľadne oslobodenia zo zajateckých táborov „Čechov, Slovákov a Moravanov zajatých Červenou armádou, ako aj osôb týchto národností zajatých ako robotníkov stavebných organizácií TODT. Súdrh Stalin nariadil žiadosti Čechov vyhovieť.“ Na základe uvedeného gen. Kruglova žiadal: „1/ Nariadiť generálmajorovi Petrovovi neodkladne zo zajateckých táborov oslobodiť osoby vyššie uvedenej národnosti (okrem tých, na ktorých sú pádne kompromitujúce materiály). 2/ Oslobodených odoslať železničným transportom do Novochooperska k dispozícii veliteľa 1. československej pešej brigády v ZSSR – plukovníka Svobodu. 3/ Oslobodených zabezpečiť všetkými druhmi cestovných náležitostí, s prihliadnutím na spomalenie dopravu, podľa noriem Červenej armády.“⁶⁶ Krátko nato bolo v krasnogorskom zajateckom tábore orgánmi NKVD preverených 200 zajatcov, ktorí boli 3. júla železničným transportom odoslaní do Novochooperska. Pod velením npor. Pavla Marcelyho táto prvá veľká skupina Slovákov, bývalých príslušníkov slovenskej armády, prišla do miesta výstavby 1. čs. sam. brigády 5. júla.⁶⁷ Väčšinu

zomrelo 13 794 osôb a na konci marca 1943 v ňom zostávalo 298 osôb. RVGA, f. 1/p, op. 40, d. 6.

⁶³ RGVA, 1/p, op. 02e, d. 537.

⁶⁴ Tamže.

⁶⁵ Tamže.

⁶⁶ Tamže.

⁶⁷ Prvými zajatcami zo slovenskej armády, ktorí vstúpili do čs. vojska v ZSSR, boli des. ašp. Štefan Vessa a čat. Martin Decker, ktorí prišli do Buzuluky 12. 5. 1943. Des. ašp. Štefan Vessa bol na konci novembra 1942 odoslaný k Rýchlej divízii, kde bol zaradený ako šofér osobného auta k nemeckému spojovaciemu štábu. Podľa jeho výpovede bol s pokazeným autom vyslaný do

jej príslušníkov tvorili prebehľci k Červenej armáde a vojaci, ktorí prešli do zajatia dobrovoľne počas pôsobenia Rýchlej divízie v predhoriach západnej časti Kaukazu a ústupu jej jednotiek v priebehu januára a februára 1943. Najznámejšou skupinou, ktorá v tom období dobrovoľne prešla do zajatia Červenej armády, boli príslušníci 1/21 roty, ktorí spolu s veliteľom roty npor. P. Marcelym a spravodajským dôstojníkom por. Františkom Brezinom (2 dôstojníci a 32 poddôstojníkov a vojakov) 29. januára 1943 prešli do zajatia v obci Ponežukaj, nachádzajúcej sa juhovýchodne od Krasnodaru.⁶⁸ V nasledujúcich dňoch dobrovoľne prešli, alebo sa bez akéhokoľvek odporu do zajatia Červenej armády dostali aj ďalší príslušníci divízie: pešia čata 7/20 roty pod velením por. Samuela Mravca a guľometný roj Štefana Štofka – spolu 24 mužov, 28 mužov divízneho parku vrátane zástupcu jeho veliteľa por. Jozefa Jeremiáša, 37 vojakov na čele s des. Michalom Sečanským, 11 vojakov z poľnej nemocnice 11 na čele s dôst. zást. Ladislavom Predmerským a iní. V niektorých publikovaných prácach o slovenskej armáde sa vyskytujú tvrdenia popierajúce dobrovoľný prechod časti jej príslušníkov, obzvlášť dôstojníkov, k Červenej armáde.⁶⁹ Tak je tomu aj v prípade npor. Pavla Marcelého. Autor štúdie *Generál s legendou na začiatku kariéry (Pavol Marcelý a jeho pád do zajatia v januári 1943 na Kaukaze)* o ňom napísal: „Aj on bol jeden z tých, čo o sebe dôsledne tvrdili a písali, že k Sovietom prešli ‚dobrovoľne‘ a nikdy v sebe nenašiel odvahu vyličiť súvislosti bez idealizovania... Pravde najbližšie bude teda len to vysvetlenie, že Marcelý počas plnenia svojej úlohy jednoducho sčasti zablúdil. Neprezieravo, bez predošlého zabezpečenia prieskumom vošiel do lokality, ktorú priamo ohrozovali nepriateľské jednotky. To sa mu stalo nakoniec osudným – tie ho totiž aj s celou rotou okamžite obkľúčili a zajali. Časť viny však nepochybne nesie aj veliteľstvo divízie, ktoré ho do týchto miest vyslalo.“⁷⁰ Už zbežný pohľad na toto tvrdenie ukazuje na jeho neobjektívnosť. Do Ponežukaja bola jednotka npor. Marcelého vyslaná ako predná stráž. Do tejto obce prišla pred príchodom sovietskej prieskumnej hliadky, ktorou vzhľadom na jej početnosť nemohla byť obkľúčená. K prechodu do zajatia došlo po dohovore npor. P. Marcelého s veliteľom sovietskej prieskumnej hliadky, o čom svedčí nielen

---

dielní v Majkope, kde sa dozvedel, že medzi Majkopom a Tulsou sú partizáni. Tu sa zoznámil s čat. Deckerom a rtk. Dankom. Spolu potom odišli k partizánom, u ktorých zotrvali tri týždne. Na začiatku februára 1943 ich veliteľ partizánskeho oddielu odoslal do Tuapse. Po pobytoch vo Višnevke, Majkope, Armavire a Baku boli 1. 5. 1943 odoslaní do Buzuluku. Do Buzuluku pricestovali 12. 5. 1943, ale bez rtk. Danku, ktorý v Taškente zmeškal vlak. Čat. Martin Decker bol mechanikom stíhacej letky 13, od ktorej bol 28. 10. 1942 odoslaný do nemocnice. Pri tejto príležitosti dezertoval a skrýval sa u obyvateľov Majkopu. VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 23/1/3, č. j. 1535 dôv., 1943.

⁶⁸ Z Ponežukaja sa jednotka npor. Marcelého v sprievode dvoch členov sovietskej prieskumnej hliadky presunula do Chadižinskej, kde jej príslušníkov vypočúval kpt. Červenej armády Vilčevskij. Odtiaľto boli spolu s ďalšími prebehľkmi a zajatcami odsunutí cez Tuapse do Suchumi a v polovici júna 1943 do Krasnogorska.

⁶⁹ O tom, že dochádzalo k dobrovoľnému prechodu časti príslušníkov divízie k Červenej armáde, podávajú svedectvá zatykače vydané pre spáchanie zločinu zbehnutia, v ktorých sa ako dôvod ich vydania uvádzalo napr.: zbehol k nepriateľovi; uprchol v dezerčnom úmysle od svojej jednotky k nepriateľovi; opustil v dezerčnom úmysle svoju jednotku a prešiel k nepriateľovi; zostal v obci, ktorú potom nepriateľ obsadil s úmyslom vstúpiť do vojnových služieb nepriateľa; prebehol k nepriateľovi v úmysle vstúpiť do jeho vojnových služieb. VHA Bratislava, f. Vojenský prokurátor 1939 – 1944, zatykače. šk. 2; VHA Bratislava, f. RD, veliteľstvo, rozkazy 1942 – 1944, šk. 2 – 5.

⁷⁰ LACKO, Martin. Generál s legendou na začiatku kariéry (Pavol Marcelý a jeho pád do zajatia v januári 1943 na Kaukaze). In *Vojenská história*, 2005, roč. 9, č. 4, s. 18, 26. ISSN 1335-3314.

Marcelyho výpoveď, ale aj výpovede ďalších zúčastnených vojakov pri vypočúvaní orgánmi NKVD hneď po zajatí.⁷¹

O charaktere prechodu Marcelyho jednotky do zajatia Červenej armády podáva svedectvo aj hlásenie prijímacieho oddelenia č. 63 Správy pre vojnových zajatcov a internovaných v Suchumi náčelníkovi UPVI gen. I. A. Petrovovi: „Po príchode na oddelenie sa ukázalo, že je to zvláštna skupina, ktorá sa líši od ostatných vojnových zajatcov. Po prvé – všetci Slováci sú veselí, na ich tvárach je badateľná spokojnosť s prechodom na stranu Červenej armády. Po druhé – to je jedna zo skupín Slovákov, ktorí prešli organizovane pod velením veliteľa roty nadporučíka Pavla Marcelyho... Prešlo spolu 52 ľudí, z toho 4 dôstojníci, 16 poddôstojníkov a 32 vojakov, ktorí sa teraz nachádzajú na oddelení č. 63 NKVD ZSSR... Nálada všetkých zajatých Slovákov – príslušníkov roty – bojovať proti Nemcom, ktorých nenávidia. Obzvlášť po tom, keď si prečítali rad článkov o činnosti československých jednotiek proti Nemcom, veľmi naliehajú, aby ich taktiež odoslali do budovaných československých légii bojovať spolu so sovietskymi vojskami proti fašistickým okupantom.“⁷² O rozhodnutí vyššie spomenutých

⁷¹ V zápise z vypočúvania Marcelyho je okrem iného uvedené: „Pavel Marcely – veliteľ 1. roty 21. motorizovaného pluku... Dobrovoľne sa vzdal do zajatia na čele svojej roty. Severokaukazský front 29. 1. 1943. Zajatec vypovedal: Moju rotu poslali ako predsunutú záštitu divízie do obce Ponežukaj... Odmietol som ísť do Ponežukaja večer, predpokladajúc, že keď sa stretneme so sovietskymi vojskami v noci, tak by nevyhnutne došlo k prestrelke a krvipreliaťu... zvolal som svojich veliteľov čiat, vysvetlil som im situáciu a úlohu, ktorú sme dostali, opatrne som naznačil, že počas presunu a počas operácie sa môžeme stretnúť s nečakanými udalosťami, vrátane zajatia, a nariadil som vziať so sebou potraviny na štyri dni a všetky osobné veci. Ráno sme vyrazili. Počas presunu sme mali niekoľko zastávok a fajčiarskych prestávok. Počas týchto prestávok som ešte raz presondoval náladu mojich vojakov a opatrne som ich pripravoval na úvahy o zajatí. Hovoril som im o obklúčení Nemcov pri Stalingrade a o tom, že sovietske tanky sa prebili k Batajsku. Dôstojníci divízie o tom vedeli už pred Vianocami. V týchto rozhovoroch som sa presvedčil, že vojaci chcú prejsť do ruského zajatia a nechcú bojovať. Vtedy som im hovoril o československej légii, o tom, že tí, ktorí sa Rusom dobrovoľne vzdajú, môžu byť prijatí do československej légie a zúčastniť sa na oslobodení našej vlasti od Nemcov a obnovení Československej republiky... V Ponežukaji som rotu umiestnil v škole a dopredu som vyslal jednu čatu, pričom za veliteľa čelného družstva som určil desiatnika Václava, môjho rodáka, ktorému som prikázal, aby v prípade stretnutia sa s Rusmi začal s nimi rokovať a zavolať ma. Stretnúc sa s červenými prieskumníkmi Václav okamžite začal s nimi rokovať a dal ma zavolať. Prišiel som a išiel dopredu v ústrety ruskému nadporučíkovi. Vidiac, že som bez zbrane, nadporučík odložil svoju zbraň a začali sme rozhovor, ktorý sa skončil tým, že nadporučík so samopalníkmi išiel ku škole. Oni išli po jednej strane ulice a ja po druhej. Vtedy ku mne pribehol čatník Kľačan a povedal, že červení už idú. Upokojil som ho a prikázal ísť ku škole. Keď sme išli mal som plnú možnosť zajať sovietskeho nadporučíka a začať boj s červenými. No neurobil som to, pretože som vedome viedol svoju rotu do zajatia.“ VHA Bratislava, Zb. KO, šk. 5. Výpovede vojakov a dôstojníkov slovenskej armády, ktorí prešli na stranu sovietskej armády na kaukazskom fronte.

⁷² RGVA, 1/p, op. 02e, d. 537. O tomto prechode slovenských vojakov a dôstojníkov sa v bulletine propagandistov Čiernomorskej skupiny vojsk písalo: „Dňa 29. januára sa na jednom z úsekov frontu dobrovoľne vzdalo 64 Slovákov, vrátane 5 dôstojníkov. Poručík Brezina, pobočník veliteľa prieskumu štábu slovenskej motorizovanej divízie, uviedol: „Veliteľ štábu divízie kapitán Murgaš ma poslal s úlohou viesť rozvedku. Dňa 29. januára, keď som ešte nebol ani 800 metrov od uvedenej osady, som v ďalekohľade uvidel našich vojakov, ako sa zhovárajú s červenoarmejcami, a hneď som pochopil, že je tu možnosť vzdať sa do zajatia. Obaja so šoférom sme zdvihli ruky a vydali sme sa strom ku červenoarmejcom. Keď som sa priblížil, časť našich vojakov už skladala zbraň. Spolu sa vzdalo 64. osôb. Nadporučík veliteľ 1. roty 21. pluku Marcely Pavel, ja, podporučík Kaššák Jozef, 4 čatári, 5 desiatníkov, 7 slobodníkov, ostatní vojaci. Celé mužstvo sa dávno chystalo vzdať do zajatia Červenej armáde.“ Dňa 29. januára sa jedna čata, vyslaná na

prebehlikov a zajatcov vstúpiť do čs. vojska na území ZSSR svedčil aj ich list adresovaný J. V. Stalinovi, ktorý napísali v Suchumi 15. apríla 1943: „*Podpisani vojaci a dôstojníci – Slováci, bývalí príslušníci slovenskej Rýchlej divízie, prosíme o zaradenie do jednotiek Československej légie. Na stranu Červenej armády sme prešli dobrovoľne s úmyslom spolu s bratskými vojakmi Červenej armády bojovať proti fašizmu a za oslobodenie národov Československej republiky.*“⁷³ Nasledovalo 124 vlastnoručných podpisov, medzi nimi aj npor. P. Marcelyho, por. F. Brezinu, ppor. Samuela Mravca⁷⁴, ppor. Jozefa Kaššáka, ppor. Juraja Repčína⁷⁵ a ppor. Júliusa Schwarza. Rovnaké rozhodnutie obsahovala žiadosť ďalších 19 zajatcov z 18. apríla adresovaná J. V. Stalinovi a plk. L. Svobodovi⁷⁶, ktorú popri iných podpísali rtk. Michal Stašo⁷⁷, čtk. Vincenc Blažiček a des. Michal Sečanský. V podobnom duchu vyznievala aj žiadosť slovenských vojakov z 24. apríla adresovaná maršalovi J. V. Stalinovi, ktorú vlastnoručne podpísalo 29 osôb, medzi nimi aj por. Ladislav

bojové zaistenie, stretla s piatimi ruskými automatčikmi, ktorí začali strelbu. Slováci zakričali 'My sa ideme vzdať do zajatia' a začali skladať zbrane. Za nimi zložili zbrane aj ďalší 38 vojaci, ktorí tiež len čakali na príležitosť vzdať sa. Odovzdali 9 guľometov, pušky a granáty.“ ZAVACKÁ, Marina. K činnosti sovietskej vojenskej propagandy v období stalingradského obratu. In *Vojnová kronika. Spoločnosť, politika, armáda, kultúra*, 2015, roč. IV, č. 2, s. 52.

⁷³ VHA Bratislava, AZ 11 – NKVD, šk. č. f. 1/p, i. č. 02e, a. j. 537.

⁷⁴ V slovenskej armáde mal hodnosť dôstojníckeho zástupcu, rovnako ako aj ostatní, ktorí predmetný list podpísali ako podporuči. V zápise z vypočúvania por. S. Mravca sa o. i. uvádza: „*Samo Mravec, veliteľ 1. čaty 7. roty 20. p. pl... Prebehlik. Severokaukazský front 1. 2. 1943. Zajatec vypovedal... Do 26. januára bola rota v obrane v priestore Gorjačeho Ključa. Už 26. januára sme sa dozvedeli, že sa začína ústup. Ustupovať sme začali 27. januára. 31. 1. pri prehliadke rozmiestnenia roty v obci, som rozmýšľal o tom, že tu môžeme zostať nikým nespozorovaní do príchodu červených. Okrem toho som sa od veliteľa roty dozvedel, že k Rusom prešla rota nadporučika Marcelyho a pochopil som, že je treba poponáhľať sa s prechodom... Ako a čo som robil spýtajte sa mojich vojakov.*“ VHA Bratislava, Zb. KO, šk. 5. Výpovede vojakov a dôstojníkov slovenskej armády, ktorí prešli na stranu sovietskej armády na kaukazskom fronte. Strelník Martin Martinek, ktorý bol spojkou por. S. Mravca, o prechode do zajatia pri vypočúvaní dňa 1. 2. 1943 uviedol: „*... bol daný rozkaz ustúpiť a my sme ustúpili a išli do Lakšukaja. Tam sme zostali. Naša rota bola na jednom konci dediny a naša čata na druhom konci. V Lakšukaji sme boli 4 alebo 5 dní. Potom prišla spojka veliteľa roty a priniesla rozkaz na ďalší ústup. Rozkaz som odovzdal Mravcovi. Tomu sa to nepáčilo a rozhodol, že je čas prejsť k vám... Čakali sme do rána, ráno 1. februára prišli červení vojaci a pýtali sa nás kde máme veliteľa. Ukázali sme im. Mravec vyšiel, rozkázal odovzdať zbrane a išli sme do zajatia.*“ Tamže.

⁷⁵ Počas vypočúvania po prechode do zajatia dňa 29. 1. 1943 por. J. Repčín (veliteľ čaty vrote npor. P. Marcelyho) o. i. povedal: „*Pred príchodom do Ponežukaja Marcely zvolal veliteľov čiat, vysvetlil im úlohu aj situáciu... Marcely povedal, že sú možné rôzne prekvapenia, vrátane prechodu do zajatia k červeným a nariadil, aby sme sa pripravili. Vzali sme proviant na 4 dni, zašiel som k obuvníkovi a zaobstaral som si čížmy. Nám dôstojníkom roty bolo jasné, že ideme do zajatia.*“ Tamže.

⁷⁶ „*... so zbraňou v rukách prebehli sme sami, dobrovoľne sa na stranu Červenej armády. Nás nehnala bázeň pred smrťou. My neprešli sme sem aby sme si zachránili životy. My sme prišli hnaní pomstychtivosťou proti Nemcom. Naším cieľom bolo dostať sa v rady československej armády, utvorenej tu v Rusku a s ňou, spolu aj s Červenou armádou odplatiť násilie páchané na našich otcov a matkách doma. My sme odhodlaní za oslobodenie našich otcov a vlasti obetovať aj svoje životy. Preto prosíme Vás, neodstrkujte nás, ale umožnite nám dostať sa v rady československej armády.*“ RGVA, f. 1/p, op. 02e, d. 537.

⁷⁷ Rtk. Michal Stašo zbehol 20. 5. 1942 pri Marinovke (počas zasadania Rýchlej divízie v obrane pri rieke Mius). V rozkaze veliteľa RD sa o jeho zbehnúť uvádzalo: „*dňa 20. 5. 1942 po svojom uväznení pre dôvodné podozrenie, že chcel v dezerčnom úmysle opustiť svoj útvar mot. p. pl. 21 uprchol zo zaistovacej väzby v Marinovke /Ukrajina/ v dezerčnom úmysle k nepriateľovi*“,

Predmerský, por. S. Nosko⁷⁸ a čat. Karol Grün.⁷⁹

V skupine Slovákov, ktorá 5. júla 1943 prišla k formujúcej sa 1. čs. samostatnej brigáde v ZSSR, sa okrem Marcelyho nachádzalo aj ďalších osem dôstojníkov: por. Ján Drugda⁸⁰, por. Jozef Jeremiáš⁸¹, npor. Bartolomej Semend'ák⁸², por. J. Repčín, por. J. Kaššák, por. L. Predmerský, por. S. Nosko a por. S. Mravec.⁸³ Ich príchod vyvolal vážny problém s uznaním vojenských hodností, ktoré nadobudli v slovenskej armáde, čo viacerí z nich znášali veľmi ťažko. S rovnakým problémom sa stretli aj npor. v zál. Imrich Lysák a por. v zál. Michal Petro, ktorí prišli k brigáde 18. novembra 1943, potom, keď boli letecky dopravení z čs. partizánskeho oddielu stot. Jána Nálepku, či por. Jozef Hazucha. Stalo sa tak preto, že podľa výnosu čs. MNO v Londýne (č. j. 2561 dŭv. – III/1. odd. 1943) dôstojníci z povolania i v zálohe, ktorí slúžili v čs. armáde do marca 1939, mohli vstúpiť do čs. armády v zahraničí len v hodnostiach nadobudnutých pred 14. marcom 1939. Nepripúšťala sa žiadna výnimka. Rovnaká zásada platila aj pre rotmajstrov. Dôstojníci z povolania slovenskej armády, ktorí boli menovaní do hodnosti poručíka slovenskými inštitúciami po absolvovaní slovenskej

⁷⁸ V rozkaze veliteľa RD, v ktorom bolo zverejnené jeho stíhanie pre zločin zbehnutia sa o. i. uvádzalo „... dňa 4. II. 43 okolo 06,00 hod pri ústupe mot. p. pl. 21 z Krasnodaru smerom na obec Slavjanskaja (Kaukaz) keď s jednotkou ako proviantný aut. hosp. správy pluku prišiel do obce Ivanovskaja svojvoľne sa od jednotky vzdialil a v úmysle vstúpiť do služieb nepriateľa odišiel späť do Krasnodaru, ktorý 13. 2. 43 nepriateľské vojská obsadili...“ VHA Bratislava, f. ZD, Veliteľstvo, šk. 3, sign. I/5(a), príloha k div. rozkazu č. 70, čl. 754/1943 zo 7. 6. 1943. Por. S. Nosko po prechode na stranu Červenej armády počas vypočúvania dňa 14. 2. 1943 svoj prechod do zajatia opísal nasledovne: „3. februára sme dostali rozkaz ustúpiť z Krasnodaru. Zavčas ráno sme sa priblížili k Slavjanskej. Tam sme so šoférom slobodníkom Martinom Uličným začali rozmýšľať, ako sa zdať do zajatia. Rozhodli sme sa na aute vrátiť do Krasnodaru. Po prejení 12 km sme auto opustili, pretože cesty boli upchaté, a išli sme pešo. Do Krasnodaru sme došli 5. februára. Tu nás na povale domu ukryla obyvateľka Žukovova. Večer 13. sme sa dozvedeli, že do Krasnodaru prišli červení... Večer 14. sme im prostredníctvom Žukovovej poslali náš písomný odkaz, aby prišli po nás.“ VHA Bratislava, Zb. KO, šk. 5. Výpovede vojakov a dôstojníkov slovenskej armády, ktorí prešli na stranu sovietskej armády na kaukazskom fronte. V citácii uvedený Martin Uličný bol Martin Džúr – Uličný, ktorý od 24. 4. 1968 do 10. 1. 1985 v hodnosti armádneho generála vykonával funkciu ministra národnej obrany ČSSR.

⁷⁹ RGVA, f. 1/p, op. 02e, d. 537.

⁸⁰ Por. Ján Drugda sa do zajatia dostal už 26. 12. 1941 počas pôsobenia Rýchlej divízie v obrane pri rieke Mius. VUA – VHA Praha, f. SSSR-IV, 1. čs. arm. sbor v SSSR

⁸¹ Por. Jozef Jeremiáš bol veliteľom muničného skladu zbrojného parku Rýchlej divízie. Počas vypočúvania dňa 30. 1. 1943 do protokolu o. i. uviedol: „Do zajatia som sa dostal 30. 1. Sklad chránilo 10 vojakov. Nemci už ustupovali. Večer som strážnym povedal, že keď prídu Rusi netreba strieľať, ale treba sa zdať do zajatia... zistiť, že prišli sovietske vojská, pozval som červenoarmejcov k sebe do miestnosti a ponúkol im zajesť. Červenoarmejci zašli, pojedli, vzali všetky dôležité dokumenty a požiadali, aby som ukázal sklad. Sklad som červenoarmejcom vydal a potom som zašiel domov, zabalil som si svoje veci a bol som so sprievodom odoslaný do tyla.“ VHA Bratislava, Zb. KO, šk. 5. Výpovede vojakov a dôstojníkov slovenskej armády, ktorí prešli na stranu sovietskej armády na kaukazskom fronte.

⁸² V protokole spísanom s npor. B. Semend'ákom počas jeho vypočúvania po prechode do zajatia je o. i. uvedený: „... veliteľ roty KPÚV... na sovietsko-nemeckom fronte od septembra 1942. Prebehli. Dobrovoľne sa vzdal do zajatia 15.II.1943.“ Tamže. Po prechode do zajatia pôsobil do konca marca 1943 ako tlmočník a propagandista na politickej správe Severokaukazského frontu a potom bol odoslaný do tábora v Krasnogorsku. VUA – VHA Praha, f. MNO Londýn, sign. 36/17/79. Žiadosť B. Semend'áka o priznanie hodnosti.

⁸³ J. Repčín, J. Kaššák, L. Predmerský, S. Nosko a S. Mravec boli do hodnosti poručíka menovaní s účinnosťou od 1. 1. 1943.

vojenskej akadémie po 14. marci 1939 a prípadne povýšení, mali byť do čs. vojska zaradení len v hodnosti poručíka. Pre dôstojníkov v zálohe platil rovnaký postup s tým, že mohli byť menovaní len do hodnosti podporučíka. Poddôstojníci zo slovenskej armády mali absolvovať inštruktorský kurz a potom ich príslušný veliteľ mohol povýšiť do hodnosti dosiahnutej v slovenskej armáde. To ale nemalo byť žiadnym právnym nárokom a v každom jednotlivom prípade záležalo len na zvážení príslušného veliteľa.⁸⁴

Po príchode prvej skupiny bývalých dôstojníkov slovenskej armády do 1. čs. sam. brigády v ZSSR sa voči nim uplatnil postup v súlade so spomenutými zásadami. To u nich vyvolalo nespokojnosť a požadovali uznanie hodností, ktoré dosiahli v slovenskej armáde. Preto náčelník Československej vojenskej misie v ZSSR plk. H. Píka 19. septembra 1943 poslal ministrovi národnej obrany gen. S. Ingrovi depešu obsahujúcu odporúčajúci návrh veliteľa čs. vojenských jednotiek v ZSSR gen. Jana Kratochvíla, aby slovenským dôstojníkom, ktorým bolo povolené nosiť do rozhodnutia MNO len hodnosť podporučíka, boli urýchlene a dočasne priznané „*hodnosti s tím, že pořadí a z toho vyplývající změny budou stanoveny až po projednání žádostí u MNO. Nyní přiznati jim hodnosti takto:*

por. pěch. v zál.: MARCELY Pavel, SEMENDÁK Bartolomej,

ppor. tel. v zál.: HAZUCHA Josef,

ppor. pěch. v zál.: KAŠŠAK Josef, DRUGDA Jan, REPČÍK Juraj, PREDMERSKÝ Jaroslav,

ppor. zbroj. v zál.: JEREMIÁŠ Josef,

*ppor. hosp. sl. v zál.: NOSKO Samuel.*⁸⁵ Minister národnej obrany gen. S. Ingr s návrhom súhlasil. O niečo neskôr však predsa len urobil zmenu, keď depešou odoslanou z Londýna 29. septembra 1943 plk. H. Píkovi oznámil, že za „ *vynikající vlastenecký a bojový čin*“ menuje poručíka pechoty v zálohe Pavla Marcelého na nadporučíka pechoty v zálohe.⁸⁶

⁸⁴ BROD, ref. 9, s. 260, 261.

⁸⁵ VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 37/1/4.

⁸⁶ K povýšeniu došlo potom, čo gen. H. Píka poslal dňa 23. 9. 1943 do Londýna tento telegram: „*Po závěrečných cvičeních brigády gen. Žukov, velvyslanec Fierlinger a poslanci Gottwald a Šverma velmi doporučovali, aby npor. Marcely, který převedl rotu slovenské armády přes frontu k sovětům, byl za tento čin povýšen na kapitána. Zvláště naléhal gen. Žukov. Sám uznávám politický význam tohoto činu a navrhuji, aby Marcelymu byla přiznána hodnost nadporučíka, již dosáhl ve slovenské armádě. Přes to, že mi bude vytýkáno, že jsem nevyhověl prosbě Žukovově, nesouhlasím s povýšením na kapitána, jelikož by to vyvolalo nespokojenost u důstojníků brigády, kteří touží též po povýšení... Prosím o rychlé povýšení na nadporučíka. Též přiznání hodnosti ostatním důstojníkům slovenské armády.*“ BROD, ref. 9, s. 261. Veliteľstvo čs. vojenských jednotiek v ZSSR na začiatku druhej dekády januára 1944 povolilo s dočasnou platnosťou až do „*konečného potvrzení, resp. jiného rozhodnutí nositi čs. důst. hodnostní odznaky a vykonávati odpovídající velitelské funkce*“ bývalým dôstojníkom slovenskej armády – príslušníkom 2. čs. paradesantnej brigády v ZSSR. VÚA – VHA Praha, f. 2. čs. sam. paradesantní brigáda v SSSR, 1944 – 1945, sign. 12/2, i. č. 36. Brigádný dôverný rozkaz č. 2 z 21. 1. 1944. Vo vzťahu k priznaniu hodností zo slovenskej armády gen. H. Píka v depešiach odoslaných Londýnu gen. S. Ingrovi 5. 2. 1944 upozorňoval: „*Zvláštní okolnosti politické a nedostatek důstojníků u 2. brigády nedovolují plně aplikovati výnos 2561 dův./III. Vývolalo by to všeobecný odpor celé slovenské jednotky (dosud nepromištěné 2. brigády). Velvyslanec a čs. politikové v SSSR naléhají, aby Slovákům byly ponechány slovenské hodnosti. I sovětští činitelé toto doporučují. Proto navrhuji, aby bylo povoleno nositi hodnosti dosažené ve slovenské armádě. Definitivní přiznání hodností se stanovením pořadí by se provedlo až po válce při všeobecné úpravě pořadí v celé čs. armádě. Výjimku by činili oni důstojníci, kteří by byli povýšeni za vynikající velitelskou a bojovou činnost na frontě a jimž by se stanovilo pořadí ihned.*“ VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 37/1/4, depeše z 5. 2. 1944. Problém sa vyriešil na konci februára 1944 po vydaní nariadenia ministra obrany gen. S. Ingra o priznaní hodností nadobudnutých v slovenskej armáde 50 dôstojníkom a 4 rotmajstrom, ktorí boli zaradení do 1.

Príchod dobrovoľníkov zo zajateckých táborov do čs. vojska v ZSSR, ale aj vojska vo Veľkej Británii, sa čs. ministerstvo národnej obrany v Londýne snažilo usmerniť vydaním smerníc pre prijímanie dobrovoľníkov – čs. príslušníkov zo zajateckých táborov do čs. armády.⁸⁷ Potvrďovalo sa nimi, že prvým predpokladom vstupu do čs. vojska je dobrovoľnosť. Zároveň sa v nich ale ukladalo: „*Je třeba prověřiti československou státní příslušnost každého jednotlivce ježto není vyloučeno, že by se do čs. armády mohli přihlásiti jednotlivci – cizí státní příslušníci, aby se dostali ze zajetí.*“ Ďalším predpokladom pre vstup do vojska podľa týchto smerníc bola „*znalost služeb. jazyku, neboť příliv těch, kteří neovládají český, slovenský a podkarpatoruský jazyk, mohl by způsobit jisté nesnáze v jednotkách.*“

V čase, keď Československá vojenská misia v ZSSR dostala citované smernice, vrcholili prípravy 1. čs. sam. brigády na presun z Novochoperska na front, ktorý sa začal 30. septembra 1943. K tomuto dňu bolo v jej súčiastiach dovedna 3517 osôb, z toho bolo 563 Čechov (16 %) ⁸⁸, 343 Slovákov (9,75 %) ⁸⁹, 2210 Rusínov a zakarpatských Ukrajincov (62,83 %) a 401 vojakov inej národnosti.⁹⁰ Po presune z Novochoperska cez Voronež, Kursk a Bachmač sa jednotky brigády sústredili v priestore západne od Priluk, odkiaľ sa v noci z 22. na 23. októbra presunuli cez Dneper na predmostie pri Ljuteži (severne od Kyjeva). V nasledujúcich dňoch tu brigáda pôsobila ako záloha veliteľa 38. armády genplk. K. S. Moskalenka, pripravujúcej sa na rozhodujúce boje za oslobodenie Kyjeva. V noci z 3. na 4. novembra sa jej jednotky presunuli do priestoru západne od Vyšgorodu a 5. novembra v zostave 51. streleckého zboru prešli do útoku na postavenia nemeckých jednotiek brániacich Kyjev v priestore západne od predmestia Priorka. Počas boja o Kyjev potom postupovali smerom na predmestie Syrec a ďalej cez mesto na juhovýchod k hlavnej železničnej stanici a predmestiu Solomenka. Ráno 6. novembra južne od Kyjeva dosiahli breh Dnepra. Po oslobodení hlavného mesta Ukrajiny sa jednotky brigády do konca roka 1943 zúčastnili ďalších bojov v priestore Fastova, Vasilkova, Čerňachova, Komúny Čajka a Rudy. Medzitým došlo k udalostiam, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili ďalší vývoj čs. vojska v ZSSR. Patril k nim najmä prechod vyše 2000

čs. sam. brigády a 2. čs. sam. paradesantnej brigády v ZSSR dňom ich „vstupu do čs. zahraniční armády v SSSR“. V zozname týchto dôstojníkov a rotmajstrov bol pod č. 50 uvedený aj stot. pech. z pov. Ján Nálepka, ktorému bola priznaná čs. vojenská hodnosť kpt. pech. z pov. VÚA – VHA Praha, f. 2. čs. sam. paradesantní brigáda v SSSR, 1944 – 1945, sign. 12/2, i. č. 36. Brigádny dôverný rozkaz č. 10 z 1. 3. 1944. Popri probléme priznania hodností, ktoré mali dôstojníci a poddôstojníci v slovenskej armáde, sa v jednotlivých prípadoch objavil aj problém uvádzania slovenského štátneho občianstva. V tejto súvislosti náčelník Československej vojenskej misie v ZSSR plk. gšt. H. Píka 17. 7. 1943 veliteľovi 1. čs. samostatnej brigády napísal: „*Ani čs. vláda, ani spojenecké vlády neuznávají 'slovenského státu' a kdo uvádí státní příslušnost slovenskou neuznává čs. republiky v předmnichovských hranicích a nemůže být přijat do československé armády. Proto ty osoby, které trvají na zapsání státního občanství slovenského, odešlete zpět do zajateckého tábora. Přesvědčte se však předem, zda jde o neuvědomělost nebo o úmyslné a tendenční vyzdvihování slovenského státu.*“ VÚA – VHA Praha, f. SSSR-I, sign. 4/3, i. č. 11.

⁸⁷ VÚA – VHA Praha, f. SSSR-IV, 1. čs. arm. sbor v SSSR, sign. C/2/1, i. č. 229. Ministerstvo národnej obrany v Londýne uvedené smernice odoslalo náčelníkovi Československej vojenskej misie v ZSSR plk. H. Píkovi 29. 9. 1943.

⁸⁸ Z nich 6 pochádzalo z nemeckých pracovných rôt a 10 z vojsk nemeckého Wehrmachtu.

⁸⁹ 207 z nich boli bývalí vojaci slovenskej armády, ktorí prebehli k Červenej armáde alebo sa dostali do jej zajatia.

⁹⁰ VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 67/1/8.

vojakov slovenskej 1. pešej divízie do zajatia Červenej armády pri Melitopoli na konci októbra 1943.⁹¹

Ku dňu, keď bola 1. čs. samostatná brigáda zasadená do bojov pri oslobodzovaní Kyjeva, sa podľa hlásenia Správy pre vojnových zajatcov a internovaných v sovietskych zajateckých táboroch nachádzalo dovedna 322 Slovákov.⁹² K tomu sa ale dodávalo: „Okrem toho v posledných bojoch pri Perekope, podľa hlásenia náčelníka vojsk NKVD na ochranu tyla frontu generálmajora Gusarova, jednotky 4. ukrajinského frontu zajali 1 873 Slovákov, v tom aj 30 dôstojníkov vrátane jedného plukovníka – Lichner, ktorí sa teraz nachádzajú vo frontovom tábore č. 139.“ Do 10. novembra bolo pri 4. ukrajinskom fronte sústredených už „1998 Slovákov, ktorí doposiaľ neboli zarátaní do celkového počtu zajatcov (97 776) ani do počtu zajatcov, ktorí pribudli od 5. VII. do 14. X – (30 398).“⁹³ Podľa nariadenia náčelníka Správy pre vojnových zajatcov a internovaných gen. Petrova títo Slováci sa mali sústrediť na železničnej stanici Fedorovka, odkiaľ mali byť dopravení do tábora č. 82 v Usmani. V rovnaký deň (10. 11.) sa v zajateckých táboroch nachádzalo ďalších 363 Slovákov. V tejto súvislosti náčelník 2. oddelenia Správy pre vojnových zajatcov a internovaných mjr. I. S. Denisov pri uvádzaní celkového počtu 97 776 zajatcov k tomu poznamenal, že k nim treba pripočítat 532 zajatcov, ktorí už boli odoslaní k 1. čs. sam. brigáde.⁹⁴

Po započítaní slovenských vojakov, ktorí sa dostali do zajatia v priestore západne od Melitopola do celkových počtov zajatcov, narástol celkový počet Slovákov v zajateckých táboroch do 25. novembra na 2 323. V rovnakom čase v nich bolo aj 1 044 Rusínov a 550 Čechov.⁹⁵ Medzitým zo slovenských dôstojníkov, poddôstojníkov a vojakov, ktorí dobrovoľne prešli alebo sa dostali do sovietskeho zajatia na konci októbra a začiatku novembra 1943, v Timoševe 9. novembra vznikol Pluk slovenských dobrovoľníkov.⁹⁶ O štyri dni neskôr sa uskutočnil nástup pluku, na ktorom jeho príslušníci schválili memorandum adresované československému vyslanectvu v Moskve⁹⁷, ako aj telegramy veliteľovi 1. čs. samostatnej brigády v ZSSR plk. L.

⁹¹ Podrobnejšie: CSEFALVAY, František. Nemecký dokument o zlyhaní slovenskej 1. pešej divízie koncom októbra 1943 (1. časť). In *Vojenská história*, 2007, roč. 11, č. 1, s. 128–144. ISSN 1335-3314; CSEFALVAY, František. Nemecký dokument o zlyhaní slovenskej 1. pešej divízie koncom októbra 1943 (2. časť). In *Vojenská história*, 2007, roč. 11, č. 2, s. 105–129. ISSN 1335-3314; BYSTRICKÝ, Jozef. Rýchla (1. pešia) divízia na Kryme a v bojoch na juh od Kachovky. In *Vojenská história*, 2003, roč. 7, č. 3, s. 54–74. ISSN 1335-3314.

⁹² RVGA, f. 1/p, op. 9e, d. 1, ll. 101 – 103.

⁹³ RVGA, f. 1/p, op. 9e, d. 1, l. 99.

⁹⁴ Do konca roka 1943 bolo zo sovietskych zajateckých táborov do čs. jednotiek v ZSSR odoslaných dovedna 750 osôb. RVGA, f. 1/p, op. 14e, d. 32, l. 5.

⁹⁵ RVGA, f. 1/p, op. 9e, d. 1.

⁹⁶ VÚA – VHA Praha, f. SSSR – I, sign. 28/18, i. č. 117. PAVLOVIČ, Viliam. Zápisky z odboja od 30. 10. 1943 do 5. 4. 1944.

⁹⁷ V úvodnej časti memoranda sa uvádzalo: „Príslušníci bývalej 1. slovenskej pešej divízie, ktorá bola zasadená v priamy boj proti sovjetským vojakom dňa 29.X.1943 v noci, prechádzali dobrovoľne do zajatia už dňa 30.X.1943 počínajúc 04.15 hod. postupne, ako vošli v dotyk so sovjetským vojskom. Jednotlivci a celé jednotky sa dočasne sústreďujú v Timoševe, nie ako zajatci, ale nateraz ako internovaní vojaci. Do dnešného dňa sa tu sústredilo 39 dôstojníkov, 4 rotmajstri, 32 d'alejslúžiaciach poddôstojníkov a 1902 mužstva, spolu 1977 osôb. Tento počet bol organizovaný so súhlasom sovjetského miestneho voj. veliteľstva v pluk, ktorého velenia na vlastnú zodpovednosť sa ujal pplk. Lichner.“ VÚA – VHA Praha, f. SSSR-I, Velit. čs. vojenských jednotek, sign. 28/6, i. č. 105.

Svobodovi a maršalovi J. V. Stalinovi. Dňa 18. novembra sa začal presun pluku do tábora č. 82 v Usmani, kde došiel 25. novembra. Počet jeho príslušníkov postupne narastal tak, že 26. decembra mal 2 146 osôb. Z toho bolo 2 017 Slovákov, 10 Čechov, 1 Moravan, 48 Rusínov, 3 Poliaci, 27 Maďarov, 38 Nemcov a 2 inej národnosti.⁹⁸ Pred koncom roka 1943 tak Pluk slovenských dobrovoľníkov predstavoval najvýznamnejší zdroj na rozšírenie výstavby čs. vojenských jednotiek v ZSSR. Potvrdzovala to správa plk. H. Píku z 11. decembra, ktorou MNO oznamoval, že podľa informácií, ktoré dostal od splnomocnenca sovietskej vlády gen. G. S. Žukova, je možné rátať s ďalším uvoľnením „slovenských zajatcov /:asi 1 800 osôb:/“ a v krátkom čase kalkulovať s početným stavom čs. vojska v ZSSR zahrňujúcim 6 500 – 7 000 mužov.⁹⁹ Píka preto navrhoval 1. čs. sam. brigádu ponechať v existujúcom zložení, zorganizovať „hlavne zo Slovákov“ 2. sam. brigádu ako výsadkovú, postaviť zborové jednotky, zborové služby a letecký pluk. V podstate rovnakú predstavu o ďalšej výstavbe čs. vojska v ZSSR prezentoval prezident Dr. E. Beneš počas jeho pobytu v Moskve v decembri 1943.¹⁰⁰ V priebehu prijatia splnomocnenca sovietskej vlády pre výstavbu čs. vojenských jednotiek gen. G. S. Žukova, ktoré sa uskutočnilo 18. decembra, mu oznámil, že J. V. Stalina požiadal o uvoľnenie všetkých vojenskej služby schopných čs. občanov žijúcich na území Sovietskeho zväzu. Generál G. S. Žukov na to reagoval konštatovaním, že pre tieto jednotky sú uvoľňovaní nielen čs. občania, ale aj občania Sovietskeho zväzu „čs. národností“, v čo najkratšom čase bude uvoľnených „asi 2 000 zajatcov zo slovenskej armády“ a postupne budú uvoľňovaní aj „zajatci z armád a pracovných oddielov Osi a z partizánskych oddielov podľa toho, ako budú bratí do zajatia, respektíve oslobodzovaní postupom Červenej armády“.

Po odchode Dr. Beneša z Moskvy gen. G. S. Žukov 24. decembra predložil J. V. Stalinovi návrh rozhodnutia Štátneho výboru obrany ZSSR o opatreniach potrebných pre ďalšiu výstavbu čs. vojenských jednotiek. Uvádzal v ňom, že k dispozícii je asi 6 500 osôb, a to 3 000 osôb v 1. čs. sam. brigáde, 2 000 osôb v zajateckých táboroch, 1 200 osôb v čs. náhradnej jednotke v Buzuluku a 200 osôb v nemocniciach.¹⁰¹ Krátko potom, 28. decembra, sa aktuálne problémy spojené s rozšírením výstavby čs. vojska na území ZSSR stali predmetom rokovania gen. G. S. Žukova s náčelníkom vojenskej kancelárie prezidenta gen. Antonínom Nižborským, veliteľom čs. vojenských jednotiek v ZSSR gen. Janom Kratochvílom a gen. H. Píkom.¹⁰² Popri návrhu novej organizácie jednotiek a ich úloh bol v jeho priebehu nastolený aj problém „uvoľnenia všetkých Slovákov zajatých Červenou armádou, všetkých Čechov a Podkarpatorusov tak z táborov, ako aj podľa jednotlivých žiadostí“.¹⁰³ O dva dni neskôršie, 30. decembra, J. V. Stalin podpísal uznesenie Štátneho výboru obrany o ďalšej výstavbe čs. vojenských jednotiek na území ZSSR.¹⁰⁴ Nariadovalo sa ním vyhovieť žiadosti československého velenia, aby popri už existujúcej

⁹⁸ VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 187/2/26.

⁹⁹ VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 79/1/9, depeše 781-793/11.

¹⁰⁰ Prezident Beneš pri tejto príležitosti načrtnúť úlohy čs. vojska v ZSSR v záverečnej fáze vojny a z nich vyplývajúcu organizáciu, ktorá mala obsahovať dve samostatné brigády veliteľsky zlúčené do vyššej jednotky s príslušnými útvarmi, stíhacie (prípadne bitevné) letectvo a náhradné teleso. VÚA – VHA Praha, f. 37-306-5, MNO č. j. 350 taj., 1944.

¹⁰¹ MARJINA, ref. 13, s. 176.

¹⁰² Do hodnosti brigádneho generála bol povýšený 3. 12. 1943.

¹⁰³ MARJINA, ref. 13, s. 176.

¹⁰⁴ <http://ru.wikisource.org/wiki/>. Postanovlenije GKO No. 4859 ot 30. 12. 1943.

1. čs. sam. brigáde a náhradnej rote sa realizovala výstavba paradesantnej brigády, samostatného tankového práporu, stíhacej perute a náhradného pešieho práporu. Na ich sformovanie mali byť využití príslušníci už existujúcej náhradnej jednotky a zajatci z „*nemeckej, maďarskej, talianskej a rumunskej armády československých národností a občianstva, nachádzajúci sa v táboroch NKVD pre vojnových zajatcov*“. V súvislosti s tým Štátny výbor obrany ZSSR nariadil, aby gen. I. A. Petrov a gen. G. S. Žukov zo zajatcov „*československých národností*“ a československého občianstva vybrali osoby vhodné na službu v novo organizovaných čs. vojenských jednotkách, do 10. januára 1944 ich odoslali do Jefremova a odovzdali československému veleniu.¹⁰⁵ Súčasťou tohto rozhodnutia Štátneho výboru obrany bola aj úloha adresovaná náčelníkovi Hlavnej správy výstavby a doplňovania vojsk Červenej armády gen. I. V. Smorodinovi, aby veliteľom frontov a vojenských okruhov nariadil odoslať do miesta formovania čs. vojenských jednotiek osoby „*československých národností*“ zajaté zo súčastí nemeckej pracovnej organizácie TODT a tých, ktorí sa do Červenej armády dostali ako príslušníci partizánskych oddielov, ktoré prešli cez front.

V rámci realizácie nariadenia Štátneho výboru obrany ZSSR z 30. decembra 1943 do Jefremova, miesta formovania 2. čs. sam. paradesantnej brigády, 9. januára 1944 prišli príslušníci Pluku slovenských dobrovoľníkov.¹⁰⁶ Ich vstupom do čs. vojska v ZSSR sa zásadným spôsobom zmenil podiel Slovákov v ňom. Počtom 3 027 v polovici februára 1944 predstavovali jeho najpočetnejšiu národnostnú skupinu. Druhú najpočetnejšiu skupinu tvorili Rusíni a zakarpatskí Ukrajinci – 2 524 osôb, 932 osôb sa hlásilo k českej, 298 židovskej, 20 ruskej, 13 maďarskej, 4 nemeckej a 29 osôb k inej národnosti.¹⁰⁷

Na základe uznesenia Štátneho výboru obrany ZSSR generálny štáb Červenej armády 3. 1. 1944 vydal nariadenie o vytvorení 2. čs. sam. paradesantnej brigády a samostatného tankového práporu v posádke Jefremov k 1. 2. 1945. AMORT, Čestmír et al. *Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů. Díl IV, sv. 2, prosinec 1943 – květen 1945*. Praha : Academia, 1984, s. 44.

¹⁰⁵ Generál G. S. Žukov 31. decembra spisom adresovaným gen. I. A. Petrovovi potvrdil, že nové čs. vojenské jednotky budú doplňované „*z radov vojnových zajatcov z nemeckej, maďarskej, talianskej, rumunskej a slovenskej armády českej a slovenskej národnosti, ako aj iných osôb majúcich československú štátnu príslušnosť, ktoré sa nachádzajú v táboroch NKVD pre vojnových zajatcov, a voči ktorým operatívno-spravodajské orgány táborov nemajú kompromitujúce materiály*“ a nariadil, aby zajatci spĺňajúci uvedené podmienky boli do 10. januára 1944 odoslaní do Jefremova. RVGA, f. 1/p, op. 9e, d. 1, l. 113.

¹⁰⁶ V usmanskom tábore č. 82 zostalo 94 príslušníkov pluku, ktorí boli po preverení orgánmi NKVD označení za nespoľahlivých. 21 z nich malo slovenskú, 26 maďarskú, 38 maďarskú a ostatní inú národnosť. VÚA – VHA Praha, f. SSSR-I, velit. čs. jednotek, sign. 28/13, i. č. 112. Pluk slovenských dobrovoľníkov zanikol 13. 1. 1944 vydaním posledného plukovného rozkazu a uzatvorením spisového materiálu. VÚA – VHA Praha, f. SSSR – I, Velit. čs. vojenských jednotek, sign. 28/18, i. č. 117.

¹⁰⁷ VÚA – VHA Praha, f. 20/4/5a.

Zdroje, z ktorých v období od februára 1942 do marca 1943 prichádzali dobrovoľníci do čs. vojska v ZSSR¹⁰⁸

	počet
oranská skupina (bývalí prísl. Českej a slovenskej légie v Poľsku)	90
zajatci: a) z bývalej rakúsko-uhorskej armády b) z rokov 1943 - 1944	16 2828
odoslaní vojenkomatmi*: a) z rôznych miest ZSSR – krajanovia b) z ITL** NKVD a väzení NKVD	344 3 851
dôstojníci z Anglicka a Blízkeho východu	45
dovedna sa v čs. vojenských jednotkách v ZSSR prezentovalo	7 174

* Vojenská správa.

** Nápravno-pracovné tábory.

Po vzniku 2. čs. sam. paradesantnej brigády sa problematika ďalšej výstavby čs. vojska stala predmetom rokovania československo-sovietskej vojenskej zmiešanej komisie, ktoré sa uskutočnilo 1. apríla 1944. Jeho výsledkom bolo odporúčanie reorganizovať 1. čs. sam. brigádu na tabuľkový počet 5 329 osôb, navrhnúť veleniu Červenej armády, aby sa čs. vyšší zväzok nazýval 1. čs. zbor v ZSSR a požiadať ho o povolenie sformovať 3. čs. sam. brigádu. Na základe výsledkov tohto rokovania Generálny štáb Červenej armády 10. apríla 1944 vydal memorandum o výstavbe 1. čs. zboru, podľa ktorého do 5. mája sa malo sformovať veliteľstvo zboru, 1. čs. sam. brigáda sa do 10. mája mala doplniť na plánovaný počet 5 582 osôb, samostatný náhradný prápor sa mal reorganizovať na záložný pluk s počtom 3 000 osôb a do 1. mája sa spolu so samostatným tankovým práporom presunúť do Rovna. Už sformovaná 2. čs. sam. paradesantná brigáda sa v existujúcom zložení do 1. mája mala presunúť do priestoru Proskurova. Dopĺňovanie jednotiek zboru sa malo uskutočňovať: a) povolávaním vojenskou službou povinných občanov „československej národnosti“ na oslobodených územiach západnej Ukrajiny; b) zaradením dôkladne preverených vojnových zajatcov „československej národnosti“; c) prevelením osôb z počtov čs. náhradného práporu.¹⁰⁹

Z hľadiska personálnych zdrojov výstavby nových čs. jednotiek na jar a v lete 1944 zohralo zásadnú úlohu rozhodnutie o dopĺňovaní zboru občanmi Sovietskeho zväzu „československej národnosti“, žijúcimi na oslobodenom území západnej Ukrajiny – volynskými Čechmi. Z tohto zdroja sa dopĺňovala už 1. čs. sam. brigáda. Jej jednotky od začiatku januára takmer do polovice marca 1944 bojovali pri oslobodzovaní západnej Ukrajiny v priestore Bieloj Cerkve, Budenivky, Buzovky, Ostrožian, Oratova, Rozičnej a Juškivcy. Na začiatku februára 1944 veliteľ brigády gen. L. Svoboda požiadal veliteľa 1. ukrajinského frontu, aby, keď to bude možné, bola brigáda presunutá do priestoru Rovna a Lucka.¹¹⁰ O mesiac neskôr bola stiahnutá z obrany na čiare Oratov – Juškivcy

¹⁰⁸ Stav k 22. 3. 1944. K tomuto dňu bolo v čs. vojsku v ZSSR 6 847 osôb. Rozdiel od celkovo do vojska prihlásených dobrovoľníkov v období od februára 1942 do marca 1944 predstavovali padlí, zomrelí, prepustení z vojska a dezertéri. VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 38/1/4, č. j. 3471/44.

¹⁰⁹ VÚA – VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 78/1/9.

¹¹⁰ Gen. L. Svoboda v žiadosti 7. 2. 1944 uvádzal: „Vzhledem k tomu, že dobytím měst Luck, Rovno, Zdoldubov a dalších přiblížila se fronta podstatně k hranicím Československé republiky, prosím, jakmile to dovolí situace na našem úseku fronty a stav cest, přemístiti 1. čs. samostatnou brigádu v SSSR z vojensko-politických důvodů do tohoto rajonu. Hlavní zájem mám na směrech Tarnopol – Stanislav – Užok, nebo Rovno – Lvov – Užok, protože tyto směry jsou nejkratší cestou

a pred koncom prvej polovice marca sa presunula do priestoru Rovna, kde sa uskutočnila jej reorganizácia.

Popri volynských Čechoch druhým najväčším zdrojom doplňovania armádneho zboru boli zajatci. Podmienky pre ich vstup do čs. vojska však boli sprísnené novými smernicami pre prijímanie dobrovoľníkov zo zajateckých táborov¹¹¹, ktoré čs. MNO v Londýne vydalo na začiatku druhej polovice júna 1944: „*I. Ti, kteří nastoupili voj. činnou službu v německé nebo maďarské armádě v r. 1939 a r. 1940 i když uvádí, že byli mobilisováni, nepřijímejte, poněvadž se jedná v této době o dobrovolný vstup do nepřátelských armád.* (č. j. MNO 19490 /II. odb. 43)

II. *Dalším předpokladem pro vstup do čs. armády v zahraničí i doma jest znalost služebního jazyka (český, slovenský, ukrajinský) slovem i písmem.* (č. j. MNO 19490/II. odb. 43) *Neznalost služebního jazyka působí nepřekonatelné potíže.*

III. *Nepřijímejte dále takové osoby, které se přestupkem nebo zločinem provinili proti celistvosti ČSR v roce 1938 a 1939 a v pozdějších letech spolupracovali s okupanty. Vyznamenané německým nebo maďarským bojovým vyznamenaním a civilními řády považujte za krajně podezřelé.*

IV. *Zásadně nepřijímejte ty, kteří přiznávají německou, maďarskou nebo rumunskou národnost, i když jsou čsl. státními občany.“*

Uplatňovanie predmetných smerníc v praxi zapríčinilo, že počas nasledujúcich mesiacov bolo niekoľko sto dobrovoľníkov vrátených do zajateckých táborov.¹¹² Napriek tomu do 27. septembra zo zajateckých táborov do 1. čs. armádneho zboru prišlo dovedna 5 239 osôb. Z toho podľa národností bolo 2 957 Slovákov, 1 177 Rusínov a zakarpatských Ukrajincov, 619 Židov¹¹³, 439 Čechov a 47 osôb inej národnosti.¹¹⁴

Výstavba 1. čs. armádneho zboru sa začala v máji 1944. Za jeho veliteľa bol určený brig. gen. Jan Kratochvíl, ktorému v tom čase podliehali: 1. čs. sam. brigáda, 2. čs. sam. paradesantná brigáda, 128. čs. stíhacia letecká peruť (vznikla 3. 5. 1944) a náhradný pluk. Dňa 20. mája došlo k zlúčeniu tankového práporu 1. čs. sam. brigády s tankovým práporom 1. čs. zboru do 1. tankového pluku, na začiatku júna 1944 vznikol zborový spojovací a ženijný prápor, zborový zbrojný park, 128. čs. stíhacia letecká peruť sa preformovala na 1. čs. stíhací letecký pluk a vznikla 3. čs. samostatná brigáda. Pred koncom júla 1944 z tankového pluku vznikla 1. čs. sam. tanková brigáda a v rovnakom čase bol vytvorený delostrelecký pluk 5 (zborový). Popri prebiehajúcej organizačnej výstavbe sa vykonával intenzívny výcvik, uskutočňovali sa ostré streľby, a bojaschopnosť jednotiek sa preverovala prápornými a brigádnymi cvičeniami. Dňa 27. júla 1944 veliteľ zboru gen. J. Kratochvíl požiadal veliteľa 1. ukrajinského frontu o nasadenie zboru do bojov o hranice a územie ČSR.¹¹⁵ Svoju žiadosť zdôvodňoval v hlásení odoslanom na čs. Ministerstvo národnej obrany v Londýne tým, že „*nie je možné dopustiť, aby vojská Červenej armády vstúpili na územie Československej republiky bez československých*

hranicím Československé republiky.“ BROD, ref. 9, s. 447.

¹¹¹ VÚA – VHA Praha, f. SSSR-IV, 1. čs. arm. sbor v SSSR, sign. C/2/1, inv. č. 229.

¹¹² Medzi vylúčenými z čs. vojska v ZSSR a vrátenými do zajateckých táborov sa ocitol aj spoluorganizátor Pluku slovenských dobrovoľníkov kpt. V. Pavlovič. Stalo sa tak na základe udania, že ako príslušník Rýchlej divízie napísal do denníka Slovák článok *Horúce Vianoce Rýchlej divízie v r. 1941*, obsahujúci útoky proti Červenej armáde a ZSSR. Zo zajatia sa vrátil až 24. 2. 1947.

¹¹³ Bývalých príslušníkov pracovných jednotiek maďarskej armády.

¹¹⁴ VÚA – VHA Praha, f. SSSR-IV, 1. čs. arm. sbor v SSSR, sign. E/2/1, inv. č. 329.

¹¹⁵ VÚA – VHA Praha, f. SSSR-IV, 1. čs. arm. sbor v SSSR, sign. A/5/5, i. č. 50.

vojenských jednotiek v ZSSR.¹¹⁶ Veliteľ 1. ukrajinského frontu Kratochvilovej žiadosti vyhovel. V ten istý deň náčelník štábu frontu vydal rozkaz na sústredenie 1. čs. armádneho zboru do 8. augusta v priestore Sambora. Pred začatím presunu súčastí zboru do tohto priestoru v ňom bolo zaradených dovedna 13 742 osôb.

Národnostné zloženie príslušníkov 1. čs. armádneho zboru k 30. júlu 1944¹¹⁷

Česi	Slováci	Rusíni, Ukraj.	Rusi	Židia	Nemci	Maďari	Poliaci	Gruzínci	Iní
6 864	2 881	3 177	182	589	5	1	2	5	36

31. augusta prešiel 1. čs. armádny zbor do podriadenosti veliteľa 4. ukrajinského frontu, ktorý sa v tom čase pripravoval na útočnú operáciu vo Východných Karpatoch cez priesmyky na Humenné, Užhorod a Mukačevo. V tomto čase, hoci ešte nebola v plnom rozsahu dokončená výstavba niektorých súčastí zboru (napr. 3. čs. sam. brigády, 1. čs. sam. tankovej brigády a 5. delostreleckého pluku), 1. čs. armádny zbor mal spolu 16 451 príslušníkov. Z tohto počtu bolo 7 852 Čechov (6 927 z nich boli volynskí Česi – vtedajší občania Sovietskeho zväzu), 3 326 Slovákov, 4 030 Rusínov a Ukrajincov, 1 243 osôb malo inú národnosť.¹¹⁸ 4. septembra 1. čs. armádny zbor opäť prešiel do podriadenosti 1. ukrajinského frontu a po presune do priestoru obce Krasna (severne od poľského mesta Krosno) sa začal pripravovať na nasadenie do bojov v Karpatsko-duklianskej operácii. V priebehu septembra a v nasledujúcich mesiacoch roka 1944 pokračovalo dopĺňovanie jeho jednotiek, a to predovšetkým dobrovoľníkmi prichádzajúcimi zo zajateckých táborov, ale v podstatne v menšom množstve aj dobrovoľníkmi z oslobodeného územia východného Slovenska a partizánmi, ktorí prešli cez front. Od začiatku septembra do konca decembra 1944 prišlo zo zajateckých táborov z Krasnogorska, Jasiny, Sambora, Sanoku a ďalších dovedna 3 330 dobrovoľníkov – v prevažnej väčšine bývalých príslušníkov maďarskej armády pochádzajúcich z Podkarpatskej Rusi a Maďarskom okupovaného územia Slovenska (slovenskej národnosti). V období od 11. novembra do konca decembra 1944 k nim pribudlo 267 dobrovoľníkov z východného Slovenska, 444 bývalých partizánov, 2 775 osôb zmobilizovaných na Podkarpatskej Rusi na základe mobilizačnej vyhlášky vydanjej československým vládny delegátom Františkom Němcom v Chuste 30. októbra 1944, ako aj 384 dobrovoľníkov pochádzajúcich z iných miest.¹¹⁹ Dopĺňovanie zboru na základe nábory dobrovoľníkov pokračovalo na území Slovenska aj v roku 1945, a to do 7. februára 1945. V tomto období sa do zboru dobrovoľne prihlásilo dovedna 1 826 osôb. Od 8. februára už na postupne oslobodzovaných územiach prebiehala

¹¹⁶ VÚA- VHA Praha, f. ČSVM v SSSR, sign. 79/1/9.

¹¹⁷ Tamže, č. j. 3329/44.

¹¹⁸ ŠÁDA Miroslav – KRÁTKÝ, Karel – BERÁNEK, Jan. *Za svobodu Československa*, sv. 2. Praha: Naše vojsko, 1961, s. 60. Do prekročenia hraníc v priestore Duklianskeho priesmyku (6. 10. 1944) narástol počet príslušníkov zboru na 23 151. K slovenskej národnosti sa z nich hlásilo 4601. *Vojenské dějiny Československa, IV. díl. (1939 – 1945)*. Praha: Naše vojsko 1988, s. 710.

¹¹⁹ VÚA – VHA Praha, f. SSSR-IV, 1. čs. arm. sbor v SSSR, sign. E12/21, i. č. 384. V rokoch 1943 a 1944 tak bolo zo zajateckých táborov k československému vojsku v ZSSR odoslaných dovedna 6 880 zajatcov zo slovenskej a maďarskej armády. V roku 1945 k nim pribudlo ďalších 889. RGVA, f. 1/p, op. 14e, d. 32. V súvislosti s počtom dobrovoľníkov, ktorí prišli do čs. vojska v ZSSR zo zajateckých táborov v rokoch 1943 a 1944, si zasluhuje pozornosť, že v číselnom prehľade strát slovenskej armády na východnom fronte od 22. 6. 1941 do 31. 3. 1944 sa uvádzalo 2 243 nezvestných, 294 zajatých a 617 zbehov. VHA Bratislava, f. MNO, varia, šk.9.

mobilizácia vojenských osôb národnosti slovenskej, českej a ukrajinskej, vyhlásená v súlade s československým branným zákonom. Z činnnej služby však boli vylúčené osoby, ktoré sa previnili proti národnej dôstojnosti, boli v službách nepriateľa, alebo ich štátna spoľahlivosť bola pochybná z iných dôvodov.

Nábor dobrovoľníkov po prekročení hraníc Slovenska a mobilizácia prebiehajúca na postupne oslobodzovaných územiach umožnili, že do začiatku druhej polovice mája 1945, t. j. do reorganizácie 1. čs. armádneho zboru na armádu, nastúpilo do jeho bojových útvarov, výcvikových jednotiek, zariadení, škôl a tylových zariadení 74 148 osôb. Z toho bolo 67 799 Slovákov (91,43 %), 5 349 Rusínov a Ukrajincov (7,22 %) a 1 000 Čechov (1,35 %).¹²⁰ Celkový počet od začiatku roka 1942 zaevidovaných príslušníkov čs. vojska vytvoreného na území Sovietskeho zväzu tak dosiahol číslo 97 299. Z toho bolo 3 670 Čechov, 8 780 volynských Čechov, 72 400 Slovákov, 12 449 Rusínov a Ukrajincov.¹²¹

J. BYSTRICKÝ: SLOWAKEN IN DEN TSCHOSLOWAKISCHEN STREITKRÄFTEN IN DER UDSSR ZU ZEITEN IHRER FORMIERUNG AUF FREIWILLIGKEITSBASIS (FEBRUAR 1942 – FEBRUAR 1945)

Am 27. September 1941 wurde in Moskau ein Militärvertrag zwischen dem Obersten Kommando der Sowjetunion und dem Obersten Kommando der Tschechoslowakischen Exilarmee unterzeichnet, der die Grundprinzipien betreffend Ausbau und Verwendung der tschechoslowakischen Truppen in der UdSSR bestimmte. Laut einer der Bestimmungen des Vertrags sollten die Truppen aus tschechoslowakischen Staatsbürgern geformt werden, die sich zu jener Zeit auf dem Gebiet der Sowjetunion befanden. In diesem Zusammenhang schlug der Leiter der tschechoslowakischen Militärmission in Moskau, Obst Heliodor Pika, dem Generalstab der Sowjetischen Armee Ende November 1941 vor, laut dem alle tschechoslowakischen Staatsangehörigen (mit der Ausnahme von Personen, die für Todesverbrechen und Diebställe zu Gefängnisstrafen verurteilt wurden) amnestiert werden sollten. Der Amnestie sollte ebenfalls den Kriegsgefangenen „tschechoslowakischer Nationalität“ der slowakischen und ungarischen Armee gewährt werden; nach ihrer Entlassung sollten sie in die tschechoslowakische militärische Zentralstelle eingeliefert werden. Der Vorschlag Obst Pikas sah ebenfalls vor, einen freiwilligen Einzug von sowjetischen Staatsbürgern „tschechoslowakischer Nationalität“ in das tschechoslowakische Heer zu ermöglichen. Am 3. Januar 1942 fasste der Staatsverteidigungsausschuss der UdSSR den Entschluss, dass die inhaftierten und im Gefängnis verbleibenden tschechoslowakischen Staatsangehörigen freigelassen werden sollen und dass allen Staatsbürgern der UdSSR „tschechoslowakischer Nationalität“ der freiwillige Einzug in die tschechoslowakischen Einheiten von den zuständigen sowjetischen Behörden ermöglicht werden soll. Andererseits stieß der tschechoslowakische Vorschlag auf Freilassung von Kriegsgefangenen der slowakischen und ungarischen Armee in ihre Einbeziehung in die tschechoslowakische Exilarmee auf die grundsätzliche Ablehnung der Sowjetführung. Die diesbezügliche ablehnende Haltung der UdSSR änderte sich erst im Frühling 1943, als das tschechoslowakische Bataillon zur 1. Tschechoslowakischen selbstständigen Brigade in der UdSSR erweitert wurde. Die ersten zwei Gefangenen der slowakischen Armee traten am 12. Mai 1943 der tschechoslowakischen Brigade bei. Durch die Eingliederung weiterer Kriegsgefangenen im weiteren Verlauf veränderte sich grundsätzlich der Anteil der Slowaken der in der UdSSR stationierten tschechoslowakischen Exilarmee. Zählte das 1. tschechoslowakische selbstständige Bataillon Anfang Februar 1943 während seiner Verschiebung auf die Front noch

¹²⁰ *Vojenské dějiny Československa, IV. díl. (1939 – 1945)*. Praha : Naše vojsko 1988, s. 710.

¹²¹ Tamže.

103 Slowaken, so waren es Anfang September 1944 (vor der Durchführung der Ostkarpatischen, bzw. Karpato-Dukliner Operation) schon 3 326, was einem Prozentanteil von 20,2 % aus der Gesamtzahl der Angehörigen des 1. Tschechoslowakischen Korps gleichkam. Fast 89 % der slowakischen Korpsangehörigen bildeten die ehemaligen Kriegsgefangenen der slowakischen Armee und ungarischen Honved. Die in die sowjetische Gefangenschaft geratenen Soldaten bildeten somit die Hauptquelle von slowakischen Soldaten für die tschechoslowakischen Truppen in der UdSSR während der gesamten Zeit ihres auf Freiwilligkeit beruhenden Aufbaus der (ab Februar 1942 bis Februar 1945). Darüber hinaus wurden diese Einheiten durch Partisanen verstärkt, die auf dem besetzten Gebiet der Sowjetunion und der Ostslowakei tätig waren, bzw. aus dem bis Januar 1945 befreiten Gebiet der östlichen Slowakei tätig waren. Deren Zahl war allerdings viel niedriger, als die Zahl der slowakischen Kriegsgefangenen in der UdSSR, die sich für den Einzug in die tschechoslowakische Armee entschieden haben.

VÝVOJ MÉDIÍ V ČESKOSLOVENSKU A NA SLOVENSKU SO ZRETEĽOM NA ARMÁDU

JAROSLAV CHOVANEC

CHOVANEK, J.: Development of Media in Czechoslovakia and Slovakia with respect to the Armed Forces. *Vojenská história*, 3 20, 2016, pp 74-93, Bratislava.

Author of the study analyses and evaluates legislation of the dual media system in the Slovak Republic, stating that based on its functioning in the social and political practice, in spite of its deficits or shortages, the media system is viable and capable to further improve its activity and work contributing to the Slovak democratic society and the legal state.

Furthermore, he points out to the positive role of radio broadcasting in Slovakia during the Slovak National Uprising in 1944. Similarly, a significant role was played by radio and television in 1968 during the occupation of Czechoslovakia by the Warsaw Pact forces. Both media operated in a positive way especially by informing and inviting the citizens to keep calm and silently resist to the occupation troops. Apart from that, both the Slovak Radio and the Slovak Television had also had a significant positive impact on the awareness of the members of armed forces as well as our citizens. The same applies for the operation and importance of the Army of the Slovak Republic and its operation in the UNO peacekeeping missions as well as on the rich cultural, educational, and sports activities of the members of Slovak armed forces. The army media, along with the ST media, have their irreplaceable role in the education to patriotism as well as in formation of the armed forces in the Slovak Republic.

Military History. Czechoslovakia. 20th century. Development of Media in Czechoslovakia and Slovakia with respect to the Armed Forces.

V auguste tohto roku uplynie deväťdesiat rokov od vzniku rozhlasu na Slovensku a v novembri tohto roku šesťdesiat rokov od vzniku televízie na Slovensku. Vznik týchto médií a ich fungovanie v historickom vývoji najmä na Slovensku zohrali nezastupiteľnú úlohu pri poskytovaní informácií, ako aj pri rozvoji vzdelávania a kultúry, a v neposlednej miere i rozvoji športu a tiež zábavy. Pritom treba upozorniť na skutočnosť, že v rámci uvedených médií zohrali významnú úlohu i médiá, ktoré sa venovali a súčasne venujú armáde, jej dôstojníkom a vojakom, ako aj vzťahu armády a občanov na Slovensku. Vzhľadom na túto významnú skutočnosť, ich vznik, vývoj a transformáciu po nežnej revolúcii (november 1989) na duálny systém, chceme našim čitateľom priblížiť ich pôsobenie v mediálnom priestore Slovenskej republiky.

* * *

Vznik rozhlasu bol podmienený a ovplyvnený vynájdením elektromagnetických vĺn, prostredníctvom ktorých sa začali prenášať informácie na diaľku bez drôtového spojenia. Táto skutočnosť umožnila vynájdenie aj rádiotelegrafie. Najznámejší jej vynálezcovia boli G. Marconi a slovenský rodák Jozef Murgaš, žijúci v Spojených štátoch amerických. Rádiotelegraf sa začal využívať najmä v lodnej doprave, obchode, politike a v žurnalistike, ako aj v armáde. Po rádiotelegrafii dochádza k vzniku významného prostriedku šírenia informácií, a to rádiotelefónie. V tejto súvislosti sa žiada upozorniť na skutočnosť, že oproti rádiotelegrafu, rádiotelefónia umožňovala masové pôsobenie a poskytovanie

informácií. Práve vznik rozhlasu vychádzajúci z vyššie uvedených technických vymožeností, umožnil masové šírenie informácií éterom, a to vo všetkých formách spoločenského, politického a kultúrneho života spoločnosti.¹ Rozhlas v Česko-slovenskej republike vznikol dňa 18. mája 1923, keď sa začalo pravidelné rozhlasové vysielanie, a to z provizórneho rozhlasového štúdia a vysielača z Gbelov pri Prahe. Súčasne, resp. následne na tieto významné skutočnosti, vznikla v Prahe rozhlasová spoločnosť Radiojournal. Táto spoločnosť mala monopolné právo na tvorbu rozhlasového programu v Česko-slovenskej republike. Svoje vysielanie šírila prostredníctvom Ministerstva pôšt a telegrafov. Rozhlasová spoločnosť Radiojournal si v roku 1924 zriadila pobočku v Brne a o dva roky neskôr, v roku 1926, v Bratislave, následne v roku 1927 v Košiciach a v roku 1929 v Ostrave. Zriadená pobočka v Bratislave začala vysielat' 3. augusta 1926 a spočiatku mala regionálny charakter a postupne sa z nej stala celoslovenská rozhlasová stanica – a to potom, keď sa Bratislava stala spoločensko-politickým a kultúrnym centrom Slovenska. Rozhlas na Slovensku sa v roku 1934 začal zúčastňovať i na tvorbe celoštátneho vysielacieho programu. V historickom predvojnovom vývoji československý rozhlas dosiahol vrchol v roku 1937, keď už mal vybudovanú stabilnú organizáciu po všetkých stránkach vrátane personálnej skladby pracovníkov. V roku 1937 začal československý rozhlas vysielanie i na krátkych vlnách pre cudzincov.²

V rámci vývoja a pôsobenia Československého rozhlasu od jeho vzniku sa žiada upozorniť na skutočnosť, že v roku 1938 a 1939 sa stal historický medzník v jeho vývoji a pôsobení, ktorý bol spôsobený historickým vývojom v týchto rokoch v Česko-slovenskej republike. V priebehu mníchovského diktátu v roku 1938 Česko-slovenský a tiež i rozhlas na Slovensku zohral významnú úlohu pri uskutočnení rýchlej mobilizácie na ochranu Česko-slovenskej republiky proti predpokladanej agresii fašistického Nemecka. Žiaľ, ochrana Česko-slovenskej republiky sa neuskutočnila. V roku 1938 vznikla autonómia Slovenska v rámci Česko-slovenskej republiky a v roku 1939 zanikla Česko-slovenská republika a vznikol pod patronáciou hitlerovského Nemecka samostatný Slovenský štát (14. 3. 1939) – Slovenská republika a protektorát Čiech a Moravy. Tým zaniká i Česko-slovenský rozhlas a vzniká rozhlasová spoločnosť Slovenský rozhlas, v ktorom si slovenský štát zabezpečil svoj vplyv. Počas Slovenského štátu – Slovenskej republiky Slovenský rozhlas často suploval printovú tlač (noviny a časopisy). V rámci rozhlasovej relácie Vojenské správy informoval o udalostiach doma i v zahraničí, ako aj o situácii na frontoch druhej svetovej vojny občanov Slovenskej republiky, ale tiež aj príslušníkov slovenskej armády. Pritom treba upozorniť na skutočnosť, že rozhlasové vysielanie kontrolovali nemeckí poradcovia, teda robili cenzúru vysielania. V roku 1943 bolo zriadené vysunuté rozhlasové pracovisko, v ktorom sa zgrupovali protifašisticky zmýšľajúci ľudia. V roku 1944 sa rozhlasové relácie z Martina už rozchádzali s oficiálnou politikou a propagandou štátu, preto ich Ministerstvo vnútra zakázalo. V tejto súvislosti sa žiada zdôrazniť významnú skutočnosť, že slovenskí antifašisti sa naďalej pripravovali na odbojové protifašistické vysielanie, ktoré vyústilo dňa 30. augusta 1944, keď vznikla nová rozhlasová stanica na Slovensku a v Banskej Bystrici. Vysielač, ktorý dovtedy preberal programy len z Bratislavy, začal vysielat' pod názvom, resp. prihovárať poslucháčom: „Hlási sa Slobodný slovenský vysielač v Banská Bystrica...“ Tento vysielač vznikol a začal vysielat' v súvislosti so vznikom Slovenského národného povstania, informoval najmä o bojových situáciách na Slovensku. Okrem iného vysvetľoval význam SNP, teda boj proti nemeckým fašistickým okupantom a domácim zradcom, a o budúcnosti

¹ Porovnaj: Slovensko. Kultúra - 2. časť. Rozhlas. Bratislava : Obzor 1980, s. 671-672.

² Porovnaj: Tamže, s. 672-679.

povojnového usporiadania Slovenska v Česko-slovenskej republike. Slobodný slovenský vysielateľ z Banskej Bystrice začínal svoje relácie štvorverším z básne Sama Chalupku Mor ho! Povstalecký slobodný vysielateľ v Banskej Bystrici nemeckí fašisti v septembri viackrát bombardovali. Nepodarilo sa im ho umlčať, vysielal počas celého SNP, t. j. až do zatlačenia povstalcov do hôr. Naposledy vysielal z Donovál 27. októbra 1944. Po jeho ukončení vysielania sa jeho pracovníci pridali k partizánom v horách. Slovenský povstalecký slobodný vysielateľ bol významným mobilizačným a organizačným prostriedkom protifašistického odboja, ako aj významným prostriedkom šírenia informácií a pokynov Slovenskej národnej rady, ako organizátorky SNP a uplatňovateľky zákonodarnej a výkonnej moci na oslobodenom území Slovenska.³ Okrem už uvedeného sa žiada zdôrazniť, že Slobodný slovenský povstalecký vysielateľ tiež zohral významnú úlohu pri organizovaní ozbrojených síl a vyzývaní slovenských občanov na podporu bojovníkov (vojakov a partizánov) proti fašizmu, a taktiež zohral významnú úlohu pri uskutočňovaní mobilizácie povstaleckých bojovníkov v Slovenskom národnom povstaní. Po oslobodení Košíc Červenou armádou vo februári 1945, začal pôsobiť Vysielateľ SNR, ktorý nadväzoval na činnosť povstaleckého Slovenského slobodného vysielateľa z Banskej Bystrice. Tento už vychádzal z významnej skutočnosti, že obnovená Česko-slovenská republika uznala Slovákov za rovnoprávny národ s českým národom a začala rešpektovať princíp „rovný s rovným“ z obdobia SNP medzi českým a slovenským národom. Pritom sa žiada upozorniť, že od jesene 1945 podliehal rozhlas Povereníctvu informácií. V období rokov 1945 až 1948 rozhlas podporoval obnovu vojnou zničeného hospodárstva a vôbec obnovu krajiny ako takú. Hlásal vo svojom spravodajstve heslo: „Všetko pre dvojročnicu“. Podporoval i budovateľské úsilie mladej generácie Slovenska. Podporoval rozvoj kultúry, ako aj upevňovanie a zbližovanie vzťahov slovenského a českého národa. Z hľadiska propagandistického pripravoval a pomáhal komunistom na ceste k prebratiu moci vo februári 1948 v celom Česko-Slovensku.

Po „víťaznom februári“ komunistov či „prevrate“, sa rozhlas v Čechách a na Slovensku zjednotil do jednej organizácie – Česko-slovenský rozhlas, ktorý bol poštátnenou organizáciou. To sa stalo 28. apríla 1948. Česko-slovenský rozhlas po schválení Ústavy 9. mája 1948 začal pôsobiť v nových podmienkach, t. j. v období budovania socializmu, ktorý vyhlásila citovaná ústava.⁴

V polovici roka 1948 sa uskutočnili v Gottwaldove rokovaní rozhlasových pracovníkov celej ČSR. Na tejto konferencii bola venovaná hlavná pozornosť programovým otázkam rozhlasovej tvorby a úzkeho styku s poslucháčmi. V rokoch 1952 – 1953 došlo k organizačnej prestavbe Česko-slovenského rozhlasu. Pritom treba povedať, že v rokoch 1945 až do 1952 redakcia vysielania pre armádu na Slovensku tvorila samostatný organizačný útvar. V roku 1952 bola na Slovensku zrušená územná redakcia, a tak zaniklo aj spravodajstvo o armádnom vysielaní. V roku 1955 bolo obnovené armádne vysielanie na Slovensku, na celoštátnom okruhu sa každú nedeľu vysielala (armádne vysielanie) relácia *Na stráži mieru*. A v roku 1971 sa začala vysielat' v slovenskom jazyku na celoštátnom okruhu hviezdna relácia *Plná poľná dobrých správ*. Išlo o vysielanie pre vojakov a nevojakov zamerané na „spravodajstvo z vojenských útvarov a z vojenských škôl“.⁵ V roku 1953 bol zriadený Metodický kabinet, čo malo za dôsledok, že rozhlasoví pracovníci sa začali vo svojej práci opierať o výsledky výskumov a vedeckých rozhovorov.

³ Porovnaj: Tamže, s. 679-681 a tiež: MINÁR, M. *Partnerstvo v éteri*. Bratislava 2015, s. 8 a nasl.

⁴ Porovnaj: Tamže, s. 682-683.

⁵ MINÁR, ref. 3.

Organizačná prestavba Česko-slovenského rozhlasu spočívala v tom, že boli zriadené štyri hlavné redakcie, a to: *Hlavná redakcia propagandy*, *Hlavná redakcia literárno-demokratického vysielania*, *Hlavná redakcia vysielania pre deti a mládež* a *Hlavná redakcia hudobného vysielania*. V roku 1956 sa uskutočnil širší okruh vysielania z Bratislavy. V novembri (19.) 1962 sa okrem dvoch národných okruhov – českého a slovenského – a celoštátneho okruhu Československého I. zriadil aj ďalší celoštátny programový okruh Československý II. Pre národnostné vysielanie bol vyhradený i naďalej priestor, a taktiež i pre krajové vysielanie. V Česko-slovenskom rozhlase sa neustále zlepšovali spoločenské funkcie vrátane vysielania na Slovensku. V roku 1968 najmä po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy na územie Československej socialistickej republiky, po jej obsadení, rozhlas zohral významnú úlohu pri zabezpečovaní udržiavania poriadku, a to tak v Čechách ako i na Slovensku, ako aj v tichej rezistencii proti okupácii a likvidácii socializmu s ľudskou tvárou a demokratizačného procesu po nástupe normalizácie. V tomto období a najmä postupne v rokoch nástupu normalizácie sa Česko-slovenský rozhlas stal ideologickým nástrojom KSČ a štátu a takto pôsobil až do nežnej revolúcie v novembri 1989.⁶

Po Nežnej revolúcii v roku 1991 bol zriadený nový Česko-slovenský rozhlas, ktorý pôsobil v celej česko-slovenskej federácii. Pritom sa žiada poukázať na skutočnosť, že vznikli dve národné – česká a slovenská organizácia rozhlasu, resp. Český rozhlas a Slovenský rozhlas. Česko-slovenský rozhlas mal celoštátnu federálnu pôsobnosť, teda vysielal pre celú Českú a Slovenskú Federatívnu Republiku. Po zániku Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky zanikol i Česko-slovenský rozhlas. V oboch samostatných republikách – v Českej republike a Slovenskej republike – zostali samostatné rozhlasové organizácie. V Slovenskej republike to je Slovenský rozhlas, ktorý pôsobí dodnes, a to ako národná nezávislá, verejnoprávna, informačná, kultúrna, vzdelávacia a zábavná inštitúcia.⁷

Nadväzujúc na vznik a vývoj rozhlasu v Česko-Slovensku a na Slovensku je potrebné poukázať a zhodnotiť význam televízie v Česko-Slovensku a na Slovensku.

* * *

Pritom sa žiada poukázať i na to, ako je definovaný v literatúre pojem televízia. „*Pod pojmom televízia sa rozumie technika, spôsob snímania, prenos a šírenia audiovizuálnych obrazov, kultúrna inštitúcia zaoberajúca sa tvorbou, realizáciou a šírením televíznych programov a súbor umeleckých, publicistických a zložených relácií vysielaných v istom slede a vo vzájomnej väzbe, ktorý vzniká ako dramatický komponovaný celok.*“⁸ Nadväzujúc na tento zložitý pojem „*televízia*“ poukážeme na vznik a vývoj televízneho vysielania v Česko-Slovensku a na Slovensku, a to v historickom kontexte až po novembrovú „*Nežnú*“ revolúciu v roku 1989.

Vznik televízie v Česko-Slovensku sa uskutočnil 1. mája 1953. Táto skutočnosť umožnila, aby sa Česko-Slovensko zapojilo do telefikácie Európy. Televízia sa stala vlastne prostriedkom ideologického vplyvu a taktiež i zdrojom informácií, kultúry a zábavy. Základom vzniku televízie sa stala Praha. Televízne štúdio v Prahe začalo fungovať s nasledovnými programovými útvarmi: redakciou literárno-dramatickou, politicko-spravodajským útvarom, redakciou hudobnou, redakciou filmovou, redakciou kultúrnou a redakciou pre deti. Na začiatku vzniku televízie sa vysielalo dva dni v týždni a koncom roka 1953 sa už vysielalo tri dni v týždni. Program vysielania tvorili filmy a relácie

⁶ Porovnaj: Tamže, s. 684 a nasl.

⁷ Porovnaj: TUŽINSKÝ, J. Slovenský rozhlas. In *Masmédiá v Slovenskej republike* (Zostavil PhDr. Jozef Kuchár). Bratislava : Združenie slovenských novinárov, 1996, s. 21.

⁸ Slovensko. Kultúra – 2. Časť Televízia. Bratislava : Obzor, 1980, s. 715.

vysielané naživo. Pravidelné vysielanie Česko-slovenská televízia začala v decembri 1954. V Česko-Slovensku koncom decembra 1955 vzniklo druhé televízne štúdio v Ostrave. *Dňa 3. novembra 1956 vzniklo pokusné vysielanie v Bratislave, ktorému programové úlohy určil Česko-slovenský rozhlas. Televízne štúdio v Bratislave sa stalo samostatnou zložkou Česko-slovenského rozhlasu, na čele ktorého stál riaditeľ*, ktorý podliehal priamo oblastnému riaditeľovi Česko-slovenského rozhlasu v Bratislave. Televízne štúdio v Bratislave v tomto období malo tri organizačné zložky: 1. programovú, 2. realizačnú, 3. prevádzku a správu. Išlo o redakciu politicko-spravodajskú, literárno-dramatickú, redakciu programov pre deti, redakciu filmovú a programové ústredie. Televízne štúdio v Brne začalo vysielat' 6. júla 1961. Následne v období desiatich rokov sa v Česko-Slovensku vybudovali dve televízne centrá, a to v Prahe a v Bratislave. Česko-slovenský rozhlas a televízia sa od marca 1954 stali rozpočtovou organizáciou podriadenou Ministerstvu školstva a kultúry ČSR na čele s ústredným riaditeľom. Na Slovensku bolo oblastné riaditeľstvo. Dňa 1. októbra 1959 sa Česko-slovenská televízia konštituovala ako samostatná organizácia, ktorá podliehala priamo vláde Česko-slovenskej republiky. Postavenie Česko-slovenskej televízie v mediálnom systéme upravoval zákon č. 18/1964 Zb., tým dostala právny základ ako kultúrno-verejná inštitúcia. Vnútna štruktúra Česko-slovenskej televízie bola upravená jej štatútom. Od roku 1969 existovala ako samostatná organizačná zložka Česko-slovenskej televízie i Slovenská televízia, na čele ktorej stál riaditeľ, ktorý zároveň bol námestníkom ústredného riaditeľa Česko-slovenskej televízie. Postupne sa vlastne vytvorili dve hlavné centrá, a to v Prahe a Bratislave. Po roku 1957 – 1958 sa postupne do siete Česko-slovenskej televízie zapojili štúdiá v Brne a Košiciach, čo znamenalo vzájomné prepojenie s Prahou a Bratislavou. (Išlo vlastne o koordináciu programov a ich využívanie na federálnom a národnom okruhu).⁹

Dňa 9. mája 1970 začala Česko-slovenská televízia vysielat' aj na druhom programe. O tri roky neskôr, t. j. 9. mája 1973, začala Česko-slovenská televízia pravidelne vysielat' vo farbe na druhom programe, a koncom roka 1973 aj na prvom programe. Pritom môžeme poukázať na to, že od roku 1973 funguje i dabingové štúdio v Slovenskej televízii. Od roku 1976 začala Slovenská televízia pôsobiť v Bratislave – v budove v Mlynskej doline. V rokoch 1969 – 1970 začal proces normalizácie (po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy do Česko-slovenskej socialistickej republiky) aj v Česko-slovenskej televízii, a to vo všetkých štúdiách v republike. V rámci „normalizácie“ museli viacerí redaktori a vôbec pracovníci televízie odísť z politických dôvodov. Išlo o porušovanie ich ľudských a občianskych práv zo strany štátu, čo malo i negatívny vplyv na samotnú činnosť a fungovanie Česko-slovenskej televízie, ako aj na dezorientáciu poslucháčov, resp. divákov. Takto sa Česko-slovenská televízia stala ideologickým a mocenským nástrojom štátu na presadenie svojich predstáv o jej pôsobení v období normalizácie.¹⁰ Česko-slovenská televízia v týchto intenciách pôsobila až do novembrovej Nežnej revolúcie roku 1989.

Okrem už vyššie uvedeného považujem za potrebné poukázať na významnú skutočnosť, že v roku 1954 v Európe vznikla *Eurovizia*, ktorá v rámci svojho vysielania uskutočňuje výmenu televíznych programov, a ktorá pôsobí ako špecializovaná zložka pri medzinárodnej organizácii EBU/EUR (European Broadcasting Union – Union Europeane de Radiofusion) a *Intervizia*, ktorá je taktiež špecializovanou zložkou pri medzinárodnej organizácii OIRT (Organisation Internationale de Radiodiffusion et Television) a ktorá vznikla roku 1960.¹¹

⁹ Porovnaj. Slovensko. Kultúra - 2. časť Televízia. Bratislava : Obzor, 1980, s. 718-722.

¹⁰ Tamže, s. 723-731.

¹¹ Tamže, s. 716.

V záujme prehľadu dotýkajúcich sa historických skutočností vzniku a vývoja televízie na Slovensku urobím stručné zhrnutie.

Televízne vysielanie na Slovensku vzniklo v Bratislave 3. novembra 1956. V tomto čase začalo vysielat' Televízne štúdio Bratislava ako samostatná organizačná jednotka Česko-slovenskej televízie. Televízne štúdio v Košiciach začalo vysielat' dňa 25. februára 1962. V obidvoch vysielacích miestach sa vysielala čierno-biela televízia. Farebné vysielanie na Slovensku sa začalo vo februári 1970. V tomto čase sa začalo televízne vysielanie aj do zahraničia. V máji 1970 začal v televízii vysielat' 2. program. Pravidelné farebné vysielanie na Slovensku na 2. programe sa začalo v máji 1973. Pravidelné farebné vysielanie na 1. programe z Bratislavy sa začalo v máji 1975. Taktiež sa žiada poukázať, že na Slovensku v apríli 1990 začalo televízne vysielanie aj na 3. programe. Vznikom samostatnej Slovenskej republiky (1. 1. 1993) vznikla i samostatná Slovenská televízia (STV), ktorá začala vysielat' na dvoch kanáloch pre celé územie Slovenskej republiky. Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky bolo vysielanie TA3 v súvislosti s prechodom médií na duálny systém prerušené.¹²

V tejto časti sa žiada poukázať na významnú skutočnosť, že Slovenská televízia ako samostatný právny subjekt bola zriadená zákonom Slovenskej národnej rady č. 254/1991 Zb. o Slovenskej televízii v znení zmien a doplnkov podľa zákona SNR č. 482/1992 Zb. a zákona NR SR č. 166/1993 Zb. z.

Pri ďalšom hodnotení mediálneho systému Česko-Slovenska považujem za potrebné poukázať aspoň stručne na tzv. Nežnú revolúciu, jej príčiny a dôsledky. ňou sa začal transformačný proces česko-slovenskej a slovenskej spoločnosti a štátu, ako i transformácia médií na duálny systém, ktorý predstavujú verejnoprávne a súkromnoprávne – komerčné médiá v Slovenskej republike. Predpoklady a príčiny Nežnej revolúcie začali vlastne v osemdesiatych rokoch minulého storočia, keď v česko-slovenskej federácii – ČSSR – postupne narastala spoločensko-politická a hospodárska kríza. Pritom v oficiálnych dokumentoch Komunistickej strany Česko-Slovenska i najvyšších štátnych orgánoch sa neustále proklamovali úspechy. Predstavitelia štátu a komunistickej strany prehliadli alebo vyslovene nechceli vidieť signály, že česko-slovenská spoločnosť sa nachádzala v stave, keď bolo potrebné vykonať podstatné zásahy vo všetkých oblastiach politického, štátneho, hospodárskeho, ale aj v iných oblastiach života spoločnosti a štátu. Pokiaľ sa aj uvádzala potreba zmien, tak to vyznievalo len ako konzervovanie daných skutočností, prípadne malo to len skôr proklamatívny charakter.¹³ Neustále sa prehlbujúce rozpory v Česko-Slovensku a pritom i vplyv krachu komunistických autokracií prakticky vo všetkých tzv. socialistických krajinách, vyústili v novembri 1989 do revolúcie, ktorá dostala názov Nežná a ktorá znamenala koniec vlády komunistov. Dokonca sami komunisti si odhlasovali zrušenie čl. 4 Ústavy ČSSR o vedúcej úlohe Komunistickej strany Česko-Slovenska ústavným zákonom FZ ČSSR č. 135/1989 Zb.; odvolanie časti poslancov Federálneho zhromaždenia ČSSR, Českej národnej rady, Slovenskej národnej rady a národných výborov všetkých stupňov za svoju politickú stranu, v záujme vyrovnania rozloženia politických síl, lebo vzhľadom na svoje dovtedajšie pôsobenie neposkytovali záruky rozvoja politickej demokracie. Taktiež uskutočnili i skrátenie

¹² Porovnaj: KUBIŠ, J. Slovenská televízia zdroj informácií, zábavy a vzdelania. In *Masmédiá v Slovenskej republike*. Bratislava. Združenie slovenských novinárov (Zostavil PhDr. Jozef Kuchár). 1996, s. 10-11.

¹³ CHOVANEC, J. *Ústava Slovenskej republiky – základný zákon štátu*. Bratislava : Procom 2002, s. 81. 80-85717-06-9.

volebného obdobia existujúcich i budúcich zákonodarných zborov ústavným zákonom č. 45/1990 Zb. Okrem toho sa uskutočnil i celý rad ďalších zmien dotýkajúcich sa ústavného vývoja.¹⁴ Pod tlakom demokratických občianskych a politických síl došlo k uskutočneniu rozsiahlych premien v politickom, štátnom, hospodárskom, sociálnom a kultúrnom živote občanov ČSFR. Tieto premeny smerovali k vytvoreniu pluralitného demokratického politického systému, ako aj k vytvoreniu trhového hospodárstva s rešpektovaním sociálneho a ekologického aspektu. Taktiež smerovali k vytvoreniu právneho a demokratického štátu so zárukami základných ľudských a občianskych práv a slobôd pre všetkých občanov ČSFR. Okrem toho sa tieto transformačné procesy dotkli i právneho poriadku ČSFR, ako i Českej republiky a Slovenskej republiky ako subjektov česko-slovenskej federácie.¹⁵ V tejto súvislosti sa žiada osobitne zdôrazniť významnú skutočnosť, že prebiehajúce transformačné procesy v ČSFR, v jej obidvoch členských subjektoch – v Českej republike a Slovenskej republike – významným spôsobom zasiahli okrem iného i do transformácie médií a mediálneho priestoru v Slovenskej republike. Z hľadiska pohľadu občana, ale i médií, má nepochybne veľký význam tiež Listina základných práv a slobôd obsiahnutá v ústavnom zákone FZ ČSFR č. 23/1991 Zb. Listina základných práv a slobôd bola v podstate (jej časti) prevzatá i do Ústavy Slovenskej republiky. Listina základných práv a slobôd v druhej hlave (Základné práva a slobody) druhý oddiel (Politické práva) v čl. 17 zakotvila: „*Sloboda prejavu a práva na informácie sú zaručené*“ (ods. 1). Ďalej v čl. 17 ods. 2 zakotvila: „*Každý má právo vyjadrovať svoje názory slovom, písmom, tlačou, obrazom alebo iným spôsobom, ako aj slobodne vyhľadávať, prijímať a rozširovať idey a informácie bez ohľadu na hranice štátu*.“ V citovanom článku odsek 3 zakotvuje: „*Cenzúra je neprípustná*“. Pritom sa žiada ešte zdôrazniť významnú skutočnosť, ktorú článok 17 ods. 4 zakotvuje, že: „*Slobodu prejavu a právo vyhľadávať a šíriť informácie možno obmedziť zákonom ak ide o opatrenia, ktoré sú v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných, bezpečnosť štátu, verejnú bezpečnosť, ochranu verejného zdravia a mravnosti*.“

V súvislosti s Nežnou revolúciou 1989 sa žiada poukázať na skutočnosť, že Hlavná redakcia armády, bezpečnosti a brannosti Česko-slovenského rozhlasu v Prahe s vysielaním prestala, ale na Slovensku sa armádne vysielanie zachovalo. Armádne vysielanie na Slovensku v Bratislave sa realizovalo pod názvom relácie *Plná poľná dobrých správ*. Po obsahovej stránke sa táto relácia venovala najmä základnej vojenskej službe, ako aj vojakom z povolania, ich právam a povinnostiam, a taktiež kvalite a efektívnosti výcviku. A taktiež vzniku vlastnej profesijnej organizácii armády, ktorá mala za cieľ ochranu záujmov vojakov v armáde, ako aj veteránov druhej svetovej vojny, a taktiež účastníkov zahraničných mierových a vojenských operácií. Ďalej sa žiada upozorniť na to, že uvedené rozhlasové armádne vysielanie na Slovensku veľkú pozornosť venovalo, a to hneď od začiatku ako Slovenská republika vysielala príslušníkov slovenskej armády do mierových misií OSN – *UNPROFOR*, poskytovaní informácií našim občanom o ich cieľoch a priebehu pôsobenia v rôznych štátoch. Taktiež armádne vysielanie v relácii *Plná poľná* poskytovalo množstvo informácií jednak pre príslušníkov našej armády a tiež našim občanom o rôznych aktivitách slovenskej armády, ako napr. o *Leteckých dňoch*, *Dňoch armády*, alebo o *Dni detí s ozbrojenými silami SR*. Osobitnú pozornosť venovala i vzniku armády SR v roku 1993 zákonu Národnej rady SR, ako i vstupu Slovenskej republiky do NATO (29. 3. 2004) a tiež do Európskej únie (1. 5. 2004). Významné miesto venovala i zrušeniu základnej vojenskej služby a profesionalizácii armády Slovenskej

¹⁴ Tamže, s. 85.

¹⁵ Tamže, s. 86.

republiky. Taktiež sa venovala vo svojom vysielaní a tiež venuje aj teraz propagácii *vrcholového športu v slovenskej armáde*, ako aj propagácii činnosti *Klubu slovenskej vojenskej histórie*.¹⁶ Nadväzujúc na armádne vysielanie Slovenského rozhlasu sa žiada poukázať i na armádne vysielanie v samostatnej SR v televízii. Ide tu o televízne vysielanie relácie *Profesionál*, v rámci ktorej má Magazín o živote a výcviku príslušníkov OS, ktorá obdobne ako Slovenský rozhlas vysiela rôzne témy dotýkajúce sa príslušníkov slovenskej armády, ich výcviku, ako aj života doma a taktiež pôsobenia v mierových misiách OSN a okrem toho aj o rôznych aktivitách, ktoré uskutočňuje armáda v SR.

Ústava Slovenskej republiky (ktorá bola schválená Slovenskou národnou radou dňa 1. septembra 1992 a nadobudla plnú účinnosť 1. januára 1993, keď sa na základe nej a ústavného zákona FZ ČSFR č. 542/1992 Zb. o zániku ČSFR konštituovala samostatná Slovenská republika), v druhej hlave Základné ľudské práva a slobody, tretí oddiel (Politické práva) v článku 26 zakotvila slobodu prejavu a právo na informácie, a to tak ako ich zakotvuje v príslušných ustanoveniach Listina základných práv a slobôd. Pritom treba poukázať na skutočnosť, že niektoré ustanovenia precizuje. Tak napr.: v čl. 26 ods. 2 okrem iného zakotvuje, že: „*Iýdávanie tlače nepodlieha povoľovaciemu konaniu. Podnikanie v odbore rozhlasu a televízie sa môže viazať na povolenie štátu. Podmienky ustanovuje zákon*.“ Ďalej v čl. 26 ods. 3 zakotvuje: „*Cenzúra sa zakazuje*“. V tejto súvislosti sa žiada zdôrazniť významnú skutočnosť, že tieto dve základné ústavno-právne normy boli spolu s nežnou revolúciou východiskovou základňou pre začatie a postupné uskutočňovanie transformácie médií a mediálneho prostredia v Slovenskej republike. Následne schválené právne normy – zákony Národnej rady SR, ktoré sa dotýkajú médií a mediálneho prostredia tieto rozvíjajú a zabezpečujú realizáciu transformačného procesu smerujúceho k transformácii médií na duálny systém v Slovenskej republike. Pritom sa žiada upozorniť, že niektoré mediálne zákony, ktoré boli schvaľované ešte za socialistického štátu, to jest pred nežnou revolúciou, po nej boli novelizované. Tieto, spolu so zákonmi schválenými po nežnej revolúcii, pozitívne pôsobili na transformáciu médií a mediálneho priestoru a urýchlili ich. Ide vlastne o pomerne väčší počet zákonov pôsobiacich v tomto smere v našom platnom právnom poriadku. Vráťane Ústavy Slovenskej republiky v novelizovanom znení a Základnej listiny práv a slobôd. Dovedna je to 23 zákonov. V tejto súvislosti považujem za potrebné poukázať predovšetkým na tie, ktoré rozhodujúcim spôsobom ovplyvnili transformačný proces médií a mediálneho priestoru smerujúci bezprostredne k duálnemu systému médií v Slovenskej republike. Ide vlastne o tieto právne normy – zákony: zákon č. 468/1991 Zb. o prevádzkovaní rozhlasového a televízneho vysielania v znení neskorších zmien (zákony č. 597/1992 Zb., č. 166/1993 Zb. z., č. 325/1993 Zb. z., č. 212/1995 Zb. z., č. 220/1996 Zb. z., č. 160/1997 Zb. z., č. 283/1997 Zb. z., č. 187/1998 Zb. z., č. 233/1998 Zb. z., č. 331/1998 Zb. z., č. 46/1999 Zb. z., č. 188/1999 Zb. z., a nález Ústavného súdu č. 66/1999). Zákon č. 254/1991 Zb. o Slovenskej televízii v znení neskorších zmien (zákony č. 482/1992 Zb., č. 166/1993 Zb. z., č. 82/1995 Zb. z., č. 321/1996 Zb. z. a č. 335/1998 Zb. z.). Zákon č. 255/1991 Zb. o Slovenskom rozhlase v znení neskorších zmien a doplnkov (zákony č. 483/1992 Zb. z., č. 166/1993 Zb. z., č. 83/1995 Zb. z., č. 321/1996 Zb. z., č. 380/1996 Zb. z. a č. 335/1998 Zb. z.). Zákon č. 166/1993 Zb. z. o niektorých opatreniach v oblasti rozhlasového a televízneho vysielania v znení neskorších zmien (č. 321/1996 Zb. z., č. 380/1996 Zb. z., č. 285/1997 Zb. z.). Zákon č. 160/1997 Zb. z. o Rade Slovenskej republiky pre rozhlasové a televízne vysielanie (ďalej len „Rada“). Oznámenie MZV SR o uzavretí Európskeho dohovoru o cezhraničnej televízii č. 168/1998 Zb. z.

¹⁶ Porovnaj: MINÁR, ref. 3. Tiež: SEGEŠ, V. a kol. *Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava : MO SR, ČTK a TASR, Slovak edition : Ottovo nakladatelství 2015, s. 508. 978-80-7451-469-2.

Okrem uvedených základných právnych noriem upravujúcich vlastne vznik duálneho systému médií v Slovenskej republike ešte sa v spoločensko-politickej a právnej praxi uplatňuje celý rad právnych noriem, ktoré súvisia s prevádzkovaním rozhlasového a televízneho vysielania.

Nadväzujúc na uvedené zákony môžeme teda konštatovať, že tieto rozhodujúcim spôsobom vytvorili predpoklady a podmienky pre transformáciu médií a mediálneho prostredia formou duálneho systému. To znamená, že existujúce štátne médiá: rozhlas a televízia sa transformovali na verejnoprávne médiá. Popri nich sa prostredníctvom uvedených zákonov a môžeme povedať, že tzv. transformačných zákonov, vytvorili i súkromné – komerčné médiá: rozhlas a televízia, ale i printové médiá.¹⁷ Okrem toho môžeme poukázať na skutočnosť, že uvedené transformačné zákony umožnili uskutočniť i transformáciu štátnych (resp. štátom financovaných) printových médií na súkromné – verejnoprávne médiá. Pritom treba upozorniť na to, že transformačné zákony menia – transformujú i za socializmu existujúci mediálny priestor na mediálny priestor, v ktorom pôsobia verejnoprávne a súkromné – komerčné médiá a tomu, resp. im zodpovedajúce i súkromno-vlastnícke vzťahy, trh a ekonomický a politický pluralizmus, ako i inštitucionálna báza – štruktúra médií a moderný komunikačný systém a právna úprava.¹⁸ V novom mediálnom priestore sú vlastníci buď právnické osoby alebo fyzické osoby, a to ako vysielatelia alebo ako vydavatelia. Čo sa týka verejnoprávnych médií, tie sú v SR financované jednak zo štátneho rozpočtu a z koncesionárskych poplatkov našich občanov (fyzických a právnických osôb) a taktiež z reklamy a edičnej činnosti. Súkromné – komerčné médiá sú financované z podnikateľských aktivít vlastníkov, najmä však z reklamy.¹⁹ V tejto súvislosti sa žiada poukázať na skutočnosť, že reklama musí rešpektovať zásady etiky a ochranu spotrebiteľa. Tak napríklad reklama nesmie prezentovať násilie, urážať ľudskú dôstojnosť, diskriminovať na základe pohlavia, rasy, náboženského cítenia a sociálneho pôvodu. Taktiež sa žiada poukázať na významnú skutočnosť, že reklama je neodmysliteľnou súčasťou mediálnej komunikácie a pôsobí na všetky oblasti fungovania života v spoločnosti a štátu.²⁰ Pritom legislatívne a ekonomické podmienky musia zabezpečiť zdravú hospodársku súťaž a kvalitný rozvoj duálneho systému médií (verejnoprávnych ako aj súkromných – komerčných médií), a taktiež musí byť garantovaný ich demokratický a pluralitný charakter.²¹

Duálny systém rozhlasového a televízneho vysielania v Slovenskej republike je právne upravený v zákone č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. o telekomunikáciách. Pri tomto zákone môžeme konštatovať, že

¹⁷ Pritom sa žiada upozorniť na skutočnosť, že v súčasnosti v podstate neexistujú verejnoprávne printové médiá v SR.

¹⁸ Bližšie pozri: HOLINA, V. *Zmeny mediálneho prostredia (sociologický aspekt)*. Bratislava 1998, s. 57 a s. 100.

¹⁹ Zahranica literatúra uvádza rôzne formy financovania médií, resp. získavania finančných zdrojov pre svoju činnosť. Ako príklad môžeme uviesť tieto formy získavania finančných prostriedkov: - predaj práv inému vysielateľovi (sublicencia), - predaj budov a techniky, - koprodukcija (zlúčenie niekoľkých subjektov so zámerom dosiahnutia spoločného cieľa, a to tak na úrovni vnútroštátnej, ako aj na medzinárodnej), - možné i bartrové obchody, ktoré by mali byť finančne ohodnotené (ide vlastne o koprodukciju v hmotnom plnení), - externá zákazková výroba najmä v oblasti televízie, pričom si copyright ponecháva objednávateľ.

²⁰ Bližšie o uplatňovaní reklamy v spoločensko-politickej praxi pozri: zákon č. 147/2001 Z. z. o reklame a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

²¹ BENKOVICOVÁ, D. Regionálne a lokálne elektronické médiá. In *Otázky žurnalistiky*, č. 3/1997, s. 203-204.

ide o prvú najkomplexnejšiu právnu úpravu v oblasti mediálneho systému, ktorá bola schválená v Slovenskej republike po jej vzniku ako samostatný národný štát.

Zákonodarca – NR SR – v schválenom zákone č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. urobil nasledovnú štruktúru či systematiku: zákon obsahuje pätnásť častí. Jednotlivé časti sú rozdelené do paragrafov, odsekov a písmen. V prvej časti zákona v § 1 je zakotvený predmet úpravy a v § 2 pôsobnosť zákona a taktiež v § 3 sú vymedzené základné pojmy ako je: vysielenie, vysielateľ, retransmisia, základná programová ponuka, programová služba, program, programová sieť, program vo verejnom záujme, telex, videotelex, časový rozsah vysielenia, terestriálne vysielenie, celoplošné vysielenie, multiregionálne vysielenie, regionálne vysielenie, lokálne vysielenie, majetkové prepojenie a personálne prepojenie. Ďalej v prvej časti citovaného zákona v § 2 ods. 1 je zakotvená pôsobnosť zákona, ktorá sa vzťahuje na vysielateľa, ktorý má oprávnenie na vysielenie na základe licencie podľa tohto zákona a taktiež na prevádzkovateľa retransmisie, ktorý získal oprávnenie na retransmisiu registráciou podľa tohto zákona. V tejto súvislosti, či v nadväznosti na uvedené, považujem za potrebné ešte odcitovať aspoň § 2 ods. 2, ktorý fixuje, že: *„Tento zákon sa vzťahuje aj na právnické osoby alebo fyzické osoby, ktoré nie sú vysielateľmi podľa odseku 1 písm. a) a b), ak majú svoje sídlo alebo sídlo organizačnej zložky: a) v Slovenskej republike, ale rozhodnutia o skladbe programovej služby prijímajú v členskom štáte Európskej únie, a ak zamestnávajú v Slovenskej republike podstatnú časť zamestnancov, ktorých pracovná činnosť je priamo spojená s vysielením, b) v členskom štáte Európskej únie, ale rozhodnutia o skladbe programovej služby prijímajú v Slovenskej republike a ak zamestnávajú v Slovenskej republike podstatnú časť zamestnancov, ktorých pracovná činnosť je priamo spojená s vysielením, c) v Slovenskej republike, ale rozhodnutia o skladbe programovej služby prijímajú v štáte, ktorý nie je členom Európskej únie, a ak zamestnávajú v Slovenskej republike podstatnú časť zamestnancov, ktorých pracovná činnosť je priamo spojená s vysielením.“* Vzhľadom na veľký počet vymedzených, resp. definovaných pojmov v citovanom zákone, v zmysle neho odcitujem len tri najčastejšie frekventované v spoločenskej a právnej praxi. Ide o tieto pojmy: v § 3 citovaného zákona pod písmenom a) vysielenie je šírenie pôvodných kódovaných alebo nekódovaných rozhlasových programových služieb, ako aj ďalších zvukových, obrazových alebo zvukovo-obrazových informácií vrátane teletextu prostredníctvom verejných telekomunikačných sietí alebo telekomunikačných zariadení určených na príjem verejnosťou; vysielenie nezahŕňa komunikačné služby zamerané na poskytovanie informácií alebo iných komunikátov na základe individuálnej požiadavky ani vysielenie prostredníctvom internetu, b) vysielateľ je právnická osoba alebo fyzická osoba, ktorá redakčne zodpovedá za skladbu a obsah programovej služby, ktorú sama šíri alebo ktorú dáva šíriť v úplnej a nezmenenej forme treťou osobou, c) retransmisia je príjem a súčasný prenos úplných a nezmenených pôvodných programových služieb alebo ďalších zvukových, obrazových alebo zvukovo-obrazových informácií od vysielateľov určených na príjem verejnosťou, ktorý sa uskutočňuje prostredníctvom telekomunikačných sietí alebo zariadení, alebo prostredníctvom iného technologického systému na príjem a súčasný prenos programových služieb.

Citovaný zákon v § 1 upravuje za: a) postavenie a pôsobnosť Rady pre vysielenie a retransmisiu, b) práva a povinnosti vysielateľa, prevádzkovateľa retransmisie a právnických osôb alebo fyzických osôb alebo fyzických osôb uvedených v § 2 ods. 2 a 4.

V druhej časti citovaný zákon upravuje poslanie a postavenie, pôsobnosť, zloženie, členstvo, funkčné obdobie členov rady, skončenie členstva v rade, náležitosti spojené s členstvom v rade, rokovanie rady, zabezpečenie činnosti rady, kancelária a súčinnosť orgánov štátnej správy s radou (§ 4 až § 14).

V tretej časti citovaného zákona sú upravené základné práva a povinnosti vysielateľov a prevádzkovateľov retransmisie (§ 15 až 17). V štvrtej časti sú upravené osobitné povinnosti vysielateľa na základe zákona (§ 18). V piatej časti je upravená ochrana ľudskej dôstojnosti a ľudskosti, maloletých a právo na opravu (§ 19 až 21). V šiestej časti sú upravené európske diela a nezávislá produkcia vo vysielaní televíznej programovej služby (§ 22 až 28). V siedmej časti je upravený prístup verejnosti k informáciám vo vysielaní televíznej programovej služby (§ 29 až 31). V ôsmej časti je upravené vysielanie reklamy, telenákupu a sponzorovaných programov (§ 32 až 39). V deviatej časti je upravená programová služba určená výhradne na vlastnú propagáciu a telenákup (§ 40 a 41). V desiatej časti je upravená pluralita informácií a priehľadnosť majetkových a personálnych vzťahov vo vysielaní (§ 42 až 44). V jedenástej časti je upravené konanie o udelenie licencie (§ 45 až 55). V dvanástej časti je upravené konanie o registrácii retransmisie (§ 56 – 63). V trinástej časti sú upravené sankcie (§ 64 – 68). V štrnástej časti je upravené frekvenčné spektrum na vysielanie (§ 68 až 70). V pätnástej časti sú spoločné, prechodné a záverečné ustanovenia (§ 71 – 77). Okrem už vyššie uvedeného citovaný zákon obsahuje i čl. II. a čl. III. § 78, účinnosť: „*Tento zákon nadobúda účinnosť dňom vyhlásenia.*“

V súvislosti s vyššie uvedeným citovaným zákonom a s jeho zhodnotením sa žiada upozorniť na významnú skutočnosť, že druhou najkomplexnejšou právnou normou (zákonom) upravujúcou duálny mediálny systém v Slovenskej republike je zákon č. 532/2010 Z. z. o Rozhlase a televízii Slovenska, ktorý bol schválený NR SR 15. decembra 2010, a ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 2011. Zákon č. 532/2010 Zb. z. o Rozhlase a televízii Slovenska je rozsiahly a z hľadiska štruktúry či systematiky sa skladá z článkov označených rímskymi číslicami, a to počínajúc I. až VII., ďalej má 28 paragrafov a v rámci nich má odseky a ešte písmená, a to od a) až po r) vrátane. Týmto zákonom zákonodarcia NR SR spojil dva dovtedy pôsobiace samostatné právne subjekty či inštitúcie: Rozhlas Slovenska a Televíziu Slovenska do jedného subjektu, to jest: Rozhlas a televízia Slovenska. Ich spojenie zdôvodnila vládna garnitúra Ivety Radičovej v dôvodovej správe k vládnomu návrhu zákona nasledovne: „*Žiadna vláda Slovenskej republiky však za obdobie od vzniku duálneho systému nepristúpila k radikálnejšej zmene filozofie zákonov, ktoré upravujú podmienky existencie verejnoprávneho vysielania, aj keď to bolo vzhľadom na veľkosť a charakter nášho mediálneho trhu nevyhnutné.*“²² „*Jeho hlavným zámerom je zastavenie zadlžovania verejnoprávneho vysielania, zefektívnenie hospodárenia, kontroly a riadenia verejnoprávneho vysielania s cieľom zvýšiť jeho kvalitu a prinavrátiť mu jeho primárny atribút službu verejnosti. Pre verejnoprávne vysielanie znamená finančné úspory tak v rovine personálnej a v rovine obslužných činností hlavných organizačných procesov a činností, ako aj v rovine výroby programov a servisných výkonov, techniky a nových technológií, ktoré je možné využiť na skvalitnenie vysielania. Nezanedbateľnú úsporu by malo v budúcnosti priniesť aj jednotné priestorové riešenie novovzniknutého verejnoprávneho média, ako aj nová technologická báza, ktorá bude pre rozhlasové a televízne vysielanie do istej miery spoločná.*“²³

Citovaný zákon v článku I zakotvuje: Predmet úpravy (§ 1); Postavenie Rozhlasu a televízie Slovenska (§ 2); Poslanie Rozhlasu a televízie Slovenska (§ 3); Úlohy Rozhlasu a televízie Slovenska (§ 4); Činnosť Rozhlasu a televízie Slovenska (§ 5); Podnikanie Rozhlasu a televízie Slovenska (§ 6); Orgány Rozhlasu a televízie Slovenska

²² Vládny návrh: Zákon o Rozhlase a televízii Slovenska a o zmene a doplnení niektorých zákonov, číslo: UV – 40459/2010, Bratislava 2010 – Dôvodová správa (Všeobecná časť), 1 a 2.

²³ Tamže

(§ 7); Pôsobnosť rady (§ 8); Zloženie rady (§ 9); Členstvo v rade (§ 10); Funkčné obdobie členov rady (§ 11); Skončenie výkonu funkcie člena rady (§ 12); Náležitosti spojené s členstvom v rade (§ 13); Rokovanie rady (§ 14); Postavenie generálneho riaditeľa (§ 15); Podmienky na výkon funkcie generálneho riaditeľa (§ 16); Voľba generálneho riaditeľa (§ 17); Skončenie výkonu funkcie generálneho riaditeľa (§ 18); Hospodárenie Rozhlasu a televízie Slovenska (§ 19); Financovanie Rozhlasu a televízie Slovenska (§ 20); Zmluva so štátom (§ 21); Rezervný fond (§ 22); Prechodné ustanovenia (§ 23); Voľba prvého generálneho riaditeľa (§ 24); Voľba prvých členov rady (§ 25); Prvé zasadnutie rady (§ 26); Zrušovacie ustanovenia (§ 28). V súvislosti s uvedenou štruktúrou zákona sa žiada upozorniť na skutočnosti, ktoré sú zakotvené v § 27, a to: „Prvý generálny riaditeľ zvolený po nadobudnutí účinnosti tohto zákona je povinný do 60 dní odo dňa zvolenia do funkcie predložiť rade na schválenie: a) návrh rozpočtu Rozhlasu a televízie Slovenska na rok 2011, b) štatút RTVS, c) organizačný poriadok RTVS, d) štatút programových pracovníkov a spolupracovníkov RTVS, e) podmienky poskytovania archívnych dokumentov (ods. 1). Ďalej v citovanom § 27 ods. 2 je stanovená povinnosť prvého generálneho riaditeľa do 60 dní prehodnotiť obsah uzavretých kolektívnych zmlúv. V ods. 3 sa hovorí, že interné predpisy podľa ods. 1 písm. b) až e) prijaté podľa doterajších predpisov sa uplatňujú až do schválenia nových interných predpisov radou podľa tohto zákona. Podľa odseku 4 je Rada povinná do 30 dní po účinnosti tohto zákona predložiť predsedovi národnej rady na schválenie štatút rady a rokovací poriadok rady.

V článku II je uvedené, že zákon č. 308/2000 Zb. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Zb. z. o telekomunikáciách v znení zákonov... sa mení a dopĺňa okrem iného zákonom č. 532/2010 Zb. z. o Rozhlase a televízii Slovenska a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

V článku III sa zakotvuje, že zákon č. 220/2007 Zb. z. o digitálnom vysielaní programových služieb a poskytovaní iných obsahových služieb prostredníctvom digitálneho prenosu a zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o digitálnom vysielaní) v znení zákona č. 654/2007 Zb. z. a zákona 498/2009 Zb. z. sa mení a dopĺňa.

V článku IV sa zakotvuje zmena zákona č. 343/2007 Zb. z. o podmienkach evidencie, verejného šírenia a uchovávaní audiovizuálnych diel, multimedialných diel a zvukových záznamov umeleckých výkonov a o zmene a doplnení niektorých zákonov (audiovizuálny zákon) v znení zákona č. 498/2009 Zb. z.

Článok V zakotvuje zmenu zákona č. 68/2008 Zb. z. o úhrade za služby verejnosti poskytované Slovenskou televíziou a Slovenským rozhlasom a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Článok VI zakotvuje zmenu zákona č. 515/2008 Zb. z. o Audiovizuálnom fonde a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Článok VII zakotvuje, že: „*Tento zákon nadobúda účinnosť 1. januára 2011*“.

V zákone č. 532/2010 Zb. z. o Rozhlase a televízii Slovenska a o zmene a doplnení niektorých zákonov sa zakotvuje, že: „*Zriaďuje sa Rozhlas a televízia Slovenska ako verejnoprávna, národná, nezávislá, informačná, kultúrna a vzdelávacia inštitúcia, ktorá poskytuje službu verejnosti v oblasti rozhlasového a televízneho vysielania (§ 2 ods. 1).*“ V citovanom § 2 odsek 2 je stanovené, že RTVS je právnická osoba so sídlom v Bratislave, a že svoju činnosť vykonáva prostredníctvom organizačných zložiek, ktorými sú a) Slovenský rozhlas, prostredníctvom ktorého poskytuje službu verejnosti v oblasti rozhlasového vysielania, b) Slovenská televízia, prostredníctvom ktorej sa poskytuje služba verejnosti v oblasti televízneho vysielania. V odseku 3 citovaného § 2 sa zakotvuje, že: „*Organizačné zložky podľa ods. 2 (RS a ST) sú samostatne hospodáriacimi vnútornými organizačnými jednotkami bez právnej subjektivity.*“

Poslanie Rozhlasu a televízie Slovenska je vyjadrené v § 3 citovaného zákona. Tento paragraf zakotvuje, že poslanie RTVS spočíva v podstate v poskytovaní programovej služby RTVS. Podľa tejto právnej úpravy poskytovanie verejnej služby je univerzálne, a to z hľadiska geografického dosahu, programovej rozmanitosti pri rešpektovaní redakčnej nezávislosti, kvalifikovanosti a zodpovednosti v záujme rozvíjania kultúrnej úrovne poslucháčov a divákov (ods. 1 a ods. 2). Okrem vyššie uvedeného v § 3 ods. 3 je zakotvené, že: Programovú službu Rozhlasu a televízie Slovenska tvoria spravodajské, publicistické, dokumentárne, hudobné, športové, zábavné a vzdelávacie programy a programy pre deti a mládež a iné programy, ktoré a) sú založené na zásadách demokracie, humanizmu a prispievajú k právnemu vedomiu, etickému vedomiu a k environmentálnej zodpovednosti verejnosti, b) poskytujú nestranné, overené, neskreslené, aktuálne, zrozumiteľné a vo svojom celku vyvážené a pluralitné informácie o dianí v Slovenskej republike i v zahraničí na slobodné utváranie názorov, c) rozvíjajú kultúrnu identitu obyvateľov Slovenskej republiky bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vek, vieru, náboženstvo, politické či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod atď., d) utvárajú podmienky na spoločenskú dohodu vo veciach verejných s cieľom posilniť vzájomné porozumenie, toleranciu a podporovať súdržnosť rozmanitej spoločnosti.“ Citovaný zákon o RTVS v § 4 ods. 1 hovorí, že: „*Rozhlas a televízia Slovenska vykonáva svoju činnosť vo vlastnom mene, na vlastný účet a na vlastnú zodpovednosť a nemôže svoje práva a povinnosti vysielateľa rozhlasovej a televíznej programovej služby previesť zmluvou, ani iným právnym úkonom na inú právnickú osobu alebo fyzickú osobu. Pritom sa žiada zdôrazniť, že podľa ods. 2 citovaného zákona: chráni a rešpektuje nezávislosť svojich programových pracovníkov a spolupracovníkov v súlade so štatútom programových pracovníkov a spolupracovníkov Rozhlasu a televízie Slovenska (§ 8 ods. 1 písm. f).*“

Rozhlas a televízia Slovenska ako verejnoprávna inštitúcia má povinnosť poskytovať archívne dokumenty z oblasti vysielania, vrátane tých, ktoré vznikli pred 1. júlom 1991, iným právnickým osobám na vysielanie alebo na vznik nových diel za úhradu podľa osobitného predpisu (zákon č. 395/2002 Zb. z. o archívoch a registráciách a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, ods. 3 citovaného zákona). Okrem toho Rozhlas a televízia Slovenska plní úlohy zákonného depozitára podľa osobitného predpisu (ods. 4 citovaného zákona).

V § 5 zákona o Rozhlase a televízii Slovenska je zakotvená veľmi rozsiahla hlavná činnosť Rozhlasu a televízie Slovenska: „a to v ods. 1 písm. a) až r). Ďalej v ods. 2 citovaného paragrafu sa prikazuje RTVS každý deň do vysielania v čase od 23:30 h zaradiť štátnu hymnu, a to do 00:30 h. V odsekoch 3 a 4 citovaného paragrafu sa zakotvuje, že RTVS vysiela mediálnu komerčnú komunikáciu podľa osobitného predpisu, a taktiež, že poskytuje kópie archívnych dokumentov z oblasti vysielania za úhradu.

Otázka podnikateľskej činnosti Rozhlasu a televízie Slovenska je upravená v § 6 citovaného zákona. Zákon umožňuje RTVS uskutočňovať podnikateľskú činnosť, a to len tú, ktorá súvisí s predmetom jej hlavnej činnosti, a ktorá nesmie ohroziť plnenie jej poslania a získané prostriedky majú slúžiť na vykonávanie svojej hlavnej činnosti (ods. 1). Citovaný zákon umožňuje na účel podnikania založiť obchodnú spoločnosť, za predpokladu, že jej podnikanie súvisí s poslaním a s činnosťou RTVS (ods. 2 citovaného paragrafu).

Orgány Rozhlasu a televízie Slovenska sú: a) rada, b) generálny riaditeľ (§ 7 citovaného zákona).

Všetko o rade Rozhlasu a televízie Slovenska je uvedené, resp. pomenované v štruktúre citovaného zákona. Vzhľadom však na veľký rozsah tu uvedených ustanovení a malý priestor jednak časový a priestorový pre publikovanie ich nerozoberieme a nehodnotíme.

Podľa § 15 ods. 1 generálny riaditeľ RTVS je štatutárnym orgánom, ktorý riadi jej činnosť a koná v mene jej a rozhoduje o všetkých otázkach týkajúcich sa RTVS, ktoré nie sú podľa tohto zákona vyhradené do výlučnej pôsobnosti rady. V zmysle ods. 2 citovaného paragrafu generálny riaditeľ si vymenúva dvoch svojich zástupcov, jedného pre Slovenský rozhlas a jedného pre Slovenskú televíziu. V zmysle § 17 ods. 1 citovaného zákona generálneho riaditeľa volí národná rada na návrh príslušného výboru národnej rady, na základe verejného vypočutia prihlásených kandidátov. Verejné vypočutie kandidáta zabezpečuje príslušný výbor národnej rady a jeho súčasťou je prezentácia projektu riadenia a rozvoja Rozhlasu a televízie Slovenska podľa § 16 ods. 2 písm. a). Verejné vypočutie je vysielané naživo na webovom sídle národnej rady.

Výkon funkcie generálneho riaditeľa Rozhlasu a televízie Slovenska podľa § 8 ods. 1 citovaného zákona sa končí: a) uplynutím funkčného obdobia generálneho riaditeľa podľa § 16 ods. 4 (toto ustanovenie okrem iného hovorí, že výkon funkcie generálneho riaditeľa trvá päť rokov, a že môže byť opätovne zvolený najviac však na dve po sebe nasledujúce funkčné obdobia), b) vzdaním sa funkcie generálneho riaditeľa, c) odvolaním generálneho riaditeľa z funkcie alebo d) smrťou generálneho riaditeľa.

Rozhlas a televízia Slovenska podľa § 19 ods. 13 citovaného zákona vypracováva výročnú správu o činnosti, ktorá v zmysle citovaného ustanovenia musí obsahovať povinné náležitosti, ktoré sú uvedené pod písm. a) až f). Okrem toho RTVS zverejňuje výročnú správu o svojej činnosti do desiatich pracovných dní od jej predloženia národnej rade na svojom webovom sídle (ods. 14 vyššie citovaného paragrafu).

Zákon o RTVS upravuje otázku financovania Rozhlasu a televízie ako verejnoprávnej inštitúcie novým spôsobom v § 20, kde je táto problematika zakotvená.

Finančné prostriedky Rozhlasu a televízie Slovenska a majetok RTVS sa môžu použiť len na činnosti vymedzené týmto zákonom (ods. 3 citovaného § 20). Rozhlas a televízia Slovenska uhrádza výdavky spojené s činnosťou rady zo svojho rozpočtu (ods. 4 § 20). Okrem uhrádzania výdavkov rady Rozhlas a televízia Slovenska uhrádza príspevky do audiovizuálneho fondu podľa osobitného predpisu (ods. 5 § 20).

V zmysle § 21 Rozhlas a televízia Slovenska uzatvára so Slovenskou republikou, zastúpenou Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky zmluvu so štátom, na päť rokov o uskutočnení určitých programov vo verejnom záujme a účelových investičných projektoch alebo o zabezpečení vysielania do zahraničia podľa § 5 ods. 1 písm. m) a za príspevok zo štátneho rozpočtu. Podľa ods. 2 citovaného § 21 je presný a záväzný rozsah a povaha vzájomných záväzkov vyplývajúcich zo zmluvy so štátom na príslušný rok sa upravujú v dodatku k zmluve so štátom. Dodatok k zmluve so štátom sa uzatvára v písomnej forme na jeden rok.

Rozhlas a televízia Slovenska podľa zákona č. 532/2010 Zb. z. § 22 si vytvára zo zisku rezervný fond.

Z hľadiska obsahu, rozsahu a formy vyjadrenia zákonodarcom obidva zákony – zákon č. 308/2000 Zb. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Zb. z. o telekomunikáciách a zákon č. 532/2010 Zb. z. o Rozhlase a televízii Slovenska majú dominantné postavenie v duálnom mediálnom systéme Slovenskej republiky, a dávajú mu základný právny rámec pre jeho inštitucionálnu štruktúru a fungovanie v spoločensko-politickej a právnej praxi.²⁴

²⁴ Vzhľadom na veľký rozsah zákonov a stanovený časový priestor a ako aj určený počet strán pre publikovanie, autor urobil komentár a zhodnotenie citovaných zákonov len v takom rozsahu, ako je vyššie uvedené.

V súvislosti s duálnym mediálnym systémom sa žiada upozorniť na skutočnosť, že globalizácia neobišla ani Slovenskú republiku. „Globálny systém komerčných médií je pomerne nový jav. Ešte začiatkom osemdesiatych rokov sme mohli hovoriť väčšinou iba o národných mediálnych systémoch. Aj keď sa vyvážali a dovážali knihy, filmy, hudobné diala a televízne programy, základné vysielacie systémy spolu s novinovým priemyslom boli v domácom vlastníctve.“²⁵ Ďalej považujem za potrebné poukázať na to, že: „Popri klasických médiách zaujímajú čoraz dôležitejšie postavenie nové médiá – najmä internet a digitálne rozhlasové a televízne vysielanie. Technologický rozvoj prináša nielen diferenciaciu distribučných ciest, ale aj konvergenciu médií, informačných technológií a telekomunikácií. Doteraz samostatné distribučné médiá ako televízia alebo noviny sú nahraditeľné internetom.“²⁶ Pritom výrazná väčšina príjmov zo svetovej filmovej a televíznej produkcie, ako i z vydávania kníh a časopisov a taktiež hudobnej produkcie je v rukách 50 najväčších mediálnych firiem, pričom deväť najväčších z nich dominuje vo viacerých z týchto sektorov.²⁷ Osobitne sa v tejto súvislosti žiada zdôrazniť skutočnosť, že: „Takáto koncentrácia vlastníctva a moci médií sa prieči akýmkoľvek normám demokracie.“²⁸ V záujme zlepšenia fungovania a činnosti duálneho systému médií vrátane žurnalistov to na strane jednej, a na strane druhej i zlepšenia prístupu k médiám ich konzumentov – poslucháčov a čitateľov, či recipientov, sa žiada zlepšiť mediálnu výchovu, a tam, kde ešte nie je, tak ju bezpodmienečne zaviesť. Osobitnú pozornosť je nutné venovať mediálnej výchove na školách všetkých stupňov.²⁹ Túto významnú úlohu – mediálnej výchovy môžeme okrem iného zdôvodniť aj tým, že v médiách sa často prezentuje násilie rôzneho druhu. Toto násilie má negatívny dopad na jednotlivca (na jeho osobnosť) a často je spájané s dôsledkom následného agresívneho správania sa jednotlivca v jeho reálnom živote.³⁰ V tejto súvislosti považujem za potrebné poukázať ako je v literatúre definovaný pojem násilie v médiách. Autor L. R. Huesmann toto násilie definuje takto: „pod násilím v médiách rozumieme explicitné vizuálne znázornenie aktu fyzickej agresie jednej ľudskej bytosti voči druhej“.³¹ Nadväzujúc na tento pojem môžeme odcitovať autora Pavla Dinku z jeho knihy, že...*manipulácia médií je veľmi blízka násiliu, nie však fyzickému (aj keď ho môže vyvolať), lež myšlienkovému, ktoré*

²⁵ BREČKA, S. *Nové trendy v rozvoji médií: Globalizácia*. In *Médiá na prahu tretieho tisícročia*. Zborník príspevkov z odborného seminára. Trnava 21. 11. 2002. Trnava FMK UCM, 2003, s. 84.

²⁶ Tamže, s. 84.

²⁷ TEHRANIEN, M. *Global Communication and Its Crisis*. In *Journal of Communication*, 4S (2), Spring 1995. Citované podľa: Brečka, S. *Nové trendy v rozvoji médií: Globalizácia*. In *Médiá na prahu tretieho tisícročia*. Zborník príspevkov z odborného seminára. Trnava 21. 11. 2002. Trnava FMK UCM 2003, s. 84.

²⁸ Tamže, s. 84.

²⁹ Bližšie pozri: MATÚŠ, J. a kol. *Návrh koncepcie výchovy k mediálnej gramotnosti na stredných školách v podmienkach Slovenskej republiky*. Trnava : FMK UCM 2008. PETRANOVÁ, D. – VRABEC, N. editori: *Mediálna výchova pre učiteľov stredných škôl*. Trnava : FMK UCM 2011, JIRÁK, J. – WOLEK, R. editori: *Mediální gramotnost: Nový rozměr vzdělávání*. Praha: Vydal Radioservis, s. r. o., 2007.

³⁰ Porovnaj: LESKOVÁ, A. *Mládež – cieľová skupina mediálneho priemyslu*. In *Slovenské pohľady*, č. 4/2013, s. 38.

³¹ HUESMANN, L. R. *Násilie na obrazovke a násilie v reálnom živote: pochopme súvislosti*. In *STOP násiliu v programoch TV!* Bratislava, STV, 1997, s. 86-87. Citované podľa: LESKOVÁ, A. *Mládež – cieľová skupina mediálneho priemyslu*. In *Slovenské pohľady*, č. 4/2013, s. 39.

môže obrátiť náš život z hľadiska hodnotovej orientácie úplne naruby“.³² Zabránenie osvojovaniu si násilia produkovaného médiami si vyžaduje uskutočňovanie najmä mediálnej výchovy, a to nielen na školách všetkých stupňov, ale i v rodinách. V rámci mediálnej výchovy sa žiada viesť poslucháčov „žiakov“ ku kultivovanému správaniu sa, a k správnej hodnotovej orientácii. To znamená viesť ich k poznaniu a osvojeniu si všeobecne uznávaných hodnôt, ako je napríklad: morálka, čestnosť, spravodlivosť, tolerancia, pravdivosť, resp. uznávanie a obhajovanie pravdy a ďalších občianskych cností. Okrem uvedeného by mediálna výchova mala viesť poslucháčov „žiakov“ ku vzdelanosti, k rešpektovaniu humanizmu a princípov demokracie, a taktiež ľudských a občianskych práv a slobôd, ako i kultúrneho správania sa človeka ku človeku.³³ Mediálna výchova na školách a v rodine by mala okrem už uvedeného smerovať k tomu, aby poslucháči „žiaci“, resp. recipienti mohli vedieť selektovať informácie a zábavu, z hľadiska hodnotového systému, a to konštruktívne a zodpovedne posúdiť veľký pretlak zbytočných informácií, a pritom rozpoznať vymyslené polopравdy, klamstvá a rôzne aféry, a tak odmietnuť úmyselne zakrytý objektívny pohľad médií na reálne procesy každodenného života ľudí našej spoločnosti.³⁴ Vychádzajúc z potreby uskutočňovania mediálnej výchovy v Slovenskej republike „v roku 2010 vzniklo Centrum mediálnej gramotnosti (IMEC), ktoré je vlastne prvou inštitúciou na Slovensku spájajúcou aktivity a iniciatívy vzdelávania o mediálnej výchove“.³⁵ V súvislosti s analýzou a hodnotením mediálneho (duálneho) systému v Slovenskej republike sa žiada upozorniť na významnú skutočnosť, že: „Moc modernej spoločnosti sa čoraz viac spája s informáciami. Čím viac niekto vie o inom, tým viac ho môže ovládať. Spoločenská moc, ktorá vie menej, má menej informácií než iná štruktúra spoločnosti, prestáva byť mocou. Od toho kto, v akom rozsahu, kedy a akými informáciami môže nakladať, závisí hierarchia spoločenských štruktúr a vzťahov, vplyv, bohatstvo a ďalšie všeobecne uznávané hodnoty.“³⁶ Ďalej treba zdôrazniť, že: „Nakladať s informáciou v hromadných informačných prostriedkoch spravidla znamená subjektívizovať ju pred uverejnením informácie s ňou manipulovať. Podfarbovať, dofarbovať, okresávať, dotvárať informáciu.“³⁷ Nadväzujúc na skutočnosti, ktoré súvisia s mocou médií a jej vplyv i na moc spoločnosti, považujem za potrebné poukázať na to, že: „Každý, kto v masových médiách pôsobí, si musí vždy uvedomovať, aké dôsledky má zverejnenie informácií a veľmi zodpovedne posudzovať realizáciu práva na informácie v praxi. Je potrebné vždy mať na zreteli, aké dôsledky môže mať zverejnenie aj pravdivej informácie, či pravdu skresľujúcej informácie. V tejto súvislosti možno hovoriť aj o určitých morálnych aspektoch práce novinára či redaktora a o ich etickej zodpovednosti.“³⁸

Žiada sa poukázať na skutočnosť, že s fungovaním a činnosťou médií je nespokojnosť a kritika médií v Slovenskej republike, a to najmä zo strany občanov, vedcov a politikov,

³² DINKA, P. *Slovenské masmédiá – metódy manipulácie*. Bratislava : Matica Slovenská, 2008, s. 25.

³³ LESKOVÁ, A. Mládež – cieľová skupina mediálneho priemyslu. In *Slovenské pohľady*, č. 4/2013, s. 40-41.

³⁴ DINKA, P. *Slovenské masmédiá – metódy manipulácie*. Bratislava : Matica slovenská, 2008, s. 16.

³⁵ LESKOVÁ, A. Mládež – cieľová skupina mediálneho priemyslu. In *Slovenské pohľady*, č. 4/2013, s. 47.

³⁶ DRGONEC, J. *Tlačové právo na Slovensku*. Bratislava : Archa spol., s. r. o., 1995, s. 7-8.

³⁷ Tamže, s. 8.

³⁸ VOJČÍK, P. – MIŠČÍKOVÁ, R. – BOTÍK, M. *Mediálne právo*. Trnava : FMK UCM 2004, s. 3.

ale aj v členských štátoch Európskej únie. Na túto skutočnosť kriticky poukázal významný vedec Jurgen Habermas v jednej časti eseje nazvanej: *„Nespokojnosť s politicko-mediálnou triedou“*, v ktorej píše, že: *„Médiá nie sú nezučastnené na poľutovaniahodnej zmene podoby politiky. Na jednej strane sa nechajú politici zväzdať nežným donútením médií k unáhleným sebainscenáciám. Na druhej strane sa ľudia zodpovední za podobu médií sami nechajú nakaziť chvatom tohto okazionalizmu.“*³⁹ Ďalej citovaný autor píše, že: *„Bodrí moderátori a moderátorky v početných televíznych talkshows vytvárajú so svojím stále rovnakým osadenstvom takú kašu názorov, ktorá i toho posledného diváka oberie o nádej, že by pri politických témach ešte mohli jestvovať dôvody, ktoré sa rátajú. Občas však ukazuje relácia ARD – Pressclub na prvom kanáli, že sa to dá robiť aj inak.“*⁴⁰

* * *

Zhľadiska masmediálneho práva sloboda výmeny a šírenie informácií vo verejnoprávnych ako i v komerčných médiách je kauzálna spätá s činnosťou a pôsobením médií vôbec, ale aj s uplatňovaním ľudských a občianskych práv a slobôd, s rozvojom kultúry, kultúrnej, sociálnej a hospodárskej politiky. Slobodná výmena informácií, názorov, mienok, prejavov by sa nikdy nemala stať výlučnou súčasťou podnikania, ale ani nijakých manipulácií (napríklad stránickej politiky, záujmov privatizácie). Politika má vytvárať priestor pre optimálne podmienky slobodnej výmeny informácií ako fundamentálneho predpokladu formovania a rozvíjania demokratickej občianskej spoločnosti, ktorá však ešte vždy nie je samozrejmosťou v Slovenskej republike.

Politika má minimalizovať hospodárske, finančné, skupinové, a iné záujmové vplyvy na fungovanie komunikatívnych funkcií médií, a to tak verejnoprávnych, ako aj súkromných – komerčných, ako ich stanovuje právny poriadok SR. Zákonodarcia – NR SR by mal sledovať ich meniace sa vývinové možnosti a adekvátne ich modifikovať a to tak, aby to zodpovedalo rozvoju demokracie a ochrane ľudských a občianskych práv a slobôd.

V epoche rastu dôležitosti a pôsobnosti médií vďaka permanentnému rozvoju mediálnej techniky a elektroniky, ktoré formujú špecifické mediálne prostredie súčasnej slovenskej spoločnosti, ktorá dostáva špecifický mediálny charakter, je potrebné komplexne skúmať okrem iných subjektov aj na FMK UCM. Žiada sa pritom upozorniť na skutočnosť, že všetky naše analýzy a právne opatrenia či odporúčania regulácie v podmienkach demokratického právneho štátu musia vychádzať zo skúsenosti a vedeckého poznania. Treba pripomenúť, že sme doteraz úplne nezvládli a ani nezvládame optimalizovať duálny mediálny systém právnych regulácií komunikačných celospoločenských procesov vylučujúcich jednostrannosti, manipulácie a selektívnosť šírenia informácií. Expanzívny vývin mediálnej spoločnosti neobyčajne stupňuje aj úlohy súvisiace s komplexnosťou nadobúdania a rozvoja mediálnych kompetencií⁴¹ na oboch póloch mediálnej komunikácie – na póle produkcie i recepcie, vysielania i prijímania, platí to o celku spoločnosti občanov, pravdaže osobitne o mladých konzumentoch. Aj tu sa ukazuje, že aj masmediálne právo má napomáhať pestovaniu hodnôt prostredníctvom médií, vedomia univerzálne platných a uznávaných, ale aj hodnôt slovenskej identity kultúrnej, sociálnej, jej miesta v Európe a vo svete vôbec. Procesy internacionalizácie, globalizácie by mali aj tu rešpektovať obidva póly: univerzálny i lokálny, napokon žijeme zväčša „in loca“. Aj médiá a ich celospoločenská báza musia vystupovať proti radikálnym excesom akýchkoľvek typov. Ak budú iba napomáhať zvyšovaniu chaosu, musíme ako

³⁹ HABERMAS, J. *K ústave Európy*. Eseje. Bratislava : Kaligram, 2012, s. 138.

⁴⁰ Tamže, s. 138.

⁴¹ Bližšie o mediálnych kompetenciách pozri monografiu: POLÁKOVÁ, E. *Mediálne kompetencie*. Trnava : FMKUCM 2007, s. 11 a nasl.

spoločnosť rátať s narastaním všeobecnej spoločenskej dezintegrácie. Mediálna výchova mládeže, politická výchova občanov, kultúry spolunažívania patria dnes k centrálnym témam výchovy a vzdelávania vôbec, osobitne mediálnej a právnej edukácie.

Zoči-voči realite médií treba aj z právneho hľadiska, resp. z masmediálneho práva, vytvárať predpoklady zachovania hodnôt klasického žurnalizmu, jeho foriem, nosičov, ale dnes už aj novinárov ako profesie. Digitalizácia a jej technicizmy by nemali eliminovať tradíciu kultúrnych techník klasického žurnalizmu, ale nie na poslednom mieste aj právnej argumentácie, ktoré sú také dôležité pre európsku mentalitu. Ukazuje sa, že novinári a právnici Európskej únie aj tu musia postupovať spoločne.

Sloboda informácií implikuje presnosť a úplnosť, ktoré zahŕňajú všetky uvádzané i ďalšie nové predpoklady ich šírenia v epoche infotechnológií, ktoré ovplyvňujú aj ľudské vedomie, racionalitu myslenia, jeho celistvosť. Sloboda je tu bytostne spätá so zodpovednosťou, ktorú chápeme aj ako právnu kategóriu prvej dôležitosti. Je tu väzba medzi slobodou, pravdivosťou a otvorenosťou. Sú to nevyhnutné dimenzie uchopovania a tlmočenia celku faktov, ktorý predpokladá otvorenosť, diskusiu, kritiku, sebakritiku, korigovateľnosť. Iba tak sa formuje otvorená a vyvážená mediálna verejnosť a demokratická občianska spoločnosť, jej báza na princípe participácie občanov, participácie ako významného politického princípu. Iba otvorená a pluralitná komunikácia umožňuje utváranie, formovanie, rozvíjanie nedeformovanej verejnej mienky ktorú v každom prípade musia sledovať verejnoprávne i súkromné - komerčné médiá. Pritom treba zdôrazniť skutočnosť, že nezastupiteľné miesto má funkcia kritiky a kontroly, a to zo strany práva, štátu, inštitúcií, nie na poslednom mieste vedeckých, akademických/. Ich uplatňovanie sťažuje politická moc, ekonomické a ideologické tlaky – koncentrácie záujmov všetkých druhov – mediálna monopolizácia, a to aj nadnárodná a taktiež i globalizácia.

V našej spoločnosti a štáte sa zápasy o slobodu výmeny informácií nikdy neskončia, je to aj permanentná výzva pre masmediálne právo – strážcu práva na informácie. Každý systém, ktorý sa neriadi pravidlami, sa sám podkopáva a odbúrava, pretože ho napokon pohltá chaos a anarchia.

Záverom môžeme konštatovať, že napriek všetkým pozitívam, ktoré prináša a má duálny mediálny systém Slovenskej republiky pri naplňovaní svojho poslania a funkcií, má ešte i určité deficity v rozvoji a upevňovaní demokracie, a osobitne pri zdokonaľovaní mediálneho systému, pri právnej regulácii a samoregulácii, pri dodržiavaní autorských a osobnostných práv, pri dodržiavaní etického kódexu žurnalistu, pri uskutočňovaní mediálnej výchovy, pri odstraňovaní mediokracie, pri vytváraní optimálneho mediálneho prostredia a pri odstraňovaní rôznych manipulácií pri svojej činnosti, a vôbec pri dodržiavaní a ochrane ľudských a občianskych práv a slobôd. Pritom sa žiada, aby všetci pracovníci pôsobiaci v mediálnom systéme niesli zodpovednosť za svoje konanie a činnosť. Okrem uvedeného sa ďalej žiada poukázať na skutočnosť, že: *„Tvorcovia televíznych relácií musia svoje programy tak konštruovať, aby bolo rozlíšiteľné medzi skutočnosťou a názormi, pravdou a fikciou. Ako tvorcovia programov musia zodpovedať za to, aby ich výpovede o skutočných udalostiach, pokiaľ sa týkajú konkrétnych osôb boli trebné a nie zneučtujúce.“*⁴² Ďalej sa od televízie žiada: *„Nositelia spoločenskej a štátnej moci musia byť zo strany televízie informovaní o životných podmienkach jednotlivcov, silných a slabých stránkach v štruktúre spoločnosti, účinnosti štátnych rozhodnutí, mienke dotknutých, a to čo najtrebnejšie a najobsažnejšie.“*⁴³ Nadväzujúc na uvedené

⁴² Ruth Blaes/Gregor A. Heussen (Hg.): ABC des Fernsehens. Konstanz : UVK Medien (Reihe Praktischer Journalismus), 1997, s. 35.

⁴³ Tamže, s. 36.

úlohy televízie, sa žiada upozorniť, že: „*Verejnoprávne rozhlasové inštitúty (vysielatelia) majú ponúkať celú programovú ponuku, ktorá zodpovedá ústavnoprávnym požiadavkám na nezávislú, slobodnú a obsažnú súkromnú a verejnú mienkotvorbu v načrtnutom zmysle. Verejnoprávne rozhlasové inštitúty teda musia byť právne samostatné a nezávislé od štátu: kvôli ich osobitným programovým úlohám sú oprávnené požadovať rozhlasové poplatky od domácností za pripravené zariadenia (za to, že majú doma prijímač), aby si udržali primerané technické, organizačné a personálne podmienky na fungovanie.*“⁴⁴

Vychádzajúc z uvedenej analýzy a hodnotenia právnej úpravy duálneho mediálneho systému v Slovenskej republike a z jeho fungovania v spoločensko-politickej praxi, ako i napriek jeho deficitom, či nedostatkom, môžeme záverom konštatovať, že mediálny systém je životaschopný a ďalej spôsobilý zdokonaľovať svoju činnosť a fungovanie pri budovaní slovenskej demokratickej spoločnosti a právneho štátu.

Ďalej sa v závere žiada poukázať na skutočnosť, že rozhlas na Slovensku počas Slovenského národného povstania v roku 1944 zohral pozitívnu úlohu a taktiež aj v roku 1968 zohrali rozhlas a televízia významnú úlohu počas obsadenia Česko-slovenska vojskami Varšavskej zmluvy. Svojím vysielaním obidve médiá pozitívne pôsobili najmä v tom, že informovali a vyzývali obyvateľstvo k zachovaniu pokoja a tichej rezistencie vo vzťahu k okupačným vojskám. Okrem uvedeného považujem za potrebné poukázať i na významnú skutočnosť, že Slovenský rozhlas ako aj Slovenská televízia výrazným spôsobom pozitívnym smerom ovplyvnila i informovanosť príslušníkov ozbrojených síl, ako aj našich občanov o pôsobení a význame armády Slovenskej republiky a jej pôsobení v mierových misiách OSN, ako aj o bohatých kultúrno-výchovných a športových aktivitách príslušníkov ozbrojených síl Slovenskej republiky. Teda môžeme záverom našej štúdie konštatovať, že armádne médiá s ostatnými médiami ST majú nezastupiteľnú úlohu i pri výchove k vlastenectvu, ako aj pri budovaní ozbrojených síl v Slovenskej republike.

J. CHOVANEC: DIE ENTWICKLUNG DER MEDIEN IN DER TSCHECHOSLOWAKEI UNTER BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DER STREITKRÄFTE

Der vorliegende Beitrag ist auf die Entstehung der Medien in der Tschechoslowakei und der Slowakei, insbesondere des Rundfunks und des Fernsehens und ihre Umstellung auf das duale System, fokussiert. Im Mittelpunkt stehen die Medien, die einen unmittelbaren Zusammenhang mit den Streitkräften hatten. Die Anfänge reichen bereits in die 1920er Jahre: die in Prag am 18. Mai 1923 gegründete Rundfunkgesellschaft „Radiojournal“ errichtete 1927 ihre Zweigstellen in Bratislava und Košice. Mit der Zerschlagung des tschechoslowakischen Staates und der Entstehung des Slowakischen Staates 1939 wurde die Tätigkeit des Tschecho-Slowakischen Rundfunks eingestellt. Kurz darauf wurde der Slowakische Rundfunk (Slovenský rozhlas) gegründet. Nach dem Ausbruch des Slowakischen Nationalaufstands nahm am 30. August 1944 in Banská Bystrica der Freie Sender (Slobodný vysielač) seine Tätigkeit auf, der infolge der Bombardierung der deutschen Wehrmacht vernichtet wurde. Die Sendungen wurden infolge aus Donovaly bis zur Einstellung am 27. Oktober 1944 fortgesetzt, als die militärische Führung der Aufständischen den Entschluss fasste, den Partisanenkampf zur Hauptstrategie erheben. Nach der Befreiung von Košice durch die Sowjetische Armee im Februar 1945 nahm der Sender des Slowakischen Nationalrats seine Tätigkeit auf. Nach dem Putsch der Kommunisten, der als der „siegreiche Februar“ gefeiert wurde, wurde der Slowakische Rundfunk am 28. April 1948 dem tschechischen Rundfunk unterstellt und verstaatlicht. Der Slowakische Rundfunk erlangte eine autonome Stellung, die bis

⁴⁴ Tamže, s. 40.

zur Verabschiedung des Föderationsgesetzes am 14. Januar 1969 halten konnte. Ebenfalls analysiert wird die Gründung und Tätigkeit des Fernsehens in der Tschechoslowakei. Am 1. Mai 1956 wurde das Tschechoslowakische Fernsehen mit Sitz in Prag gegründet. Am 3. November 1956 wurden die Fernsehredaktion in Bratislava eröffnet. Das Föderationsgesetz von 1969 konnten der Slowakische und der Tschechische Rundfunk relativ selbständig unter der formalen Schirmherrschaft des Tschecho-Slowakischen Rundfunks ihre Tätigkeit fortführen. Das Slowakische Fernsehen erreichte eine selbstständige Rechtsstellung innerhalb des Tschecho-Slowakischen Fernsehens und konnte diese bis zur ‚Samtenen Revolution‘ in November 1989 behaupten. Die nach der Besetzung der Tschechoslowakei durch die Truppen des Warschauer Vertrags im August 1968 eingeschlagene Normalisierung, die 1969-1970 konsequent durchgeführt wurde und die ganze Gesellschaft erfasste, hatte negative Auswirkungen auf die weitere Tätigkeit des Tschecho-Slowakischen Rundfunks und Fernsehens, die sich bis zum Untergang der kommunistischen Diktatur 1989 in der einen oder anderen Form bemerkbar machten. Infolge der ‚Samtenen Revolution‘ wurde die Transformierung der Medien in der Tschechoslowakischen Republik auf das duale System umgesetzt, indem die rechtliche Bedingungen geschaffen wurden für die Entstehung und Tätigkeit der öffentlich-rechtlichen und privaten (kommerziellen) Medien. Eine Grundlage dafür bildeten mehrere Gesetze, die von der Föderativen Nationalversammlung der Tschecho-Slowakischen Republik und dem Nationalrat der Slowakischen Republik verabschiedet wurden. Der Autor des vorliegenden Beitrags ist vor allem an eine Charakteristik der Medien in der Armee bemüht. Besondere Aufmerksamkeit gilt dem Gesetz des Slowakischen Nationalrats Nr. 532/2010 GBl. über Rundfunk und Fernsehen. Dadurch wurde die Gesellschaft Rundfunk und Fernsehen der Slowakei (RTVS) gegründet und der Slowakische Rundfunk und das Slowakische Fernsehen zusammengeschlossen. Nicht außer Acht gelassen werden einige negative Erscheinungen in der Medienlandschaft, insbesondere die Manipulierung mit Informationen und die Medienherrschaft. Trotz dieser und weiterer Tendenzen wird betont, dass sich das duale System der Medien in der Praxis behaupten konnte und zu einer der Stützen des demokratischen Rechtsstaates und der bürgerlichen Gesellschaft in der Slowakischen Republik geworden ist.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

Z DENNÍKA 71. PEŠIEHO PLUKU. (MOBILIZÁCIA A ÚČASŤ PLUKU NA BOJOCH PRI KRAŠNIKU V AUGUSTE 1914)

JANA ZAŤKOVÁ

ZAŤKOVÁ, J.: From the Diary of the 71st Infantry Regiment. (Mobilization and participation of the Regiment in the Battle of Krašnik in August 1914).

Vojenská história, 3, 20, 2016, pp 94-110, Bratislava.

Author of the published material states that in 1915, after Italy got involved in the World War 1 on the Alliance part and the Italian frontline originated, the Austro-Hungarian troops on the Eastern frontline started to reorganize. Within the 27th Infantry Brigade, 14th Infantry Division, the 71st infantry regiment was included in the 2nd Army. Later on, its soldiers also got to the Italian front, fighting for example in the battle at the river Piave.

The document submitted – diary of the former Infantry Regiment 71 – only originated, as suggested by its title, after the World War 1 was over. The document comprises typed records from 31 July 1914 to November 1918. These records are complemented by proposals for awards for individual persons along with the description of their merits, as well as sketches and drawings of several battles. It can be assumed that the diary originated with the aim to present the operation of the 71st Infantry Regiment during the war, whether through the archival fund or for purpose of its printed publication. The diary is located in the Military Archive in Vienna, in the file Archiv der Truppenkörpern.

Military History. Austria-Hungaria. World War 1. 71st Infantry Regiment and its Operation on the Frontline.

Legendárny 71. peší „drotársky“ pluk vznikol roku v 1860 v Benátkach po bitke v Custozze z častí bývalých peších plukov číslo 8, 12 a 54. Jeho sídlom boli najskôr viaceré talianske mestá. V roku 1866 sa jeho jednotky zúčastnili prusko-rakúskej vojny. Po jej skončení sa stali jeho sídlom Terezín, Brno či Viedeň. V rokoch 1881 – 1882 bol nasadený do bojov v Bosne a Hercegovine. Od roku 1882, s výnimkou rokov 1896 – 1901, bol jeho sídlom Trenčín. Sídlili tu veliteľstvo pluku, dva prápory, náhradný prápor a doplňovacie veliteľstvo. Pluk bol doplňovaný z Trenčianskej, Oravskej a Turčianskej župy. Preto v jeho národnostnom zložení dominovali Slováci, ktorí v roku 1914 tvorili až 85 % jeho stavu.¹

Posledné bojové nasadenie pluku sa odohralo počas 1. svetovej vojny. Po vyhlásení mobilizácie v roku 1914 sa pri ňom sústredilo asi 8-tisíc záložníkov. Ich prvé bojové nasadenie sa odohralo na východnom fronte v rámci 14. pešej divízie 1. armády. Pluk

¹ HRONSKÝ M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ. M. *Vojenské dejiny Slovenska IV. 1914 – 1939*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 1986, s. 27. ISBN 80-88842-05-0.

sa už v auguste 1914 zúčastnil bitiek pri Poliche² a Krašniku,³ kde utrpel veľké straty. Dňa 23. augusta 1914 sa začala rakúsko-uhorská ofenzíva, počas ktorej bol 71. peší pluk s oddielom Scharitzer v rámci 14. pešej divízie 1. armády nasadený v smere na Lublin proti 4. ruskej armáde. Počas prvého dňa sa dostal do bojov o výšiny pri Polichne, kde prišiel o viac ako 200 mužov. Nasledovali útočné boje smerom na Rudnik a Krašník,⁴ počas ktorých sa podarilo zatlačiť tri ruské divízie.⁵

Ďalšie nasadenie pluku sa odohralo na prelome rokov 1914/1915, keď sa zúčastnil bojov v Karpatoch. Bol nasadený na úseku Medzilaborce – rieka Uh a až do mája 1915 severne od Vyšnej Jablonky a na vrchu Skory. Neskôr bojoval vo východnej Haliči a na západnej Ukrajine. Počas Brusilovovej ofenzívy v roku 1916 sa dostal do ťažkých bojov a nakoniec bol v rámci 14. pešej divízie stiahnutý z prvého sledu 2. armády a začlenený do zálohy 5. armády. V rámci nej sa jeho vojaci dostali v novembri 1916 na taliansky front do priestoru juhovýchodne od Gorice. V roku 1917 sa zúčastnil nemecko-rakúsko-uhorského prielomu pri Kobaride⁶ a v nasledujúcom roku bojov na rieke Piava. Po skončení prvej svetovej vojny sa príslušníci 71. pešieho pluku vrátili do novej vlasti. Po vzniku republiky sa jeho činnosť obnovila v Trenčíne. V rámci unifikácie československej brannej moci bol od 1. januára 1920 prečíslovaný na peší pluk č. 17.⁷

Publikovaný dokument – denník bývalého pešieho pluku 71 vznikol, ako naznačuje už jeho pomenovanie, až po skončení prvej svetovej vojny. Ide o strojopisom písané záznamy od 31. júla 1914 až do novembra 1918. Doplnené sú návrhmi na vyznamenania jednotlivých osôb spolu s opisom ich zásluh, ako aj skicami a náčrtmi niektorých bitiek. Dá sa predpokladať, že denník vznikol s cieľom priblížiť vojnové pôsobenie 71. pešieho pluku, či už ako archívny dokument, alebo za účelom jeho tlačenej publikácie. Nachádza sa vo Vojenskom archíve vo Viedni, vo fonde Archiv der Trupperförpern. Vybraná časť z dokumentu približuje mobilizáciu pluku, jeho odchod na front a prvé bojové skúsenosti na východnom fronte počas bojov pri Poliche⁸ a a Krašniku v auguste 1914.

Kriegs Tage-Buch des ehemaligen Inf. Regt. Nro 71 4. Obersinnhaber seit 24. Oktober
Feldzugsmeister Anton Galgotzy
Durchführung der Mobilisierung

21/7 1914

Im Regimentsbefehl Nr. 175 wird die Mobilisierung verlautbar. 1. Mob [ilisierung]. Tag ist der 4. August 1914, das Regiment hat die Feldpost Nr. 59 Alles in register Tätigkeit.

² Na území dnešného Poľska.

³ Na území dnešného Poľska.

⁴ Bližšie k bitke pri Krašniku pozri: DANGL, V. Bitka pri Krasniku 1914. In Historie a vojenství, 1990, č. 3, s. 57-73.

⁵ Ref. 1, s. 29.

⁶ Na území dnešného Slovinska.

⁷ HRONSKÝ, M. *Vzbura slovenských vojakov v Kragujevci*. Martin : Osveta, 1981, s. 24-30. ŠVANDA, P. *Stručná história vzniku cisárskeho a kráľovského pešieho pluku č. 71 a jeho účasť na bojiskách prvej svetovej vojny*. Trenčín : Kultúrne a metodické centrum OS SR, 2008.

⁸ Na území dnešného Poľska.

Die Mannschaft rückt im allgemein in überraschend kurzer Zeit ein. Viele Leute sind nur die blosser Nachricht von der Mobilisierung. xxxxxxxxxxxxxxxx⁹ in der Ergänzungstation Trencsin eingerückt.

Schon nach 3 Tagen hatten das Regiment fast den Kriegstand erreicht und konnte daher gleich mit der Schulung der Mannschaft nach den von unseren Regimentskommandanten Friedrich von Tilzer ergangenen¹⁰ Weisungen¹¹ begonnen werden.

Die Beschaffung der Kriegsvorräte (Nachschub und Reserve Verpflegung) für jeden Offizier und Mann sowie Pferden, dann die Aufteilung an jede einzelnen Person ging in grosser Ruhe und Ordnung vorsich. Auch die Ausrüstung der Mannschaft mit Waffen, Munition, Montur und Rüstung, sowie die Aufstellung der Trains erfolgen klaglos.

5/8

wird verlautbar, dass französische Automobile am Weg nach Russland sind und müssen alle hier durchfahrenden Automobile zur Ausweisleistung aufgehalten werden.

Die Ausrüstungsarbeiten schreiten rüstig weiter, Diese Arbeiten, welche hauptsächlich von den Verwaltungsorganen durchgeführt wurden, verlangten vom R[e]g[imen]ts. Prov[jant]. Offizier Ferd[inand]. Winkler, dem Trainkommandanten H[au]ptm[ann]. Sarić Peter, dem rechn[ung]. Führer beim Ersatzba[taill]on Robert Pfilipp und den Verwalter des Augmentationsmagazin Hpt. d. R. Jerzabek eine grosse Umsicht und ununterbrochene regste Tätigkeit, die oft bis in die Nachstunden andauerten und in den frühesten Morgenstunden begonnen wurden.

8/8 1914¹²

wurde das Regiment mit den gesamten Train in voller Kriegsausrüstung am Exerzierplatz Szigoth¹³ stellig gemacht und wird in Anwesenheit der Spitzen des Komitates und der k[öni]g[liche]. ung[arische]. Freistadt Trencsin eine feierliche Feldmesse zelebriert. Nach Beendigung dieser wird die R[e]g[imen]ts. Fahne – mit der Aufschrift auf eine Fahnenband: „IN TRUE FEST“ – vor die Mitte des Regiments aufgestellt.

Nach einer von unseren R[e]g[imen]ts. K[om]m[an]d[an]t. gehaltenen Ansprache leistete das Regiment den Treueid.

Diese so erhebende Feier ergriff und alle, und spornte jeden Kämpfer an, sich tapfer, todesverachtend und auch die schwierigsten Situationen überwinden, in den bevorstehenden Kämpfen zu verhalten. Dieser Entschluss ist im ganzen Feldzug treu durchgeführt worden und zeigen die vielen Belohnungen, welche die Offizier u[nd]. Unteroff[i]z[ier]., Mannschaften durch ihr stets tapferes Verhalten erhalten haben, und auch von den höchsten militärischen Kommandn das 71. Regiment als der tapferste und verlässlichste Truppenkörper anerkannt wurde. Zu dieser Feier erschienen auch viele Leute aus den umliegenden Ortschaften.

⁹ Prečiarknuté slovo.

¹⁰ Dopísané ceruzou.

¹¹ Dopísané ceruzou.

¹² Rok dopísaný ceruzou (slabo viditeľné).

¹³ Ide o cvičisko Sihot'.

9/8 1914¹⁴

feldmässiges Schiessen von jedem Bataillon. Ausgabe der Marchpläne.

10/8¹⁵

6 Uhr vorm. rollt das I/71 Ba[taill]on M[a]j[o]r. Desiderius Nagy von Sarfalva ab, dann folgen um 7 Uhr nachm. als II. Staffel der R[e]g[imen]tsstab. das III/71 M[a]j[o]r. Rudolf Hummel von Hassenfels und das IV/71 M[a]j[o]r. Anton Urban,

11/8 1914¹⁶

das II/71 Ob[er]stl[eutnant]. Wilhelm Ramann¹⁷ ab.

Für jene Mann befindet sich ein viertägiger Fahrtvorrat an Brot, Tabak und Zigaretten, dann Futter und Holz pro Kompanie auf je Waggon verladen, vor. Die Fahrküchen sind in betrieb und verabreichen in den haltestellen Zubusen an die Mannschaft (heissen Tee und Kaffee). In jeder Station begeisterte Kundgebungen von der zusammen geströmten Bevölkerung. Wiedersehen von Bekannten und Abschiedscenen an der Tagesordnung.

In der Bahnstation Saybusch¹⁸, erkundigt sich Erzherzogin Maria Theresia nach dem befinden des Transportes und bewirtete den Transportkommandanten Ob[er]stl[eutnant] Ramann und dessen Stab. Auch die Mannschaft erhielt gute Sachen¹⁹. Auch sonst wurden auch bei kürzeren Haltestellen Liebesgaben in ausgiebiger Menge an die Leute verteilt.

13/8

nachm[ittag] Ankunft nicht in der vorherbestimmten Eisenbahnstation Tarnow²⁰, sonder in Rzeszow²¹. Die Auswaggonierung geht ohne Reibungen vor sich. Generalsstabsaupmann der 14. I[nfan]t[erie]d[ivision]. übergib dem R[e]g[imen]ts. Prov[iant]. Off[i]z[ier]. Ferd[inand]. Winkler die schriftlichen Weisungen für die Kantonierung des R[e]g[imen]ts.

15/8

beginn der Fernaufklärung I[nfanterie].R[egiment]. 72 und Kan[onen]. Batterie 1/14 wird der 9. Dion unterstellt, welche an diesen Tage in Bilgoraj²² eintrafen und dort nächtigten. Das 14. I[nfan]t[erie]d[ivision]. K[om]m[an]do. befindet sich in Sokolow, ebenso das 27. Inf[an]t[erie]. Brig[ade]. K[om]m[an]do. das IV/71 mit M[achinen]. G[ewehr]. A[bteilung]. IV., I[nfanterie].R[egiment]. 71 mit dem I. II. III./71 und

¹⁴ Rok dopísaný ceruzou (slabo viditeľné).

¹⁵ Dopísané ceruzou.

¹⁶ Rok dopísaný ceruzou (slabo viditeľné).

¹⁷ Dopísané ceruzou.

¹⁸ Dnes obec Żywiec na území Poľska.

¹⁹ Prečiarknuté slovo Dingen.

²⁰ Dnes obec Tarnów na území Poľska.

²¹ Dnes obec Rzeszów na území Poľska.

²² Dnes obec Biłgoraj na území Poľska.

M[achinen]. G[ewehr]. A[bteilung]. I. II, III in Trzebos²³. Es Trifft die Nachricht ein, dass eine Kompanie d[es] I[nfenterie]. R[egiment]. 72 als Nachrichtdetachment an der Grenze von den Russen aufgegeben wurde.

16/8

Dieselbe Situation. 10. Uhr vorm. wird eine feierliche Feldmesse abgehalten, nach welcher Obers[t]. von Tilzer die Mannschaft über die dem Regiment bevorstehenden kriegereischen Ereignisse orientiert und in einer kernigen Rede alle auffordert sich in dem²⁴ kommenden Kämpfen²⁵ immer heldenhaft und todesmutig zu erhalten.

Der unter Op. N[umme]ro. 107 vom 16/8 erfolgte Korpskommando Befehl N[umme]ro. 1 wird auszugsweise wiedergeben.

Wir sind vor dem feinde, wollen uns nicht vom ihm übertrumpfen lassen, sondern das Gegenteil tun. Dazu ist jegliche Aufmerksamkeit und stete Kampfbereitschaft in Ruhe, Marsch und Gefecht notwendig.

Mit heller Freunde anerkennt jedermann die tadellose haltung aller Truppen des 5. Korps. Sie sind schön, wohldiszipliniert und sichtlich von den prächtigen Geiste und den regsten Pflichtgefühl beseelt. Jeder Mann Sorge selbständig, vorbedacht und mit Einsatz seiner vollen Kräften für die Truppen. Dann werden sie mit hellen Jubel in den nächsten Tagen an den Feind gehen und ihm zweifellos schlagen. Gott wird uns beistehen und zum Siege verhelfen.

Puhallo, m[anu].p[ropria]. F[eld]. Z[eug]. M[eister].

22/8

Entsprechend den am 21/8 erhaltenen Befehl marschiert das I[nfanterie]. R[egiment]. 71 um 7 Uhr vorm[itag] mit den ganzen Train über Domostava²⁶ nach Laszek Ordynacki²⁷ und wird das Nachrichten Detachment Orosz nach Janow²⁸ abgesendet, welches mit dem Ba[taill]on 26 Verbindung nimmt und am 23/8 nach Modliborzycze²⁹ vorrückt und in der Richtung Krasnik³⁰ und Polichna³¹ aufzuklären hat.

Situation in der Nacht zum 22/8.

Marschvorposten zwischen Domastawa - Szwedz³². in Katy³³ J[a]g[d]. ba[taill]on 19,

²³ Dnes obec Trzeboś na území Poľska.

²⁴ Dopísané ceruzou.

²⁵ Dopísané ceruzou.

²⁶ Dnes obec Domastawa na území Poľska.

²⁷ Dnes obec Łązek Ordynacki na území Poľska.

²⁸ Dnes obec Janów na území Poľska.

²⁹ Dnes obec Modliborzycze na území Poľska.

³⁰ Dnes obec Kraśnik na území Poľska.

³¹ Dnes obec Polichna na území Poľska.

³² Na území dnešného Poľska.

³³ Na území dnešného Poľska.

I[nfanterie]. R[egiment]. 76 in Kutyty³⁴ und Zdziary³⁵. I. R. 71 in Huta Deregowska³⁶, 14. I[nfanterie]. D[ivision]. und 27. Inf[an]t[erie]. Brig[ade]. K[om]m[an]do. in Zarzecze. Die 1/71 Feldk[om]p[a]g[nie]. H[au]ptm[ann]. Mocsary beim Dions – Train in Przedzel³⁷.

Disposition für den Vormarsch.

Das 5. Korps schließt am 22/8 am Bukowna³⁸ und Bukovaly³⁹ auf und schiebt Detachements an den Nordrand der Tanevregion⁴⁰. Das Gross der 14. I[nfanterie]. D[ivision]. G[eneral]m[a]j[o]r. v[on]. Scharitzzer I[nfanterie]. R[egiment]. 76 7 Uhr 30 vorm[ittag]. von Zdziery⁴¹. I[nfanterie]. R[egiment]. 71 z 7 Uhr vorm. von Patki⁴² rückt nach. I[nfanterie]. R[egiment]. 76 und Rest der K[ano]n. 14 Lazek Ordynacki. I[nfanterie]. R[egiment]: 71, 1 H. H[au]. B[it]z. 5 Domostawa, schwere B. Dion 5 Katy.

3 Uhr 30 nachm[ittag]. (im Auszug) Die 14 I[nfan]t[erie]d[ivision]. rückt heute noch und zwar G[eneral]m[a]j[o]r. v[on]. Scharitzer mit I[nfanterie]. R[egiment]. 76 und 2. F[eld]. K[anon]en. 14 nach Wojciechow⁴³ – Osada⁴⁴ – Zarajec⁴⁵. Gmjr. Willerding mit I[nfanterie]. R[egiment]. 48 J[a]g[d]. ba[taill]on 19 und 2 Batterien F[eld]. K[anon]en. 14 auf die Höhen beiderseits Stany. G[eneral]m[s]j[o]r. Ströhr rückt am 23/8 2 Uhr 30 vorm von Domastawa mit I[nfanterie]. R[egiment]. 71 F, H. Dion 1/5 über Janow nach Modliborzycze.

Situation am 22/8: I. R. 76. I[nfanterie]. R[egiment]. 48 vorgeschobene Kräfte, I[nfanterie]. R[egiment]. 71 in Domastawa mit 1/F. H. R. 5, in Katy s. H[au]b[it]z. 5 und Sanitätsanstalt 14.

23/8

8 Uhr vorm. Auszug aus Op. Nro 207 des 5. Korpskommandos.

Gmjr. v. Scharitzer sand mit I[nfanterie]. R[egiment]. 76 und einer K[ano]n[en]. Dion seit 12 Uhr mittags südlich Policha im Kampfe mit anfangs 5 f[ei]ndl[ichen]. ba[taill]onen eines Kasaken Rgts. und weit überlegenen Artillerie und warf diese Kräfte. Der Gegner erhielt Verstärkungen und wurde im weiteren Verlaufe des Gefechtes durch das Eingreifen des I[nfanterie]. R[egiment]. 71. I[nfanterie]. R[egiment]. 12 und einer Haubitzdion bis Brzowka⁴⁶ zurückgeworfen. Die Gruppe Willerding (I[nfanterie]. R[egiment]. 48 J[a]

³⁴ Na území dnešného Poľska.

³⁵ Na území dnešného Poľska.

³⁶ Dnes obec Huta Deręgowska na území Poľska.

³⁷ Dnes obec Przedzel na území dnešného Poľska.

³⁸ Na území dnešného Poľska.

³⁹ Na území dnešného Poľska.

⁴⁰ Na území dnešného Poľska.

⁴¹ Na území dnešného Poľska.

⁴² Na území dnešného Poľska.

⁴³ Dnes obec Wojciechów na území Poľska.

⁴⁴ Na území dnešného Poľska.

⁴⁵ Na území dnešného Poľska.

⁴⁶ Pravdepodobne nesprávne uvedená obec Brzozówka.

g[d]. Ba[taill]on 11 und 19 und 1 K[ano]n[e]. Dion stand seit 1 Uhr nachm. westlich Wola Potocka⁴⁷ ebenfalls im Kampfe.

Details fehlen noch. Die Kampf gestandenen Truppen im Raume der 33. I[nfan]t[erie] d[ivision]. (Brigade Scharitzer und G[eneral]m[a]j[or]. Lieb) erhielten den Befehl für die Nacht die Linie Wojciechow., Höhen südl. Polichna Huta Josefow 303 östl[ich]. Stany zu halten.

Ohne Zeitangabe geht ergeht an G[eneral]m[a]j[or]. v[on]. Sharitzer folgender befehl. Mit entbehrlichen Kräften des I[nfanterie]. R[egiment]. 7 in der Direktion über 303 Stany der südl[iche]. Flügel anzugreifen.

An diesem Tage Trifft unser Regiment um 8 Uhr vorm. in Janow ein. Im Weitemarsch in Modliborzyce zur Mittagszeit eingetroffe wird dort menagiert und gerastet. Beim Rgts. Stab war auch Art. Brigadier G[eneral]m[a]j[or]. Ströhr und Obst. Tomacsek anwesend. beim Eintreffen in Modliborzyce war schon heftiges f[ei]ndl[ichen] Artillerie Feuer aus nördl[ich]. Richtung hörbar. und alles stand unter dem Eindruck, dass das Regiment ehestens in den Kampf den G[eneral]m[a]j[or]. v[on]. Scharitzer eingreifen wird.

Diesbezüglich kam zu kurzen Debatte beim R[e]g[imen]ts. Stab und wurde das Regiment sofort alarmiert und ohne Erst einen Befehl abzuwarten aus eigenem Entschluss initiativ der Vormarsch angetreten.

Der Regiments Adjutant H[au]ptm[ann]. Oskar v[on]. Plachetka erhielt von Ob[er]s[t]. v[on]. Tilzer den befehl sofort gegen Polichna aufzuklären und traf dieser auf der Strasse gegen Polichna mit dem Generalstabsoffizier Ob[er]l[eutnant]. Wanna zusammen, der ihm den Auftrag gab, in grösster Beschleunigung mit dem Regiments vorzurücken, nachdem das I[nfanterie]. R[egiment]. 76 bereits sehr geschwächt wäre.

Inzwischen war das Regiment bereits gegen Polichna entlang der Strasse in gefechtsformation vorgerückt. Das I/71 M[a]j[or]. v[on]. Nagy am linken Flügel des ersten Treffens (die Kompanie Hptm. Marx war als Geschützbedeckung abdetachiert) III/71 M[a]j[or]. v[on]. Hummel rechts davon.

In der 2. Treffen das IV/71 M[a]j[or]. Urban. Das II/71 Ob[er]stl[eutnant]. Ramann und die Pionierabteilung H[au]ptm[ann]. Bradamante bildete die Reserve.

Bevor dieses Ba[taill]on in die gefechtsfront gelangte, traf der befehl ein, dass die Gruppe M[a]j[or]. Willerding eine Unterstützung bedürfte, weshalb dieses Ba[taill]on zurückgenommen wurde aber bald derauf in die Front wieder dirigiert wurde. Während dieses Gefechtes befand sich der Standpunkt der 27. Inf[an]t[erie]. Br[i]g[a]d[e]. des R[e]g[imen]ts. K[om]m[and]a[n]t. und den bei ihm eingeteilten Personals beim weit sichtbaren Kreuz an der Strasse, das ein gutes Ziel von der f[ei]ndl[iche]. Artillerie heftig beschossen wurde. Welches feuer erst nachliess. als das Kreuz von den dort befindlichen Leuten umgelegt wurde.

M[a]j[or]. v[on]. Nagy schreibt in seinem beitrage zum K[riegs]. T[age]. B[uch]. wie folgt.

Sein Ba[taill]on ist infolge Terrainschwierigkeiten (einige Tiefe Wassergräben) während der Vorrückung etwas zurückgeblieben und nun im f[ei]ndl[iche]. Infanterie Feuer befindlich, erreichte es mit verhältnisswenigen geringen Verlusten die Stark bereits hergenommen und hart bedrängten 76er auf nächster Distanz vor den Russen besetzten Polichna.

Bald nach dem Eintreffen circa 5 Uhr nachm. führte M[a]j[or]. v[on]. Nagy mit den von ihm aufgenommenen Teilen des I[nfanterie]. R[egiment]. 76 und III/71 (H[au]ptm[ann].

⁴⁷ Na území dnešného Poľska.

Pfeifer zum Sturme auf den westlichen Teil von Policha links der Strasse vor, der míoit grossen Verlusten, doch glänzend gelangt.

Polichna wurde von uns in Brand gesteckt⁴⁸ und die Verfolgung bis an die sanften Wellen nördl[ich]. der Ortschaft fortgesetzt⁴⁹ dort den Raum zur Verteidigung und zur Festhaltung besetzt und nach Ordnung der Verbände eingegraben. Die Russen wurden bis Brzowka zurückgeworfen.

Um 8 Uhr nachm. wird das I[nfanterie]. R[egiment]. 76 aus der Stellung herausgezogen. Mitternacht haben xxxxxxxxxxxxxxx⁵⁰ sich die Fahrküchen eingefunden und wird abgegessen.

In diesem so schweren gefechte, welches zu grössten teile bei der Erstürmung von Polichna zum⁵¹ Handgemenge und einem schrecklichen Ringen von Mann zu Mann übergang, hat das regiment in dieser feuertaufe sich hervorragend verhalten und werden die folgenden Belohnungsanträge dies bewiesen⁵².

24/8

Auszug: das 5. Korpskommando befiehlt mit Op. N[umme]ro 215 der 1. I[nfan]t[erie] d[ivision].

Das 5. Korps hat heute noch in folgendenen Linie vorzurücken. 33. I[nfan]t[erie] d[ivision]. von Majdan Str[asse]. incl[usive]. über Brzozowka⁵³ Szatazka⁵⁴ bis inkl[usive]. der Höhe nordwestl[ich]. Szatarka⁵⁵.

14. I[nfan]t[erie] d[ivision]. im Anschluss auf die Höhen südöstl[ich]. Krasnik über Höhe 302 incl. der Strasse Goscieradwski⁵⁶ – Krasnik⁵⁷.

Von Armee Oberkommando Erzherzog Friedrich die besten Wünschen für den weiteren Erfolg des 5. Korps ausspricht und über das erfolgreiche Vorgehen seines geliebten Korps hocherfreut ist.

Situation der 14. I[nfan]t[erie] d[ivision]. ca. 1 Uhr nachm[ittag].

Gmjr. v. Scharitzer mit II/48 und III/46 bei M. H. Helenow⁵⁸ ein Ba[taill]on 71 nordöstl[ich] v[on]. Dabrowica⁵⁹. drei Ba[taill]onen 71 östl[ich]. Stany⁶⁰ im Vorgehen.

4 Uhr vorm. wird auf der Strasse nach Krasnik pro Mann je 140 Patronen aus der Divisionkolonne der 14. I[nfan]t[erie] d[ivision]. vom Regimente gefasst. 1 Uhr

⁴⁸ Tri slová dopísané ceruzou.

⁴⁹ Dopísané ceruzou.

⁵⁰ Prečiarknuté slovo.

⁵¹ Dopísané ceruzou.

⁵² Dopísané ceruzou.

⁵³ Dnes obec Brzozówka na území Poľska.

⁵⁴ Neidentifikovaná lokalita.

⁵⁵ Neidentifikovaná lokalita.

⁵⁶ Slovo dopísané rukou (ceruza). Neidentifikovaná lokalita.

⁵⁷ Slovo dopísané rukou (ceruza).

⁵⁸ Na území dnešného Poľska.

⁵⁹ Dnes obec Dąbrowica na území Poľska.

⁶⁰ Na území dnešného Poľska.

nachm[ittag]. Vorrückung gegen Ksiesza⁶¹, dort Ortschaftslager an der Südlisien. Die Fahrküchen gelangen um 8 Uhr 30 nachm[ittag]. an.

An diesem Tage bildete das Rgt. die Reserve hinter der 28. Inf[anterie]. Br[i]g[a]de G[eneral]m[a]j[o]r. Willerding.

25/8

7 Uhr vorm Op N[umme]ro 16/1 der 14. I[nfan]t[erie]d[ivision].

1) Der Feind soll auf der Höhe nördl[ich]. Krasnik stehen.

2) Angriff a) G[eneral]m[a]j[o]r. Willerding mit seiner Gruppe im Raume an und rechts der Strasse mit der Direktion auf Rudnik⁶². b) G[eneral]m[a]j[o]r. v[on]. Scharitcz mit den auf den Höhen süd[ich] Slodkow stehenden I. R[e]g[imen]t. und dem ihm über Ksiesza zu disponierenden I[nfanterie]. R[egiment]. 76 mit Direktion über die Höhen beiderseits Stroza auf die terpentin Fabrik. c) das auf Höhe 302 dirigierte R[e]g[imen]t. ist Dionsreserve. d) Artillerie unterstützt diesen Angriff.

3) Mein Standpunkt Höhe 302

4) G[eneral]m[a]j[o]r. v[on]. Willerding beginnt mit den Angriff im Einklag mit G[eneral]m[a]j[o]r. Brandner. G[eneral]m[a]j[o]r. v[on]. Scharitcz schliesst sich an.

Die Niederung bei Krasnik soll nur auf Uebergängen passierbar sein.

Martiny, m[anu]p[ropria] F[eld]m[arschal]l[eutnant].

Um 11 Uhr 45 nachm. wird Op. N[umme]ro 220 5. Korps verlaubar.

Disposition für den 25/8.

1) Zur Ausnützung der gestern und heute vom allem Teilen der 1. Armee errungenen Erfolge setzt der westl. Armeeflügel am 25/8 die Vorrückung fort.

2) Das 1. Korps wird um 8 Uhr vorm. die Vorrückung beginnen und beiderseits der Urzedowka⁶³ über Urzedow⁶⁴ bis in die Höhe von Ostrow⁶⁵ vorrücken. Die 14. I[nfan]t[erie]d[ivision]. schliesst sich dieser Vorrückung an und trachtet vorerst für den 24/8 bereits zu gewinnende Linie zu erreichen. Die 33. I[nfan]t[erie]d[ivision]. hat diese Vorrückung namentlich durch Artillerie nach Kräften zu unterstützen und die 37. L[andwehr]. I[nfan]t[erie]d[ivision]. und das östl[ich]. des 5. Kors befindliche

3) 10. Korps verbleiben in ihren am 24/8 erreichten Positionen.

4) Das 5. Korpskomd. wird um 9 Uhr vorm[ittag] auf der Höhe Polichna eintreffen.

5) Die Stellung bei Krasnik scheint vom gegner noch nicht geräumt zu sein. Ich erwarte insbesondere Flankierendes Einwirken des westl. Flügels des 33. I[nfan]t[erie]d[ivision]. ein erfolgreiches Vorgehen der 14. I[nfan]t[erie]d[ivision]. gegen die vorbereiteten Stellung des Feindes.

6) Orientierung über die Situation : Das 1. Korps hat den Feind weiter zurückgeworfen u[nd]. s[o]. w[eiter].

Ob[er]l[eutnant]. Bruno Ubl Kommandant eines Nachrichten Detachement meldet (5 Uhr vorm. eingetroffen) dass der Feind auf den Höhenrücken östlich Stroza sich in Stellung befindet und vermutlich auf der Höhe 308 auch f[ei]ndl[iche]. Artillerie aufgefahren ist.

8 Uhr 30. vorm. Befehl G[eneral]m[a]j[o]r. v[on]. Scharitcz : Feind auf den Höhen

⁶¹ Neidentifikovaná lokalita.

⁶² Na území dnešného Poľska.

⁶³ Rieka Urzędówka na území dnešného Poľska.

⁶⁴ Dnes obec Urzędów na území Poľska.

⁶⁵ Dnes obec Ostrów na území Poľska.

nördlich Krasnik. Angriff allgemeine Direktion Pasička-terpentinfabrik. I[nfanterie]. R[egiment]. 48 über Höhe 281 nördlich. Stroza. I[nfanterie]. R[egiment]. 71 rechter Flügel n[ord]. westlich. Waldläufer südlich von Slodkow. I[nfanterie]. R[egiment]. 76 Dionsreserve links. Mein Standpunkt vorläufig südöstl. Höhe 302. Die Ausscheidung des I[nfanterie]. R[egiment]. 71 als Dionsreserve konnte nicht mehr erfolgen, da es vor dem I[nfanterie]. R[egiment]. 76 bereits im Vormarsch war.

Scharitzer m[anu]/p[ropria] G[eneral]m[a]j[o]r.

10 Uhr 40 vorm. Ergeht der Befehl an die Gruppe G[eneral]m[a]j[o]r. Willerding: mit drei Bataillonen zunächst Höhe 302) G[eneral]m[a]j[o]r. v[on]. Scharitzer ist mit drei Boene in Entwicklung begriffen zum Angriff auf den Gegner auf den Höhen beiderseits Stroza. Linker Flügel des Gegners ist auf Höhe 308 eingegraben ebenso feindliche Artillerie. G[eneral]m[a]j[o]r. v[on]. Scharitzer dürfte noch 1 Stunde brauchen, um bereit zu sein. Sobald der Angriff angeht, wird die Artillerie, welche zwischen Höhe 302 und dem Wald steht. verständigt werden diesen Angriff zu unterstützen.

11 Uhr 15 vorm. Meldung von Gruppe G[eneral]m[a]j[o]r. v. Scharitzer:

Situation nach zuliegender Skizze: Mit dem mir nachdirigierten Rgt. 72 habe ich noch zuliegender Skizze: Mit dem mir nachdirigierten Rgt. 72 habe ich noch keine Verbindung. Anscheinend befinden sich bei Pasička schwache feindliche. Abteilungen, die von eigener Artillerie beschossen werden. In Sinne des Korpskommandos. Befehles wird in Einklang mit dem 1. Korps vorgegangen und zwar I[nfanterie]. R[egiment]. 71 Direktion auf Pasička, Rgt. 48 (welches sich um 9 Uhr 20 bei der Weggabel südöstlich). Stroza befand) Direktion auf Höhe 281. Das I[nfanterie]. R[egiment]. 72 bleibt vorläufig als Reserve hinter dem R[e]gimen]t. 71.

Scharitzer m/p G[eneral]m[a]j[o]r.

Auf Höhenrücken östlich. Stroza behind in der Ost ~~xxxxxx~~.⁶⁶ Flügel vermutlich auf Höhe 308 Dort feindliche. Stellung eingegraben Obst. Borotha hat den Auftrag im Anschlusse an die 14. I[nfanterie]d[ivision].⁶⁷ auf die Höhe vorzugehen und dort den Raum für das Einsetzen der Artillerie in Besitz zu nehmen.

Ab Polichna 25/8 7 Uhr vormittag Rebracha m[anu]/p[ropria] F[eld]m[arschal] I[eutnant].

33. I[nfanterie]d[ivision].⁶⁸ Op. Nro 71 25/ 8+ 10 Uhr 45 vorm

An die 14. I[nfanterie]d[ivision]. südlich Krasnik. Op. Nro. 61/1 erhalten. Angesuchte Artillerie Flankierung durch 5. Batterien nordwestl. Szatarka im Zuge. Ueberdies stehen auf Kirchengöhe nordwestlich. 4 1/3 bataillone Oberst. Borotha I[nfanterie]. R[egiment]. 2

⁶⁶ Nečitateľné slovo.

⁶⁷ Preklep.

⁶⁸ Preklep.

Ab 25/8 10 Uhr vorm[ittag]

Rebracha m/p Fmlt.

Aus Op. Nr 16/9 der 14. I[nfan]t[erie]d[ivision]. vom 25/8:

Nach den Anordnungen des 5. Korpskommandos laut Mitteilung der 46. L[andwehr] I[nfan]t[erie]d[ivision]. beabsichtigt dieselbe heute noch die Linie Brücke Krasnik Höhe 265 Sp. K. zu erreichen. Ich beabsichtige nach Durchführung des Angriffes folgende Nüchtigungsgruppierung anzunehmen.

Gruppe Willerdimg (J[a]g[d]. Ba[taill]on 11 und 19 I[nfanterie]. R[egiment]. 76, K[a]n[one] 14. Krasnik vor der Brücke aufwärts.

Gruppe v. Scharitcz (I[nfanterie]. R[egiment]. 48 zu welcher das Ba[taill]on Halper einrückt. I. R[e]g[imen]t. 71 und 72. 1 F. Hb. 5) Stroza und Slodkow. Dionskavallerie soweit nicht am Feinde) Ksiesza. I[nfan]t[erie]d[ivision]k[om]m[an]do. Im südlöstl[ich]. Teil von Krasnik.

Die Truppen der 14. I[nfan]t[erie]d[ivision]. besonders die Infanterie sind in Folge der anstrengenden Märsche der letzten Tage sowie durch die stark verbraucht. Eine kurze Ruhepause erscheint zur Gewinnung der vollkommenen Schilagfertigkeit notwendig. Das Telefonmaterial ist vollkommen verbraucht.

Martiny m[anu]/p[ropria] F[eld]m[arschal]l[eutnant].

Vojnový denník bývalého p. pl. č. 71

4. majiteľ od 24. októbra 1891 poľný zbrojmajster Anton Galgotzy

Priebeh mobilizácie

31/7 1914

Mobilizácia bola vyhlásená v plukovnom rozkaze č. 175. 1. mob. deň je 4. august, pluk má poľnú poštu č. 59. Všetko v čulej činnosti. Mužstvo rukuje vo všeobecnosti v prekvapivo krátkom čase. Mnoho ľudí narukovalo v doplnovacej stanici Trenčín len na samotnú správu o mobilizácii.

Už po 3 dňoch dosiahol pluk takmer vojnový stav, a mohlo sa preto začať hneď s výcvikom mužstva potom, čo veliteľ pluku [menom] Friedrich von Tilzer vydal inštrukcie.

Zaobstaranie vojnových zásob (zásob a rezervnej stravy) pre každého dôstojníka a vojaka ako aj pre kone, ďalej ich rozdelenie medzi každú jednu osobu, prebehlo vo veľkom pokoji a poriadku. Aj vyzbrojenie mužstva zbraňami, muníciou, uniformou a výzbrojou, ako aj zostavenie tréno, bolo vykonané bez ťažkostí.

5/8

Bolo oznámené, že francúzske autá sú na ceste do Ruska a musia byť všetky tadiaľto prechádzajúce autá zadržané na identifikáciu.

Práce na vyzbrojovaní pokračujú rezko ďalej. Tieto práce, ktoré boli vykonávané hlavne administratívnymi orgánmi, vyžadovali od pluk. prov. dôstojníka [menom] Ferd. Winkler, veliteľa trénu stot. [menom] Sarić Peter, vedúceho účt. náhradného práporu [menom] Robert Pfilipp a správcu augmentačného skladu stot. v. z. [menom] Jerzabek

veľkú obozretnosť a nepretržitú živú činnosť, ktorá často trvala až do nočných hodín a začínala v skorých ranných hodinách.

8/8 1914

Bol pluk spolu s celým trénom v plnej zbroji zhromaždený na cvičisko Szigoth a celebrowala sa tu slávnostná poľná omša za účasti špičky župy a kráľ. uh. slobodného mesta Trenčín. Po jej skončení bola pluk. zástava - s nápisom na jednej stuhe zástavy „IN TREUE FEST“ - postavená do stredu pluku.

Po prihovore nášho vel. pl. zložil pluk prisahu vernosti.

Táto tak slávnostná oslava dojala nás všetkých a povzbudila každého bojovníka konať udatne, opovrhujúc smrťou a aj zdolať najťažšie situácie v nadchádzajúcich bojoch. Toto rozhodnutie sa verne dodržiavalo počas celého poľného ťaženia a prinieslo veľa významných konaní, ktoré dostali dôstojníci, poddôstojníci a mužstvo za ich neustále udatné konanie. Aj od najvyššieho vojenského veliteľstva bol 71. pluk uznávaný ako najodvážnejšie a najspoľahlivejšie vojenské teleso. Na slávnosti sa objavilo aj mnoho ľudí z okolitých dedín.

9/8 1914

Bojová streľba každého práporu. Vydanie pochodových plánov.

10/8 1914

6 hod. dopol. bol odsunutý prápor I/71 (mjr. Desiderius Nagy von Sarfalva), potom nasledoval o siedmej hodine popol. v II. slede pluk.[ovný] štáb, III/71 (mjr. Rudolf Hummel von Hassenfels) a IV/71 (mjr. Anton Urban),

11/8 1914

II/71 (pplk. Wilhelm Ramman).

V každom vagóne sa pre každého muža nachádzala štvordňová cestovná zásoba chleba, tabaku a cigariet, potom naložené krmivo a drevo pre stotinu. Cestovné kuchyne sú v prevádzke a podávajú mužstvu na zastávkach prídavok (horúci čaj a kávu). Na každej stanici nadšené verejné manifestácie od spoločne sa prechádzajúceho obyvateľstva, dovidenia od známych a rozlúčkové scény na dennom poriadku.

Na stanici [obce] Żywiec sa informovala arcivojvodkyňa Mária Terézia na stav transportu a pohostila veliteľa transportu pplk. Ramann[a] a jeho štáb. Aj mužstvo dostalo dobré veci. Ináč boli aj pri kratších zastávkach medzi ľuďmi rozdelené dary vo výdatnom množstve.

13/8

Popol. príchod nie do vopred určenej železničnej stanice [obce] Tarnów, ale do [obce] Rzeszów. Vyloženie z vagónov prebieha bez treníc. Stotník generálneho štábu 14. p. d. odovzdáva pl. prov. dôst. Ferd. Winkler[ovi] inštrukcie pre ubytovanie pl.

15/8

Začína prieskum. P. pl. 72 a del. batéria 1/14 sa podriaďujú 9. div., ktorá v ten deň prišla do [obce] Biłgoraj a tam prenocovala. Vel. 14. p. div. sa nachádza v [obci] Sokołow, takisto 27. vel. p. brig., IV/71 s guľomet. oddiel. IV, p. pl. 71 s I. II. III. /71 a guľomet. oddiel. I., II., III v [obci] Trzeboś. Prišla správa, že jedna stotina p. pl. 72 ako spravodajský oddiel bola na hranici rozdrvená Rusmi.

16/8

Rovnaká situácia. 10 hod. dopol. prebehla slávnostná poľná omša, po ktorej plk. von Tilzer zorientoval mužstvo ohľadom vojnových udalostí, ktoré pluku nastávajú, a v jadrovej reči všetkých vyzval správať sa v nastávajúcich bojoch vždy hrdinsky a na smrť odvážne.

Pod op. č. 107 z 16/8 nasledoval rozkaz č. 1 veliteľstva zboru, ktorý sa [tu] skrátené reprodukuje.

„Sme pred nepriateľom, nechceme sa nechať ním pretromfnúť, ale spraviť opak. K tomu je nutná bdelosť a stála bojová pohotovosť na odpočinku, pochode a v boji.

S jasnou radosťou uzná každý bezchybné správanie sa všetkých jednotiek V. zboru. Sú krásne, plne disciplinované a očividne oduševnené prekrásnym duchom a živým zmyslom pre povinnosť.

Každý muž koná samostatne, rozvážne, s nasadením svojich plných síl pre jednotky. Potom pôjdete s jasným jasotom v nasledujúcich dňoch na nepriateľa a nepochybne ho porazíme. Boh nás bude podporovať a dopomôže nám k víťazstvu.

Puhallo. v. r. poľ. zbrojm.

[....]

22/8

Podľa rozkazu prijatého 21/8 pochodoval 71. p. pl. o 7 hodine dopol. s celým trénom cez [obec] Domastawa do [obce] Łążek Ordynacki a odoslal spravodajský oddiel Orosz do [obce] Janów, ktorý sa pripojil k práporu 26 a 23/8 postúpil do [obce] Modliborzyce a vykonával prieskum v smere [obce] Kraśnik a [obec] Polichna.

Situácia v noci na 22/8.

Predsunuté hliadky medzi [obcami] Domastawa – Szwedy, v [obci] Katy strel. práp. 19, p. pl. 76 v [obci] Kutyty a Zdziary. P. pl. 71 v [obci] Huta Deręgowska 14. p. div. a vel. 27. p. brig. v [obci] Zarzecze. Poľ. stotina 16/71 kpr. Mocsary [ho] pri divíznom tréne v [obci] Przędzel.

Plán na postup

5. zbor sa rozptýli 22/8 na [obce] Bukowna a Bukovaly a posunie oddiely na severnú hranicu Tanevského regiónu. Väčšina 14. p. div. genmjr. v. Schariczer[a], p. pl. 76 7 hodín 30 dopol. z [obce] Zdziary, p. pl. 71 postupuje z [obce] Pątki. P. pl. a zvyšok jaz. 14 Łążek Ordynacki. p. pl. 71, 1 H⁶⁹húf. 5 [obec] Domastawa, práp. ťažkých húf. 5 [obci] Katy.

⁶⁹ Pravdepodobne preklep v originálnom texte.

3 hodiny 30 popol. (vo výpise). 14. peš. div. sa ešte dnes presunula, a síce genmjr. v. Schariczer s p. pl. 76 a 2. poľ. del. 14 k [obciam] Wojciechów– Osada– Zarajec, genmjr. Willerding s p. pl. 48, strel. práp. 19 a 2 batériami poľ. del. 14. na kopce z oboch strán [obce] Stany. Genmjr. Ströhr sa presunie 2 hodiny 30 dopol. z [obce] Domastawa so 71. p. pl. odd. poľ. húf. 1/5 cez [obec] Janow k [obci] Modliborzyce.

Situácia 22/8: p. pl. 76, p. pl. 48 predsunuté sily, p. pl. 71 v [obci] Domastawa s 1/ pl. poľ. húf., v [obci] Katy s. húf. 5 a sanitárne zariadenie 14.

23/8

8 hodín dopol. výpis z Op. č. 207 veliteľstva 5. zboru.

Genmjr. v. Scharitzer stál s p. pl. 76 a jednou jaz. divíziou od 12 hodiny napoludnie juž. od Polichna v boji na začiatku s 5 nepr. prápormi jedného kozáckeho plk. a ďalej ležiacim delostrelectvom a rozbil tieto sily. Nepriateľ dostal posily a bol v priebehu ďalšieho boja prostredníctvom zásahu p. pl. 71, p. pl. 12 a oddielu húfnic odrazený k [obci] Brzowka. Skupina Willerding (p. pl. 48, strel. práp. 11 a 19 a 1 jaz. div. stoja od 1 hodiny popol. západne od [obce] Wola Potocka taktiež v boji. Detaily ešte chýbajú. V boji skúsené jednotky v priestore 33 p. div. (brigáda Scharitzer a genmjr. Lieb) dostali rozkaz na noc udržať líniu [obce] Wojciechów, výšiny juž. od [obce] Polichna, [obce] Huta Jósefów 303 vých. od [obce] Stany.

Bez dátumu prišiel pre genmjr. v. Schariczer[a] nasledujúci rozkaz. S nepotrebnými silami p. pl. 71 zaútočiť v smere cez 303 Stany na juž. krídle.

V tento deň prišiel náš pluk o 8 hodine dopol. do Janów [a]. Ďalší pochod do [obce] Modliborzyce s príchodom na obed sa tam naplánoval a doladil. Pri štábe plk. bol prítomný aj del. veliteľ brigády genmjr. Ströhr a plk. Tomacsek. Pri príchode do [obce] Modliborzyce bola už počutelná intenzívna nepr. delostrelecká paľba zo sever. smeru a všetko nasvedčovalo tomu, že pluk čo najskôr zasiahne do boja genmjr. v. Schariczer[a].

Následne prišlo ku krátkej debate na pluk. štábe pl. a ihneď bol pluk zalarmovaný a bez vyčkania na rozkaz bol z vlastného rozhodnutia iniciatívne začatý postup.

Plukovní adjutant stot. Oskar v. Plachetka obdržal od plk. v. Tilzer[a] rozkaz ihneď proti [obci] Polichna a tam sa na ceste k [obci] Polichna stretol s dôstojníkom generálneho štábu npor. Wannom, ktorý mu dal poverenie čo najrýchlejšie postúpiť s plukom, potom, čo už by bol p. pl. 76 veľmi oslabený.

Medzitým už pluk postúpil v bojovej formácii pozdĺž cesty proti [obci] Polichna. I/71 mjr. V. Nagy[a] na pravom krídle prvého sledu (stotina stot. Marx[a] bola oddetašovaná ako delostrelecké krytie) III/71 mjr. V. Hummel[a] vpravo odtiaľ.

V 2. slede IV/71 mjr. Urban[a]. II/71 npor. Ramann[a] a pionierske oddelenie stot. Bradamante[ho] tvorilo zálohu.

Predtým ako tento prápor prišiel na bojový front, prišiel rozkaz, že skupina mjr. Willerding[a] potrebuje podporu, preto bol tento prápor stiahnutý späť ale skoro nato opäť oddirigovaný. Počas tohto boja sa nachádzalo stanovisko 27. p. brig., pl. vel. a pri ňom pridelených osôb pri doďaleka viditeľnom kríži na ceste, ktorý ako dobrý cieľ bol intenzívne ostreľovaný nepr. delostrelectvom, ktorého paľba až potom prestala, keď bol kríž premiestnený tam sa nachádzajúcimi ľuďmi.

Mjr. v. Nagy píše vo svojom príspevku do voj. den. takto.

Jeho prápor bol počas postupu v dôsledku terénnych problémov trochu spomalený a hoci sa keď sa nachádzal v paľbe nepr. pechoty, dosiahol s malým pomerom nízkych strát už ťažko unavený a tvrdo utlačovaný 76ty na väčšej vzdialenosti od Rusmi obsadenej [obce] Polichna.

Skoro po príchode, cca 5 hodín popol., viedol mjr. v. Nagy k nemu pridelenú časť

p. pl. 76 a III/71 (stot. Pfaiffer) do boja na západnej časti cesty od Polichna vľavo, kde s veľkými stratami, avšak skvele postupoval.

[Obec] Polichna bola nami vypálená a následne bol zaujatý priestor na sledovanie k miernym vlnám severne od dediny, k obrane a pevnému uchyteniu a podľa nariadenia zväzky zakopané. Rusi boli odrazení k [obci] Brzowka.

O 8 hodine popol. vytiahol p. pl. 76 zo svojej pozície. O polnoci xxxxxxxxxxxxxxxx prišli poľné kuchyne a sa jedlo.

V tomto tak ťažkom boji, ktorý z veľkej časti pri dobytí Polichna prešiel k bitke a strašnému zápasu muža proti mužovi, sa pluk v tomto krste ohňom vynikajúco zachoval a toto dokazujú nasledujúce návrhy na pochvalu.

24/8

Výňatok: veliteľstvo 5. zboru velí s op. č. 215 14. p. div.

5. zbor dnes ešte dnes postúpil na nasledujúcu líniu.

33. p. div. od [obce] Stary Majdanvrát., cez [obec] Brzozówka Szataska do vrát. vrchu severozáp. Szatarka.

14. p. div. v napojení na vrchy juhových. [od obce] Kraśnik cez kótu 302 vrát. cesty Goscieradwsi – [obec] Kraśnik.

Od vrchného veliteľa armády arcivojvodu Friedricha prišiel telegram, v ktorom arcivojvoda Friedrich vyslovil najlepšie prania pre ďalší úspech 5. zboru a bol veľmi potešený úspešným postupom svojho milého zboru.

Situácia 14. p. div. cca 1 hod. popol.

Genmjr. V. Schariczer postupuje s II/48 a III/48 pri M. H. Helenów, jeden prápor 71 severových. od Dąbrowica, tri prápory 71 vých. [od]Stany.

4 hod. dopol. sa na ceste do [obce] Kraśnik nafasovalo od pluku 140 nábojov na muža z divíznej kolóny 14. p. div.

1 hodina popol. postup proti [obci] Ksiezsa, tam táborisko na južnej línii. Poľná kuchyňa dorazila o 8 hod. 30 popol.

V tento deň tvorí pl. zálohu za 28. p. brig. genmjr. Willerding[a].

25/8

7 hodín dopol. op. č. 16/1 14. peš. div.

1) Nepriateľ má stáť na vrchu sev. [od] Kraśniku.

2) Útok: a) Genmjr. Willerding so svojou skupinou v priestore vpravo od cesty so smerom na Rudnik. b) Genmjr. v. Schariczer s I. plukom stojacim na kopci juž. (od) Słodków [a] a ním cez [obec] Ksiezsa k disponujúcemu p. pl. 76 v smere cez kopce z oboch strán [obce] Stróža na terpentínovú fabriku. c) na výšine 302 dirigovaný plk. je div. rezerva. d) delostrelectvo podporuje tento útok

3) Moja pozícia výšina 302

4) genmjr. v. Willerding začne s útokom v zhode s genmjr. Brandnerom. Genmjr. v. Scharitzer sa pripojí.

Dolina pri Kraśniku má byť schodná len na prechod.

Martiny, v. r., pol. podmarš.

O 11 hod. 45 popol. sa oznámi op. č. 220 5. zboru.

Dispozícia pre 25/8

1) Na využitie včera a dnes všetkými časťami 1. armády vybojovaného úspechu pokračuje 25/8 postup záp. armádneho krídla.

2) 1. zbor začne o 8 hodine dopol. postup a postúpi z oboch strán [rieky] Urzedowkacez [obec] Urzędów až do výšiny pri Ostrow [e].

14. p. div. sa pripojí k tomuto postupu a snaží sa predovšetkým dosiahnuť líniu získanú 24/8. 33. p. div. má tento postup podporovať hlavne delostrelectvom.

3) podľa síl a 37. p. div. a na vých. od 5. zboru nachádzajúci sa 10. zbor zostane na svojej pozícii dosiahnutej 24/8.

4) Veliteľstvo 5. zboru príde o 9 hodine dopol. na výšinu Polichna.

5) Postavenie pri [obci] Kraśnik sa nezdá byť ešte nepriateľom vypratane. Očakávam najmä vpád z boku smerujúci na záp. krídlo 33. p. div. Úspešný postup 14. p. div. proti pripravenej pozícii nepriateľa.

6) Orientácia v situácii: 1. zbor ma nepriateľa ďalej odrážať atď.

Nadpor. Bruno Ubl, veliteľ spravodajského oddelenia, informoval (prišlo 5 hodín dopol.), že nepriateľ sa nachádza na postavení na horskom chrbte východne od [obce] Stróža a pravdepodobne na výšine 308 je aj predsunuté delostrelectvo.

8 hodín 30. dopol. rozkaz skupiny genmjr. v. Schariczer[a]. Nepriateľ na kopci sever. od [obce] Kraśnik. Útok, všeobecný smer [obec] Pasieka– terpentínová fabrika. P. pl. 48 cez kopec 281 sever. [obce] Stróža. Peš. pl. 71 sev. záp. okraj lesa juž od [obce] Ślōdków. P. pl. 76 divízna záloha vľavo. Moje stanovisko predbežne juhových. od kóty 302. Vylúčenie p. plk. 71 ako divíznej zálohy sa nedalo viac realizovať, pretože bol už na pochode pred p. plk. 76.

Scharitzer v. r. genmjr.

10 hodín 40 dopol. vyšiel rozkaz pre skupinu genmjr. Willerding[a]:

S tromi prápormi je zahrnutý pri vyvíjaní útoku na nepriateľa na kopcoch z oboch strán [obce] Stróža. Ľavé krídlo nepriateľa je na kóte 308 zakopané, takisto aj nepriateľ. delostrelectvo. Genmjr. v. Scharitzer by mohol ešte 1 hodinu potrebovať na to, aby bol pripravený. Akonáhle nastane útok, sa upovedomí delostrelectvo, ktoré stojí medzi výšinou 302 a lesom, aby podporilo tento útok.

11 hodín 15 dopol. hlásenie od skupiny genmjr. v. Scharitzera:

Situácia podľa priloženej skice: S odsunutým pl. 72 nemám ešte žiadne spojenie. Podľa všetkého sa nachádza pri [obci] Pasieka jeden slabý nepr. oddiel ostreľovaný vlastným delostrelectvom. V zmysle rozkazu veliteľ. zboru sa postupuje v zhode s 1. zborom, a síce p. pl. 71 smer na [obec] Pasieka. Pl. 48 (ktorý sa o 9 hodine 20 nachádzal pri rázcestí juhových. [od obce] Stróža smer na kótu 251. P. pl. 72 zostane priebežne ako záloha za pl. 71.

Scharitzer v. r. genmjr.

Na horskom hrebeni východ. [...], krídlo pravdepodobne na kóte 308. tam nepr. delostrelectvo zakopané v postavení. Plk. Borotha má rozkaz v spojení na 14. p. div. postúpiť na výšinu a tam obsadiť priestor pre použitie delostrelectva.

Z Polichna 25/8 7 hodín dopol. Rebracha v. r. pol. marš.

33. peš. div. op. č. 71 25/8 /10 hodín dopol.

Ku 14. p. div. juž. [od obce] Kraśnik prijatému op. č. 61/1. Vyžiadaná delostrelecká korekcia zboku prebieha. Okrem toho stoja na kostolnom kopci severozápadne 4 prápory (plk. Borotha p. pl. 2)

od 25/8 10 hodín 45 dopol.

Rebracha v. r., pol. podmarš.

Z Op. č. 16/9 14. p. div. z 25/8.

Podľa rozkazu veliteľstva 5. zboru podľa správ 45. vlastib. p. div. očakáva táto, že ešte dnes dosiahne líniu most Krašník kóta 2265 Sp. K. Ja očakávam podľa priebehu útoku prijaté nasledujúce nočné zoskupenie.

Skupina Willerding (strel. prápor 11 a 19 p. pl. 76, jaz. 14, [obec] Krašník od mostu nahor).

Skupina v. Scharicz d m (p. pl. 418 ku ktorému nastúpil prápor Halper, p. pl. 71 a 72, 1 F. Hb5) [obce] Stróža a Słodków. Divízna jazda (pokiaľ nepôjde na nepriateľa) Ksieza. Veliteľstvo p. div. na juhových. časti od[obce] Krašník.

Jednotky 14. p. div., obzvlášť pechota, sú v dôsledku namáhavých pochodov posledných dní ako aj kvôli úspešným bojom, ktoré aj keď boli naplnené dobrým duchom, sa predsa len silne vyčerpali. Krátky odpočinok sa zdá byť nevyhnutný pre získanie úplnej pohotovosti. Telefonický materiál je úplne spotrebovaný.

Martiny v. r. pol. podmarš.

Preklad z nemeckého jazyka: J. Z.
Zdroj: ÖStA – KA, f. AdTk., I.R. 71, šk. 591.

C. K. EVIDENZ BUREAU – K VÝVOJU RAKÚSKO-UHORSKEJ SPRAVODAJSKÉJ SLUŽBY

MATEJ MEDVECKÝ – JANA ZAŤKOVÁ – HUBERT ONDRA

MEDVECKÝ, M. – ZAŤKOVÁ, J. – ONDRA, H.: C. K. Evidenz bureau – on the Development of Austro-hungarian Intelligence. *Vojenská história*, 3, 20, 2016, pp 111-126, Bratislava.

In the reviewed material, the three historians decided to publish an excerpt from the large and unpublished work of the former Czechoslovak intelligence officer, František Fárek. The paper deals with the development of Austrian or Austro-Hungarian military intelligence, while the author himself based his ideas on the works already published. The materials of František Fárek are written engagingly, with his drafting skills being also confirmed by the memorial work issued later, entitled *Stopy mizí v archivu* (The Traces Disappear in the Archive).

In terms of composition, the paper consists of a broader introduction and the very transcription of the passage mentioned above. The percipient comes across the case of a text incorporated in the text, with some moments being duplicate in both parts.

Military History. Austria-Hungaria. Austro-Hungarian Military Intelligence before the World War 1.

Dejiny rakúsko-uhorskej vojenskej spravodajskej služby sú na Slovensku málo známou témou, ktorej sa systematicky zatiaľ nikto nevenoval. Oveľa známejšia je v rakúskej historiografii, kde sa ňou zaoberá niekoľko kníh¹ a štúdií². Jej dejiny však opísal plukovník gen. štábu Maximilian Ronge, posledný náčelník „Evidenčného bureau“ v rokoch 1917 – 1918 vo svojom diele „Kriegs und Industrie Spionage“. Z jeho záznamov a z biografie Eugena Schmalza, „Radetzky“, čerpal aj autor dokumentu, ktorým bol bývalý československý spravodajský dôstojník František Fárek.

Do začiatku 19. storočia fungovala vojenská spravodajská služba len počas vojny. Až po napoleonských vojnách vzniklo spravodajské oddelenie s označením „Evidenzhaltungsabteilung“, v rámci Vojenského archívu vo Viedni a štyri výzvedné kancelárie pri zemských a generálnych veliteľstvách. V roku 1828, resp. 1841, sa pristúpilo k jeho vyčleneniu z Vojenského archívu a etablovaniu sa v rámci pochodovej a dislokačnej kancelárie pri náčelníkovi generálneho štábu. Počas príprav na vojnu s Pruskom bol zriadený spravodajský odbor (nem. Kunschaftssektion) v rámci Centrálnjej operačnej kancelárie. Už v decembri tohto roku bol pričlenený ako samostatná zložka k štábu generálneho ubytovateľa. Odvtedy fungoval pod označením Evidenčná kancelária (nem. Evidenzbureau).³ Činnosť spravodajského oddelenia sa v tejto dobe

¹ MORITZ, Verena – LEIDINGER, Hannes – JAGSCHITZ, Gerhard. *Im Zentrum der Macht. Die vielen Gesichter des Geheimdienstchefs Maximilian Ronge*. Residenz-Verlag, Wien 2007. ISBN 978-3-7017-3038-4. Pethö, Albert: *Agenten für den Doppeladler. Österreich-Ungarns Geheimer Dienst im Weltkrieg*. Graz : Leopold Stocker Verlag, 1998. ISBN 3-7020-0830-6.

² BEER, Sigfried. Die Nachrichtendienste in der Habsburgermonarchie. In *SIAG – Journal – Zeitschrift für Polizeiwissenschaft und polizeiliche Praxis* (3), s. 53-63. Dostupné online: http://dx.doi.org/10.7396/2007_3_F.

³ Ref. 2, s. 54.

zameriavala na Francúzsko. Svojich konfidentov a pozorovateľov malo napríklad v Paríži, Lyone, Marseille, Berne či Ženeve. Neskôr, v rámci príprav na predpokladanú vojnu s Pruskom, ju rozšírila aj na Čechy, Moravu a Sliezsko. Jej činnosť však bola obmedzená finančnými prostriedkami.

Oživenie spravodajskej služby nastalo v sedemdesiatych rokoch 19. storočia. V roku 1872 vyšiel predpis „Smernica pre spravodajskú službu v mieri“. V úzkej spolupráci s ministerstvom zahraničných vecí sa podarilo získať na začiatku 20. storočia taliansku mobilizačnú inštrukciu či vojnové členenie ruskej armády.⁴

Rozmach organizačnej výstavby spravodajskej služby nastal predovšetkým na začiatku 20. storočia za vedenia plk. Eugena Hordliczku (1903 – 1909). Ofenzívna činnosť sa rozdelila na viacero oddelení (ruské, balkánske, talianske, nemecké francúzske a anglické). Vznikla aj výzvedná a manipulačná skupina. Pred vypuknutím prvej svetovej vojny v roku 1911 vznikla šifrovacia skupina v rámci výzvednej skupiny, na čele ktorej stál Max Ronge.⁵ Po vypuknutí aféry pracovníka Evidenčnej kancelárie plukovníka Alfreda Redla, ktorý pracoval ako špión pre Rusko v roku 1913⁶, nastali ďalšie organizačné zmeny. Predovšetkým sa navýšil počet jej pracovníkov (na začiatku roka 1912 tu pracovalo 28 dôstojníkov a v polovici roka 1914 už 42). Krátko pred prvou svetovou vojnou tak boli spracované napríklad detailné príručky a vojnové delenia cudzích armád.⁷

Prekladaný dokument stručne približuje dejiny Evidenčnej kancelárie. Ide o úryvok zo spisu, ktorý v 60. rokoch spracoval bývalý československý spravodajský dôstojník František Fárek. Fárek, bojoval v rakúsko-uhorskej uniforme na talianskom fronte, po vzniku ČSR vstúpil do československej armády. Zúčastnil sa bojov na Slovensku (proti Slovenskej republike rád) a vo funkcii veliteľ 8. roty 67. pešieho pluku utrpel pri Rožňave zranenie. Po rekonvalescencii, v roku 1921, nastúpil do vojenskej spravodajskej služby. Jeho prvou „štáciou“ bola funkcia „spravodajský dôstojník prvej kategórie“, pridelený k 14. pešiemu pluku. Prvých 8 rokov svojej kariéry spravodajského dôstojníka operoval na východnom Slovensku, ku koncu priamo ako dôstojník spravodajského oddelenia Zemského vojenského veliteľstva v Košiciach proti Maďarsku, čo bola počas celého medzivojnového Československa značne horúca pôda. Maďarsko malo byť jeho cieľom aj po preložení do pátracej skupiny 2. oddelenia Hlavného štábu v Prahe. To sa však čoskoro, aj s ohľadom na dovedty odvedenú prácu a znalosť nemčiny, malo zmeniť. Od 30. rokov 20. storočia sa Fárkova činnosť zameriavala na operovanie proti Nemecku. Po vzniku protektorátu Čechy a Morava sa aktívne zapojil do odbojovej skupiny, ktorá zbierala informácie pre skupinu ich bývalého šéfa Františka Moravca. Podobne ako iným, ani Fárkovi sa nepodarilo ujsť bdelému oku gestapa, a v novembri 1939 ho zatkli. Zvyšok vojny strávil vo väzení. Dodajme, že po vojne sa už do spravodajskej služby nevrátil, pracoval na Ministerstve vnútra a v roku 1948 odišiel do výslužby. Ako jeden z nemnohých československých spravodajských dôstojníkov napísal, v spolupráci s Vladimírom Ježkom, spomienky, v ktorých sa vracia do doby svojej aktívnej kariéry v československej vojenskej spravodajskej službe, ako aj v odboji. Pútavo napísané dielo *Stopy mizí v archivu...* vyšlo v roku 1975.⁸

⁴ Ref. 2, s. 55.

⁵ Ref. 2, s. 56.

⁶ Blížšie k tejto téme MORITZ, Verena - LEIDINGER, Hannes - JAGSCHITZ, Gerhard: *Im Zentrum der Macht. Die vielen Gesichter des Geheimdienstchefs Maximilian Ronge*. Residenz-Verlag, Wien 2007, ISBN 978-3-7017-3038-4.

⁷ Ref. 2, s. 57.

⁸ FÁREK, František. *Stopy mizí v archivu...* Praha : Vyšehrad 1975.

V polovici 60. rokov minulého storočia Fárek spracoval iný spis, teoretický elaborát o spravodajskej službe. V liste, ktorý je datovaný 27. februára 1966 a adresovaný „Hlavnému štábu československej brannej moci, náčelníkovi spravodajskej služby“ podplukovník v zálohe a hlavný odborový radca vo výslužbe František Fárek napísal: „*Již řadu let se zabývám teoretickými i věcnými otázkami taktiky a techniky spravodajské služby ofensivní a v současné době jsem shruba dokončil první etapu zpracování této obsáhlé materie.*“⁹ Fárek ďalej písal, že materiál postavil nielen na osobných skúsenostiach, ale aj na odbornej literatúre. Poukazuje na to, že vtedy obvyklá literatúra, viažuca sa na činnosť spravodajských služieb obvykle popisovala úspechy kontrarozvedky či prezentovala osudy toho či oného významného agenta, ktorý sa k spolupráci dobrovoľne prihlásil: „*To není ovšem případ typický a takový agent se v historii zpravodajství vyskytne jednou za dlouhou řadu let. S podobnou náhodou nesmí zpravodajská služba ve svých přípravách kalkulovat, ani si ji nemůže za zvláštní zásluhu přičítat.*“¹⁰ Fárek, ako bývalý vojak, cítil potrebu najprv so svojim elaborátom oboznámiť mladších kolegov a len v prípade nezájmu vojenskej spravodajskej služby žiadal o súhlas dať svoje dielo k dispozícii na „populárne zverejnenie“. Pracovníci Spravodajskej správy Generálneho štábu (ďalej ZS GŠ) zareagovali na Fárkovu ponuku pozitívne. Jednak kvitovali jej historickú hodnotu, aj keď: „*Pro současnou praktickou práci materiály nemají valného významu, neboť se zde hovoří o formách a metodách zpravodajské práce rozvědky kapitalistického státu vůči kapitalistickým státům, využívajících možností tehdejších společenského řádu /soukromé banky, makléři, realitní kanceláře a pod./ Přesto některé momenty agenturní práce by možná byly využitelné i v současné době v práci pátračů – specialistů. Naproti tomu v pracích jsou formulovány mnohde velmi pěkně a výstižně všeobecně a trvale platné zásady zpravodajské práce, zejména statě o úloze pátrače jsou podány velmi povzbudivě...*“¹¹ Autor tohto vyjadrenia, náčelník 10. oddelenia ZS GŠ plk. Josef Novák, dokonca navrhol vyplatiť Fárkovi za jeho elaborát sumu 4 400 Kčs s tým, že materiál sa môže využívať ako doplnkový učebný materiál. ZS GŠ ale v žiadnom prípade nemala záujem o akékoľvek zverejňovanie uvedeného materiálu. Napokon, 9. septembra 1966 sa traja pracovníci ZS GŠ stretli s Fárkom na rokovaní v budove Generálneho štábu Československej ľudovej armády: „*Soudruh plukovník TUPÝ vysvětlil s. FÁRKOVÍ význam materiálu a jeho možné využití pro potřeby zpravodajské správy a pochvalně se vyjádřil k jeho úsilí, které práci věnoval. Sdělil mu, že materiál má více historickou hodnotu (...).*“¹² Prítomní tiež Fárkovi oznámili, že služba schválila na odkúpenie materiálu sumu 5 000,– Kčs, s čím Fárek súhlasil a po jej vyplatení odovzdal zvyšné kapitoly svojho textu.

Prvá kapitola Fárkovej práce je venovaná dejinám rôznych spravodajských služieb do roku 1918 a z nej pochádza aj nami vybraná časť pojednávajúca o rakúsko-uhorskej vojenskej spravodajskej službe. Nasledujú teoretické kapitoly, ktoré sa zaoberajú spravodajskou službou a jej orgánmi, spravodajským náborom, agentmi, finančnými prostriedkami spravodajskej služby, spojením, hospodárskou špionážou a ochranou priemyslu, propagandou, sabotážou, spravodajskou evidenciou, psychológiou výsluchu, taktikou a technikou výsluchu, a napokon posledná trinásť kapitola sa venuje vojnovým zajatcom.

⁹ Archiv bezpečnostního složek Praha (ďalej ABS), f. Zpravodajské správa Generálního štábu (ďalej ZS GŠ), balík č. 137, Vážený soudruhu, 27. 2. 1966.

¹⁰ Ref 9.

¹¹ ABS, f. ZS GŠ, balík č. 137, Další vyjádření k materiálům od Františka FÁRKA.

¹² ABS, f. ZS GŠ, balík č. 137, ÚZ o jednání se s. FÁRKEM Františkem ve věci převzetí nabídnutého agenturního (historického) materiálu, 7. 9. 1966.

Predkladaný dokument editori ponechali v českom origináli, opravovali len zjavné preklepy. Text doplnili vysvetľujúcimi poznámkami pod čiarou či odkazmi na literatúru.

8. – R a k o u s k o u h e r s k á z p r a v o d a j s k á s l u ž b a.

Historii rakousko-uherské zpravodajské služby vyličil pluk. gen. štábu Max R O N G E¹³, posledný šéf „Evidenčního bureau“ bývalé monarchie, ve svém díle „Kriegs und Industrie Spionage“. Z tohoto pramene a z biografie Eugena S c h m a h l a „Radetzky“, jsou čerpány údaje této kapitoly. O rakousko uherské zpravodajské službě se zmiňují poněkud šířeji z důvodů historických, protože naše republika je jedním z nástupnických států bývalé monarchie. Při zřizování svojí vlastní zpravodajské služby šla ovšem osobitými cestami, čerpajíc z bohatých zkušeností francouzských, aplikovaných na naše poměry. Na tomto faktu nemění ničeho ani ta okolnost, že krátkou dobu po převratu v roce 1918 spolupracovali s 2. odd. hlavního štábu bývalí příslušníci zpravodajské služby rakousko uherské. Až do konce 18. století byla rakouská zpravodajská služba, jako součást nejvyššího velitelství, zřizována pouze za válek. Mírovou zpravodajskou službou se zabývala diplomacie, aby chránila stát před možným překvapením ze strany sousedů. Tehdy ovšem existovalo ještě velmi málo vojenských tajemství, uvážíme – li, že vojáci i důstojníci přestupovali libovolně z jedné armády do druhé podle toho, kde měli lepší existenční podmínky a přinášeli sebou získané zkušenosti. Pomalost tehdejších válečných příprav a zdoluhavost pohybu nepřátelských vojsk při soustředování poskytovaly zpravodajské službě dostatek času, aby v případě potřeby mohla rozvinout svoji činnost. Když po francouzské revoluci nastal překotný vývoj vojenské taktiky a techniky, byla zpravodajská služba postavena před nové úkoly vyžadující její stále pohotovosti a zvýšené odbornosti. A tak po válce r. 1801 bylo poprvé v rakouské armádě zřízeno zpravodajské oddělení s názvem „Evidenthaltungsabteilung“ ve Vídni a čtyři zpravodajské oddělení u zemských a generálních velitelství v pohraničních oblastech. Pro služební účely mělo k dispozici přes 60. 000 a od roku 1812 dokonce 100.000 zlatých.¹⁴ Ale za sto let poté musel generální štáb vystačit s roční dotací pouhých 150.000 Korun, tj. asi 71. 000 zlatých.

Výsledky rakousko uherské zpravodajské služby nebyly zpočátku valné. Tak ku př. generál R a d e t z k y¹⁵ si v roce 1812 stěžoval: „N a p o č á t k u v á l k y r. 1805 j s m e s e v n ě p ř í t ě l i s k l a m a l i a v r o c e 1809 j s m e o n ě m n e b y l i i n f o r m o v á n i!“ „Současně poukazoval na to, že Francie a Rusko mají v Rakousku dokonalou organizovanou špionážní službu. Generál Radetzky byl snad jediným z tehdejších rakouských vojevůdců, který měl opravdový zájem a vnitřní vztah ke zpravodajské službě. Když ztroskotala jeho snaha o přetvoření tak zvané „d v o r s k é

¹³ Plukovník Maximilian Ronge (1874 – 1953), poslední ředitel Evidenzbureau v letech 1917 – 1919.

¹⁴ Pre získanie lepšej predstavy o hodnote zlatých v záverečnom období monarchie pozri napr.: DANGL, V. Důstojník, manželstvo a rodina v Uhorsku (1850 – 1914). In *Vojenská história*, roč. 15, 2011, č. 1, s. 3-32. ISSN 1335-3314.

¹⁵ Polný maršal Joseph Radetzky von Radetz (1766 – 1858).

v á l e č n é r a d y“, jež byla brzdou válečných operací a příčinou tak mnoha neúspěchů císařských vojsk, věnoval se cele armádním otázkám. V říjnu 1810 vytýčil povinnost štábu generálního ubytovatele. Je pozoruhodné, že tento štáb se měl již v hlubokém míru zabývat studiem válečné historie, řazením vojenského archivu, získáváním poznatků o sousedních armádách i jejich organizaci a nastalých změnách. Předpoklady k tomu měli zjednávat vojenští attaché přidělení k jednotlivým vyslanectvím a dobře organizovaná i řízená špionáž.

Radetzky vydal také podrobné instrukce pro vojenské attaché. Toto zařízení bylo tehdy úplnou novinkou, převzatou od N a p o l e o n a. Vojenští attaché si měli osvojit podrobnou znalost armády státu, u něhož byli akreditováni. Radetzky při tom podotýká, že nestačí, aby znali jenom její početní stav, druh zbraní a eventuální organizační změny. Attaché si musí hledět osvojit důkladné znalosti o povaze a jakosti armádních složek, jejich vnitřním duchu a morálce, výcviku, vojenském vystoupení, způsobu pochodování, manévrování i boje, zásobování, doplňování a vnitřní správě. Musí dokonale znát charakter a intelektuální schopnosti jejich vůdců a bedlivě sledovat všechny náznaky budoucí války, včetně novin a ostatního tisku. Pod rouškou společenského styku má opatrně a nezaujatě navazovat taková spojení, jež by mu mohla usnadnit nenápadné získávání potřebných informací. Má věnovat pozornost vojenským, policejním institucím a předkládat všechna literární díla, z nichž by se daly čerpat nové poznatky.

Radetzky se odjakživa rád zabýval tím, co v širším slova smyslu je možno nazvat zpravodajskou a průzkumnou činností. Již jako mladý důstojník se neustále snažil být dokonale obeznámen jak s vlastní, tak i nepřátelskou situací. V tomto ohledu byl řídkou výjimkou mezi ostatními důstojníky. V bitvě u Hohenlinden se dokonce vysmívali jeho zpravodajským závěrům, ale vývoj událostí mu dal plně za pravdu. V tom směru šel stejnou cestou jako Napoleon, který vděčil tak mnoha vítězstvím v bitvách jenom včasné získaným zprávám o nepříteli. Také Radetzky chtěl být běžně informován o vojensko politické situaci protivníkův. Proto dal 20. února 1810 návrh na zřízení zpravodajské kanceláře, která by organizovala a řídila zpravodajskou službu jak uvnitř, tak i za hranicemi říše a na níž by bylo opravdu spolehnouti. V t o m p ř í p a d ě s e p r ý n e b u d e t ř e b a o b r a c e t n a ž i d y, d o b r o d r u h y, z b ě h y a p o d o b n á i n d i v i d u a, k t e r á s e d a j í o d b ý t n ě k o l i k a d u k á t y.

V roce 1843 byla „E v i d e n t h a l t u n g s g r u p p e“ věleněna jako oddělení „B“ do štábu generálního ubytovatele /Generalquartiermeisterstab/, ale hned poté příštího roku v květnu přidělena válečnému archivu /Kriegsgeschichtlichesbüro/ s ponecháním vlastního vedení. Do cizích států byli vysíláni důstojníci jako pozorovatelé, kteří se stali předchůzci nynějších attaché.

V roce 1850 byl zpravodajský odbor /Kunschaftssekcion/ v důsledku válečných příprav proti Prusku přidělen operační kanceláři. /K. K. Zentral – Operationskanzlei/ a ještě téhož roku po odvolání válečné pohotovosti, jako samostatná složka štábu generálního ubytovatele pod definitivním názvem „Evidenzbureau“. Řídil je tehdy major Antonín K a l i g, jenž setrval na tomto místě celých 15 let, až do jmenování generálmajorem. Činnost Evidenčního bureau se tehdy omezovala spíše na studium cizích armád, nežli na aktivní špionáž, i když zpravodajská služba měla k dispozici 2 000 zlatých v dukátech a stříbrných dvacetnících na tajná vydání. V roce 1859, když se začaly přiosťřovat vztahy k Francii, byl teprve jmenován prvním vojenský attaché do Paříže. Před válkou v roce 1859¹⁶ navrhlo Evidenční bureau, aby byli vysláni konfidenti do P a ř í ž e, L y o n u, M a r

¹⁶ Viac pozri napr.: BLUMBERG, A. *A Carefully Planned Accident: The Italian War of 1859*. Cranbury 1990. ISBN 0-945636-07-5.

se i l l e a T o u l o n u a v o j e n š t í p o z o r o v a t e l é d o B r u s e l u , F r a n k f u r t u , Ž e n e v y a B e r n u . R a k o u s k á z p r a v o d a j s k á s l u ŷ b a z a m ě s t n á v a l a t e h d y a s i 40 k o n f i d e n t ů z e v š e c h s p o l e ě n s k ý c h k r u h ů a n ě k o l i k t a j n ý c h š ě f a g e n t ů d i s p o n u j í c í c h v l a s t n í z p r a v o d a j s k o u s í t í . P o j m e n o v á n í j e d n o t l i v ý c h k a t e g o r i í a g e n t ů s e ě a s e m v y t ř í b i l o . J e d n o t l i v c i , k t e ř í p r a c o v a l i n e z i š t ě n ě z p a t r i o t i c k ý c h p o h n u t e k , b y l i z v á n i „ d ů v ě r n í k y “ , p o m a h a ě i s í d l í c í v z a h r a n i ě í „ k o n f i d e n t i “ a t i , k d o ŷ b y l i z a v ý z v ě d n ý m i ú k o l y o d e s í l á n í p ř e s h r a n i c e „ v y z v ě d a ě i . “ P o v á l c e 1859 n a s t a l a p r o z p r a v o d a j s k o u s l u ŷ b u d o b a r o z k v ě t u . E v i d e n ě n í b u r e a u m o h l o r o z v í j e t s v o j í ě i n n o s t n e j e n o m z a v á l k y , a l e i v m í r u . T e h d y b y l i s y s t e m i s o v á n í d a l š í v o j e n š t í a t t a c h é v P e t r o h r a d ě a v B e r l í n ě , z ř í z e n y p o d ř í z e n é z p r a v o d a j s k é ú s t ř e d n y v r ů z n ý c h ě á s t e c h m o n a r c h i e a z a p o ě a t o s b u d o v á n í m u ŷ š í s p o l u p r á c e s p o l i c e j n í m m i n i s t e r s t v e m .

V roce 1866 započala intenzivní zpravodajská činnost proti Prusku za pomoci okresních hejtmanských v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, pevnostního velitelství v Josefově, doplňovacího velitelství v Opavě a zemského velitelství na Moravě.

Nešťastný výsledek války¹⁷ se vymstil především na zpravodajské službě. Nadešla pro ní doba úpadku a spolupráce s civilními resorty se uvolnila.

Oživení zpravodajské činnosti přinesla německo francouzská válka v letech 1870 – 1871. Rakouský attaché v Berlíně nebyl však za této války připuštěn jako pozorovatel do německého hlavního stanu a seděl ve Vídni. V roce 1872 vydalo Evidenční bureau směrnice pro zpravodajskou službu, jež se obírali především Itálií, ale z úsporných důvodů zastavilo provádění vojenské špionáže v míru. Sledování cizích armád bylo zůstaveno vojenským attaché. Tehdejší doba se vyznačovala bezstarostností, pokud šlo o střežení vojenských tajemství a proto také úloha vojenských attaché byla poměrně jednoduchá a snadná.

Evidenčnímu bureau se podařilo touto cestou získat italskou mobilizační instrukci, výroční zprávy ruského ministerstva války, válečné učlenění ruské armády a řadu jiných dokumentů. Vojenští attaché byli z pochopitelných důvodů ponecháváni co nejdéle na svých místech. Rekordu dosáhl hejtmán Eduard K l e p s c h , který byl v roce 1875 přidělen vojenskému splnomocněnci v P e t r o h r a d ě a s e t r v a l n a s v ě m m í s t ě a ŷ d o r o k u 1900, kdy odešel v hodnosti polního podmaršálka do výslužby.

Rekognoskačním cestám zpravodajských důstojníků se v cizích státech nestavěly v cestu žádné podstatné překážky a ministerstvo zahraničních věcí je ochotné přidělovalo svým konsulátům.

Irredentistické proudy v jižním Tyrolsku, podporované Itálií, přiměly v roce 1877 vojenskou správu, aby zvýšila aktivitu zpravodajské služby. Štáb vojenského velitelství v Innsbrucku dostal rozkaz, aby organizoval spolupráci s pohraniční stráží, tridentskou policií, pohraničními četnickými stanicemi a započal se systematickým průzkumem italských opevnění na tyrolských hranicích.

Okupace Bosny a Hercegoviny v roce 1878 kladla zvýšené požadavky na pohotovost zpravodajské služby sousedících generálních velitelství a nejbližších konsulátů, jež se svých úkolů zhostily celkem uspokojivě.

Od sedmdesátých let se začala rakouská zpravodajská služba zabývat také defensivními úkoly proti ruské špionáži v Haliči. Ofensivní služba dosáhla pod tlakem válečného nebezpečí v tomto údobí netušeného rozvoje. V Rusku byla vybudována rozsáhlá špionážní síť, která se za spolupráce I. a XI. sboru v K r a k o v ě a L v o v ě a p o z d ě j i

¹⁷ Viac pozri napr.: WAWRO, G. *The Austro-Prussian War: Austria's War with Prussia and Italy in 1866*. Cambridge 1997. ISBN 0-521-62951-9.

též za součinnosti V. sboru v P ř e m y š l u¹⁸ neustále zhušťovala. Roku 1885 bylo proto nutno zřídit v Evidenčním bureau zvláštní referát pro Rusko. Čtyři léta poté byla vydána příručka „Směrnice k provádění zpravodajské služby v míru“, pojednávající o výzvědné činnosti proti Rusku dotovanou 60.000 zlatými. To umožňovalo udržovat v Rusku stálou síť asi jednoho sta konfidentů.

Rusové byli tehdy v ofensivním zpravodajství hodně pozadu, ale za to jejich obrana proti špionáži byla znamenitá. Z větších úspěchů, jež dlužno se zmínit o získání pevnostních plánů P ř e m y š l u v roce 1887. Dodal je vojenský zběh Václav M a r e k z Hradce Králové. V roce 1890 se dal vylákat na německé území, kde byl zatčen a vydán rakouským úřadům k potrestání. Rusové se za to okamžitě revanžovali zatčením asi třiceti rakouských agentů. Jejich dopadení usnadňovala hlavně ta okolnost, že pracovali většinou pospolitě a zatčením jednoho člena byla obyčejně vyražena celá skupina. Císař František Josef I. napsal tehdy na okraj aktu, který o tomto případě pojednával vlastnoručně poznámku: „O r o d i n y z a t č e n ý c h m u s í b ý t b e z p o d m í n ě n ě p o s t a r á n o, n e b o ť j e d ů l ě ž i t é, a b y t a k o v é o b ě t a v é a n e b e z p e č n é s l u ž b y n e z ů s t a l y b e z o d m ě n y. V druhé polovině devadesátých let byla rakousko uherská zpravodajská služba o Rusku skvěle informována. Podařilo se jí opatřit nástupní plány ruské armády, tajné mapy a mnoho jiného dokumentárního materiálu. V Itálii bylo získáno několik důstojníků a na Balkáně fungovala dobře organizovaná informační služba vojenských attaché a konsulátů. Zpravodajská spolupráce mezi Rakouskem a Německem se neustále prohlubovala a vyvrcholila úmluvou o vzájemné výměně zpráv.

Okolní státy také ovšem nezháňely zaplavující rakousko uherskou monarchii svými výzvědači. Právní prostředky na obranu proti tomuto zlu byly tehdy naprosto nedostačující. Nejvyšší trest za výzvědačství obnášel 5 let žaláře a na zradu vojenského tajemství nebylo v zákonech vůbec pamatováno. Francie měla moderní zákon na obranu proti výzvědačství již v roce 1886. Itálie a Anglie v roce 1889, Rusko 1892 a Německo 1893. V rakousku byl podobný zákon dán na pořad jednání teprve v roce 1896.

Rok 1902 zasadil rakouskému zpravodajství proti Rusku těžkou ránu. Ve Varšavě byl zatčen ruský podplukovník G r i m m jako německý špion. Při vyšetřování prozradil též svoje vztahy k rakouské zpravodajské službě, která musela okamžitě odvolat svého velmi agilního attaché v Petrohradě.

Údobí rusko japonské války se vyznačovalo ochabnutím výzvědné činnosti proti Rusku, ačkoliv jeho špionáž nijak nepolevila a zvyšovala odbornou úroveň svých agentů školením ve zvláštních kursech. V roce 1903 utekl do ciziny rakousko uherský podplukovník auditor Sigmund H e k a i l o, který se zaprodal Rusům. Rakouské zpravodajské službě se podařilo prosadit u brasílských úřadů jeho vydání nákladem 30.000 K. Téhož roku bylo provedeno vloupání do kanceláří velitelství jezdecké divise ve S t a n i s l a v i. Rusové při tom ukořistili mobilizační instrukce a šifrový klíč.

Zatím co Rusko ve své zpravodajské činnosti nikterak neochabovalo, svrkla se rakouská špionáž na pouhé dva agenty. Důsledky toho se však neprojevíli ihned. Ještě krátce před tím se podařilo získat důležitý elaborát ruského nástupu za cenu 10.000 rublů. Rusko japonská válka poskytovala oficiálním rakousko uherským pozorovatelům dostatek příležitosti k nahlédnutí do organizace ruské armády a zpravodajská služba počítala s tím, že v případě válečného konfliktu bude schopna svoji špionážní síť rychle oživit. V tomto názoru byla posílena nabídkou Dr. Witolda J o d k o¹⁹ a Josefa P i l s u d s k é h o²⁰, kteří

¹⁸ Chyba v texte. Sídlo V. zboru bola Bratislava. V Přemyšli mal sídlo X. zbor.

¹⁹ Dr. Witold Jodko-Narkeiwicz (1864 – 1924), polský publicista a diplomat.

²⁰ Maršal Józef Klemens Piłsudski (1867 – 1935), polský revolucionář, maršal a obnovitel

jménem polské nacionálně socialistické strany nabídli generálnímu štábu v Přemyšlu svoji spolupráci ovšem za určité protiúsluhy. I když Vídeň nebyla prozatím tomuto experimentu nakloněna, měla přece pro případ nutné potřeby želízko v ohni. Kromě toho vystupovali do popředí jiné zahraniční problémy, jejichž řešení plně vyčerpávalo roční zpravodajskou dotaci, obnášející tehdy 120.000 K. také vztahy k Srbsku byly od kralovraždy v Bělehradě stále napjatější. Tehdejší šéf Evidenčního bureau, plukovník H o r d l i c z k a²¹, organizoval jako výborný znalec poměrů na Balkáně zpravodajskou službu proti Srbsku a Černé Hoře.

Povážlivější bylo chování Italie, jejíž zpravodajské úsilí, namířené až do roku 1902 hlavně proti Francii, se obracelo stále více proti Rakousku. Italští důstojníci cestovali nápadnou měrou v pohraničním území, provozující zřejmě špionáž. Docházely zprávy o připravovaném vpádu irealistických tlup do jižních Tyrol, o zvýšené aktivitě Ricciotti G a r i b a l d i h o²² a o připravách k ozbrojenému útoku v případě úmrtí císaře Františka Josefa I. Brzdícím elementem všech snah o účinnější zpravodajská opatření bylo ministerstvo zahraničních věcí a obavy, aby se nekompromitovalo. Proto byla alespoň sesílená obranná služba ve spolupráci s finanční pohraniční stráží a četnictvem a u II. Sboru ve Štýrském Hradci zřízena zpravodajská ústředna.

Tehdy přišla rakouskému Evidenčnímu bureau vhod nabídka jakéhosi francouze z A i x l e s B a i n s, označovaného zpočátku šifrou G. G. 60, později jménem D u t r u c. Dodával za odměnu italské mobilisační předpisy, železniční dopravní řády a jiné důležité dokumenty. Odkud tyto doklady má, se nepodařilo z počátku zjistit. Po zatčení italského kapitána E r c o l e s i h o, který byli již delší dobu podezírán ze špionáže pro Francii, ustali i dodávky pana Dutruce. Pohnutými slovy si stěžoval, jak prý mu tento případ zhatil jeho obchody. Bylo tedy jasné, že dělal prostředníka mezi Ercolesim a francouzskou zpravodajskou službou. Při tom si pod rukou přivydělával tím, že svěřený materiál zužitkoval i na jiných místech. Teprve později se přišlo na to, že pod maskou Dutrucovou se skrýval francouzský kapitán L a r g u i e r, vedoucí jedné z francouzských zpravodajských ústředí, který za zády svého šéfa prodával získaný materiál také jiným státům.

Na podzim roku 1907 byl povolán do Evidenčního bureau kapitán gšt. Max R o n g e jako přednosta pátracího oddělení. Detailní provádění výzvědné činnosti příslušelo tehdy z větší části hlavním zpravodajským ústřednám ve Št. Hradci a Innsbrucku proti Italii, Temešváru, Zábřehu, Sarajevě a Zadaru proti Srbsku a Černé Hoře, Lvově, Krakově a Přemyšlu proti Rusku. Na těchto ústřednách působilo celkem asi 15 důstojníků. Jejich práce pozůstávala v náboru, instruování a vysílání agentů, redakci došlých zpráv, exploatace stálých konfidentů v cizině a organizace spojení s nimi.

Choulostivým problémem byla otázka naprosto nedostačujících finančních prostředků, nejlépe dotované ústředny dostávali čtvrtletně 1750 K a v Haliči vůbec nic. Teprve od druhého kvartálu roku 1908 byla jim uvolněná částka dvou set korun a výzvou, aby zvýšily výzvědnou činnost proti Rusku.

Tehdy bylo zatčeno ve Varšavě několik ruských důstojníků pro domnělou špionáž v prospěch Rakouska, ačkoliv zpravodajská služba nebyla s nimi vůbec ve spojení.

Nejlépe placení konfidenti Evidenčního bureau se museli tehdy spokojiti s měsíční odměnou od 60 do 150 K. Spolupráce civilních úřadů se zpravodajskou službou byla minimální. S Evidenčním bureau admirality existovala sice vzájemná výměna zpráv, ale jeho činnost se teprve vyvíjela. Vojenští attaché měli ofensivní práci vůbec zakázanú

slobodného Polska.

²¹ Plukovník Eugen Hordliczka (1858 – 1912), riaditeľ Evidenzbureau v rokoch 1903 – 1909.

²² Brigádny generál Ricciotti Garibaldi (1847 – 1924).

a jenom bělehradský attaché se těšil v tomto směru poněkud zvláštnímu postavení. Cenným přínosem byla vzájemná spolupráce s říšsko německým zpravodajstvím.

Organizace defensivní služby byla neuspokojivá. Jakž takž fungovala v Rakousku, ale v Uhrách kromě Budapešti vůbec ne. Chorvatsko Slavonsko mělo policii jedině v Zemuni. V ohrožených oblastech na italské hranici byly spolehlivé defensivní orgány jenom velmi řídké rozsety. Četnictvo a státní lesní orgány měli sice za povinnost spolupracovat s obrannou službou, ale jejich činnost závisela především od harmonie vztahů mezi jejich představenými a orgány vojenského zpravodajství. Zpravodajské pomůcky byly velmi nuzné. Pozůstávaly jenom z malé knížky, v níž byla uvedena jména asi 250 osob, jež byly od roku 1884 až do roku 1903 pro špionáž zatčeny, aneb stíhány.

Činnost obrany a do jisté míry i ofensivního zpravodajství ztěžovala rozsáhlá, státu nepřátelská hnutí ve značných částech monarchie. I když Evidenční bureau nemělo v úmyslu se vměšovat do politických otázek, muselo se přece v zájmu vojenské obrany státu zabývat sledováním a potíráním těchto zjevů. Tak tomu bylo nejenom v jihozápadní části monarchie, kde italští státní příslušníci působili dokonce ve státních úřadech, ale i na jihu, kde velkosrbské se nezastavovaly ani před branami kasáren. A stejně tomu bylo i na severovýchodě, kde rostla panslavistická agitace, nalézajíc u Ruska všemožné podpory. K tomu přistupovalo ještě antimilitaristické hnutí, jež mělo hojně stoupenců v českých zemích.

V lednu 1908 dostala zpravodajská služba za úkol sesílit zpravodajská opatření proti Itálii. Především tam měli být odesláni důstojníci pozorovatelé, aby zjistili všechna vojenská opatření přesahující mírový rámec a konfidenti do prostorů, jež měli v případě mobilizace střežit. V druhé řadě šlo o provedení příprav k vojenskému uzavření hranic, doplnění seznamů podezřelých a politicky nespolehlivých osob, dohled nad civilním hospodařením výbušninami, poštovní a telegrafní styk. Civilní a vojenské úřady měly v tom směru úzce spolupracovat so zpravodajskou službou.

5. října 1908 došlo k aktivování již dlouho připravovaného zostření zpravodajských opatření proti Srbsku a Černé Hoře. Podnět k tomu zavdaly srbské protesty proti projektované stavbě železniční tratě přes Sandžak, Novipazar do Saloniki. Bosenský časopis „O k t a b ě i n a“ přinášel poplašné zprávy o bojové náladě v Srbsku a předpovídal válku. To vedlo k zatčení mnoha lidí pro velezradu. V Cetinji skončil velezrádný proces, v něm vyšlo najevo, že s vědomím Srbska měl být spáchán atentát na černohorského knížete, jehož osoba byla hlavní překážka sjednocení Srbska s Černou Horou.

Zostřená zpravodajská opatření a anexe Bosny a Hercegoviny vyvolaly znepokojení nejednom v Srbsku, ale i Anglii, Francii a Itálii. Rozhodnutí Srbska záviselo na postoji Ruska, jež po nešťastném výsledku rusko japonské války²³ a vnitřních krysích nemělo chuti k novému válečnému dobrodružství. Některé příznaky nasvědčovali tomu, že počítá s možností, že v případě potřeby bude muset svému chráněnci přispěchat na pomoc. Srbská kontrašpionáž proti Rakousku byla velmi čilá a podařilo se jí zneškodnit mnoho vyzvědačů a přepravovatelů poštovních holubů.

Srbská krise se protáhla přes celou zimu a k ní se ještě přidružila možnost případného konfliktu s Tureckom. V důsledku toho byla i tam narychlo organisována výzvědná služba a v U s k ů b u a S k u t a r i zřízeny sběrný zpráv.

Válečné nebezpečí bylo zažehnáno 31. března 1909. Evidenčnímu bureau nastalo údobí kratšího oddechu. Itálie a Rusko reorganisovaly mezitím svoje armády a stupňovaly zbrojení. A u g u s t i n U r b a ň s k i von Ostrimiece²⁴ snažil se prosadit

²³ Rusko-japonská vojna v letech 1904 – 1905.

²⁴ August Urbański von Ostryniec (1866 – 1950), ředitel Evidenzbureau v letech 1909 – 1914.

zvýšení zpravodajské dotace, ale jeho úsilí naráželo na nepochopení vládních činitelů. Po zdĺouhavých jednaniách byľy finanční prostředky zvýšeny na pouhých 150.000 K. Vysloveným odpůrcem vojenské zpravodajské služby byľ tehdy ministr zahraničních věcí hrabě Aehrenthal²⁵. V každé rušivé příhodě, které se konečně žádná zpravodajská služba nemůžee vyhnout, předvídal diplomatické zápletky a těm se chtěl vyhnouti. Stavěl se proti vysílání důstojníků do zahraničí ba dokonce i proti povolování dovolených do ciziny. Zpravodajská služba nebrala však na to zřetel a soustředila svoji pozornost i za hranice, přičemž dosáhla zejména v Itálii slušných výsledků.

Vývoj událostí v Srbsku přivodil v únoru 1910 nové přechodné zosřtení zpravodajských opatření. Téhož roku byľ na rekognoskační cestě v Srbsku zatčen jistý rakouský důstojník. Za nějaký čas byľ však propuštěn, aniž Evidenční bureau byľo nuceno přistoupit na nabídku vysoce postavených srbských osobností, které se nabízely, že jej za několik tisíc dinarů osvobodí.

Na závěrečné cvičení sousedících států vysílalo Evidenční bureau konfidenty jako pozorovatele, aby se zacvičili pro případ války. Tyto výlohy přistoupily ke zvýšeným nákladům na zpravodajskou činnost pro Itálii a Srbsku a proto nezbyľvalo dostatek finančních prostředků na špiónáž proti Rusku. V tom směru byľo však Rakousko poněkud ulehčeno německou zpravodajskou službou s níž se spolupráce neustále prohlubovala. V listopadu 1910 došlo ve Vídni k rozpravě přednostů zpravodajských služeb obou států a její výsledky byľy shrnuty v memorandu jednajícíím o úzké součinnosti obou složek.

Evidenční bureau neměľo tehdy se svými konfidenty v Rusku valných úspěchů. Za to zpravodajská expositura ve Lvově vykázala v roce 1910 dobré výsledky ve spolupráci s členy polské socialistické partaje v Rusku. Navázala spojení s označenými důvěrníky aniž by přistoupila na podmínky různých protiúsluh, jež tato strana požadovala.

Zdánlivě klidný průběh roku 1910 a prvních měsíců roku 1911 přišel zpravodajské službě velmi vhod. Přispěl k vytvoření jednotného ducha a svěžeho nazírání na její úkoly. Vedoucí orgány jednotlivých ústředen byľi svoláni do Vídne k rozpravě o všech aktuálních problémech. Výsledky těchto rozprav byľy tak plodné, že od té doby byľy konány pravidelné výroční konference. Aby se dostalo všem zpravodajským orgánům správného vodítka pro jejich činnost, vydalo Evidenční bureau služební příručku pojednávající o úkolech této služby. Všechny zkušenosti a data o vyzvědačství cizích států byľy shrnuty a vydány ve formě souhrnné zprávy. Kromě toho se usilovně pracovalo na prohloubení spolupráce s civilními úřady. 10. března 1911 byľa schválena příručka majora gšt. R o n g e h o „ Z p r a v o d a j s k á i n s t r u k c e“, takže od toho času existoval závazný předpis pro všechny orgány a úřady, jež se zpravodajskou službou spolupracovaly. Zvýšená péče byľa také věnována organizaci šifrovací služby a zřizeno pro ni samostatné oddělení.

V prosinci 1911 odstoupil náčelník hlavního štábu, generál pěchoty Hötendorf²⁶ pro názorové rozdíly mezi ním a ministrem zahraničí hrabětem Aerenthalem. Jeho nástupcem se stal polní maršáľek Blasius Schemua, kterému se po smrti hrabě Aerenthala konečně podařilo prosadit zvýšení dosavadní zpravodajské dotace na 165.000 K. Ale již koncem téhož roku byľa táto částka vyčerpána a Evidenční bureau muselo ohlásit deficit 98.000 K, aby zavčas obdrželo další finanční prostředky.

²⁵ Gróf Alois Lexa von Aerenthal (1854 – 1912), rakúsky diplomat a minister zahraničních věcí v letech 1906 – 1912.

²⁶ Gróf Franz Conrad von Hötendorf (1852 – 1925) slůžil ako náčelník generálneho štábu rakúsko-uhorskej armády v letech 1906 – 1911 a 1912 – 1917.

Válka v Lybii, jež skončila uzavřením míru v Lausanne²⁷ si vyžádala dalšího zpravodajského průzkumu, při němž se podařilo rakouské výzvědné službě získat některé italské mobilizační předpisy a nejnovější váleční jízdní řád.

Mezi tím docházely poplašné zprávy z Ruska o nastávající válce proti rakousko uherské monarchii, o podezřelých vojenských cvičeních, zvyšování válečného nátlaku ze strany Francie, o zkušební mobilisaci ve varšavském okruhu a organizaci zvláštních poplachových sborů. Tyto zprávy si vyžádali zostření dosavadních zpravodajských opatření v těsné spolupráci s říšsko německou službou. Zájmové prostory byly z důvodu finančních úspor přesně vymezeny.

Na Balkáně nastalo opět nové vření. Hrozilo povstání v Albánii a v Macedonii se projevovala zvýšená činnost nepravidelných tlup. Řecko reorganizovalo svoji armádu²⁸ a do Černé Hory docházely zásilky zbraní z Ruska a Itálie. V Srbsku se utvářeli tajné spolky, jež si vytýkli za cíl osvobození Slovanstva z područí Rakouska a rozvrácení rakousko uherské monarchie. Nálada v Srbsku hrozila katastrofou a skupština²⁹ se veřejně stavěla na stranu Ruska. Vzdor tomu naléhalo ministerstvo zahraničních věcí ještě v únoru 1912 na omezení zpravodajské činnosti proti Srbsku a zachování co největší zdrženlivosti. Ale jako na zavolanou došlo 29. února k uzavření Bulharsko – Srbské smlouvy, která byla prvním krokem k ustavení balkánského spolku namířeného proti Turecku a Rakousko Uhersku.

V předtuše nastávajících událostí nařídil náčelník generálního štábu dne 23. července zostření zpravodajských opatření proti Srbsku a současně se obrátil na ministerstvo zahraničních věcí se žádostí o spolupráci zastupitelských úřadů v Rusku. Ministerstvo zahraničních věcí odpovědělo 27. srpna 1912 vyhýbavě s podotknutím, že jakákoliv čilejší zahraniční činnost by mohla vzbudit v Rusku podezření, a proto by bylo nanejvýš povážlivé vyzývat konzuláty ke zvýšené spolupráci s vojenským zpravodajstvím. Náčelník generálního štábu však nepovolil. Nakonec došlo ke konferenci, jejíž výsledky mohli být ale uskutečněny až teprve koncem roku. Podpora zahraničních zastupitelských úřadů až do začátku první světové války se rovnala úplné nule.

Mezi tím docházely neustále poplašné zprávy ze Srbska a Černé Hory. V polovině srpna bylo potlačeno povstání v Albánii. Důstojníci pozorovatelé a konfidenti, kteří byli do této zajímavé země vysláni, podávali zprávy o pokleslé morálce zpolitizovaných tureckých vojsk. Podle vyprávění tehdejšího bulharského náčelníka generálního štábu³⁰, měli Bulhaři u každého tureckého sboru koupeného důstojníka za měsíční odměnu 100 až 200 franků. Poslední válečná hra řízená Goltz pašou³¹ se jim rovněž dostala do rukou za odměnu 20.000 franků.

Jakmile nastal v Albánii klid, vypukly nové bouře v Macedonii. V srpnu 1912 byl jmenován nový vojenský attaché do Cetinje a ihned po svém příchodu hlásil mobilisaci dvou brigád a veškerého dělostřelectva, jako opatření proti Turecku. 30. září byla v Srbsku vyhlášena všeobecná mobilisace a 9. října došlo k prvním bojům mezi Černohorci a Turky. Šéf rakouského generálního štábu předpokládal, že v pozadí tohto konfliktu stojí Rusko a proto nařídil 10. října proti němu zostřená zpravodajská opatření. Evidenčnímu bureau

²⁷ Išlo o taliansko-tureckú vojnu (1911 – 1912). Viac pozri: STEPHENSON, Charles. *A Box of Sand: The Italo – Ottoman War 1911 – 1912*. Praeger Publishers : Westport, 2014.

²⁸ Viac pozri: A History of the Hellenic Army 1821 – 1997. Atény 1999, s. 77-122. ISBN 960-7897-38-2.

²⁹ Národné zhromaždenie.

³⁰ Generál Ivan Fičev (1860 – 1931), vo funkcii v rokoch 1910 – 1915.

³¹ Pruský poľný maršal a vojenský teoretik Colmar von der Goltz (1843 – 1916).

nadešlo nové údobí usilovné práce. Především šlo o to zjistit, kolik vojska ponechá Srbsko v záloze jako kryt proti Rakousku a pak poměr sil bojujících armád.

Válečné události, které skončili pro Turecko katastrofou, byly Evidenčním bureau pečlivě sledovány ze správ agentů, konsulátů a vojenských attaché, kteří dleli v hlavních stanech válčících států. Proti plánu velmocí na rozdělení evropského Turecka vystoupil zahraniční ministr hrabě Berchtold³² s heslem „Balkán balkánským národům“ a propagoval zřízení samostatného albánského státu. Evidenční bureau bylo plně zaměstnáno podporou Albánie zbrojním materiálem a rekognoskujícími důstojníky a současně věnovalo pozornost Itálii, odkud se dala očekávat případná zvláštní akce proti Albánii.

Od začátku prosince docházely skoro denně zprávy o přeskupování srbských sil z válečného bojiště do severního Srbska a o organizování band proti Rakousku Uhersku. V důsledku toho musela být 5. prosince znova nařízena zvýšená zpravodajská opatření proti Srbsku. Bude-li zachován mír, či dojde k válce, záviselo od postoje Ruska, o němž však nebylo dostatek zpráv. Ani Německo ani Rakousko neměly tehdy v ruských vojenských kruzích stabilních agentů. Projevoval se citelný nedostatek finančních prostředků, protože nábor konfidentů a dosavadní zpravodajská opatření pozřely všechny hotovosti. Většina agentů zklamala, protože postrádala jakéhokoli vojenského úsudku a jejich zprávy potřebovali dlouhé doby nežli dosáhli místa určení. Aby obrovská ruská říše mohla být systematicky držena pod dohledem, bylo třeba mít v každé z 28 sborových oblastí alespoň jednoho stálého konfidenta. To by bylo vyžadovalo alespoň půl milionu korun a ty nebyly k dispozici. Evidenční bureau však došlo pozvolna k přesvědčení, že Rusko se snaží vyhnout válečnému konfliktu, anebo jej alespoň hledá oddálit až do jara 1913.

3. prosince došlo k příměří mezi bojujícími státy na Balkáně s výjimkou Řecka. Na 17. prosince byla svolána do Londýna konference vyslanců na niž se měly uspořádat balkánské záležitosti. Náčelník štábu von Hoetzendorf považoval tuto konferenci za pouhý manévr k získání času. Mezi tím se Evidenční bureau pilně podílelo na válečných přípravách. Vydalo 20.000 orientačních příruček o mírové dislokaci a válečném učenění ruské armády a vypracovalo kapesní brožury o ruské, srbské a černohorské branné moci. Ostrý postoj Francie vůči Rakousku naznačoval, že Rusko nezůstane v případě ozbrojeného konfliktu osamoceno.

V lednu 1913 prosadil náčelník generálního štábu jmenování vojenského attaché pro Švédsko, Norsko a Dánsko, se sídlem ve Stockholmu. Měl za úkol pozorovat Rusko také z této strany a sledovat činnost ruské výzvědné služby ve Stockholmu a Kopenhagen.

Mezi tím vypověděli Bulhaři příměří a válka na Balkáně pokračovala dále vzdor vyslanecké konferenci. Rakouské zpravodajské služby se podařilo zjistit rozmístění všech branných sil válčících států.

Napětí s Ruskem odstranil osobní dopis císaře Františka Josefa I. ruskému caru. Jediným bodem na programu porad vyslanců zůstala Albánie a její území se stalo předmětem bedlivého průzkumu Rakouské zpravodajské služby. Po dobytí Adrianopole 26. března se balkánský svaz rozpadl a nebezpečí světové války bylo ještě na nějaký čas zažehnáno. Srbové museli z rozhodnutí velmocí opustit Albánii a princ Wied byl jmenován jejím regentem. Rok 1913 byl pro rakousko uherskou zpravodajskou službu velmi pohnutým údobím. Tato perioda největšího vypětí špionáže vedla k jejímu nebyvalému rozkvětu. Pátrací oddělení Evidenčního bureau projednalo v r. 1913 asi 6000 případů proti 300 v roce 1905 a provedlo 560 zatčení, z nichž jedna sedmina skončila odsouzením. /Pozn. To je hodně málo, je zřejmo, že bylo zatýkáno bezdůvodně!/. Aby myšlenka obrany proti

³² Gróf Leopold Berchtold (1863 – 1942), vo funkcii v rokoch 1912 – 1915.

špionáži pronikla do nejširších vrstev armády, vydalo zpravodajské oddělení v 50.000 exemplářích brožuru „Pozor před špiony“ ve všech jazycích monarchie.

Největším rejdištěm špionáže byla Halič. Spousta vyzvědačských případů dala rakouským zpravodajským orgánům možnost nahlédnout do systému ruského zpravodajství. Dům plukovníka Batjušina ve Varšavě s jeho pomocníky kapitánem Lebedievem a Terchovem skrýval dokonale vybavenou špionážní centrálu, pracující se spoustou ředitelů, šéfů skupin, náborových agentů, cestujících inspektorů i žen. Někteří Batjušinovi pomocníci a zprostředkovatelé si vydržovali vlastní výzvědné kanceláře.

Rakousko uherská zpravodajská služba až na řídké výjimky nepracovala se ženami, alespoň ne v míru. Jednak z nedostatku finančních prostředků a potom z obavy před takzvanými ženskými aférami, jimž se dalo u podřadnějších sil těžko čelit.

Tak jako vždycky hrály v Rusku velkou úlohu masy, tak i Batjušin si vydržoval celou armádu konfidentů a pomáhačů. Tento systém měl však jednu slabinu. Spousta jeho spolupracovníků se navzájem znala a v případě nebezpečí, dopadení anebo za peníze všechno vyradila. Rakouské zpravodajské službě však scházely finanční prostředky, aby mohla této příznivé okolnosti dokonale využít. Také určitá uniformita Batjušinových konfidentů byla na újmu jeho jinak vzorné špionážní organizace. Tak kupř. všichni agenti vyslaní k rekognoskaci pevnostních zařízení byli jednotně vybaveni americkými kapesními aparáty značky „Expo“ podle nichž se podařilo mnohé z nich odhalit a usvědčit.

Podobně byla zařízena také zpravodajská ústředna v Kyjevě pod vedením plukovníka Galkina a jeho pomocníka Bielovceva. S touto kanceláří přicházela rakouská zpravodajská služba nejčastěji do styku, protože pracovala výhradně proti Rakousku Uhersku, kdežto Batjušin prováděl špionáž i v Německu. Zpravodajská ústředna v Oděse pracovala přes Rumunsko proti Uhrám. V květnu 1914 byl poznán v jednom z turistů cestujících v Sedmihradsku ruský vojenský attaché v Bukurešti plukovník Semenov a z toho se dalo soudit, že má přidělenou jihovýchodní část monarchie k provádění vyzvědačství. Za války se to také potvrdilo.

Ruská zpravodajská služba rozprostírala svoji špionážní síť i ze zahraničí. Ve Stockholmu vyvíjel velmi aktivní činnost plukovník Assanovič.³³ Jeden z jeho agentů byl dopaden a souzen v Maďarsku³⁴. Ihned po jeho výslechu byl případ zveřejněn v maďarském³⁵ tisku se všemi podrobnostmi, jež mohly být získány jedině ze soudních spisů. Maďarské³⁶ soudy měly ve špionážních věcech velmi malou praxi a sám maďarský³⁷ ministerský předseda tehdy přiznal, že nemá odvahy proti podobným indiskrecím zakročit jenom proto, aby tím nedocílil pravého opaku.

Švýcarska používala francouzská, tak i ruská zpravodajská služba jako základny k provádění výzvědné činnosti. Sloup ruské zpravodajské služby, plukovník Romejko – Gurko³⁸, za spolupráce nadporučíka barona Ungern – Sternberka tam pilně najímal konfidenty a stal se tak proslulým, že mu Itálie odepřela udělit agrément, když měl být v roce 1913 jmenován vojenským attaché v Římě. Na francouzské půdě u Annecy se zdržoval ruský plukovník gen. št. Lavrov, který vyvíjel čilou špionážní činnost z blízké Ženevy.

³³ O vojenských atašé před 1. světovou válkou pozri např.: HADLEY, Tim. *Military diplomacy in the Dual Alliance*. German Military Attaché Reporting from Vienna, 1879 – 1914. Londýn 2016.

³⁴ Správne označenie má byť v Uhorsku.

³⁵ Správne má byť...v uhorskom...

³⁶ Správne má byť...uhorské soudy...

³⁷ Správne má byť...uhorský ministerský předseda...

³⁸ Vasilij Romejko – Gurko (1864 – 1937), generál jazdeckva.

V roce 1913 musel na zákrok Evidenčního bureau opustiti Vídeň tamější ruský vojenský attaché pluk. Zenkievič, protože se zapletl do velké špionážní aféry.

Na jaře 1913 byl za spoluúčasti rakouské zpravodajské služby odhalen jeden z nejceněnějších ruských vyzvědačů Wölkerling,³⁹ první písař v pevnosti Toruni, který prokázal Rusům neocenitelné služby. S ohledem na jeho podřízené postavení nevyvolala však tato aféra takového rozruchu, jak se dalo právem očekávat.

Téhož roku propukla aféra ruského vyzvědače plukovníka gen. štábu Alfreda Redla,⁴⁰ bývalého člena Evidenčního bureau a náčelníka štábu sborového velitelství v Praze. Po jeho sebevraždě docházela spousta anonymních i podepsaných udání na jeho přátele z nichž se někteří museli ospravedlňovat. Nikomu z nich nebylo nápadné, odkud bral Redl peníze na svůj nákladný život. Tehdejší následník trůnu arcivévoda Ferdinand byl nejen aférou samou, ale zvláště způsobem její likvidace velmi pobouřen. Schválením císařovým byl však tento případ definitivně vyřízen a přednosta Evidenčního bureau Urbanský⁴¹ vyznamenán rytířským křížem Leopoldovým.

21. dubna 1913 přesídlilo Evidenční bureau ze staré budovy „Am Hof“ do moderně vybavených místností nového ministerstva války. Oddělení bylo úplně uzavřeno, mělo dokonalou fotografickou laboratoř, přijímací pokoj, v němž návštěvníci mohli být nenápadně ofotografováni, vlastní litografii a jiná pomocná zařízení.

Do Evidenčního bureau vedly dva vchody; jeden oficielní a druhý postranní. Když po převratu v roce 1918 chtěly nové mocenské proudy zabránit zašantročení důležitých aktů, postavili před hlavní vchod opatřený železnými dveřmi dvojitou stráž Volkswehru a každý kdo opouštěl kanceláře, byl pečlivě prohledán. Zatím ale zadním východem se odnášela bedna za bednou s důležitými spisy, jež mohli kompromitovat spolupracovníky v nástupnických státech.

V květnu 1914 byl jmenován šéfem Evidenčního bureau plukovník gšt. Oskar von Hranilovič.⁴²

Výkon zpravodajské služby v dobách krise byl sice vyhovující, ale Evidenční bureau si bylo plně vědomo, že okamžité uzavření hranic v případě války by mohlo přivodit dalekosáhlé potíže a rozrušit všechny normální spojovací cesty. Tento problém byl ventilován na aplikační rozpravě zpravodajských důstojníků konané v roce 1914 a současně uvažováno jak tomu odpomoci.

18. května 1914 došlo na naléhání Evidenčního bureau ke konferenci, které se zúčastnili ministři vnitra obou částí monarchie, zástupci ministerstva války, zemské vlády Bosny a Hercegoviny, Chorvatska-Slavonska, policejní ředitel ve Vídni a přednostové hlavních zpravodajských ústředen. Návrh, aby u policejního ředitelství ve Vídni byla vybudována zpravodajská ústředna, nebyl přijat a ponecháno mu pouze vedení celostátní evidence. Tento plán byl však uskutečněn teprve v roce 1915 pod tlakem válečných událostí. V Uhrách, kromě Budapešti, bylo vzato v úvahu zřízení zpravodajské ústředny v Temešváru a Sibini, v Chorvatsku-Slavonsku v Mitrovici, Sušaku a Zemuni. Organizace zpravodajství v Bosně a Hercegovině byla zůstavena četnictvu a okresním úřadům. To

³⁹ Gustav Wölkerling (1882 – 1954), poddůstojník nemeckej armády.

⁴⁰ Plukovník Alfred Redl (1864 – 1913). K jeho případu pozri napr.: MORITZ, Verena – LEIDINGER, Hannes. *Oberst Redl. Der Spionagefall, der Skandal, die Fakten. Residenz.* Wien 2012. ISBN 978-3-7017-3169-5; MARKUS Georg: *Der Fall Redl.* Amalthea. Wien/München 1984. ISBN 3-85002-191-2.

⁴¹ Plukovník August Julius Urbański (1866 – 1950), funkciu zastával v rokoch 1909 – 1914.

⁴² Plukovník Oskar von Hranilovič-Czvetassin (1867 – 1933), funkciu zastával v rokoch 1914 – 1917.

všechno představovalo sice značné ulehčení zpravodajské službě, ale na druhé straně bylo zase vyváženo zvýšenými požadavky různých oddělení generálního štábu na její pohotovost.

Bolestivou stránkou ofensivní služby bylo neustále Rusko. Nový zákon proti vyzvědačství, dovolující tisku zveřejňovat jenom podružnější zprávy vojenské povahy, znemožnil konečně cizí špionáži čerpat vědomosti z vyhodnocování novinových zpráv.

Spolupráce konsulátů nestála za mnoho. Tak kupř. jistý generální konsul hlásil, že celá ruská posádka odešla ze své posádky. Když po značném úsilí byla tato zpráva prověřena, vyšlo najevo, že brigáda se ze svého stanoviště vůbec nehnula.

Těžkosti spojené s průzkumem Ruska přiměly Evidenční bureau 1. května 1914 ke zřízení cvičné školy pro zvlášť inteligentní agenty předurčené pro důležité úkoly. Školení podřadnějších sil zůstávalo v působnosti zpravodajských ústředí.

Evidenční bureau si bylo jasné vědomo toho, že se schyluje k válce. Itálie zvyšovala neustále mírový stav armády, stupňovala budování pohraničních opevnění a stavba železnic sloužila spíše strategickým, než hospodářským účelům.

Rusko horečně zbrojilo a jeho loďstvo ve východních mořích dostalo k vyplutí v souvislosti s provedením zkušební mobilizace v květnu 1914.

Ze Srbska přicházely zprávy, že v případě úmrtí císaře Františka Josefa I. jsou odhodláni vtrhnout do Bosny a Hercegoviny, aby tím dokumentovali, že neuznávají anexi těchto území a hlavně, aby zatáhli monarchii do války s Ruskem.

Na politickém horizontu se ovšem náznaky bezprostřední války dosud neprojeвили a všeobecně se věřilo v zachování míru až do roku 1916, který byl považován za mimořádně kritický.

Jako při každých velkých manévrech minulých let, navrhovalo Evidenční bureau i tentokrát, aby při závěrečných cvičeních konaných koncem června 1914 v Bosně, jichž se měl zúčastnit následník trůnu, byla provedena obranně zpravodajská opatření. Arcivévoda Ferdinand však tento návrh zamítl. 23. června došla zpráva o atentátu v Sarajevě.

Až do 10. července 1914 nebyla současná situace považována za mimořádně kritickou. Usnesení ministerské rady ze 19. července, aby 23. července byla v Belehradě odevzdána nota bylo však krokem o jehož vážných důsledcích se již nedalo pochybovat. Proto se ihned přikročilo k provedení druhé fáze zostřených zpravodajských opatření proti Srbsku, Černé Hoře a Rusku. A skutečně již 20. července docházely zprávy o povolávání záložníků u ruských pohraničních sborů a koncentraci jezdeckta. 21. července vydalo Evidenční bureau haličským zpravodajským ústřednám rozkaz k přepravě výbušnin na zničení ruských pohraničních mostů.

Srbská zamítavá odpověď na rakouskou notu byla odevzdána 25. července a ještě téhož dne večer došla zpráva, že ve 4 hodiny odpoledne vyhlásilo Srbsko mobilizaci. V zápětí na to nařídilo Evidenční bureau provedení všech opatření, jimiž může zpravodajská služba jakkoliv přispět k úspěchu bojujících armád, totiž organizování povstání Macedonců v Novém Srbsku, protiválečnou propagandu mezi nastupujícími branci v této oblasti, sabotážní a jiné diverzní akcie. Současně provedlo všechna opatření, aby výzvědná služba v důsledku uzávěry hranic mohla být dirigována přes neutrální cizinu.

Malé povstalecké tlupy a emisari zpravodajských ústředí v Temešváru a Budapešti natropily Srbsku citelné škody, ale zprávy o tom došli hodně opožděně. Četné mosty v údolí Vardaru vyletěly do vzduchu a v prvních srpnových dnech byl v samotném srdci Srbska vyhozen do povětří železniční most přes Moravu u Čuprie. V druhé polovině srpna [byl] zničen most timoktské dráhy. Za to úplně selhal pokus získat Albánci k útoku do zad Srbů. K ničení přístavních zařízení, můstků, skladů a parníků na Dunaji byly získány nepravidelné tlupy a aranžována srážka s ruským parníkem, čímž byla

způsobena 14-denní pauza v ruských dodávkách válečného materiálu do Srbska. Další pokusy o poškozování lodní dopravy na Dunaji však narazily na účinná obranná opatření. Nepomohlo ani vypsání prémie 25.000 franků na každý potopený parník.

25. července vyhlásilo Rakousko Uhersko částečnou mobilizaci proti Srbsku a dne 31. července mobilizaci celé branné moci.

Rozpoutala se první světová válka a zpravodajská služba byla postavena před nové organizační i pracovní problémy, jež sebou přinášejí válečné poměry. Dne 17. srpna 1914 se Evidenční bureau přemístilo z Vídně do Přemyšlu.

Tím končí historický vývoj rakousko uherské zpravodajské služby až do roku 1914. O některých zajímavějších detailech jejího působení je pojednáno na různých místech zvláště.

Kdybychom měli možnost nahlédnout do spolehlivých pramenů a podrobně studovat dějiny všech ostatních zpravodajských služeb na světě, dospěli bychom nakonec k poznání, že okolnosti, jež určovaly jejich vzrůst, trvání a činnost, jsou přibližně stejné. Rozdílné jsou pouze metody a systém, jimiž se snažili dosáhnout svého cíle.

Tak, jako se vytvářela rakouská zpravodajská služba, s jakými potížemi a nepřízní vládních činitelů se musela krok za krokem probíjovat, nežli dosáhla snesitelné úrovně, stejně tak prodělávaly všechny ostatní zpravodajské služby na světě svůj obtížný vývoj. Někde rychleji a s větším pochopením veřejnosti a zákonodárných sborů, jinde zase pomaleji. Rozhodující úlohu hrála při tom geopolitická situace státu a jeho hospodářské a mocenské aspirace. To jsou původní hnací síly, jimiž je určována dynamika zpravodajství.

Z dějinného vývoje rakousko uherské zpravodajské služby vyplývají tyto poznatky.

Konec 18. století je počátkem nového nazírání na smysl vojenského zpravodajství monarchie. Až do té doby se zabývala výzvědnou činností snad jenom diplomacie. Předtím byla vojenská špionáž zřizována jenom za válek a teprve rozvoj techniky a taktiky vyvolal nutnost její trvalé organizace.

Dlouhý mír, anebo nečinné spočívání na vavřínech vítězství ukolébávají bdělost i pohotovost zpravodajské služby a prohraná válka znamená nejenom úpadek branné morálky národa, ale i úrovně zpravodajství. Ofensivní a obranná služba musejí vzdor různosti svých úkolů a zájmů pracovat v úzké součinnosti. Co je platno, když výzvědné zpravodajství získá ty nejhodnotnější zprávy o protivníkovi, jestliže obrana není schopna čelit tomu, aby on byl stejnou měrou informován o nás. Tím přichází nazmar užitečný předskok ve znalosti nepřítele a nastává přirozená rovnováha výsledků zpravodajského úsilí a prostředků. Z takové situace je jediným možným východiskem pouze náhlé překvapení.

Neocenitelnými hodnotami, jež napomáhají úspěchu zpravodajského podnikání, jsou morálka a státní uvědomění občanstva. Jejich nedostatek ztěžuje činnost jak obranné tak i výzvědné služby, protože se nemohou spolehlivě a účinně opírat o tyto základní prvky branného potenciálu. Vzájemné porozumění a úzká spolupráce s rezorty zahraniční a vnitřní politiky jsou podmínkami k sladění cílů státní politiky s obranou státu. Zaručují shodnost nazírání na všechny aktuální problémy bezpečnosti státu. Zabraňují tříštění společných zájmů a umožňují ekonomické využití všech prostředků aparátu ve prospěch zpravodajství.

Na zpravodajské službě nelze šetřit. Materiální prostředky jsou hybnou silou jejího operativního podnikání. Nedostatečné finanční dotace znemožňují účelné rozvinutí zpravodajského úsilí v pravý okamžik na pravém místě.

A nakonec je třeba poznamenat, že prosperita celostátního zpravodajství je podmíněna cílevědomou prací a vysokou odbornou úrovní jejích orgánů. Pracovní metody je třeba neustále zdokonalovat v souladu se současnými pokroky vědy, techniky i bojových prostředků a již v hlubokém míru pamatovat na organizaci spojení pro případ mobilizace a války.

„LIETAJÚCE OKO“ WEHRMACHTU V SLUŽBÁCH SLOVENSKÉHO LETECTVA

PETER ŠUMICHRASŤ

ŠUMICHRASŤ, P.: Wehrmacht's „Flying Eye“ in the Services of the Slovak Air Force“. Vojenská história, 3, 20, 2016, pp 127-146, Bratislava.

In the introduction of the published material, the author states that the Slovak Air force, since its origin in March 1939 until its factual end in September 1944 when it lost all the aircrafts with combat value, had been fighting with the issue of morally obsolete aircraft fleet. The efforts of its representatives to modernize the Slovak Air Force fleet by purchasing the modern military aircrafts came across negative opinions of the German Air Force Command in almost all attempts. An exception in this effort to modernize the Slovak Air Force was the purchase of modern German twin-engined spotter planes, Focke Wulf Fw 189 A-2, the Squadron 1. was armed with since December 1943. Based on the yet unpublished archival documents deposited in the Military Historical Archive Bratislava, the author introduces the topic of purchase and use of this Wehrmacht's „Flying Eye“ which were popular among pilots in the Slovak Air Force.

Military History. Slovakia. World War 2. Slovak Air Force in the Services of Wehrmacht.

Slovenské letectvo od svojho vzniku v marci 1939 až do jeho faktického zániku v prvých septembrových dňoch roku 1944, keď z rôznych príčin prišlo o všetky svoje lietadlá s akoukoľvek bojovou hodnotou, riešilo problém morálne zastaraného leteckého parku.¹ Snahy jeho predstaviteľov o modernizáciu leteckého parku slovenského letectva prostredníctvom nákupu moderných, predovšetkým nemeckých vojenských lietadiel, v takmer všetkých prípadoch narážali na negatívne stanovisko velenia nemeckého letectva.²

¹ Neutešený stav leteckého parku slovenského letectva v lete 1943 veľmi výstižne vystihol neznámy príslušník Nemeckej leteckej misie, ktorého hodnotenie priblížil vtedajší príslušník slovenského letectva Matej Beznák v spomienkovej práci pod názvom „Takmer pravdivý príbeh“. V kapitole „Šaki“ napísal: „... V apríli alebo v máji, už presne neviem, prišli na letisko v Trenčianskych Biskupiciach inštruktori z nemeckej leteckej misie a posudzovali našu leteckú techniku a úroveň školy (Letecká škola – P. Š.). – Tak toto teda nie, - nevydržal na dráhe medzi kravičkami (dvojplášnik Letov Š-328 – P. Š.) jeden z nich. – Takto by to ďalej nešlo. “ ... “Nemôžete predsa stále lietať na dvojplášnikoch ako za minulej vojny. “ ... „Máte vynikajúci personál, ktorý si zasluži moderné stroje. Veď si tu pripadá ako v múzeu.“ PROKEŠ, Jakub – BEZNÁK, Matej. *Takmer pravdivý príbeh*. Bratislava : VITA MO SR, 1997, s. 19. ISBN 80-88842-11-5.

² K snahám velenia slovenských vzdušných zbraní vo veci nákupu leteckej techniky za účelom modernizácie leteckého parku slovenského letectva pozri napr.: ANDROVIČ, Štefan. Výcvik slovenských posádok na nemeckých lietadlách /1942-1943/. In: *Vojenská história*, roč. 3, 1999, č. 3, s. 115-125; RAJNINEC, Juraj. *Slovenské letectvo 1939 – 1944. 1. zv.* Bratislava : VITA MO SR, 1997. ISBN 80-88842-09-3; KUČERA, Pavel – BERNÁRD, Dénes – ANDROVIČ, Štefan. *Focke-Wulf Fw 189*. Praha : MBI. 1996. ISBN 80-902180-6-7; ŠUMICHRASŤ, Peter. *Slovenské letectvo na východní frontě 1941 – 1943*. Cheb : Svět křidel, 2006. ISBN-80-86808-29-7; ŠUMICHRASŤ, Peter – KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1939 – 1944. 2. zv.* Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2000. ISBN 80-968073-6-6; ŠUMICHRASŤ, Peter. Skúsenosti z použitia slovenského letectva na

Jednou zo „svetlých výnimiek“³ v tomto takmer márnom boji za modernizáciu slovenského letectva bol nákup moderných nemeckých dvojmotorových pozorovacích lietadiel Focke-Wulf Fw 189 A-2, ktoré boli určené pre vyzbrojenie pozorovacej letky 1 stot. let. Rudolfa Galbavého⁴, resp. na získanie moderného lietadla schopného vykonávať fotogrametrické práce v prospech Vojenského zemepisného ústavu.

východnom fronte v roku 1941. In *Slovensko v roku 1941. Politika – armáda – spoločnosť*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2012. ISBN 978-80-89514-07-6; ŠUMICHRASŤ, Peter. Správa o továrni na dopravné prostriedky v Trenčianskych Biskupiciach (1945). In *Vojenská história*, roč. 13, 2009, č. 3, s. 77-95. ŠUMICHRASŤ, Peter. Slovenské Savoie Marchetti SM-84 bis v dokumentoch (1939 – 1945). 2. časť. In *Vojenská história*, roč. 13, 2009, č. 1, s. 86-120; ŠUMICHRASŤ, Peter. Slovenské Savoie Marchetti SM-84 bis v dokumentoch (1943 – 1944). 1. časť. In *Vojenská história*, roč. 12, 2008, č. 4, s. 94-122; ŠUMICHRASŤ, Peter. Messerschmitt Bf 109 E slovenských vzdušných zbraní (1942 – 1944). In *Vojenská história*, roč. 11, 2007, č. 2, s. 48-69; ŠUMICHRASŤ, Peter. Správa pplk. let. J. Ďuranu o služobnej ceste do Berlína a Grove (máj 1942). In *Vojenská história*, roč. 10., 2006, č. 1, s. 88-107; ŠUMICHRASŤ, Peter. Letovy Š-328 v slovenských Vzdušných zbraniach 1939 – 1944. In *Vojenská história*, roč. 9, 2005, č. 3, s. 65-81; ŠUMICHRASŤ, Peter. Slovenské Savoie Marchetti SM 84 BIS. In *Vojenská história*, roč. 3, 1999, č. 4, s. 119-126; HLADÍK, Ladislav – ŠUMICHRASŤ, Peter – ANĎAL, Jozef. *Messerschmitt Bf 109 G-6*. Poprad : HT model špeciál No 909, 2004. ISSN 1335-3667; ŠUMICHRASŤ, Peter – ANĎAL, Jozef. *Messerschmitt Bf 109 B, D a E slovenských pilotov 1942 – 1944*. Poprad : HT model špeciál No 907, 2003. ISSN 1335-3667; ŠUMICHRASŤ, Peter – HOCHMUTH, Václav – ANĎAL, Jozef. *Messerschmitt Bf 109 F, G-2 a G-4 slovenských pilotov 1942 – 1943*. Poprad : HT model špeciál No 903, 2002. ISSN 1335-3667; ŠUMICHRASŤ, Peter – HOCHMUTH, Václav – ANĎAL, Jozef. *Messerschmitt Bf 109 G-6 slovenských Vzdušných zbraní 1944*. Poprad : HT model špeciál No 902, 2001. ISSN 1335-3667; ŠUMICHRASŤ, Peter. GLI SM 84 Slovacki. In *Storia militare*, roč. 7, 1999, č. 73, s. 25-28.

³ Druhou z týchto svetlých výnimiek bol nákup 15 moderných nemeckých stíhacích lietadiel Bf 109 G-6, ktorý sa realizoval na jar roku 1944. Tieto novovyrobené lietadlá tvorili výzbroj letky 13, ktorá plnila úlohu Pohotovostnej letky vzdušných zbraní. Podrobnejšie napr.: ŠUMICHRASŤ, Peter. Hotovostný roj stíhacích lietadiel Messerschmitt Bf 109 a pohotovostná letka 13 slovenských vzdušných zbraní (august 1943 – 26. jún 1944). In *Vojenská história*, roč. 1, 1997, č. 2, s. 32-44; ŠUMICHRASŤ, Peter – HOCHMUTH, Václav – ANĎAL, Jozef. *Messerschmitt Bf 109 G-6 slovenských Vzdušných zbraní 1944*. Poprad : HT model špeciál No 902, 2001. ISSN 1335-3667; HLADÍK, Ladislav – ŠUMICHRASŤ, Peter – ANĎAL, Jozef. *Messerschmitt Bf 109 G-6*. Poprad : HT model špeciál No 909, 2004. ISSN 1335-3667; ŠUMICHRASŤ, Peter. Obec Ivanka pri Dunaji a letecká vojna nad Slovenskom. In *Ivanské noviny*, roč. 17, 2007, č. 2, s. 15-16.

⁴ Rudolf Galbavý (29. 4. 1913 – 11. 5. 1995). V rokoch 1935 – 1950 bol príslušníkom československého letectva (1935-1939), slovenského letectva (1939 – 1944) a československého letectva (1944 – 1950). Funkciu veliteľa pozorovacej letky 1 vykonával v období od 1. 10. 1940 – 31. 8. 1944. Zúčastnil sa bojov proti Poľsku, ako aj dvoch bojových nasadení na sovietsko-nemeckom fronte v rokoch 1941 a 1942. Po prelete na stranu sovietskej Červenej armády bol prijatý do čs. zahraničného vojska v ZSSR. V zostave 3. čs. bitevného pluku 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR sa zúčastnil bojov v Ostravskej operácii. Po skončení druhej svetovej vojny zotrval v službe v čs. armáde, a to až do decembra 1950, keď bol z nej prepustený. Po novembri 1989 rehabilitovaný a povýšený do hodnosti plukovníka vo výslužbe. K osudom R. Galbavého pozri napr.: DROPA, Anton – SUJA-ŽIAK Július. *Stručný biografický slovník (A-Ž)*. Mimosúdne rehabilitovaní vojaci z povolania a občianski zamestnanci vojenskej správy prepustení z čs. armády v rokoch 1948-1989 na Slovensku. Bratislava : Združenie vojenskej obrody Slovenska, 1994, s. 48. ISBN 80-967113-6-9; ŠUMICHRASŤ, Peter. *Slovenské letectvo na východní frontě 1941 – 1943*. Cheb : Svět křídel, 2006. ISBN-80-86808-29-7; CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 71. ISBN 978-80-89523-20-7; ŠUMICHRASŤ, Peter. Študiálny pobyt slovenských letcov v Leteckej škole nemeckej Luftwaffe v Briegu (1940). In *Vojenská história*, roč. 19, 2015, č. 4, s. 153-64; ŠUMICHRASŤ, Peter. Letecké jednotky a protiletadlové delostrelectvo slovenskej armády v poľskej vojne (september 1939). In *Vojenská história*, roč. 12, 2008, č. 2, s. 113-149.

Na základe dochovaných dobových dokumentov viažucich sa k nákupu nemeckých dvojmotorových pozorovacích lietadiel typu Focke-Wulf Fw 189 A-2, resp. typu Focke-Wulf Fw 189 Aa-2/U-2 pre fotogrametrické práce, treba zdôrazniť, že objednávky na nákup týchto lietadiel sú datované 11., resp. 25. augustom 1943.⁵

Prvá z týchto objednávok zaslaná Veliteľstvom vzdušných zbraní (ďalej len „VVZ“) prostredníctvom Nemeckej leteckej misie⁶ firme Focke-Wulf Flugzeugbau G.m.b.H. bola vyhotovená na nákup jedného lietadla typu Focke-Wulf Fw 189 Aa-2/U-2 pre fotogrametrické práce. V objednávke bola vyšpecifikovaná nielen výbava tejto špeciálnej verzie pilotmi obľúbeného typu lietadla, ktoré nemecká Luftwaffe oficiálne označovala ako „Sova“, ale aj jeho pohonná jednotka, ktorú tvorila dvojica leteckých motorov Argus As 410. Cena objednaného lietadla bola stanovená na sumu 325-tisíc RM, ktorú mal objednávať uhradiť clearingom v dvoch samostatných splátkach. Výrobca, t. j. firma Focke-Wulf Flugzeugbau G.m.b.H. mala objednaný stroj dodať na letisko Liegnitz, kde mali príslušníci stavebného dozoru Ríšskeho ministerstva letectva vykonať jeho kvalitatívne prevzatie. Určená komisia VVZ po tomto úkone mala vykonať kvantitatívne prevzatie Focke-Wulfu Fw 189 Aa-2/U-2 a jeho následný prelet na Slovensko. Riziko, ako aj náklady na prelet niesla slovenská vojenská správa. O tom, kedy a akým spôsobom bola táto objednávka realizovaná, nenachádzame žiadnu zmienku v dochovaných dobových dokumentoch datovaných rokom 1943.⁷

Druhá z týchto objednávok zaslaná VVZ cez Nemeckú leteckú misiu výrobcovi bola vystavená na dodávku 12 nových lietadiel typu Focke-Wulf Fw 189 A-2.⁸ Tieto lietadlá

⁵ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. spisy dôverné, č. j.: 268.270/I1943, inv. č. 30, šk. č. 333.

⁶ Nemecká letecká misia na Slovensku (Deutsche Luftwaffenmission in der Slowakei) oficiálne pôsobila na Slovensku ako poradný orgán slovenského ministerstva národnej obrany pre oblasť vzdušnej zbrane, ako aj civilného letectva od 1. novembra 1939. Jej prvým šéfom bol plk. Erhardt Krüger, ktorého od februára 1941 vo funkcii vystriedal genmjr. Ludwig Keiper. Nemecká letecká misia na Slovensku svoju činnosť na Slovensku oficiálne ukončila v novembri 1944. Podrobnejšie pozri napr.: BYSTRICKÝ, Jozef – ŠUMICHRASŤ, Peter. *Letka 13 v dokumentoch a obrazoch*. Bratislava : Magnet Press, Slovakia, 2004. ISBN 80-89169-02-3; ŠUMICHRASŤ, Peter. *Slovenské letectvo na východní frontě 1941 – 1943*. Cheb : Svět Křidel, 2006. ISBN 80-86808-29-7; ŠUMICHRASŤ, Peter. Správa pplk. let. J. Ďuranu o služobnej ceste do Berlína a Grove (máj 1942). In *Vojenská história*, 2006, roč. 10, č. 1, s. 88-107. ISSN 1335-3314; CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska – V. zväzok (1939 – 1945)*. Bratislava : Magnet Press, Slovakia, 2008, s. 24-25. ISBN 978-80-89169-16-0; HRNKO, Anton. Nemecká vojenská misia na Slovensku 1939 – 1944. In <http://www.historiarevue.sk/hr03-02/nato/hrnko.htm>; SEGEŠ, Vladimír a kolektív. *Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov*. Praha : Ottovo nakladatelství, 2015, s. 281. ISBN 978-80-7451-469-2.

⁷ Podľa informácií v publikovaných odborných prácach, ktoré potvrdzujú aj záznamy v dochovaných dobových písomnostiach z roku 1944, bol fotogrametrický Focke-Wulf Fw 189 Aa-2/U-2, W. Nr. 125325 dodaný na Slovensko až na jar 1944. Letecký historik V. Klabník v práci *Slovenské letectvo 1939-1944. 2. zväzok* v tejto súvislosti uviedol, že oproti pôvodnej objednávke z augusta 1943 boli na Slovensko dodané až dve lietadlá Focke-Wulf Fw 189, ktoré slúžili na fotogrametrické práce pre Vojenský zemepisný ústav. Malo ísť o Focke-Wulfy Fw 189 Aa-2/U-2, W. Nr. 325 a W. Nr. 309. Prvé z tejto dvojice lietadiel bol dňa 6. 4. 1944 komisionálne prevzaté a zalietané komisiou VVZ. Lietadlo bolo pridelené pre potreby Vojenského zemepisného ústavu a jeho domovským letiskom sa stali Vajnory. O päť dní neskôr priletel z Liegnitzu na Slovensko aj druhý z uvedených Focke-Wulfov. Dňa 23. 6. 1944 bol na letisku Leteckého parku v Mokradi špecialistami adaptovaný pre fotogrametrické práce. Potom taktiež lietal pre služobné účely Vojenského zemepisného ústavu. ŠUMICHRASŤ, Peter – KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1939-1944. 2. zväzok*. Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2000, s. 66. ISBN 80-968073-6-6.

⁸ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. spisy dôverné, sign. 27-6/2-67, inv. č. 30, šk. č. 333.

mali byť dodané s kompletným výstrojom podľa ponuky nemeckej strany čis. 542 Mö/Lb/9 Ausland Abteilung z 12. augusta 1943. Tak, ako to bolo v prípade objednávky na dodanie fotogrametrického Focke-Wulfu, tak aj v prípade bojových Focke-Wulfov bola uvedená pohonná jednotka lietadla, t. j. dvojica leteckých motorov Argus As 410. Cena jedného objednaného novovyrobeného lietadla Focke-Wulf Fw 189 A-2 bola stanovená na sumu 355-tisíc RM, t. j. o 30-tisíc RM viac ako to bolo v prípade Focke-Wulfu Fw 189 Aa-2/U-2. Z dochovaného dokumentu vyplýva, že slovenská vojenská správa mala za objednané lietadlá firme Focke-Wulf Flugzeugbau G.m.b.H. uhradiť sumu 4 260 000, - RM. Platba mala „prebehnúť“ v dvoch splátkach prostredníctvom slovensko-nemeckého clearing-u. Okrem toho mala uhradiť aj náklady za prelet objednaných lietadiel, ktoré mali byť nemeckou stranou vyčíslené samostatne. Stroje mali byť prelietnuté nemeckými pilotmi na žilinské letisko, a to v rozpätí 6 až 8 týždňov po potvrdení objednávky.

O tom, že časť tejto objednávky na dodávku lietadiel Focke-Wulfa Fw 189 A-2, určených pre Galbavého pozorovaciú letku, sa úspešne realizovala už v 1. polovici septembra 1943, svedčia nielen záznamy v dochovaných zápisníkoch letov preberajúcich pilotov, ale aj záznamy v denných rozkazoch leteckého pluku.

Konkrétne prevzatie prvých šiestich Focke-Wulfov 189 A-2 slovenskou vojenskou správou bolo zaznamenané v článku 13 denného rozkazu leteckého pluku č. 153 z 15. októbra 1943. Dátum prevzatia lietadiel však v tomto prípade absentuje.⁹ Vďaka záznamom v autorovi dostupných zápisníkoch letov pilotov, ktorí vykonali „preskúšacie a preberacie lety“ Focke-Wulfov 189 A-2, možno s určitosťou konštatovať, že sa predmetné špeciálne lety uskutočnili v dňoch 6. – 7. októbra 1943. Najväčší podiel na ich komisionálnom prevzatí mali piloti týchto lietadiel, mjr. let. J. Trnka¹⁰ a npor. let. Ján Gerthofer.¹¹ Táto dvojica absolvovala po štyroch špeciálnych letoch a dôst. zást. Eugen Čech¹² vykonal tri špeciálne lety. V trojčlenných posádkach preberaných lietadiel sa pri týchto letoch postupne vystriedali pplk. let. Karol Sojček¹³, stot. let. Ján Nemetz¹⁴,

⁹ Určitou zaujímavosťou je fakt, že niektorí slovenskí letci lietali s Focke-Wulfami Fw 189 ešte pred ich oficiálnym komisionálnym prevzatím slovenskou vojenskou správou. V dennom rozkaze leteckého pluku č. 173 z 19. októbra 1943 je zaznamenaná služobná cesta dôst. zást. E. Čecha lietadlom Focke Wulf 189 dňa 4. októbra 1943 z Vajnora do Trenčína a o deň neskôr z Trenčína do Piešťan. To znamená, že lety boli vykonané jeden, resp. dva dni pred oficiálnym dátumom komisionálneho prevzatia lietadiel tohto typu na letisku v Piešťanoch. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 173 z 19. októbra 1943, čl. 5, inv. č. 20, šk. č. 4.

¹⁰ Július Trnka zalietal Focke-Wulfy 189 A-2, W. Nr. 297, 303, 306 a 340. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 153 z 15. októbra 1943, čl. 13, inv. č. 20, šk. č. 4.

¹¹ Ján Gerthofer zalietal Focke-Wulfy 189 A-2, W. Nr. 304, 306, 310 a 340. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 153 z 15. októbra 1943, čl. 13, inv. č. 20, šk. č. 4.

¹² Eugen Čech zalietal Focke-Wulfy 189 A-2, W. Nr. 297, 303 a 310. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 153 z 15. októbra 1943, čl. 13, inv. č. 20, šk. č. 4.

¹³ K. Sojček, veliteľ leteckého pluku vzdušných zbraní v dobe od 14. 3. 1939 – 30. 6. 1940 a 31. 7. 1942 – IV./1945. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 219-220. ISBN 978-80-89523-20-7.

¹⁴ Ján Nemetz (24. 7. 1913–12. 7. 1992) vykonal ako člen posádok preberaných lietadiel Focke-Wulf Fw 189 A-2 nasledovné špeciálne lety: **6. 10. 1943** : štyri „zalietávacie informačné“ lety s Fw 189 A-2, W. Nr. 306 v posádke mjr. let. J. Trnku (11.³⁰ – 11.⁴¹ h, 11.⁴³ – 11.⁵⁰ h, 11.⁵⁴ – 12.⁰⁷, 12.¹⁰ – 12.²⁶ h); **7. 10. 1943** : päť zalietavacích letov s Fw 189 A-2. Z toho jeden zalietavací let s Fw 189 A-2, W. Nr. 340 v posádke dôst. zást. E. Čecha (9.⁴⁶ – 9.⁵⁸ h), jeden zalietavací let s Fw 189 A-2,

stot. spoj. Teodor Sleichart¹⁵, stot. let. Jozef Rehuš¹⁶, npor. zbroj. let. Štefan Záhradník, dôst. zást. rtm. zbroj. Július Komžík¹⁷, rtk. rtm. let. Emil Čillík¹⁸, rtk. Ondrej Nemec, rtk. Michal Mamaj, civ. zam. Ján Smutný¹⁹ a civ. zam. Ján Vančo. Po oficiálnom prevzatí boli tieto lietadlá pridelené cvičnej letke leteckého pluku stot. let. J. Nemtza.²⁰

O päť dní neskôr, t. j. dňa 12. októbra 1943, boli do leteckého parku slovenských vzdušných zbraní komisionálne prevzaté ďalšie novovyrobené lietadlá typu Focke-Wulf Fw 189 A-2. V tomto prípade išlo o štyri stroje vyššie uvedeného typu, výrobných čísel 305, 308, 316 a 327. Na prevzatí týchto lietadiel sa oproti predchádzajúcemu komisionálnemu prevzatíu lietadiel rovnakého typu podieľala už len dvojica skúsených pilotov slovenského letectva: npor. let. J. Gerthofer a dôst. zást. E. Čech. Trojčlenné posádky preberaných lietadiel pri „preskúšacích a preberacích letoch“ netvorili organické posádky, ale tak ako to bolo pri komisionálnom preberaní lietadiel v dňoch 6. – 7. októbra 1943, do kabín focke-wulfow zasadli rôzni príslušníci slovenských vzdušných zbraní.²¹ Po

W. Nr. 297 v posádke npor. let. J. Gerthofera (10.⁰⁰ – 10.¹⁶ h), jeden zalietávací let s Fw 189 A-2, W. Nr. 303 v posádke dôst. zást. E. Čecha (15.⁰² – 15.⁰⁸ h) a dva zalietávacie lety s Fw 189 A-2, W. Nr. 310 opäť v posádke dôst. zást. E. Čecha (15.¹⁹ – 15.²⁵ h, 15.⁴⁵ – 16.⁰⁹ h). Zápisník letov Jána Nemtza, por. č. letu 2103-2112/1770-1778, kópia vo vlastníctve P. Š.

¹⁵ Teodor Šlajchart (30. 8. 1916 – 3. 3. 2011). V dobe preberania lietadiel Fw 189 bol technickým pobočníkom žilinského Oddielu vzdušného spravodajstva. HALAJ, Dušan. *Generálmajor Teodor Šlajchart (30. 8. 1916–3. 3. 2011)*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2012. ISBN 978-80-89514-11-3; CSĚFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dějin Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 236-237. ISBN 978-80-89523-20-7.

¹⁶ Vojenská služba J. Rehuša bola spracovaná v materiálovej štúdiu pod názvom *Ako to bolo naozaj... Fakty o okolnostiach mimoriadneho vymenovania Ladislava Hodra za dôstojníka letectva*. ŠUMICHRASŤ, Peter. Ako to bolo naozaj... Fakty o okolnostiach mimoriadneho vymenovania Ladislava Hodra za dôstojníka letectva. In *Vojenská história*, roč. 20, 2016, č. 1, s. 111-126.

¹⁷ J. Komžík, nar. 27. 8. 1892, Beladice, okres Nitra.

¹⁸ E. Čillík, nar. 1. 10. 1914, Staré Hory, okres Banská Bystrica.

¹⁹ J. Smutný bol drakárom v Leteckom parku vzdušných zbraní. V prípade J. Smutného išlo o skúseného civilného zamestnanca vojenskej správy, ktorý sa mal v roku 1943 podieľať aj na komisionálnom prevzatí bombardovacích lietadiel typu Savoia Marchetti SM-84 v Taliansku. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945 1939-1945, f. o. spisy dôverné, č. j.: 268.653/I-1943, inv. č. 30, šk. č. 333; ŠUMICHRASŤ, Peter. GLI SM 84 Slovacchi. In *Storia militare*, roč. 7, 1999, č. 73, s. 25-28; ŠUMICHRASŤ, Peter. Slovenské Savoie Marchetti SM 84 BIS. In *Vojenská história*, roč. 3, 1999, č. 4, s. 119-126; ŠUMICHRASŤ, Peter. Slovenské Savoie Marchetti SM-84 bis v dokumentoch (1943 – 1944). 1. časť. In *Vojenská história*, roč. 12, 2008, č. 4, s. 94-122; ŠUMICHRASŤ, Peter. Slovenské Savoie Marchetti SM-84 bis v dokumentoch (1939 – 1945). 2. časť. In *Vojenská história*, roč. 13, 2009, č. 1, s. 86-120.

²⁰ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 153 z 15. októbra 1943, čl. 11, inv. č. 20, šk. č. 4.

²¹ **Focke-Wulf 189 A-2, W. Nr. 327** komisionálne prevzala posádka v zložení: 1. let - npor. let. J. Gerthofer (pilot), pplk. let. K. Sojček, dôst. zást. rtm. J. Komžík; 2. let - dôst. zást. E. Čech (pilot), stot. let. J. Nemetz, stot. spoj. T. Sleichart; **Focke-Wulf 189 A-2, W. Nr. 305** komisionálne prevzala posádka v zložení: 1. let - npor. let. J. Gerthofer (pilot), stot. let. J. Rehuš, rtk. rtm. let. E. Čillík; 2. let - dôst. zást. E. Čech (pilot), npor. let. Š. Záhradník, rtk. O. Nemec; **Focke-Wulf 189 A-2, W. Nr. 308** komisionálne prevzala posádka v zložení: 1. let - npor. let. J. Gerthofer (pilot), stot. let. J. Nemetz, civ. zam. J. Smutný; 2. let - dôst. zást. E. Čech (pilot), pplk. let. K. Sojček, rtk. O. Nemec; **Focke-Wulf 189 A-2, W. Nr. 316** komisionálne prevzala posádka v zložení: 1. let - npor. let. J. Gerthofer (pilot), stot. let. J. Rehuš, rtk. O. Nemec; 2. let - dôst. zást. E. Čech (pilot), npor. let. Š. Záhradník, stot. spoj. T. Sleichart; 3. let - npor. let. J. Gerthofer (pilot), rtk. rtm. let. E. Čillík; pplk. gšt. A. Ballay. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 179 z 29. októbra 1943, čl. 23, inv. č. 20, šk. č. 4.

úspešnom komisionálnom prevzatí boli aj tieto lietadlá pridelené cvičnej letke leteckého pluku stot. let. J. Nemtza.²²

Tretie a posledné komisionálne prevzatie novovyrobených lietadiel typu Focke-Wulf Fw 189 v roku 1943 sa uskutočnilo dňa 7. decembra 1943.²³ V tento deň na základe fonogramu VVZ z 18. novembra 1943 prevzala komisia dva Focke-Wulfy Fw 189 s výrobnými číslami 328 a 395.²⁴ Ich zalietanie a prevzatie ako piloti zabezpečili mjr. let. O. Ďumbala²⁵ a npor. let. J. Gerthofer²⁶. V posádkach lietadiel sa pri štyroch špeciálnych letoch vystriedali let. K. Sojček, stot. let. Štefan²⁷ Čakaný²⁸, stot. spoj.

²² VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 179 z 29. októbra 1943, čl. 22, inv. č. 20, šk. č. 4.

²³ Podľa V. Klabníka malo slovenské letectvo počas nasledujúceho kalendárneho roka prevziať do svojho majetku ešte tri ďalšie lietadlá typu Focke-Wulf Fw 189. Konkrétne malo ísť o stroje W. Nr. 325, W. Nr. 309 a W. Nr. 410. Dochované dokumenty slovenskej proveniencie potvrdzujú komisionálne prevzatie len jedného z trojice týchto lietadiel. Konkrétne Focke-Wulf Fw 189 A-2, W. Nr. 325, ktorý slovenská strana objednala ešte 11. augusta 1943. Existujú však záznamy v denných rozkazoch leteckého pluku, ktoré potvrdzujú existenciu týchto strojov v leteckom parku vzdušných zbraní. Napríklad poznáme záznam o použití Focke-Wulfu Fw 189, W. Nr. 309 prislušníkmi cvičnej letky leteckého pluku dňa 23. 6. 1944. V tento deň dvojčlenná posádka v zložení por. let. Ladislav Skutecký a čat. Ján Balna vykonala na tomto stroji cezpoľný let na trati Mokrad' (štart) – Žilina (pristátie) – Žilina (štart) – Piešťany (pristátie), po jeho oprave v Leteckom parku. Vo veci Focke-Wulfu Fw 189, W. Nr. 410 môžeme uviesť ako príklad cezpoľný let tohto lietadla dňa 8. 7. 1944 na trati Piešťany – Radošiná – Topoľčany – Žilina (pristátie). Lietadlo prelietli k letke 1 letci čat. J. Balna a čat. B. Pecho. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939 - 1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 112 z 30. júna 1944, čl. 9, inv. č. 21, šk. č. 4; VHA Bratislava, f. MNO SR 1939 - 1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 131 z 24. júla 1944, čl. 7, inv. č. 21, šk. č. 4.

²⁴ Na základe komplexnej analýzy údajov v ďalších článkoch denných rozkazov leteckého pluku je vysoká pravdepodobnosť hraničiaca s istotou, že pri tomto zázname došlo k administratívnej chybe pri prepise výrobného čísla lietadla Focke-Wulf Fw 189, W. Nr. 395. Podľa záznamu v dennom rozkaze leteckého pluku č. 213 z 29. decembra 1943 boli cvičnej letke leteckého pluku pridelené dve lietadlá vyššie uvedeného typu s výrobnými číslami W. Nr. 315 a W. Nr. 328 (v dobovom dokumente označený nesprávne ako 238 – P. Š). Osud lietadla Focke-Wulf Fw 189, W. Nr. 315 v službách slovenských vzdušných zbraní sa uzavrel 31. augusta 1944, keď tento stroj rtk. J. Holka s trojčlennou posádkou preletel z letiska Iľša do Ľvova, na stranu sovietskej Červenej armády. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 209 zo 17. decembra 1943, čl. 21, inv. č. 20, šk. č. 4; VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 213 z 29. decembra 1943, čl. 8, inv. č. 20, šk. č. 4; SLAVKOVSKÝ, Dušan. *Vo vzduchu i na zemi*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 276; STANISLAV, Ján – KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1944-1945*. 3. zväzok. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2003, s. 23. ISBN 80-89169-00-7.

²⁵ Ondrej Ďumbala, 25. 11. 1912 Hybe, okres Liptovský Mikuláš – 28. 3. 1945. ŠUMICHRAST, Peter. *Slovenské letectvo na východní fronte 1941 – 1943*. Cheb : Svět křidel, 2006. ISBN 80-86808-29-7; CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 58. ISBN 978-80-89523-20-7.

²⁶ Na základe analýzy zápisníka letov npor. let. J. Gerthofera možno uviesť, že svoje dva špeciálne lety absolvoval v dobe od 11.14 – 11.24 h, resp. 11.40 – 11.53 h. Bohužiaľ, konkrétne výrobné čísla lietadiel v Gerthoferovom zápisníku letov, tak ako v mnohých iných prípadoch, absentujú. Zápisník letov Jána Gerthofera, por. č. letu 7918 a 7919, kópia vo vlastníctve P. Š.

²⁷ V spise uvedený ako „František“.

²⁸ Štefan Csákányi (od r. 1941 Čakaný), 17. 3. 1912 Žilina, dátum a miesto smrti neznáme. CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 34-35. ISBN 978-80-89523-20-7.

Juraj Medvec²⁹, dôst. zást. rtm. zbroj. Július Komžík, dôst. zást. rtm. zbroj. Róber Nerád.³⁰

V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že pridelenie nového typu moderného bojového lietadla do leteckého parku cvičnej letky leteckého pluku nebolo vôbec náhodné. Od 11. októbra 1943 bol v rámci piešťanskej cvičnej letky leteckého pluku zriadený kurz na lietadlá Focke-Wulf Fw 189, ktorý mali absolvovať určení piloti a leteckí pozorovatelia. Väčšina z frekventantov kurzu mala po úspešnom absolvovaní kurzu vytvoriť letecký personál pozorovacej letky 1 stot. let. R. Galbavého. Podrobnejšie informácie o tomto kurze vydal veliteľ leteckého pluku na základe nariadenia VVZ zo 6. októbra 1943.³¹ Bohužiaľ, žiadne z týchto nariadení sa do dnešných čias nedochovalo...³²

Na základe iných autorovi dostupných dobových písomností však s určitosťou vieme, že za čiteľov praktického lietania v kurze na lietadlá Focke-Wulf Fw 189 bola určená dvojica skúsených letcov, ktorí sa ako piloti zúčastnili už na komisionálnom prevzatí vyššie uvedených lietadiel. V tomto prípade išlo o npor. let. J. Gerthofera a dôst. zást. rtm. let. E. Čecha, ktorých mená nachádzame aj v zápisníkoch letov účastníkov kurzu.³³

Napríklad stot. J. Nemetz, jeden z frekventantov kurzu na lietadlá Focke-Wulf Fw 189, vykonal prvý cvičný let s npor. let. J. Gerthoferom už dva dni po oficiálnom začatí kurzu. V kabíne Focke-Wulfu Fw 189, W. Nr. 340 absolvoval 28 minút trvajúci let orientačný let.³⁴ Po trojminútovom pobyte na ploche piešťanského letiska opäť vyštartoval na ďalší cvičný let za účelom nácviku štartu a pristátia.³⁵ Po siedmich minútach vo vzduchu pristál opäť na VPD piešťanského letiska. O tom, že jeho učiteľ praktického lietania bol s jeho pilotnými umením spokojný, vypovedá fakt, že J. Nemetz na ďalšie dva lety už štartoval bez svojho učiteľa, len s ďalším frekventantom kurzu npor. let. J. Samašom, ktorý bol do výcviku zaradený ako letecký pozorovateľ.³⁶ Zároveň to bol aj jeho posledný let s niektorým z dvojice učiteľov praktického lietania v kurze na lietadlá Focke-Wulf Fw 189.

V zápisníku letov J. Gerthofera však nachádzame záznamy o cvičných letoch

²⁹ Prednosta VZ oddelenia VVZ.

³⁰ Róbert Nerád, nar. 31. 3. 1907 Hochštetno, dnes Vysoká pri Morave, okres Bratislava, dátum a miesto smrti neznáme. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 209 zo 17. decembra 1943, čl. 21, inv. č. 20, šk. č. 4.

³¹ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 169 z 11. októbra 1943, čl. 8, inv. č. 20, šk. č. 4.

³² Personálne zloženie kurzu možno zrekonštruovať na základe dochovaných denných a dôverných rozkazov leteckého pluku z roku 1943-1944. Do kurzu boli zaradení: mjr. let. Ondrej Ďumbala, stot. let. Ján Nemetz, stot. let. Jozef Nižňanský, stot. let. Rudolf Galbavý, rtk. rtm. let. Viliam Kovár, rtk. rtm. let. Alexander Harvan, rtk. rtm. let. Juraj Slivka, rtk. Ľudovít Pivarček, rtk. Jozef Teplan, rtk. Majchrák, rtk. Ján Magyar, rtk. Michal Jankovič, čtk. František Klubal, čat. Ján Ficek (piloti) a npor. let. Ján Samaš a npor. let. Martin Vančo (pozorovatelia). K 15. novembru 1943 boli do predmetného kurzu dodatočne zaradení rtk. Ondrej Hauliš a rtk. Jozef Videršpán. O štrnást dní neskôr aj rtk. Jozef Holka. V bližšie neurčený deň pribudli aj rtk. Simkanič a čat. Jána Balna.

³³ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 173 z 19. októbra 1943, čl. 6, inv. č. 20, šk. č. 4.

³⁴ Zápisník letov Jána Nemtza, por. č. letu 2130/1793, kópia vo vlastníctve P. Š.

³⁵ V zápisníku letov npor. let. J. Gerthofera boli oba cvičné lety so stot. let. J. Nemtzom označené ako „Cvičný“. Príezvisko J. Nemtza uvádzané v tvare „stot. Nemec“. Zápisník letov Jána Gerthofera, por. č. letu 7746, kópia vo vlastníctve P. Š.

³⁶ Tieto dva cvičné lety absolvovali v dobe od 10.⁴² – 10.⁴⁷ h, resp. 10.⁵¹ – 10.⁵⁸ h. Zápisník letov Jána Nemtza, por. č. letu 2132-2133/1795-1796, kópia vo vlastníctve P. Š.

s ďalšími frekventantmi kurzu. Napríklad dňa 30. októbra 1943 vykonal cvičný let s mjr. O. Ďumbalom, bývalým veliteľom letky 13 a jeho spolubojovníkom počas legendárneho frontového nasadenia letky 13 na sovietsko-nemeckom fronte v rokoch 1942 – 1943.³⁷ Tretím členom posádky bol des. v zál. Tibor Klein, ktorý zaujal pozíciu palubného mechanika. V čase od 10.³⁰ – 10.⁵⁰ h absolvovali prelet na trati Piešťany – Nemecké Pravno – Žilina, kde aj pristáli, aby sa zúčastnili na slávnostnom programe organizovanom pri príležitosti oficiálnej návštevy letiska prezidentom Slovenskej republiky.³⁸ Po skončení akcie sa lietadlom Focke-Wulf Fw 189 A-2 vrátili po rovnakej trase na letisko v Piešťanoch.³⁹

Cvičné lety s frekventantmi kurzu absolvoval aj o mesiac neskôr, t. j. 30. novembra 1943. V tento deň absolvoval dva krátke cvičné lety s dvomi nám neznámymi letcami. Na prvý z nich vyštartoval o 15.³³ h.⁴⁰ Po šiestich minútach letu sa vrátil na piešťanské letisko. Dvojica motorov Argus As 410 tohto slovenského focke-wulfu neuvedeného výrobného čísla opäť zaburácala o 15.⁴¹ h. Lietadlo po šiestich minútach letu, ktoré uplynuli od jeho štartu, bezpečne „dosadlo“ na VPD piešťanského letiska.⁴¹

Tento jesenný deň vojnového roku 1943 však nebol len v znamení cvičných letov frekventantov kurzu v priestore letiska Piešťany. Na základe rozhodnutia veliteľa leteckého pluku vo veci pridelenia lietadiel Focke-Wulf 189 A-2, W. Nr. 303, 305, 306, 308, 310 a 316 cvičnej letky leteckého pluku letke 1 stot. let. R. Galbavého od 1. decembra 1943, boli určené stroje postupne prelietavané z Piešťan do Žiliny.⁴²

Dňa 30. novembra 1943, za účelom naplnenia obsahu citovaného rozhodnutia veliteľa leteckého pluku, uskutočnil sa prelet prvých štyroch lietadiel Focke-Wulf 189 A-2, W. Nr. 305, 306, 308 a 310 pridelených žilinskej letke 1. Lietadlá pilotovali stot. let. J. Nemetz, dôst. zást. rtm. let. E. Čech, rtk. rtm. let. J. Slivka a rtk. rtm. let. V. Kovár.⁴³ Zostávajúce dve lietadlá Focke-Wulf 189 A-2, W. Nr. 303 a 316 prelietli dňa 2. decembra 1943, resp.

³⁷ ŠUMICHRASŤ, Peter. *Slovenské letectvo na východní frontě 1941 – 1943*. Cheb: Svět křídel, 2006. ISBN 80-86808-29-7; BYSTRICKÝ, Jozef – ŠUMICHRASŤ, Peter: *Letka 13 v dokumentoch a obrazoch*. Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2004. ISBN 80-89169-02-3; ŠUMICHRASŤ, Peter – KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 2. zv. Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2000. ISBN 80-968073-6-6.

³⁸ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 186 z 11. novembra 1943, čl. 10, inv. č. 20, šk. č. 4.

³⁹ Prelet vykonal v čase od 15.³⁰ – 16.⁰⁵ h. Zápisník letov Jána Gerthofera, por. č. letu 7842, kópia vo vlastníctve P. Š.

⁴⁰ Zápisník letov Jána Gerthofera, por. č. letu 7905, kópia vo vlastníctve P. Š.

⁴¹ Zápisník letov Jána Gerthofera, por. č. letu 7906, kópia vo vlastníctve P. Š.

⁴² VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 195 z 23. novembra 1943, čl. 7, inv. č. 20, šk. č. 4.

⁴³ Focke-Wulf 189 A-2, W. Nr. 305 preletela na trase Piešťany – Žilina jednočlenná posádka v zložení: dôst. zást. rtm. let. E. Čech. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 209 zo 17. decembra 1943, čl. 21, inv. č. 20, šk. č. 4; Focke-Wulf 189 A-2, W. Nr. 306 preletela na trase Piešťany – Žilina jednočlenná posádka v zložení: stot. let. J. Nemetz. Zápisník letov Jána Nemtza, por. č. letu 2300/1965, kópia vo vlastníctve P. Š.; Focke-Wulf 189 A-2, W. Nr. 308 preletela na trase Piešťany – Žilina dvojčlenná posádka v zložení: rtk. rtm. let. J. Slivka (pilot) a čat. J. Balna (pozorovateľ). VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 209 zo 17. decembra 1943, čl. 21, inv. č. 20, šk. č. 4; Focke-Wulf 189 A-2, W. Nr. 310 preletela na trase Piešťany – Žilina dvojčlenná posádka v zložení: rtk. rtm. let. V. Kovár a čat. M. Jankovič. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 209 zo 17. decembra 1943, čl. 21, inv. č. 20, šk. č. 4.

3. decembra 1943 učiteľia praktického lietania v kurze na lietadlá Focke-Wulf Fw 189, piloti npor. let. J. Gerthofer⁴⁴, resp. dôst. zást. rtm. let. E. Čech.⁴⁵

V roku 1943 pokračoval kurz na lietadlá Focke-Wulf Fw 189 až do 22. decembra 1943, keď veliteľ pluku z dôvodu vianočných a novoročných sviatkov, ako aj celoročných účtovných uzávierok, zastavil akúkoľvek leteckú prevádzku leteckého pluku, ktorá trvala až do 3. januára 1944.⁴⁶

Po návrate z vianočných a novoročných dovolení sa frekventanti kurzu opäť zapojili do plnenia výcvikového programu v kurze na lietadlách Fw 189. Tak napríklad stot. let. J. Nemetz vykonal dňa 15. januára 1944 šesť výcvikových letov na Fw 189, W. Nr. 297.⁴⁷ V jeho posádke sa v ten deň vystriedali počas šiestich výcvikových letoch dvaja frekventanti kurzu: rtk. Majchrák a rtk. Hauliš. O dva dni neskôr si do svojho zápisníka letov poznamenal posledných sedem letov na dvoch rôznych focke-wulfoch 189, čím ukončil praktický výcvik na tomto type lietadla.⁴⁸

Väčšina z frekventantov výcviku na Fw 189 kurz úspešne ukončila k 1. februára 1944, keď bol veliteľom pluku oficiálne skončený.⁴⁹ V tento deň jedenásť z celkového počtu šestnástich pilotov, ktorí absolvovali kurz na Fw 189, trvalo prideliť k pozorovacej letke 1 do Žiliny.⁵⁰ Ich počty neskôr doplnili ďalší piloti – absolventi výcviku na lietadlá Fw 189.⁵¹

Po ukončení výcviku na Fw 189 sa stroje tohto typu používali až do vyhlásenia Slovenského národného povstania, a to v rámci letky 1, cvičnej letky leteckého pluku a Leteckej dopravnej skupiny („LDS“) pre služobné účely Vojenského zemepisného úradu.

Napríklad príslušníci Galbavého letky dňa 7. marca 1944 vykonalí päť cezpoľných letov. Podieľali sa na nich posádky stot. let. R. Galbavého na Fw 189 neznámeho výrobného

⁴⁴ Spoločne s npor. let. J. Gerthoferom sa stot. let. R. Galbavý vrátil ako člen posádky Focke-Wulfu Fw 189, W. Nr. 316 do materskej vojenskej posádky v Žiline. Zápisník letov Jána Gerthofera, por. č. letu 7912, kópia vo vlastníctve P. Š.

⁴⁵ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 209 zo 17. decembra 1943, čl. 21, inv. č. 20, šk. č. 4; zápisník letov Jána Gerthofera, por. č. letu 7905, kópia vo vlastníctve P. Š.

⁴⁶ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 210 z 18. decembra 1943, čl. 12, inv. č. 20, šk. č. 4.

⁴⁷ Zápisník letov Jána Nemetza, por. č. letu 2399-2404, kópia vo vlastníctve P. Š.

⁴⁸ Išlo o Focke-Wulf, W. Nr. 297 a Focke-Wulf, W. Nr. 340. Zápisník letov Jána Nemetza, por. č. letu 2405-2411, kópia vo vlastníctve P. Š.

⁴⁹ Stot. let. R. Galbavý, veliteľ letky 1 ukončil výcvik na Fw 189 pred týmto dátumom, a to napriek tomu, že kurz z dôvodu plnenia neodkladných služobných povinností v posádke Žilina prerušil na dobu od 23. októbra 1943 do 15. novembra 1943. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 180 z 30. októbra 1943, čl. 3, inv. č. 20, šk. č. 4; VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 185 z 10. novembra 1943, čl. 3, inv. č. 20, šk. č. 4; VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, dôverný rozkaz leteckého pluku č. 46 z 30. decembra 1943, čl. 4, inv. č. 17, šk. č. 3; VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 16 zo 4. februára 1944, čl. 7, inv. č. 21, šk. č. 4.

⁵⁰ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 16 zo 4. februára 1944, čl. 7, inv. č. 21, šk. č. 4.

⁵¹ K 15. marcu 1944 doplnili letecký personál letky 1 aj rtk. J. Simkanic a rtk. J. Balna, ktorí dňom 24. februára 1944 zavŕšili výcvik na Fw 189. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 29 z 29. februára 1944, čl. 5, inv. č. 21, šk. č. 4.

čísla (v dennom rozkaze nečitateľné – P. Š.), rtk. J. Holku na Fw 189, W. Nr. 316, rtk. Ľ. Pivarčeka na Fw 189, W. Nr. 305, rtk. J. Videršpána na Fw 189, W. Nr. 303 a rtk. rtm. let. J. Slivku na Fw 189, W. Nr. 308.⁵² Tieto cezpoľné lety boli vykonané na trase Žilina – Piešťany, za účelom prípravy určených letov Galbavého letky na slávnostnú prehliadku k 5. výročiu vzniku Slovenskej republiky. Nácviky boli vykonané v dňoch 9., 10. a 11. marca 1944. Podľa Videršpanovho zápisníku letov trvali 43, 35, 30, resp. 40 minút.⁵³

Po absolvovaní nácviku, v deň výročia vzniku Slovenskej republiky, 14 minút po 16-tej hodine vzlietli Galbavého fokce-wulfy 189 z letiska leteckého pluku v Piešťanoch. V súlade s časovým harmonogramom slávnostnej vojenskej prehliadky preleteli v trojčlenných formáciách nad Bratislavou, a po lete trvajúcom 30 min opäť pristáli v Piešťanoch.⁵⁴ Aj ich výkon počas slávnostného defilé zhodnotil minister národnej obrany gen. I. triedy Ferdinand Čatloš takto: „*Výslovujem svoju veliteľskú pochvalu všetkým dôstojníkom, rotmajstrom, poddôstojníkom a mužstvu, ktorí sa pričínili za hladký a úspešný priebeh vojenskej prehliadky s príležitosti 5. výročia štátnej samostatnosti.*“⁵⁵

Väčšia letecká aktivita žilinských fokce-wulfov vo vzdušnom priestore Slovenskej republiky bola zaznamenaná aj o mesiac neskôr, t. j. 14. apríla 1944, keď štyri posádky tvorené z dvanástich príslušníkov letky 1 absolvovali cezpoľné lety na trati Žilina – Trstenná – Tri Duby (pristátie) – Tri Duby (štart) – Bánovce nad Bebravou – Žilina (pristátie). Na vykonanie týchto letov využili Focke-Wulfy 189, W. Nr. 303 a 316.⁵⁶

Dňa 19. apríla 1944, keď dve posádky Focke-Wulfov 189, W. Nr. 308 a 316 od letky 1 vykonávali cezpoľné lety na trati Žilina – Spišská Nová Ves (pristátie) – Spišská Nová Ves (štart) – Banská Bystrica – Žilina (pristátie), odohrala sa odohrala mimoriadna udalosť, ktorá mohla mať fatálne dôsledky pre ich kolegov tvoriacich posádku rtk. Ľ. Pivarčeka. Ten, napriek značnému poškodeniu lietadla Fw 189, ktoré vzniklo počas výcvikového letu, pristál za veľmi zlých podmienok na domovskom letisku Žilina. Veliteľ vzdušných zbraní ocenil jeho rozvážne a pokojné konanie pilota pochvalou podľa služobného predpisu A-I-1. Pre slovenské vzdušné zbrane tak zachránil nielen životy jej príslušníkov, ale aj cenný letecký materiál.⁵⁷

Dňa 6. júna 1944 však takéto šťastie nemala posádka rtk. J. Magyara, ktorú okrem pilota Focke-Wulfu W. Nr. 303, tvorili npor. let. v zál. J. Ujček a čat. J. Ficek. V tento deň sa zo žilinského letiska vzniesla najmenej päťka fokce-wulfov 189 A-2 patriacich letke 1, ktorých piloti mali za úlohu vykonať cezpoľné lety nad Slovenskom, a to po rôznych tratiach. Do vzduchu sa postupne vzniesli Fw 189 A-2, W. Nr. 310, W. Nr. 306,

⁵² Posádky lietadiel tvorili: stot. let. R. Galbavý (pilot), npor. let. J. Samaš (pozorovateľ), rtk. rtm. let. F. Faith (mechanik); rtk. J. Holka (pilot), čat. A. Šebesta, čat. J. Balna; rtk. Ľ. Pivarček (pilot), rtk. rtm. let. K. Kristína, čat. J. Ficek; rtk. J. Videršpán (pilot), rtk. J. Magyar, čat. J. Gucman; rtk. rtm. let. J. Slivka, rtk. P. Dubravský, rtk. T. Bardiovský a čat. Š. Kovalinka. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 49 z 31. marca 1944, čl. 11, inv. č. 21, šk. č. 4.

⁵³ ŠUMICHRAS, Peter. Tragický osud rotníka Jána Magyara. In *Hobby historie - osobnosti, letectví a vojenská technika 20. století*, roč. 3, 2012, č. 17, s. 42. ISSN 1804-2228.

⁵⁴ Tamže

⁵⁵ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Veliteľstvo vzdušných zbraní, dôverný rozkaz Veliteľstva vzdušných zbraní č. 16 z 3. apríla 1944, čl. 87, inv. č. 5, šk. č. 1.

⁵⁶ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 66 z 25. apríla 1944, čl. 5, inv. č. 21, šk. č. 4.

⁵⁷ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Veliteľstvo vzdušných zbraní, dôverný rozkaz Veliteľstva vzdušných zbraní č. 20 z 28. apríla 1944, čl. 107, inv. č. 5, šk. č. 1.

W. Nr. 316, W. Nr. 305 a W. Nr. 303. V poslednom z uvedených viacúčelových strojov svoje miesta zaujala trojica vyššie uvedených slovenských letcov. Bližšie okolnosti ich tragického letu nepoznáme, pretože vyšetrovací spis, ktorý za VVZ vypracovala komisia v zložení: stot. let. Jozef Rehuš a npor. let. Ladislav Hron, a ktorá na miesto leteckého nešťastia vycestovala v deň po tragickej leteckej havárii, sa do dnešných dní nepodarilo dohľadať. S určitosťou vieme len toľko, že sa Focke-Wulf 189, s trojčlennou posádkou na palube, zrútil v blízkosti obce Domaniža, vo vtedajšom okrese Považská Bystrica. Všetci letci pri fatálnej leteckej havárii zahynuli...⁵⁸

V rámci cvičnej letky leteckého pluku môžeme úplne zdokumentovať tie lety na Fw 189, ktoré na nich absolvoval jej veliteľ, stot. J. Nemetz. Podľa záznamov v jeho zápisníku letov, ktorý bol uzavretý dňom 7. júla 1944, vykonal ako pilot, resp. pozorovateľ po ukončení kurzu na Fw 189 dovedna osem letov. Jeden z nich, zalietávací let Fw 189, W. Nr. 297, ktorý vykonal dňa 20. apríla 1944 v čase od 10.⁰⁸ – 10.¹² h spoločne s por. Šimonom a čat. Karabom, sa skončil haváriou už po štyroch minútach letu.⁵⁹ O tom, že nešlo o haváriu s vážnejšími následkami pre členov posádky, ktorú by zavinil pilot lietadla, vypovedá aj fakt, že stot. J. Nemetz sa vrátil do kabíny lietadla už na druhý deň po nej. Posledný let na Fw 189 vykonal 5. júna 1944, keď s por. let. J. Kuprowskim v čase od 8.³² – 8.⁴³ h zalietal Fw 189, W. Nr. 315. Tento stroj spoločne s čat. Karabom v ten samý deň v čase od 10.³³ – 11.²⁰ h preletel na letisko Letecké parku na Mokradi.⁶⁰

Vzhľadom na prípravu velenia slovenskej brannej moci na obranu severovýchodnej hranice Slovenska na jar 1944, bol realizovaný súbor opatrení, ktorých súčasťou boli aj slovenské vzdušné zbrane. Podľa niekoľkokrát spresňovanej Smernice pre postavenie osobitných jednotiek VVZ, presun k Armádnemu veliteľstvu gen. II. triedy Augustína Malára vykonala aj Galbavého letka 1 so svojimi šiestimi Focke-Wulfami. Jej novým pôsobiskom sa stalo poľné letisko v Nižnom Hrabovci, odkiaľ letci štartovali na fotografické lety do priestoru, v ktorom sa nachádzali slovenské jednotky nasadené na obranu severovýchodnej hranice Slovenska.

História Focke-Wulfov 189 v službách slovenských vzdušných zbraní sa definitívne uzavrela v posledných augustových dňoch roku 1944, keď lietadlá nachádzajúce sa na letiskách na západe Slovenska zabavili nemecké vojská, resp. s tými, ktoré tvorili výzbroj letky 1 zaradenej do Skupiny vzdušných zbraní pri Armádnom veliteľstve, preleteli ich piloti na územie Ukrajiny, v tom čase už oslobodenej sovietskou Červenou armádou.⁶¹

⁵⁸ Podľa tvrdení Š. Androviča lietadlo s Magyarovou posádkou odštartovalo zo Žiliny napriek zlému počasiu. Pilot lietadla mal počas nízkeho letu zachytiť krídlom o mladý stromový porast a následne havarovať. Po neriadenom dopade na zem mal Focke-Wulf 189, W. Nr. 303 začať horieť. Porovnaj KUČERA, Pavel – BERNÁRD, Dénes – ANDROVIČ, Štefan. *Focke-Wulf Fw 189*. Praha: MBI, 1996, s. 49. ISBN 80-902180-6-7; ŠUMICHRAS, Peter. Tragický osud rotníka Jána Magyara. In *Hobby historie - osobnosti, letectví a vojenská technika 20. století*, roč. 3, 2012, č. 17, s. 43. ISSN 1804-2228.

⁵⁹ Podľa záznamu v dennom rozkaze leteckého pluku č. 125 zo 17. júla 1944 boli poškodené letecké motory Argus A-410 tohto lietadla opravené na letisku v Piešťanoch odborníkmi výrobcu. Súčiastky na opravu motorov dodala Nemecká letecká misia na základe súpisu vyhotoveného 11. júla 1944. Zápisník letov Jána Nemtza, por. č. letu 2644, kópia vo vlastníctve P. Š.; VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 125 zo 17. júla 1944, čl. 9, inv. č. 21, šk. č. 4.

⁶⁰ Zápisník letov Jána Nemtza, por. č. letu 2788-2789, kópia vo vlastníctve P. Š.

⁶¹ Z letiska Iľša na stranu sovietskej Červenej armády preletelo šesť Focke-Wulfov Fw 189 A-2, W. Nr. 310, 315, 316, 327, 328, 340. Okrem tejto šestice Focke-Wulfov sa na stranu Červenej armády dostal aj Focke-Wulf Fw 189, v odbornej tlači niekedy označovaný aj ako W. Nr. 309, ktorý

* * *

Vo Vojenskom historickom archíve Bratislava sa vo fonde Ministerstvo národnej obrany Slovenskej republiky 1939 – 1945, fondové oddelenie spisy dôverné, nachádzajú aj doposiaľ nepublikované dobové dokumenty viažuce sa k nákupu moderných nemeckých dvojmotorových pozorovacích lietadiel Focke-Wulf Fw 189 A-2, resp. Focke-Wulf Fw 189 Aa-2/U-2 pre slovenské vzdušné zbrane. Opis dochovaných dobových dokumentov uverejňujeme v úplnom znení, v súlade s edičnými zásadami, a to v pôvodnej jazykovej a gramatickej úprave. Slová alebo ich časti, ktoré nedávajú zmysel, alebo sú skomolené, sme označili (!). Slová alebo ich časti, ktoré pri ich prepise zjavne vypadli, dávame do hranatých zátvoriek [...].

* * *

Dokument č. 1

Veliteľstvo vzdušných zbraní

Trenčín, 11. augusta 1943.

Číslo: 43. 425 Dôv. tech. 1943.

Vec: Objednávka lietadla typu

Dôverné

Fw 189 Aa-2/U-2 pre foto-
grametrické práce-zadanie.

Titl.firma

Focke Wulf Flugzeugbau G. m.b. H

Berlin W 35, Tirpitzufer 86/90

cez DLM- Trenčín

Veľmi súrne

Na podklade Vašej ponuky čí. 536 značky Th/La/7 Auslandabt. zo dňa 25. 6. 1943
objednávam od Vás:

---

zv. Ján Setvák dňa 30. 8. 1944 preletel z letiska Trenčianske Biskupice až do priestoru poľského mesta Mielec, kde so strojom núdzovo pristál. SLAVKOVSKÝ, Dušan. *Vo vzduchu i na zemi*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 276; ŠUMICHRASŤ, Peter – KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1939-1944. 2. zväzok*. Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2000, s. 66. ISBN 80-968073-6-6; STANISLAV, Ján – KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1944-1945. 3. zväzok*. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2003, s. 42. ISBN 80-89169-00-7.

1 / jedno/ lietadlo typu Focke Wulf – Fw 189 Aa-2/U-2⁶² vo zvláštnom vyhotovené pre fotogrametrické práce adjustované pre použitie týchto fotokomor:

1/ Radová komora 5x 30/30

2/RmK 18 x 18 s ohniskom $f = 21$ cm,

ktoré vojenská správa má už skladom. Lietadlo je vystrojené 2 motormi typu As 410 a s príslušenstvom ako je to vo Vašom popise lietadla Fw 189 A-2 čís. 1051 uvedené. Príslušenstvo, uvedené v popise pod por. čís. 135 až 146 ako aj príslušenstvo označené „÷“ nie je v kúpnej cene zakalkulované a nebude s lietadlom dodané.

Cena lietadla vo vyhotovení a s príslušenstvom ako je vyššie uvedené, činí netto..... RM 325.000.--, franco letište Liegnitz⁶³, bez pohonných hmôt.

Dodacia lehota: Cca 2-3 mesiace po obdržaní objednávky.

Prevzatie a prelietnutie lietadla na Slovensko: Kvalitatívne prevzatie lietadla bude prevedené stavebným dozorom RLM, ktoré je pre nás záväzné. Po stránke kvantitatívnej bude lietadlo prevzaté našou komisiou v Liegnitz, ktorá lietadlo i preletí na Slovensko na naše trovy a riziko.

Spôsob platby: 50 % kúpnej ceny bude Vám poukázané clearingom po potvrdení objednávky, zbytok ako aj pohonné hmoty, ktoré nám poskytnete pre prelet lietadla na Slovensko a ktoré si budete účtovať osobitne, poukážem Vám taktiež slovensko-nemeckým clearingom po prevzatí lietadla a po obdržaní účtu.

Súčasne sa zaväzujete predložiť nám v najskoršej dobe ponuku na drakové a motorové náhradné súčiastky.

S ostatnými podmienkami, ktoré uvádzate vo Vašej ponuke pod heslom „všeobecné podmienky“, súhlasím.

N a s t r á ž!

Z rozkazu:
náčelník štábu VVZ
pplk. gšt. Alojz Ballay v. r.

⁶² V dochovanom dobovom dokumente Ríšskeho ministra letectva a hlavného veliteľa Luftwaffe z 5. októbra 1943 bolo slovenskou stranou vyšpecifikované lietadlo označené ako „FW 189 Bildmaschine“. Zároveň bolo konkretizovaná jeho verzia, ako aj výrobné číslo: „Flugzeug des Musters FW 189 A-2 Werk-Nr. 125325“. Lietadlo požadované slovenskou stranou malo byť upravené do požadovanej špeciálnej verzie firmou Hansen. Objednaný špeciálny stroj bol slovenskej vojenskej správe dodaný až 6. apríla 1944. Slovenská vojenská správa stroj prevzala po preskúšaní, lete vykonanom dvojčlennou posádkou zloženou zo stot. let. J. Nemtza a dôst. zást. rtm. let. R. Neráda, ako aj preberacím letom vykonanom npor. let. J. Gerthoferom a dôst. zást. rtm. let. R. Nerádom. VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, f. o. Letecký pluk, denný rozkaz leteckého pluku č. 64 z 22. apríla 1944, čl. 9, inv. č. 21, šk. č. 4.

⁶³ Dnes Legnica v Poľsku. V období druhej svetovej vojny tam bol dislokovaný Luftzeugamt Liegnitz (XI/Flugzeugverteilung).

Veliteľstvo vzdušných zbraní
Číslo: 43.425.Dôv. tech..1943.

Trenčín, 11. augusta 1943.

Dôverné

Vec: Objednávka lietadla typu
Fw 189 Aa-2/U-2 pre foto-
grametrické práce-zadanie.

Ministerstvo národnej obrany
I/ 1 oddel.

B.r.a.t.i.s.l.a.v.a

Predkladám na vedomosť a na záznam.

I/I.

pplk. gšt. Alojz Ballay
(vlastnoručný podpis)

Dôverné
Ministerstvo národnej obrany Bratislava
Došlo dňa 16. VIII. 1943
Čís : 268270 I/I. 0 príl.

B. K.

Veliteľstvo vzdušných
zbraní

T.r.e.n.č.í.n.

Vraciam s tým, že MNO-I/1. oddel. nevedie záznam uvedených objednávok.
Podotýkam, že predmetnú vec ste už raz predložili, pod tým samým číslom zo dňa
12. 8. 1943 so žiadosťou k odoslaniu voj. atašé SR-do Berlína.
Mám za to, že predmetný prípis predložili ste omylom.
20. 8. 1943.

Z rozkazu
Náčelník štábu ministra:

Ostane v [] čís.

268.269 Dôv.-I/I-43.

19. 8. 43
(nečitateľný podpis)

Dokument č. 2

Veliteľstvo vzdušných zbraní

Trenčín, 25. augusta 1943.

Dôverné

Číslo: 43. 481. Dôv. tech. 1943.

Vec: 12 lietadiel typu Fw 189 A- 2

objednávka.

Ministerstvo národnej obrany,
mat. oddel.,

B r a t i s l a v a

Predkladám na vedomosť.

Z rozkazu:
Náčelník štábu
veliteľstva vzdušných zbraní
pplk. gšt. Alojz Ballay
(vlastnoručný podpis)

Dôverné
Ministerstvo národnej obrany Bratislava
Došlo dňa 27. VIII. 1943
Čís : 269194/III/1.0 príj.

Zapísané do evidencie (nečitateľné).

18. SEP. 1943 Zal.

nečitateľný podpis

Vyradiť: 1945

MINISTERSTVO NÁRODNEJ OBRANY   Trenčín, 25. augusta 1943.

Veliteľstvo. vzdušných zbraní

Číslo: 43.481.Dôv. tech. 1943.

Dôverné

Titl. Firma

Focke Wulf,

Vec: 12 lietadiel typu Fw 189⁶⁴

Flugzeugbau G. m. b. H.,

A-2 2 objednávka.

Berlin W. 35, Tirpitzufer 83/90

über DLM – Trenčín.

Na podklade Vašej ponuky čís. 542 značky Mö/ Lb/9 Ausland Abteilung

zo dňa 12. augusta 1943 objednávam od Vás:

12/ :dvanásť/ nových lietadiel typu Fw 189 A-2⁶⁵

vystrojené kompletnou výstrojou⁶⁶ ako je to v technickom popise lietadla čís. 1051 uvedené. Fotografické potreby, ktoré sú uvedené v technickom popise po porad. čís. 135 až 155 dodané nebudú a nie sú v cene zakalkulované. Každé lietadlo je vyzbrojené 2 Argus As 410⁶⁷ motormi.

⁶⁴ V odbornej literatúre sa traduje, že v roku 1943 dodala nemecká strana slovenskej vojenskej správe z požadovaných dvanástich lietadiel typu Focke-Wulf 189 A-2 len desať lietadiel tohto typu. Tieto tvrdenia jednoznačne vyvracajú nielen záznamy v denných rozkazoch leteckého pluku z roku 1943, ktoré potvrdzujú komisionálne prevzatie dvanástich lietadiel vo vyššie uvedenej bojovej verzii do konca roka 1943, ale aj obsah nemeckého spisu Ríšskeho ministra letectva a hlavného veliteľa Luftwaffe z 21. septembra 1943, v ktorom sa deklaruje pripravenosť nemeckej strany na okamžité odovzdanie desiatich lietadiel Focke-Wulf 189 A-2 v Liegnitz a pripravenosť na splnenie ďalších obchodných záväzkov. Porovnaj napr. KUČERA, Pavel – BERNÁRD, Dénes – ANDROVIČ, Štefan. *Focke-Wulf Fw 189*. Praha : MBI. 1996, s. 48-49. ISBN 80-902180-6-7; MURAWSKI, Marek. *Lietadla Luftwaffe 1939-45. Část 1.*, Intermodel, 1997, s. 173. ISBN 80-901976-2-0.

⁶⁵ Lietadlá typu Focke-Wulf 189 A vyrábali v rokoch 1940-1944. Stroje vo verzii A-2 sa začali vyrábať počas roka 1941. Na celkovej produkcii 845 kusov verzie Focke-Wulf A sa podieľali letecké továrne v Nemecku, Protektoráte Čechy a Morava, ako aj v okupovanom Francúzsku. MURAWSKI, Marek. *Lietadla Luftwaffe 1939-45. Část 1.*, Intermodel, 1997, s. 169-172. ISBN 80-901976-2-0.

⁶⁶ Lietadlá Focke-Wulf Fw 189 A-2 boli vyzbrojené šiestimi guľometmi. Dva pevné guľomety MG 17 kalibru 7, 92 mm boli zabudované v koreni krídla, po oboch stranách trupovej gondoly. Každá zbraň mala zásobník na 500 nábojov. Obsluhoval ich pilot lietadla, ktorému na zameranie cieľa slúžil pevný zameriavací kruh s ihlou umiestnenou vo výške jeho očí. Na obranu zadnej polosféry slúžil pozorovateľovi pohyblivý dvojité guľomet MG 81Z kalibru 7, 92 mm, ktorý bol zabudovaný do zadného horného streliska. Rovnaká zbraň bola zabudovaná aj do konca trupovej gondoly. Okrem tejto hlavňovej výzbroje mohli lietadlá niesť na závesníkoch ETC 50/VIId aj štyri 50 kg bomby SC 50. Bomby mohol odhadzovať tak bombometčík, ako aj pilot lietadla. KUČERA, Pavel – BERNÁRD, Dénes – ANDROVIČ, Štefan. *Focke-Wulf Fw 189*. Praha : MBI, 1996, s. 59-60. ISBN 80-902180-6-7; DONALD, David. *Bojová lietadla Luftwaffe*. Praha : Naše vojsko, 2014, s. 65, s. 69. ISBN 978-80-206-1476-6.

⁶⁷ Dvanásťvalcový vzduchom chladený motor Argus As 410 mal najvyšší výkon 342 kW (465k).

Cena jedného kompletného lietadla ako je výšeuvedené je RM 355.000.--. za 12 lietadiel... RM 4.260.000.--.

Cena rozumie sa franco letište Liegnitz, nenabalené a nenatankované.

Prevzatie lietadiel; Kvalitatívne prevzatie lietadiel bude prevedené voj. dozorčími orgánmi RIM podľa platných predpisov, kvantitatívne prevzatie prevedie slovenská komisia po prilete lietadiel na Slovensko.

Dodacia lehota; šesť až osem týždňov.

Miesto a spôsob dodávky; Lietadlá priletia na naše trovy Vaši piloti na adresu: letište ŽILINA - Slovensko.

Platobné podmienky; 50 % kúpnej ceny bude Vám poukázané clearingom po potvrdení objednávky, zbytok ako aj trovy spojené s preletom, ktoré si budete účtovať osobitne, bude Vám poukázaná taktiež cestou slovensko-nemeckého clearingu po obdržaní účtu a po kvantitatívnom prevzatí lietadiel na Slovensku.

S ostatnými podmienkami⁶⁸, uvedených vo Vašej ponuke pod heslom „všeobecné“ súhlasím.

Ponuku na drakové a motorové náhradná súčiastky ako aj na 12 kompletných náhradných motorov predložíte dodatočne.

Na stráž!

Z rozkazu:
náčelník štábu VVZ
pplk. gšt. Alojz Ballay v. r.

Dokument č. 3

MINISTERSTVO NÁRODNEJ OBRANY

Veliteľstvo vzdušných zbraní.

Číslo: 45.621.Dôv. tech. 1943

Vec: Náhradné súčiastky pre lietadlo Fw 189/fotogrametric-

ké/ - objednávka.

Príloha: 2.

Trenčín, 14. decembra 1943

Dôverné

Titl. Firma

Focke-Wulf Flugzeugbau G. m. b. H.

Berlin.W. 35. Tirpitzufer 83/90

Bol vybavený dvojlístovou drevenou automaticky nastavovateľnou vrtuľou s priemerom 2,6 m. Cestovná rýchlosť lietadla: 325 km/h; maximálna rýchlosť lietadla pri vodorovnom lete vo výške 2 400: 350 km/h; maximálna rýchlosť pri strmhlavom lete: 502 km/h; vytrvalosť letu: 2 h 17 min; dostup: 7 300 m (dva motory); 2 700 m (jeden motor). KUČERA, Pavel – BERNÁRD, Dénes – ANDROVIČ, Štefan. *Focke-Wulf Fw 189*. Praha : MBI, 1996, s. 52-60. ISBN 80-902180-6-7.

⁶⁸ Správne – podmienkami.

über DLM – Trenčín.

Podľa Vašej ponuky čí. 552, značky Ba/La/7 zo dňa 6. 11. 1943 objednávam od Vás:
1./ Náhradné drakové súčiastky pre lietadlo Fw 189 Aa – 2/ U-1 v množstve uvedenom na priloženom „Sozname náhradných drakových súčiastok“ poradové číslo 1 až 261.

2./ Náhradné motorové súčiastky pre motory As 9-410 v rozsahu ako je uvedené na priloženom „Sozname náhradných motorových súčiastok“ poradové čí. 1 až 105.

3./ Jednu sadu potrieb a zvláštneho náradia II. sostavy- serie 986 - pre liet. Fw 189.

Celková cena za ad.1./ a 2./ objednaných náhradných súčiastok včetně za ad.3./ objednaného zvláštneho náradia činí RM 67.238.40.

Cena rozumie sa netto, franco továreň, včetně obalu a vagonovania materiálu.

Dodacia lehota: Väčšina náhradných súčiastok bude dodaná po obdržaní objednávky, zbytok postupne v dielčích dodávkach.

Miesto určenia objednávky: Materiál odošlite na adresu: Letecký park, letište Mokrad, železničná stanica Liptovský Hrádok, Slovensko.

Prevzatie materiálu: Náhradné súčiastky ako aj náradie prevezme kvalitatívne stavebný dozor RLM a predloží potvrdené osvedčenie, že materiál je v stave ako predpisujú predpisy RLM na nákup nových súčiastok pre nemeckú vojenskú správu.

Po stránke kvantitatívnej prevezme materiál podľa zasielacích dokladov a objednávky, preberacia komisia slovenskej vzdušnej zbrane.

Platobné podmienky: Protihodnota za objednaný materiál bude Vám poukázaná po jeho prevzatí, proti predloženiu účtu, cestou slovensko-nemeckého clearingu. Súčasne Vás žiadam o skoré podanie ponuky na náhradné motory a motorové súčiastky pre dodaných nám 12 kusov pozorovacích lietadiel typu Fw 189.

Na stráž!

Prílohy: 2

Ministerstvo národnej obrany
mat. oddel.

B.r.a.t.i.s.l.a.v.a.

Predkladám pre Vašu potrebu.

Z rozkazu:
Náčelník štábu
veliteľstva vzdušných zbraní
pplk. gšt. Alojz Ballay
(vlastnoručný podpis)

Dôverné
Ministerstvo národnej obrany Bratislava
Došlo dňa 22. XII. 1943
Čís : 279090/III/1 2 príl.

Zal: u III/1. oddel.
Trvale uložiť!
(nečitateľný podpis)

Dokument č. 4

MINISTERSTVO NÁRODNEJ OBRANY

Veliteľstvo vzdušných zbraní.

Číslo: 45.701/Dôv. tech. 1943.

Vec: Náhradné drakové súčiastky

pre 12 lietadiel typu Fw

189 A-2 - objednávka.

Príloha: 1.

Trenčín, 14. decembra 1943

Dôverné

Titl. firma

Focke- Wulf Flugzeugbau G. m. b. H.

Berlín W 35.

Tirpitzufer 86/90

Na podklade Vašej ponuky čís. 553 značky Ba/La/6 Auslandabteilung zo dňa 11. 11. 1943 objednávam od Vás:

Náhradné drakové súčiastky pre 12 lietadiel typu Fw 189 A-2 v rozsahu ako je v prílohe pod porad. čís. 1 až 435 uvedené, za celkovú cenu.... RM 553.695.-.-

Cena rozumie sa za súčiastky nové, franco továreň včetně balenia a naloženia k železničnej doprave. Ostatné výdavky spojené s dodávkou, ako dopravné clo, poistenie proti dopravnému riziku, hradí kupujúci.

Dodacia lehota: Väčšiu časť náhradných súčiastok dodáte, hneď po obdržaní objednávky, zbytok postupne - v dielčích dodávkach.

Miesto určenia objednávky: Materiál podajte k železničnej preprave za polovičné tarifikovanie na „Nákladný list brannej moci“, ktorý si vyžiadajte od Vojenského atašé pri slovenskom vyslanectve v Berlíne, na adresu: Letecký park, letište Mokrad', železničná stanica Liptovský Hrádok, Slovensko.

Prevzatie materiálu: Kvalitatívne prevezme náhradné súčiastky stavebný dozor RLM. Stavebným dozorným úradom vydané a potvrdené osvedčenie, že náhradné súčiastky zodpovedajú po stránke kvalitatívnej predpisom platiacich pre nákup nových náhradných súčiastok pre nemeckú vojenskú správu, predložte VVZ. Kvantitatívne prevezme materiál podľa zasielacích dokladov a objednávky komisia slovenskej vzdušnej zbranei a DLM, na mieste určenia.

Platobné podmienky: 50 % kúpnej ceny bude Vám poukázané po potvrdení objednávky, zbytok po prevzatí materiálu, proti účtu, cestou slovensko- nemeckého clearing-u.

Súčasne Vás žiadam, aby ste mi čím skôr podali ponuku na náhradné motory a motorové súčiastky.

N a s t r á ž!

Z rozkazu:

náčelník štábu VVZ

pplk. gšt. Alojz Ballay v. r.

Ministerstvo národnej obrany
mat. oddel.

B.r.a.t.i.s.l.a.v.a.

Predkladám na vedomosť ako hlásenie.

Z rozkazu:
Náčelník štábu
veliteľstva vzdušných zbraní
pplk. gšt. Alojz Ballay
(*vlastnoručný podpis*)

Dôverné
Ministerstvo národnej obrany Bratislava
Došlo dňa 22. XII. 1943
Čís : 279091/III/1. 1 príl.

Zal. ~~III/1. oddel.~~
Trvale uložiť!
(nečitateľný podpis)

„BRATISLAVSKÝ FANTÓM“. PREDPOKLADY A SÚVISLOSTI VZNIKU MESTSKEJ POVESTI ZO ZÁVEREČNEJ ETAPY DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

PETER CHORVÁT

Pre krízové, frapantné etapy vývoja ľudskej spoločnosti, akými sú napríklad vojnový konflikt, okupácia, zmena režimu alebo totalitný systém, je typická určitá nedôvera časti obyvateľstva k informáciám distribuovaným prostredníctvom oficiálnych médií. V spomenutých situáciách latentného nebezpečenstva a ohrozenia má takáto časť spoločnosti tendenciu obracať sa k tradičným davovým formám správania sa a „revitalizovať“ svoj folklórny repertoár.¹ Vzniká tak prostredie mimoriadne vhodné aj pre šírenie mestských povestí a fám, ktoré sú jeho neoddeliteľnou súčasťou.² Zároveň sú tieto žánre slovesného folklóru relevantným segmentom tzv. šepkanej propagandy.

Osobitnú kapitolu fám a mestských povestí z obdobia druhej svetovej vojny predstavujú mestské povesti a fámy o vojnových fantómoch.³ Všetky tieto rozprávania spája spoločný menovateľ, a síce, že sa rozšírili najmä v záverečnej fáze konfliktu v závislosti od vzrastajúceho vyčerpania spoločnosti. Ďalším dôležitým spoločným znakom týchto „démonov“ je ich antropomorfizácia, sekularizácia a najmä výrazná technologizácia.⁴

Vzhľadom na túto problematiku môžeme uviesť, že napríklad v Nemcami okupovanej Prahe, ale aj na iných miestach Protektorátu Čechy a Morava, takto údajne „pôsobil“ tzv. Pérák – muž vybavený strunami na nohách, vďaka ktorým bol schopný vykonávať svoje „zázračné skoky“. Vysvetlenia pravej identity a motivácie konania tohto „démona“ sa pritom rôznili, dokonca aj diametrálne.⁵

Určitým pendantom mestských povestí o českom Pérákovi bola, v roku 1943 zaznamenaná, mestská povesť, v ktorej vystupoval tzv. bratislavský fantóm. Naratívne vektory tejto mestskej povesti sa týkali údajného kriminálneho činu. Nezistený muž využíval zatemnenie, pričom mal na šatách pod kabátom fosforom natreté rebrá kostlivca. Keď sa v temnej ulici náhle objavil pred okoloidúcou ženou, vydesil ju natoľko, že ju mohol ľahko olúpiť.⁶ Podľa ďalších informácií „fantóm“ takto údajne „pôsobil“

¹ JANEČEK, P. *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy, Současné pověsti a fámy v České republice*. Praha : Plot, 2006, s. 305.

² K mestským povestiam všeobecne pozri: BRUNVAND, H. J. *Too good to be true: The Colossal Book of Urban Legends*. New York : W. W. Norton, 1999.; Tenže: *Vanishing hitchhiker: American Urban Legends and Their Meanings*. New York : W. W. Norton 1981.; Takisto: CZUBALA, D. *Współczesne legendy miejskie*. Katowice : Uniwersytet Śląski, 1993.; Takisto: HLŮŠKOVÁ, H. Moderné povesti – K doterajším výsledkom ich štúdia v zahraničnej folkloristike. In *Slovenský národopis*, roč. 49, 2001, s. 174-184.; Takisto: PANCZOVÁ, Z. Súčasné povesti a fámy vo svetle folkloristických výskumov. In *Folklór a komunikácia v procesoch globalizácie*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2005, s. 7-66.

³ Bližšie pozri: JANEČEK, P. Komunikační role slovesného folkloru v moderní společnosti: Městští fantomové druhé světové války. In *Národopisná revue*, roč. 17, 2007, č. 4, s. 224-230.

⁴ JANEČEK, P. *Černá sanitka, Druhá žena, Pérák, Ukradená ledvina a jiné pověsti*. Praha : Plot, 2007, s. 153-154.

⁵ Bližšie pozri obsiahly súbor mestských povestí s touto problematikou: JANEČEK, ref. 4, s. 124-145.

⁶ PULEC, J. M. Podání o Pérákovi. In *Český lid*, roč. 52, 1965, č. 3, s. 160. Uvedený etnológ

v priestore ulíc Grösslingova, Kempelenova⁷ a na Jakubovom námestí, pričom mal byť nakoniec zadržaný pri spoločnej akcii polície a armády.⁸

Lokalizácia mestskej povesti do priestoru spomínaných bratislavských ulíc je zaujímavá, a to aj z toho dôvodu, že v ich pomernej blízkosti sa nachádzali viaceré sídla orgánov slovenskej armády a polície (budovy ministerstva národnej obrany č. 1 a 2 na Heydukovej ulici, resp. v Hurbanových kasárňach, Dunajské kasárne priamo na Grösslingovej ulici, Policajné riaditeľstvo s Ústredňou štátnej bezpečnosti a Svätoplukove kasárne na Špitálskej ulici).⁹

Uvedenou mestskou povest'ou sa doposiaľ viac-menej okrajovo zaoberali niektorí citovaní českí etnológovia, ktorí pri jej interpretácii využili rozprávanie informátorov.

Napriek dlhodobému intenzívnemu bádaniu v rôznych archívoch¹⁰ sa nám predbežne nepodarilo nájsť relevantný archívny dokument, a tak identifikovať a verifikovať reálnu, konkrétnu udalosť, ktorá mala byť základom vzniku uvedenej mestskej povesti.

Nateraz jediným dobovým písomným prameňom, ktorý reflektuje jej existenciu, je kreslená karikatúra publikovaná v satirickom a v uvedenej dobe aj silne antisemitskom časopise *Kocúr*, vo vydaní z 1. decembra 1943. Jej autor k názvu *Bratislavský fantom: Fosforový človek* a k samotnej kresbe pridal nasledovný komentár: „*Fosforové bomby? Daj sa mi svete! Ale fosforový človek, to už hej, to je už niečo, čo nemajú ani Angličania.*“¹¹

Považujeme za potrebné všeobecne zdôrazniť, že orgány brachiálnej moci (armáda, žandárstvo, polícia atď.) venovali kolujúcim mestským povestiam alebo fámam v civilnom sektore relevantnú pozornosť. Dialo sa tak predovšetkým v hektických etapách vývoja spoločnosti, ako už bolo v úvode naznačené.¹²

K šíreniu mestských povestí a fám tak dochádzalo od počiatku existencie Slovenskej republiky a zasahovali, resp. týkali sa aj slovenskej armády.¹³

---

sa odvoláva na rozprávanie informátora menom Karol Horvath (zrejme Horváth – pozn. aut.) z bratislavskej Petržalky.

⁷ V súčasnosti Klemensova ulica. Historický urbanistický rozvoj uvedených ulíc, resp. námestia bližšie pozri: Bratislavský topografický lexikon. Bratislava : Tatran, 1990.

⁸ JANEČEK, ref. 3, s. 146-147.

⁹ K histórii vojenských objektov v Bratislave bližšie pozri: VYČISLÍK, A. *Vojenské pamiatky Bratislavy*, Sprievodca. Bratislava : Obzor, 1974.

¹⁰ Archívny výskum bol realizovaný napríklad v obsiahlom fonde Krajský súd Bratislava (Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Bratislava), ktorý obsahuje množstvo kriminálnych deliktov, ktorými sa spomínaný súd v období druhej svetovej vojny zaoberal. Ďalší výskum prebiehal vo Vojenskom historickom archíve Bratislava (VHA Bratislava), kde je archivované taktiež množstvo dokumentov približujúcich vojnovú každodennosť hlavného mesta Slovenska (najmä fondy MNO Dôverné, MNO Obyčajné, fondy 53, 55 a ďalšie).

¹¹ Bližšie pozri: *Kocúr*, roč. 21, 1943, č. 23, s. 275. Dominantným prvkom uvedenej karikatúry je kresba muža fajčiaceho cigaru, ktorý je odtý do meštianskeho odevu s dlhým kabátom a klobúkom. Zatiaľ čo v pravej ruke drží vychádzkovú palicu, v ľavej vylietajúci sa džbán s neznámou tekutinou. Kolorit kresby dotvára nočná mestská ulica so šokovanými nočnými okoloidúcimi (dáma, ktorá práve z ruky pustila kabelku, a „vyrušený“ zamilovaný pár). Niektoré zobrazené symboly tejto karikatúry zostávajú predbežne nejasné.

¹² Napríklad po konštituovaní Československej republiky v roku 1918 Ministerstvo národnej obrany v Prahe nariadilo podriadeným posádkovým veliteľstvám (aj na Slovensku), aby v týždňových situačných správach uvádzali aj kolujúce povesti. Bližšie pozri napríklad početné situačné správy z vojenských posádok československej armády na Slovensku (rok 1919): VHA Bratislava, f. Zemské vojenské veliteľstvo Bratislava, šk. 1-17.

¹³ Napríklad v súvislosti s vojenskou vzburou v Ružomberku správca Slovenského národného múzea Ján Geryk napísal 13. júna 1939 ministrovi národnej obrany generálovi Ferdinandovi

K rozširovaniu mestskej povesti obsahovo sa dotýkajúcej tzv. bratislavského fantómu následne výdatnou mierou prispela dusivá atmosféra vlčúceho sa vojnového konfliktu, periodické zatemňovanie súvisiace s hrozbou leteckého bombardovania a s tým súvisiaci vynútený pobyt obyvateľstva v krytoch CPO, nariadenia limitujúce možnosť trávenia voľného času civilistov podľa vlastných predstáv, spomínaná nedôvera v oficiálne informácie atď.

V súvislosti s výskytom tejto, ale aj ďalších mestských povestí a fám treba zdôrazniť, že odhliadnuc od pomerne komplikovaného a zdĺhavého procesu verifikácie, sa vždy vyskytli percipienti, ktorí ich vnímali ako reálne, a rozširovali ich ďalej.¹⁴

Výskum mestských povestí, fám a všeobecne tzv. šepkanej propagandy z oboch svetových vojen, ale aj z iných historických období¹⁵, môže výraznou mierou hodnotne doplniť obraz o ich priebehu. Predstavuje zároveň skrytý a doposiaľ neveľmi využitý potenciál, pomocou ktorého je možné interpretovať anomálnu reflexiu reality percipientmi v danom historickom období.

Čatlošovi nasledovné: „Rozšírené je po Martine, že v Banskej Bystrici zastrelili z tých vzbúrencov ružomberských 33 vojakov. Neverím chýru, len pripomínam, že by to veľmi zle pôsobilo na našu mladú armádu a slovenskú verejnosť. Bol by to nový Kragujevac!“. Bližšie pozri: VHA Bratislava, f. VHA Bratislava, Slovný pán minister!, f. MNO Kabinet ministra, II. neprotokolované spisy, šk. 4. Ohľadom operačného pôsobenia Rýchlej divízie (RD) na východnom fronte zas bola začiatkom roku 1943 písomne zaznamenaná fáma: „Dovolenkári rozprávajú, že doma kolujú hrôzostrašné reči o zajatí a rozprášení RD“. VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Čís. 875/ Dôv. 1. odd. 43, Vojnový denník 1. odd. VRD. f. Rýchla divízia, šk. 11.

¹⁴ Napríklad po vyhlásení všeobecnej mobilizácie v roku 1914 sa v územnej pôsobnosti bratislavského V. zboru rozšírili viaceré fámy, ku ktorým zapisovateľ denníka tejto vyššej jednotky s prekvapením konštatoval: „Najnepochopiteľnejším je to, že starší dôst.[ojníci] tieto správy posúvajú ďalej ako hodnoverné“. Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv Wien, f. Neue Feldakten, 5. Korps, šk. 481.

¹⁵ Bližšie pozri napríklad: ZÁVACKÁ, M. A čo píš, bude vojna? Propagandistické využívanie pocitu ohrozenia v studenej vojne. In *Slovensko vo vojnách a v konfliktach v 20. storočí*. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2003, s. 233-238. V tomto príspevku sú publikované viaceré zaznamenané fámy vyskytujúce sa v období studenej vojny najmä na území Slovenska.

RECENZIE

ŠAVIT, Ari. *ZEMĚ ZASLÍBENÁ. TRIUMF A TRAGÉDIE IZRAELE*. Brno : Host – vydavatelství, s. r. o., 2015, 495 s. ISBN 978-80-7491-428-7.

Sionizmus bol vlastne hnutím sirôt, zúfalým ťažením európskych detí bez rodičov. Keď nechcení synovia a dcéry kresťanskej, kontinentálnej Európy utiekli pred nenávisťou macochy, zistili, že sú na svete úplne sami. Bez Boha, rodičov a domova nejak museli prežiť. O jednu civilizáciu prišli, a tak museli vybudovať druhú. Keďže stratili vlast', museli vybudovať novú. Preto prišli do Palestíny a preto dnes ľpia na zemi, ktorú chceli dobyť, s tak zúfalým odhodlaním (s. 47).

V roku 2015 bola do českého jazyka preložená kniha izraelského spisovateľa a žurnalistu Ariho Šavita. Debut, v českom preklade *Země zaslíbená – Triumf a tragédie Izraele*, bol denníkmi The New York Times a The Economist označený za knihu roka 2013 a stal sa bestsellerom. Ari Šavit sa narodil v roku 1957 v izraelskom mestečku Rechovot. Je potomkom priekopníkov sionistického hnutia pochádzajúcich z Veľkej Británie. Vyštudoval filozofiu na Hebrejskej univerzite v Jeruzaleme. Od roku 1995 je vplyvným novinárom ľavicovo-liberálneho denníka Ha'arec, založeným v roku 1918, najstarších izraelských novín vôbec. Mnohé izraelské médiá ho označujú za najvplyvnejšieho komentátora politického aj kultúrneho diania v štáte Izrael.

Meomár, rozhovory alebo odborná publikácia?

Prvá monografia Ariho Šavita nie je historickým dielom, čo priznáva aj samotný autor. Nazval ju svojou „*intímnou púťou súčasným aj niekdajším Izraelom*“ (s. 465). Predstavuje súbor sedemnástich príbehov konkrétnych ľudí z minulosti aj súčasnosti, na pozadí ktorých sa snaží priblížiť kľúčové obdobia dejín židovského národa. Mnohé z nich Šavit vydal ako komentáre v novinách Ha'arec už v minulosti. Voľba tém, ako aj medzníkov v hodnotení izraelských dejín je vyložené subjektívna a je potrebné ju takto aj vnímať. U odborníkov, ale aj u laickej verejnosti, navodí kniha po niekoľkých kapitolách dojem, že niektoré opisované udalosti by bolo potrebné doplniť, prípadne zaradiť iné kľúčové okamihy izraelských dejín. Naopak, iné časti knihy pôsobia rušivo a knihe by neuškodilo ich vypustenie. Príkladom sú kapitoly *Obsaďme Rothschildov bulvár* (s. 373-401) alebo *Sex, drogy a pomery v Izraeli 2000* (s. 329-345) – na pozadí homosexuálnej scény a opisom jedinej sub-kultúry je hodnotenie kultúrnych pomerov v Izraeli scestné.

Hlbšie ponorenie sa do problematiky na základe faktov chýba aj v iných častiach knihy. Šavit sa krátkymi reportami snaží odlíšiť dva svety v jednej krajine – židovský a arabský. Memoárovým spôsobom, cez dobové denníky či rozhovory s pamätníkmi sa Šavit snaží o analýzu ideologického myslenia časti židovskej populácie. Kým tento židovský element spoločnosti zaberá prevažnú väčšinu knihy, podobný rozbor arabského myslenia v knihe abscentuje. Šavit samotný pritom konštatuje, že arabská menšina žijúca v Izraeli a na okupovaných územiach je vlastne väčšinou. V kapitole *Cesta do Galileje 2003* (s. 345-359) tvrdí, že namiesto hľadania polovičných, štvrtinových či osminových Židov po svete a ich sťahovanie do Izraela, by mali Izraelčania hovoriť práve s Palestínčanmi, ako ich jediným spojencom (s. 345). Napriek tomuto do svojej monografie zaradil rozhovory len s tromi Arabmi.

Vhodné miesto pre život

Arimu Šavitovi sa však nedá uprieť výborná práca s textom. Štylistika, štruktúra viet, komplexnosť, atmosféra a osobitný literárny štýl, niekedy navodzujúci dojem lyriky,

je veľkým plusom monografie. Nepôsobí ťažkopádne a je ľahko čitateľný. Typickým príkladom je kapitola *Masada 1942* (s. 87-116), kde podrobne opisuje výpravu Šmarjahu Gutmana a skupiny mladých ľudí na Masadu, ktorá napomohla dotvoriť národný étos a posilniť kolektívneho ducha mladých Židov. Masada sa stala symbolom boja Židov za slobodu. Šavit brilantne a uveriteľne vykreslil ideový svet Šmarjahu Gutmana, a dokonale vtiahol čitateľa do tohto príbehu. Podobná atmosféra panuje aj v prvej kapitole *Na prvý pohľad 1897* (s. 17-39), v ktorej sa Šavit vracia až na úplný začiatok sionistického hnutia. Hrdina tohto príbehu, Herbert Bentvič (1856 – 1932) je priamym predkom Ariho Šavita. Nadšenie z romantickej púte po Izraeli, vtedy Britský mandát v Palestíne, dotvára Šavit cez rodinný archív rodiny Bentvičových, osobných zápiskov Herberta Bentviča i jeho neskoršej publikačnej činnosti. Práve túto púť považuje za začiatok snáh židovských intelektuálov žijúcich v Európe, ktoré vyústili do záväzku v podobe listu lorda Balfoura lordovi Rothschildovi, dnes známemu ako Balfourova deklarácia – kladné stanovisko britskej vlády k vzniku národnej domoviny pre židovský ľud.

Zasľúbená zem

Keď v roku 1903 vypukol v moldavskom Kišineve židovský pogrom, bol Theodor Herzl natoľko rozhorčený, že zvažoval kúpu pôdy v Palestíne, aby tam mohol nasťahovať obeť európskeho antisemitizmu. Židovská domovina začala naberať reálne kontúry. Z milióna Židov emigrujúcich do roku 1920 z východnej Európy, však mierila väčšina do USA. Do Palestíny sa presťahovalo len niečo vyše 35 tisíc Židov. Počas prvej svetovej vojny sa prenasledovanie Židov zintenzívnilo a hlavne na východe Európy sa množili pogromy. Inšpirovaní boľševickou revolúciou nadobudlo kolonizačné hnutie socialistický rozmer.

Šavit na príklade kibucu Ejn Charod vyzdvihuje spoločné úsilie, aspekt pospolitosti, sociálnu súdržnosť a vnútorné odhodlanie, idealizmus a pocit morálnej prevahy (s. 45-46), ktorú prví pionieri v nehostinnej krajine ukázali. „*Priviedlo ich sem zúfalstvo, a to plodí odhodlanosť*“, tvrdí Šavit (s. 33). Kým v roku 1897 tvorili Židia 8 % populácie Palestíny, v roku 1935 to bolo už viac ako 25 %. Židovské osady prekvitali, pôda sa kultivovala a vznikali stále nové agrárne spoločenstvá. Rechovot, ktorému je venovaná celá kapitola *Sad s pomarančovníkmi 1936* (s. 65-87), sa v 30. rokoch stal najprosperujúcejšou židovskou kolóniou.

Šavit na jednom mieste konštatuje, že sa množili aj prípady, kedy boli pôvodní arabskí obyvatelia vypudení z pôdy, napriek tomu v niekoľkých kapitolách opisuje toto obdobie romanticky, idealisticky až utopisticky. Túto pomyselnú idylku však prerušilo Arabské povstanie v roku 1936.

Palestína v plameňoch

Jedna z najdôležitejších častí izraelských dejín, ktorá nasledovala po druhej svetovej vojne – vojna za nezávislosť v rokoch 1948 – 1949 takmer úplne absentuje. Je obsiahnutá v jednej kapitole s názvom *Lydda 1948*, v ktorej sa venuje dobytíu mesta Lydda a vypudeniu pôvodného arabského obyvateľstva. The New York Times označil túto časť knihy za najprepracovanejšiu a najťažiskovejšiu. Cez rozhovory s niekoľkými prominentnými Izraelčanmi, aj veliteľmi a vojakmi bojujúcimi v Lydde, sa autor snaží pochopiť túto tragickú udalosť, avšak podľa môjho názoru bez náležitého zasadenia do historického kontextu a objektívneho zhodnotenia súvislostí. Oveľa väčší dôraz kladie na reflexie dnešnej generácie Izraelčanov. Izraelskí liberálni aktivisti, vrátane Šavita, odsúdili udalosti spojené s mestom Lydda počas vojny. Ak by však k tomu nedošlo, štát Izrael by neexistoval, konštatuje Šavit (s. 151). Na jednej strane hlasné protesty, na strane

druhej tichý súhlas - to vystihuje katarziu dnešných Izraelčanov. Autor nakoniec priznáva, že to bola nevyhnutná fáza na ceste k sionistickému cieľu, ktorým bolo vytvorenie samostatného štátu.

Izrael a výzvy modernej doby

Štát Izrael po svojom vzniku čelil ohromnej vlně prisťahovalcov z Európy, Ázie aj Afriky. Zakrátko počet tých, ktorí do krajiny prišli (685-tisíc) presiahol počet tých, ktorí ich vítali (655 tisíc). Analógia s dneškom by znamenala, že napr. USA by museli prijať približne 350 miliónov prisťahovalcov (s. 169). V krajine sa narychlo postavilo 121 utečeneckých táborov, aby bolo možné zvládnuť humanitárnu katastrofu. Nasledovala masívna výstavba sídlisk, osád, miest a mestečiek, čo autor reflektuje v kapitole *Sídisko Bicarón 1957* (s. 155-197). Jednou z najslabších častí knihy je snaha popísať rozkol medzi aškenázkymi Židmi (pôvodom z Európy) a sefardskými Židmi (pôvodom z Orientu). Životný príbeh Arje Deriho a strany Šas (s. 301-327), ktorý slúži ako predloha, však nedokáže vysvetliť načrtnutý problém pocitu menejcnosti orientálnych Židov v izraelskej spoločnosti. Tento fenomén by si zaslúžil podrobnejšiu a komplexnejšiu analýzu. Faktom však zostáva, že Izrael v tom období riešil svoje vnútorné problémy, potreboval zabudnúť na holokaust, vojnu či arabských utečencov. Permanentná hrozba, ktorú Izrael vnímal od svojich susedov, dala vznik ďalšej kapitole v Šavitovej knihe – *Projekt 1967*. Mestečko Dimona v strede Negevskej púšte skrýva prísne tajné Výskumné stredisko pre atómovú energiu. Na základe rozhovorov i zahraničných článkov, ale aj dohadov o Dimone, autor konštatuje, že je strediskom na výrobu atómových zbraní.

Stigma na tvári Izraela

Napriek technologickému rozmachu, stúpajúcej životnej úrovni, relatívnemu pocitu bezpečia po vojne v roku 1967 a dobrému medzinárodnému postaveniu, vníma Ari Šavit ako jednu z najväčších škŕn v dejinách Izraela stavbu židovských osád na okupovaných územiach. Po šoku, ktorý nasledoval po jomkipurskej vojne, predstavovali osady istý druh zadost'účinenia. V kapitolách *Ofra 1975* či *Na pláži v Gaze 1991* ponúka pohľad na tento fenomén a jeho ideologické pozadie cez názory osadníkov a ich ideologických vodcov ako Pinchas Wallerstein a Jehuda Ecijon, ale aj vlastnú skúsenosť počas svojej vojenskej služby. Snaží sa pochopiť, čo motivuje osadníkov znova a znova sa usádzať na území uprostred arabskej populácie. Počnúc Ofrou a končiac desiatkami ďalších izolovaných osád, je úspech osadníkov stále iba lokálny. Väčšinové obyvateľstvo Izraela „z rovín“ sa na tieto snahy pozerá skepticky a odmietavo. Snahy zaberáť pôdu týmto spôsobom si nikdy neosvojili a ostáva pre nich akousi vzdialenou kapitolou kdesi za hradbou hôr aj dnes. Osady stoja na pomyselnom piesku aj preto, že ich medzinárodné spoločenstvo nikdy neuzná za legítimnú súčasť Izraela. Naopak, budovanie osád núti svet k tomu, že sa na Izrael pozerá ako na koloniálny štát, ktorý nemá v 21. storočí miesto (s. 246-247). Ak bude tento trend pokračovať, v ďalšej vojne s arabským svetom sa môže Izrael ocitnúť úplne sám. Ari Šavit, ako liberálny sionista, chápe ilegálne osady ako nepochopenie prvotnej myšlienky sionizmu a zničenie toho, o čo sa snažilo hnutie v 50. a 60. rokoch. „*Je iróniou osudu, že ste k nám priviedli späť Palestíncov, ktorých Ben Gurion dokázal držať v bezpečnej vzdialenosti od našej zeme,*“ vyčíta v knihe Šavit (s. 248).

Mier na dohľad?

„*Po jednom storočí slepoty na oboch stranách sme náhle uvideli jeden druhého. Ilúzia, že sa protivník nejak vyparí, bola tatam*“ (s. 290) Týmito slovami Šavit výstižne charakterizuje precitnutie v 90. rokoch. Snaha dosiahnuť mierové urovnanie sa dostala

z periférie politickej scény priamo do jeho centra. Prečo dohody z Osla v roku 1993 nevydržali? Je možné riešenie na platforme dvoch štátov? Je myšlienka dvojitého občianstva témou dňa? Majú predstavitelia Arabov a Izraela záujem na riešení konfliktu v dohľadnej dobe? Aká bude budúcnosť štátu Izrael, môže prežiť v obklúčení arabskou enklávou? Na mnohé z týchto otázok hľadá odpovede samotný autor. „*Či sa vám to páči, alebo nie, predstavujete na Blízkom východe menšinu. Aj keď sa príslušníci vášho národa zúčastňujú Eurovízie a hrajú basketbal v európskych ligách, keď otvoríte atlas a pozriete sa na mapu, uvidíte, že okolo vás je 350 miliónov Arabov a vo svete žije 1,5 miliardy moslimov,*“ cituje Šavit palestínskeho právnika Muhammada Dahla (s. 345).

Je Izrael ohrozený iránskym jadrovým programom? Pri tejto otázke sa Šavit, u ktorého od prvej kapitoly knihy badať ľavicový liberalizmus, ku ktorému sa hrdo hlási, prezentuje nekompromisný pravicový postoj. V knihe obhajuje politiku Benjamina Netanjahua a tvrdí, že izraelský vojenský zásah, ako ten v irackom Osiraku či sýrskom Dajr az-Zaur, sa v prípade Iránu nemusí podariť. Šavit je presvedčený, že ak sa Irán dostane k atómovej bombe, bude to znamenať nukleárnu globalizáciu a obrovské bezpečnostné riziko nielen pre Izrael (s. 402). „*Až do morku kosti by Izrael chcel byť modernými Aténami. V tejto zemi a v tejto ére ale Atény, ktoré v sebe neskrývajú aspoň štipku Sparty, nemajú budúcnosť,*“ konštatuje Šavit (s. 366). Napriek niekoľkým nedostatkom kniha ponúka kvalitný náhľad na niektoré vybrané kapitoly izraelských dejín a ich zhodnotenie z pohľadu súčasného popredného predstaviteľa liberálneho sionizmu a dokáže osloviť nie len laickú, ale aj odbornú verejnosť venujúcu sa izraelským reáliám.

Jozef Hyrja

ANOTÁCIE, GLOSÝ

DUBÁNEK, Martin – FILIP, Ondřej – PAVEL, Jan. *PEVNOSTI V BOJÍCH VELKÉ VÁLKY. ZÁPADNÍ FRONTA*. Praha : Mladá fronta, 2016, 350 s., fotografie a nákresy v texte, slovníček odborných termínov, zoznam prameňov a literatúry, informácie o autoroch. ISBN 978-80-204-4021-1.

Autori anotovanej publikácie poukazujú na to, že hoci sa symbolom prvej svetovej vojny stali predovšetkým zákopy, ako dôsledok neúspešnej stratégie „bleskovej vojny“, na počiatku tohto konfliktu aj počas neho prebiehali ťažké boje aj o celý rad pevností a stálych opevnení. Zákopová vojna, sprevádzaná všadeprítomným blatom, zimou, sychravými dažďami, hlodavcami a miliardami neprijemného hmyzu sa stala charakteristickou pre všetky bojiská. Popri nich sa však dlhé týždne spomínali aj ťažké boje o pevnosti, ktoré hoci budované s veľkým dômyslom a využívajúce najodolnejšie materiály, väčšinou neodolali veľkej palebnej sile ťažkého delostrelectva. Zatiaľ čo na východnom fronte to bola predovšetkým rakúsko-uhorská pevnosť Przemysl, na západnom fronte sa stali pojmi mená ako Lüttich, Namur, Antverpy, Verdun, Mety, Douaumont a ďalšie. Trojčlenný kolektív sa touto publikáciou podujal vyplniť citeľnú medzeru v českej odbornej literatúre. Zamerali sa predovšetkým na modernejšie pevnosti postavené s využitím betónu a pancierov. Prvý zväzok obsahuje informácie o obliehaní a obrane belgických a francúzskych pevností, pričom sa značná pozornosť venuje bojom v oblasti pevnosti Verdun, od ktorých tento rok uplynulo 100 rokov. Publikácia obsahuje mnoho unikátnych pôvodných čierno-bielych fotografií, výkresov a máp a zároveň aj farebné fotografie súčasného stavu týchto objektov. Celý text uvádza úvodná štúdia a uzatvára slovník odborných termínov. Poučenia a skúsenosti z bojov o pevnosti

v prvej svetovej vojny využili stavitelia aj v medzivojnovom období pri projektovaní a stavbách nových pevnostných systémov, okrem iného aj československých pevností, ktoré však zo známych dôvodov československá armáda v boji nemohla vyskúšať.

Rôznych pevností v období pred prvou svetovou vojnou bolo postavených také veľké množstvo, že sa autori museli sústrediť len na najvýznamnejšie stavby a aj tak museli publikáciu rozdeliť do dvoch častí. Prvá časť publikácie je venovaná formovaniu vojnových koalícií pred prvou svetovou vojnou (s. 11 – 16), potom nasleduje stručný popis priebehu vojnových operácií na západnom fronte (s. 18 – 23) a štúdia o vývoji opevnení v rokoch 1800 – 1914 (s. 26 – 101). Ďalšia kapitola informuje o opevneniach neutrálnych štátov – Švajčiarska (Airolo, Ospizio, Andermatt, Altkirch, Spina, Galenhütten atď.) Holandska (Pannerden, Amsterdam, Maasmond, Harssens, Spijkerboor) a Dánska (Gardershøjfortet, Taarbækfortet, Trekroner, Kodaň (s. 104 – 114), belgické pevnosti sú rozobraté v osobitnej kapitole (Lüttich, Namur, Antverpy – s. 116 – 207). Ako však upozorňujú autori, opevnenia mali len nedostatočne zorganizovanú efektívnu obranu a aj predmostia sa budovali chaoticky. Vojenské jednotky sa napríklad každý večer vracali do kasární, čo v prípade Lüttichu bolo 20 kilometrov a ráno sa zase vracali na hlavnú obrannú líniu. Tieto presuny nielen vyčerpávali vojakov, ale strácal sa nimi aj drahocenný čas (s. 125). Veľmi cennými sú podrobné popisy bojov o jednotlivé pevnosti v Belgicku na začiatku vojny, ktoré dopĺňajú celkové znalosti o prvých dňoch nemeckej kampane v Belgicku.

Z francúzskych pevností sú v tomto diele popísané Manonviller, Maubeuge a najpodrobnejšie Verdun (s. 234 – 306). Bitka o Verdun prebiehala skoro celý rok 1916 a je najznámejšou bitkou prvej svetovej vojny so zlovestnou záverečnou „inventúrou“ státisícov obetí na oboch

stranách. Išlo o najdlhšiu a podľa mnohých vojenských historikov aj o najdôležitejšiu a najkrvavejšiu bitku prvej svetovej vojny. Podľa autorov priebeh tejto bitky rehabilitoval vnímanie opevnení zo strany vojenských odborníkov i laickej verejnosti a ovplyvnil aj budovanie pevností medzi dvoma vojnami (s. 234). Preto pevnosti Verdun a tiež bojom o ňu venuje trojica pôvodcov tejto výbornej knihy aj najväčšiu pozornosť. Podrobne informujú o stavbe pevnosti, ktorej nová fáza sa začala v roku 1874 (nemeckí vojaci Verdun opustili až v roku 1873) a pokračovala až do roku 1974, keď sa vo verdunskom pevnostnom komplexe nachádzali kompletne zrekonštruované a aj veľmi odolné objekty (najmä fort Douaumont a pevnosť Thiaumont), aj stavby s minimálnymi zásahmi (fort Marre). Niektoré objekty však neprešli žiadnou modernizáciou. Pre predstavu o obrovskom komplexe verdunských opevnení stačí aspoň stručný výpočet: na začiatku vojny tvorilo pevnosť Verdun dovedna 19 fortov (4 nezmodernizované), 23 pevností a postavení (16 nezmodernizovaných), 3 podzemné úkryty, 34 betónových úkrytov, (z toho 16 veľkých) a 118 batérií. V období 1874 – 1914 venovalo Francúzsko na výstavbu tohto komplexu opevnení 820 miliónov frankov. Samotný popis bojových operácií v oblasti Verdunu ukázal, že táto investícia nebola márna a Verdunská bitka znamenala začiatok obratu vo vojne v prospech Dohody (s. 250 – 301). Koniec nádejám na dobytie Verdunu pre generála von Falkenhayna predstavoval začiatok druhej veľkej bitky roku 1916 na rieke Somme 1. júla 1916, pretože Nemci tam museli od Verdunu presunúť značné sily.

Ferdinand Vrábel

ČERVENKA, Juraj. *HABSBURŠTÍ ORLI. RAKOUSKO-UHERSKÉ LETECTVO, JEHO ESA A PROTIVNÍCI V LETECH 1914 – 1918*. 1. – 2. diel. Praha: Ceskycestoavtel.cz 2015. 1. diel – 256 s.

ISBN 978-80-87657-10-2, 2. diel – 272 s.
ISBN 978-80-87657-12-6.

Téma rakúsko-uhorského letectva v období prvej svetovej vojny je v slovenskej historiografii pomerne málo známa. Slovenský autor Juraj Červenka, ktorý sa dlhodobo venuje dejinám prvej svetovej vojny so zameraním na letectvo, zhrnul svoje poznatky v dvojzväzkovej knihe *Habsburští orli*, ktorá vyšla v českom vydavateľstve. Publikácia napriek svojmu názvu nie je venovaná len rakúsko-uhorským letcom a lietadlám, ale prináša informácie aj o ruských, srbských či talianskych letcoch a leteckej technike počas Veľkej vojny.

V prvom diele publikácie sa autor venuje nasadeniu rakúsko-uhorského letectva na srbskom, ruskom a talianskom fronte. Dejiny rakúsko-uhorských vzduchoplaveckých a leteckých jednotiek siahajú do roku 1893, keď vznikol balónový zbor. V roku 1912 boli založené c. a k. letecké jednotky, ktoré mali na začiatku prvej svetovej vojny 8 leteckých rôt, 39 lietadiel a 58 pilotov. Začlenenie leteckých síl do rakúsko-uhorskej armády prebehlo len krátko pred vypuknutím prvej svetovej vojny v roku 1911. V roku 1913 malo vojenské letectvo iba 19 pilotov. Ich počet sa samozrejme počas vojny rýchlo zvýšil. Úlohou letectva bolo sledovanie nepriateľských pozícií, bombardovanie komunikácií, neskôr aj nálety za frontovou líniou a bombardovanie civilných miest (ako napríklad mesto Brescia v Taliansku dňa 25. augusta 1915). Časť leteckých jednotiek bola dislokovaná priamo v pevnosti Přemyšl, ktorá mala ako prvá na svete vlastné letisko. Počas vojny operovali niektoré lietadlá aj z letísk na území dnešného Slovenska – napríklad pri Humennom a pri Strážskom. Ako uvádza autor, na ruský front smerovali technicky nespoľahlivé lietadlá, ktoré boli ohrozované ruskou protivzdušnou obranou a piloti lietali častokrát za nepriaznivého počasia. Na ruský front autor publikácie lokalizuje aj prvý letecký súboj prvej svetovej vojny, ktorý sa odohral už 26. augusta 1914 počas

rakúsko-uhorského náletu na ruské poľné letisko v Haliči. Prvé vzdušné víťazstvo bolo zaznamenané 30. novembra 1914 severne od Krakova. Počas obliehania pevnosti Premešl ju lietadlá zásobovali liekmi, poštou a informáciami. Na ruskom fronte bola aj po prvýkrát v lietadle použitá rádiostanica – konkrétne na palube lietadla Albatros B. I. č. 21. 07. Od roku 1915 však bola časť skúsených pilotov z tohto frontu presunutá na taliansky front a namiesto nich sem prichádzali nováčikovia bez potrebných skúseností.

Autor čitateľom v krátkosti približuje aj ruské letectvo. To malo na začiatku vojny 224 lietadiel. Kvôli hospodárskemu zaostávaniu krajiny trpelo akútnym nedostatkom lietadiel, ich nespôľahlivosťou a zastaranosťou. V tomto smere bolo Rusko závislé od dodávok svojich spojencov. Autor tu približuje aj niektorých známych ruských pilotov.

Samostatná časť je venovaná talianskemu letectvu. Taliansko vstúpilo do vojny na strane Dohody v roku 1915, jeho skúsenosti s letectvom sa začali však už predtým. Po prvýkrát ho do bojov nasadili už v roku 1911 počas vojny s Osmanskou ríšou o Tripolsko. O rok neskôr vznikol v Benátkach námorný hydroplánový oddiel a v roku 1915 Vojenský letecký zbor. V roku 1915 mohlo do vojny nasadiť len 60 lietadiel a 15 hydroplánov. Letci na talianskom fronte prevádzali prieskumné a bombardovacie lety aj vo vysokohorských oblastiach, kde im činnosť sťažoval studený vietor, vysoké kopce a mraky. Bombardované boli aj civilné ciele – napríklad počas bombardovania milánskej elektrocentrály bola zasiahnutá aj obytná zóna a zomrelo 18 ľudí. Ako odplatu za to Taliani bombardovali Ľubľanu. Neskôr boli bombardované aj Benátky či Padova. Až po intervencii pápežského nuncia u cisára bolo stanovené, že bombardovanie má ušetriť cirkevné objekty. Na talianskom fronte bojovali rakúsko-uhorskí letci, ako napríklad L. Nádherný, F. Hefty pochádzajúci z bratislavskej rodiny či

F. Udvarsky. Významnými talianskymi letcami boli F. Baracca, S. Scaroni.

Samostatnú kapitolu autor vhodne venoval lietadlám, ich výzbroji a kamufláži. Do roku 1916 používalo rakúsko-uhorské letectvo na prieskum a bombardovanie lietadlá typu Hansa – Brandenburg C. I. Na stíhacie lety slúžili lietadlá Fokker E. I. a Fokker D. I. Rozšíreným typom bola aj stíhačka Hansa – Brandenburg D. I. Kvalitnejšie však boli stíhačky Albatros, vyzbrojené až 2 synchronizovanými guľometmi, a stíhačky Aviatyk, Phönix D. I a Phönix D. III. Od roku 1917 sa používali aj nemecké bombardovacie lietadlá Gotha G. IV.

Palubnú výzbroj lietadiel tvorili guľomety Schwarzlose kalibru 8 mm rôznych vzorov. Mnoho lietadiel malo maskovací náter lozengy, tvorený rôznofarebnými šesťuholníkmi. Niektoré lietadlá boli aj bez kamufláže. Letci si ich farbili a dopĺňali rôznymi znakmi aj sami.

Adepti na pilota museli spĺňať určité kritériá – zdravotné i psychologické. Často sa nimi stávali veteráni z pechoty, ktorí utrpeli zranenie. Ich výcvik prebiehal na slabších a menej výkonných dvojmiestnych lietadlách. Piloti nenosili špeciálne uniformy, ale uniformy svojich bývalých útvarov. Výcvikom prechádzali aj leteckí pozorovatelia. Tí museli mať skúsenosti s fotografovaním, používaním mapy, orientačný zmysel. Letci nosili počas letov kožené nohavice a kabáty okuliare, kukly, prilby, šatky, ktoré ich mali chrániť pred nepriazňou počasia. Od roku 1918 do výbavy patrili aj plynové masky. Padáky využívali hlavne posádky pozorovacích balónov, letci ich začali využívať až ku koncu vojny.

Autor nezabudol ani na hydroplány. Už pred vojnou používala rakúsko-uhorská armáda lietadlá na hliadkovanie nad Jadranom a Dalmáciou. Výcvik pilotov hydroplánov prebiehal najskôr spolu s ostatnými letcami, v roku 1913 vznikla na ostrove Cosada cvičná základňa. Používali sa dvojmiestne hydroplány Lohner od roku 1915.

Jedným zo známych pilotov hydroplánov bol V. L. Woseček z Hořic. V roku 1915 sa zúčastnil náletu na Benátky, počas ktorého padol do zajatia. V roku 1917 sa mu podarilo ujsť a stal sa veliteľom základne Santa Catarina.

Každodenný život letcov približuje autor v kapitole *Život letecký, život vojenský*. Na začiatku prvej svetovej vojny boli piloti i pozorovatelia, hlavne dôstojníci. Až od roku 1916 sa prijímanie do radov letcov rozšírilo predovšetkým z dôvodu chýbajúceho personálu aj na poddôstojníkov. Výhodou letcov a leteckého personálu bolo to, že nebojovali v zákopoch, kde by boli vystavení delostreleckým útokom, zime, snehu a dažďu. Ešte na začiatku 20. storočia boli v armáde veľké rozdiely medzi dôstojníkmi a mužstvom. Mali rozdielne stravovanie, ubytovanie a aj voľný čas trávil inak. Ako uvádza autor, medzi pilotmi existovali aj národnostné predsudky. Ako jeden z príkladov uvádza, že zranenému letcovi Jozefovi Kissovi nechceli v nemocnici poskytnúť náležitú lekársku starostlivosť, pretože nemal dôstojnícku hodnosť. Až po zásahu ďalšieho pilota – Arigiho – sa mu dostalo náležitého lekárskeho ošetrovania.

Úlohou veliteľov jednotiek okrem zaškolovania menej skúsených pilotov bolo viesť dennú agendu, zariaďovať dodávky strojov, munície a riešenie podobných denných problémov. Letecké zbory mali k dispozícii vlastné trény, nákladné i osobné autá, ako aj konské povozy, za pomoci ktorých sa sťahovali medzi jednotlivými leteckými základňami. Okrem pilotov tu pôsobil letecký personál, ktorý sa staral o úpravu plochy, staval hangáre a kancelárie. Piloti bývali pokiaľ to bolo možné v rôznych vhodných budovách v blízkosti letiska – napríklad v zámkoch a podobne. Často ich navštevovali najvyšší predstavitelia armády – napríklad cisár Karol I. Aj v leteckých jednotkách sa s postupom vojny prejavili nedostatky v zásobovaní. Velitelia sa v mesačných hláseniach sťažovali na nedostatok

munície, zlý stav lietadiel, konštrukčné chyby nových typov lietadiel, ako napríklad zhorené výfuky či trhajúce sa potahy krídiel. Objavil sa tiež nedostatok hangárov, lietadlá boli len pod prístreškami. Chýbali uniformy, ubúdali tiež skúsení piloti a namiesto nich prichádzali nováčikovia bez potrebných skúseností.

Prvá kapitola druhej časti publikácie je venovaná leteckým operáciám na rumunskom fronte. Prvé skúsenosti s vojenským letectvom získalo Rumunsko počas 2. balkánskej vojny. Zúčastnilo sa jej 19 lietadiel, ktoré podnikali prieskum. Po vstupe do prvej svetovej vojny (27. augusta 1916) malo 44 lietadiel, 97 pilotov a 84 leteckých pozorovateľov. Väčšina z nich bola sústredená na exponovaných úsekoch v Transylvánii a na hraniciach s Bulharskom. Už krátko na to, 6. decembra 1916, však padla Bukurešť a nová frontová línia sa ustálila na riekach Siret a Trotus. Rakúsko-uhorské letectvo malo na rumunskom fronte 6 leteckých rôt, prvý zostrel zaznamenali 25. novembra 1916. Ako pilot tu pôsobil napríklad A. Novák, ktorý tu mal dosiahnuť šesť víťazstiev.

Niekoľko kapitol je venovaných niektorým z najvýznamnejších rakúsko-uhorským pilotom a ich činnosti počas vojny. Jedným z nich bol Godwin Brumowski, ktorý bol najúspešnejším rakúsko-uhorským stíhačom. K letectvu sa dostal v roku 1915 na východnom fronte, od októbra 1916 pôsobil na talianskom fronte a počas vojny si pripísal 39 potvrdených zostrelov. Július Arigi sa narodil v Děčine a v roku 1914 sa stal jedným z najmladších pilotov. Pôsobil na Balkáne v kotorskej oblasti a neskôr na území dnešného Albánska pri Tyrane. Frank Linke – Crawford sa narodil v Krakove. Na začiatku prvej svetovej vojny bojoval v 6. dragúnskom pluku. V roku 1915 absolvoval pilotný výcvik. V roku 1917 sa dostal na front do Haliče a neskôr lietal na talianskom fronte. Konca vojny sa však nedožil, zahynul na konci júla 1918.

Viacerí z úspešných pilotov pochádzali z územia dnešného Slovenska. Jedným z tých, ktorým autor venoval samostatnú kapitolu, bol Jozef Kiss, ktorý pochádzal z maďarsko-slovenskej rodiny. Vyrastal v Bratislave a v roku 1914 po vypuknutí vojny sa dostal so 72. peším plukom do Haliče. Bol zranený a v roku 1915 sa prihlásil k letectvu. Na jar 1916 dokončil výcvik a bol zaradený k rote Flik 24 v južnom Tirolsku so základňou na letisku v Pergine. Za jeden rok sa dostal 55-krát nad nepriateľské územie. V júni 1917 začal lietať na jednomiestnej stíhačke Hansa – Brandenburg D. I. Od jesene 1917 lietal na Albatrose D. III. Oeffay č. 153. 17. Do konca roka 1917 si pripísal 17 leteckých víťazstiev, v januári 1918 ich mal už 19. Dňa 27. januára 1918 sa mu však počas letu zasekli guľomety a bol zasiahnutý nepriateľskou paľbou. Dostal sa do nemocnice, kde mu však neposkytli náležitú lekársku starostlivosť, pretože nemal dôstojnícku hodnosť. Až po zásahu ďalšieho pilota – J. Arigho sa mu dostalo lekárskeho ošetrovania. V tom čase už bol držiteľom 3 zlatých medailí za odvahu, 4 strieborných medailí za odvahu I. triedy a ďalších vyznamenaní. Naďalej však zostával poddôstojníkom – kvôli svojmu pôvodu a nedokončenému stredoškolskému vzdelaniu. Jeho život sa skončil 24. mája 1918, keď bol zostrelý britským pilotom zo základne Istrana. O jeho smrti informovala aj tlač.

Pochovaný bol 27. mája na cintoríne v Pergine. Podľa svedectva F. Adesmayera počas obradu pristál na hrobe veniec od jeho protivníkov, ktorí mu tak vzdali hold.

Aj napriek tomu, že sa nejedná o čisto vedeckú publikáciu, prináša veľa nových poznatkov, čím zaujme laickú i odbornú verejnosť. Autorovi sa dá do určitej miery vytknúť mierne nesúrodý text kapitol. Tie sa zároveň venujú leteckým jednotkám na frontoch, pilotom i leteckým súbojom, čo môže niektorým čitateľom sťažovať orientáciu v texte. Publikácia je však vhodne doplnená veľkým množstvom

fotografií a náčrtov lietadiel. Nechýba ani zoznam použitej literatúry, dobovej tlače a webových stránok.

Jana Zatková

KONČICKÝ, Mikuláš – VRANSKÝ, Pavel. *BEZ NÁROKU NA SLÁVU. Vzpomínky mužů, kteří bojovali za svobodné Československo na východní i západní frontě.* Ostrava : Montanex, a. s., 2015, 270 s., fotografie v textě. ISBN 978-80-7225-412-5.

Táto výnimočná kniha zoznamuje čitateľov so životnými peripetiami dvoch československých vojnových veteránov, tankistom generálplukovníkom Mikulášom Končickým (1925 – 2015), príslušníkom 1. československého armádneho zboru, účastníkom bojov na Dukle a za oslobodenie na území Československa v roku 1945 a delostrelcom, a neskôr letcom plukovníkom Pavlom Vranským (1921), ktorý sa zúčastnil bojov v druhej svetovej vojne ako príslušník československých jednotiek na západnom fronte (najprv ako delostrelca a potom ako príslušník Royal Air Force).

Ide o vydanie spomienok dvoch mužov, ktorí v čase ťažkých skúšok v rokoch druhej svetovej vojny vedeli, kde je ich miesto a zapojili sa do boja proti okupácii a za obnovenie Československej republiky. Aj oni mohli – ako mnohí iní – vojnové roky prežiť v ústraní a v relatívnom bezpečí (pre Vranského to platí len podmienene, lebo mal židovský pôvod). Oni sa však rozhodli vziať svoj osud do vlastných rúk a napriek riziku straty vlastného života postaviť sa proti zlu. Obaja obstáli aj v rokoch po oslobodení, keď bol najprv Vranský ako príslušník západného odboja prenasledovaný a neskôr aj Končický, keď sa postavil proti okupácii Československa v auguste 1968. Obaja sa, po ťažkých životných skúškach, dožili zmeny v roku 1989 a aj rehabilitácie. Takže, dalo by sa povedať, ich príbeh má šťastný koniec. Zatiaľ čo Končický po ťažkom úraze

zomrel v decembri 2015, Vranský sa dožil nevšedného veku 95 rokov a žije v kruhu svojich najbližších na severnej Morave. Obaja sa zapojili do práce v obnovenej Československej obci legionárskej a aj v Českom zväze bojovníkov za slobodu. Generála Končického sme stretávali až do jeho vážneho úrazu v roku 2010 na rôznych akciách – naposledy na Dukle v roku 2009, keď nám ukazoval aj konkrétne miesta bojov a postavenia viacerých čs. tankov priamo na bojisku. Okrem iného nám urobil aj názorný výklad, keď nás sprevádzal na známej kóte 534 – a plukovníka Pavla Vranského ešte stále vídame na rôznych akciách, nedávno aj na oslavách 71. výročia oslobodenia Ostravy.

V prípade oboch veteránov ide o mimoriadne skromných ľudí, čo čiastočne naznačuje aj názov knihy ich spomienok, o vydanie ktorej sa zaslúžilo mesto Ostrava, Moravskosliezsky kraj a Český zväz bojovníkov za slobodu. Svoje hrdinstvo a zásluhy nikdy nestavali na obdiv. Ich osudy boli neľahké, pretože sa dotýkajú rokov druhej svetovej vojny, sú tragické, lebo prišli o celý rad svojich priateľov a spolubojovníkov a sú aj smutné, lebo oboch pofebruárový, resp. normalizačný režim nezaslúžene prenasledoval. Svoju nezdolnú odvahu, statočnosť, vôľu zvíťaziť a aj vydržať povojnové ústrky dosvedčili obaja veteráni vrchovatou mierou.

Ide o vzrušujúce čítanie plné detailov aj o menej známych epizódach nášho druhého odboja na východnom i západnom fronte. Mikuláš Končický spomína v časti nazvanej príznačne „*Šťěstěna stála nablízku*“ (s. 17 – 118) na svoju mladosť na Volyni – pochádzal z obce Trostjanec neďaleko Dubna – roky mladosti, obdobie predvojnového poľského režimu, potom príchod Sovietov a následne vojnu, okupáciu a napokon vstup do 1. československého armádneho zboru v Rovne, kde ho do vojska prijímal sám Richard Tesařík. Potom, po príslušnom výcviku, už od 1. septembra 1944 nasledovalo nasadenie do Karpatsko-du-

klianskej operácie, boje v Ostravsko-opavskej operácii a nakoniec slávny príchod do Prahy. Končický zostal ďalej v armáde až do svojho vyhodenia z nej v roku 1968, bol aj teoreticky zdatný, absolvoval vysokú školu a je aj autorom zlepšovacieho návrhu – zariadenia na umývanie tankov (s. 103).

Pavel Vranský sa narodil ako Wechsberg v sekulárnej židovskej rodine v Lipníku nad Bečvou. V druhej časti anotovanej knihy nazvanej príznačne „*Domů přes čtyři kontinenty*“ (s. 119 – 267), opisuje tiež roky svojej mladosti a dospievania pred vojnou. Nasledoval prechod iba osemnásťročného mladíka do Poľska už 16. mája 1939, pobyt v internačných táboroch v ZSSR a neskôr odchod na Stredný východ. Bojoval ako delostrelec v púšti Marsah Matruh, potom v obklúčení v Tobruku a Bejrúte. Od 9. októbra 1944 bol príslušníkom 311. perute RAF ako palubný telegrafista/strelec a radarový operátor. Vranský skutočne prešiel štyri svetadiely: Európou, Áziou, Afrikou a Amerikou, kým sa dostal domov do oslobodenej vlasti.

V knihe sú aj podrobné informácie o príslušných druhoch zbraní, s ktorými sa obaja veteráni dostali do kontaktu – tankoch T-34/85, Panther, lietadlách Liberator, rôznych typoch diel aj o pancierových pástiach a údaje o výcviku ako v našich v Rusku, tak aj u spojeneckých vojsk na západe (tankovom, strelcom, delostreleckom i leteckom).

Obaja veteráni opisujú aj svoje osudy po oslobodení, ktoré boli rôzne, ale vyznačovali sa aj smutnými rokmi, keď boli Vranský a aj Končický perzekvovaní. Zaujímavé je aj to, ako obaja veteráni vnímali rok 1989 a následný vývoj. Ako výstižné a skromné hodnotenie životných osudov oboch bojovníkov za slobodu a obnovu Československa možno citovať záverečné slová Pavla Vranského: „*Nebyl jsem hrdinou, nevykonával jsem mimořádné činy, neprojevil jsem zvláštní odvahu, avšak mám dobrý pocit, že jsem splnil svou povinnost, v první řadě vůči sobě a svému*

svědomí... Cení si věrnosti, nenávidím zradu i jakékoli pokrytectví. “Veľa hovoria aj Vranského záverečné slová o tom, že dosť často mal aj strach, ale naučil sa ho potláčať, že vo výcviku a v boji sa treba dôsledne sústrediť na plnenie bojových úloh a že ako k nemu prenikalo stále viac informácií o koncentračných táboroch (jeho matka Ida zahynula v koncentračnom tábore v Minsku), začal stále viac nenávidieť nepriateľa. A nemôže pochopiť ľudí u nás doma, ktorí dnes na to zabudli...”

Ferdinand Vrábel

CIGLBAUER, Jan. *VOJÁCI ŠVEJKOVA PLUKU. Vzpomínky vojáků z Chotýčan na Velkou válku. Osvobození jihočeského pohraničí v roce 1918. Pohřbívání vojáků na Českobudějovicku.* Praha: Ing. Petr Kos – Nakladatelství Brigádýr, 2016, 171 s., fotografie v texte, pramene, poznámky, skratky, informácia o autorovi. Edícia Bílá místa historie. Neznámé kapitoly vojenství a techniky, 6. svazek, bez ISBN.

Anotovaná kniha je ďalším príspevkom k dejinám prvej svetovej vojny a spracúva spomienky vojakov z juhočeskej dediny Chotýčany na Veľkú vojnu. Popri iných publikovaných osobných denníkoch je táto publikácia unikátna v tom, že ide o ucelený súbor výpovedí všetkých mužov, ktorí vojnu prežili a pochádzali z jednej konkrétnej obce. Ich spomienky zaznamenal vtedajší kronikár obce Adolf Šulista v 20. rokoch minulého storočia. Väčšina tamojších mužov prešla vojnou ako príslušníci českobudějovického 91. pešieho pluku. Prvým majiteľom pluku bol poľný podmaršal Ludwig Fröhlich Ritter von Elmbach und Groara a po jeho smrti v roku 1904 poľný podmaršalok Hubert Ritter von Czibulka. Širšia verejnosť tento pluk pozná aj vďaka nehynúcemu románu Jaroslava Haška *Osudy dobrého vojáka Švejka*, ktorý mal slúžiť práve v tomto pluku a odísť s ním na haličský front (s. 8 – 75). Aj druhá časť publikácie sa týka tohto

pluku a zaznamenáva udalosti koncom roka 1918, keď sa nemeckí obyvatelia Čiech a Moravy pokúšali odtrhnúť pohraničné časti od mladej Československej republiky (s. 76 – 102). Tretia časť knihy je venovaná problematike vojenských hrobov a pomníkov z obdobia prvej svetovej vojny v Českých Budějoviciach a ich okolí (103 – 162). Publikácia vracia mená viac než 1 300 vojakom, z hrobov ktorých boli križe a náhrobky odstránené v 60. a 70. rokoch minulého storočia.

Napriek tomu, že autor Jan Ciglbauer (* 1988) je amatérsky bádateľ a publicista zaoberajúci sa regionálnymi vojenskými dejinami 20. storočia, vykonal veľmi užitočnú prácu a podarilo sa mu zozbierať ucelený materiál k danej problematike. Nebola to práca jednoduchá ani ľahká. Dlhší čas robil výskumy vo viacerých okresných a oblastných archívoch a samozrejme aj vo Vojenskom ústrednom archíve – Vojenskom historickom archíve v Prahe.

Počas prvej svetovej vojny narukovalo do armády asi milión Čechov, z ktorých 140-tisíc padlo. Autor spomína aj vznik československých légií, ktoré podľa neho „dopomohly T. G. Masarykovi získat uznání československého státu“ (s. 6), ale súčasne, vraj, legionárska tradícia bola za prvej republiky udržiavaná na úkor väčšiny českých vojakov, ktorí bojovali za cisára a slúžili v radoch rakúsko-uhorskej armády až do konca vojny alebo v nej padli. Podľa Cieglbauera tento trend, údajne, pretrváva až do súčasnosti, čo nie je celkom pravda. Stačí si pozrieť celý rad publikácií o rokoch prvej svetovej vojny, výstavy, rekonštrukcie bojových udalostí a podobne. Sústavne vznikajú aj nové webové stránky venované prvej svetovej vojne a aj rôzne databázy, či už padlých vojakov, alebo príslušníkov jednotiek. Nie je pravda, že v rámci spomienok na prvú svetovú vojnu sa spomínajú len legionárske bitky – veď nedávno boli pripomínané aj významné boje a ofenzívy na Marne, pri Gorlici, Verdune a na Somme. Celý rad publikácií je aj o bitkách na rieke Soča (Isonzo) a na

riek Piava... Cieglbauer síce pripúšťa význam légii pre vznik Československa, ale súčasne poukazuje na to, že väčší strategický význam mala len Ruská légia.

Do roku 1914 vstúpil pluk pod velením plukovníka Hermanna Ecchera ab Echo und Marienberg. Mobilizačný rozkaz dorazil do štábu pluku 26. júla 1914 o jednej hodine v noci. Počas 29. júla sa pražské časti pluku presunuli do Českých Budějovic, kde boli prápory a ich roty doplnené na vojnové počty povolanými záložníkmi (pluk dosiahol stav 3 300 mužov). 31. júla vykonal pluk v Čtyřech Dvorech prísahu a na druhý deň už putoval na srbský front. Do bojových pozícií sa pluk dostal 6. augusta 1914 a už na druhý deň mal prvého padlého, ktorým bol pravdepodobne František Kerschbaum. Autor zdôrazňuje statočnosť českých vojakov v rakúsko-uhorskej armáde, a to najmä na talianskom fronte, kde neboli nepriatelia slovanskí bratia Rusi a Srbi, ale vierolomní Taliani, pred ktorými bránili bratov Slovincov (s. 6). Autor zdôrazňuje, že Česi bojovali aj vtedy, keď už Maďari alebo Rakúšania ustupovali a aj v momente, keď sa vojaci týchto národností okolo nich vzdávali, Česi bránili svoje pozície až do krajnosti. O mnohom hovorí aj prezývka príslušníkov 91. pešieho pluku, ktorých Taliani podľa ich golierových zelených „papagájových“ výložiek prezývali „*zelení diabli*“. Ako uvádza Cieglbauer, jeho úmyslom bolo aj poopraviť nesprávny názor na 91. peší pluk, ktorý v radoch verejnosti prevláda práve kvôli Haškovmu románu. Pripomína aj to, že väčšine bádateľov doteraz unikala existencia jedného z najväčších vojenských pohrebísk na území Čiech z obdobia prvej svetovej vojny v Českých Budějoviciach. Spôsobila to necitlivá likvidácia krížov a náhrobkov v 60. a 70. rokoch minulého storočia na českobudějovickom mestskom cintoríne, a tak sa na hroby vojakov postupne zabudlo. Autorovi sa po dlhšom bádání podarilo zostaviť mená a údaje o viac ako 1 300 tam pochovaných vojakoch (s. 109 – 141). Okrem rakúsko-uhorských vojakov, je tam

pochovaných aj niekoľko zajatcov ruskej, talianskej a srbskej národnosti a keďže je tam pochovaných aj viacero príslušníkov z uhorských honvédskech a husárskych plukov, s veľkou pravdepodobnosťou možno uviesť, že tam odpočívajú aj vojaci slovenského pôvodu.

Ferdinand Vrábek

ŠVAMBERK, Alex – ŠVAMBERK, Jaromír. *NASAZEN V KOREJI. ZAPOMENUTÁ VÁLKA A ČECHO-SLOVÁCI.* Praha : Gutenberg, 2013, 283 s. ISBN 978-80-86349-47-3

Na rozdiel od vojny vo Vietname v 60. rokoch minulého storočia, ktorej bola venovaná veľká pozornosť zo strany publicistov, historikov, filmových a iných umeleckých producentov, kórejská vojna z rokov 1950 – 1953 dostala prívlastok „zabudnutá“. Podobne ako samotnej vojne, zatienenej následnými konfliktami studenej vojny, bola taktiež venovaná len ojedinelá pozornosť takmer štyridsaťročnému pôsobeniu českých a slovenských diplomatov a vojakov, ktorí dohliadali na udržanie mieru na Kórejskom polostrove. Pre čs. historiografiu komunistického obdobia to nebola „bezpečná téma“ predovšetkým kvôli severokórejskému lavírovaniu medzi Moskvou a Pekingom, a v novej ére síce vznikli ojedinelé štúdiá, ale na knižné spracovanie musel čitateľ čakať ešte dve desaťročia po skončení čs. „misie“ v Kórei. Vďaka mnohostrannému úsiliu a profesionálnej erudícii autora sa mu však dostáva faktograficky hodnoverná a spomienkovo pútavá publikácia vybavená množstvom čiernobielych fotografií, chronologickým prehľadom (1897 – 2013) a biografickým registrom pamätníkov, veliteľov Repatriačnej komisie neutrálnych štátov (RKNS), Dozornej komisie neutrálnych štátov (DKNS) v rokoch 1953 – 1957 a ďalších členov DKNS. Alex Švamberg pracoval nielen s rozsiahlymi spomienkami svojho otca Jaromíra,

ale aj mnohých ďalších účastníkov, s archívnym materiálom a dostupnou literatúrou, požičanými denníkmi, kronikou prvej skupiny, s množstvom fotografií, diapozitívov, dvoma farebnými filmami a taktiež zúročil aj svoje osobné dojmy a skúsenosti z pobytu v tejto krajine. Napriek tomu, že Kóreu navštívil v 21. storočí, zažil podobný kultúrny šok ako čs. účastníci misie pred polstoročím, a bol konfrontovaný s minulosťou a tradíciami umocnenými chudobou. Jaromír Švamberg pôsobil v druhej skupine Čechov a Slovákov ako tlmočník v rokoch 1954 – 1955 pod velením generála Josefa Hečka. Veliteľom prvej skupiny bol generál František Bureš. Okrem Čechoslovákov mala DKNS zastúpenie švédske, švajčiarske a poľské.

Autor opisuje tábor v Pchanmundžome, v severnej časti demilitarizovanej zóny, kde prebiehali rokovania a začínala činnosť jednotlivých komisií – Vojenskej komisie pre prímerie (VKP), RKNS a DKNS, približuje oblasti pôsobenia inšpekčnej činnosti, napríklad prístavy, kde vykonávali dohľad nad presunom zbraní a munície, výmenou vojenského personálu, približuje inšpekciu železničných a cestných spojov z KĽDR do ČĽR, vnútorný režim inšpekčnej skupiny, vrátane ideologicko-politickej prípravy, hlásenia o pohyboch z prístavov, letísk, charakter krajiny a odlišnej kultúry, sociálno-ekonomické podmienky skupiny, vzťahy vo viacnárodnej komunite, trávenie voľného času, postoje miestneho obyvateľstva. Opisy častokrát sprevádza autorov humorný nadsled a geograficko-dobový kontext.

Spomienky Jaromíra Švamberka tvoria samostatnú časť publikácie, po ktorej nasledujú spomienky ďalších účastníkov, doplnené výťahmi z oficiálnych hlásení, sťažností a podobne. Okrem spomienkových príspevkov vojenských príslušníkov, spracovateľ ponúka aj výber zo spomienok zúčastnených diplomatov, zdravotníkov, spravodajského dôstojníka i kuchára. DKNS nekontrolovala len

odsun vojsk a výzbroje, sťahovanie častí jednotiek, striedanie jednotiek za nové, ale musela vyšetrovať aj vážnejšie incidenty, ktorými bola porušená dohoda o prímerí. Jedným z najzávažnejších konfliktov, ktoré komisia vyšetrovala v období pôsobenia inšpekčných skupín, bol letecký súboj amerických lietadiel a MiG-15 nad severokórejským vnútrozemím (Ondžongni). Inšpekčná skupina mala zabezpečiť dôkazy a zdokumentovať výpovede vidiečanov. Pri vyšetrovaní a hľadaní prvotného vinníka incidentu však nebolo možné dosiahnuť jednotné stanovisko. Podobne dopadlo vyšetrovanie tajného dovozu sovietskych MiG-15 do Severnej Kórey.

Ďalšie spomienky sa týkajú aj demonštrácií a protestov proti činnosti inšpekčných skupín, nebezpečenstva infekčných chorôb, najmä malárie, existenčných problémov s pitnou vodou a kvalitou potravín. Čitateľ nájde aj informácie o činnosti tajných služieb, ktoré mali jednotlivé kontrarozviedky, od americkej až po československú, zastúpené v Kórei v hojnom počte. V samostatnej kapitole prináša A. Švamberg faktografický prierez vývoja situácie na Kórejskom polostrove od konca druhej svetovej vojny v širšom medzinárodnom kontexte.

Najdlhšie trvajúcej vojensko-diplomatickej misie Československa v zahraničí, pôsobiacej v demilitarizovanej zóne oddeľujúcej obidva kórejské štáty, sa postupne zúčastnilo viac než sedemsto Čechov a Slovákov. Komisia ukončila činnosť krátko po rozdelení ČSFR, keďže Severná Kórea, ako jeden zo signatárov dohody o prímerí z roku 1953, neakceptovala skutočnosť, že Česká republika na základe dohody so Slovenskou republikou prevzala zodpovednosť za pôsobenie v komisii, a trvala na odchode českých predstaviteľov DKNS.

Božena Šedová

KRONIKA

BITKA PRI MOHÁČI – HISTORICKÝ MEDZNÍK V DEJINÁCH STREDNEJ EURÓPY (490. VÝROČIE)

Bitka pri Moháči, ktorá sa odohrala 29. augusta 1526 na území dnešného Maďarska, výrazne ovplyvnila politické, spoločenské, hospodárske, vojenské a kultúrne dejiny krajín strednej a juhovýchodnej Európy na ďalších 200 rokov. V bitke sa stretlo uhorské vojsko na čele s kráľom Ľudovítom II. Jagellovským s vojskom osmanského sultána Sulejmana I., pričom uhorská armáda utrpela drvivú porážku. Osmanská ríša sa po bitke rýchlo rozšírila až po hranice dnešného Slovenska a Rakúska. Osmanská okupácia trvala až do roku 1683, keď bolo osmanské vojsko porazené pri Viedni s pomocou oddielov poľského kráľa Jána Sobieskeho.

Pri príležitosti 490. výročia „moháčskej katastrofy“ sa v dňoch 23. – 26. mája 2016 uskutočnila v Tatranskej Lomnici medzinárodná vedecká konferencia za účasti odborníkov – historikov a archivárov – zo Slovenska, Česka, Maďarska, Poľska a Rakúska. Po prvýkrát prezentovali špecialisti piatich štátov výsledky archívnych a historických výskumov na tému osmanskej okupácie a konfliktov, vyplývajúcich zo stretu kresťanskej a moslimskej kultúry. V každej krajine bývalej Habsburskej monarchie sú zachované relevantné archívne dokumenty zo 16. – 17. storočia vypovedajúce nielen o bojových stretoch s osmanskou armádou, ale aj o každodennom živote ľudí v tieni „tureckého“ polmesiacu. Spoločná identifikácia a vzájomná analýza týchto archívnych zdrojov sa dosiaľ ešte neuskutočnila.

Konferenciu zorganizovala Spoločnosť slovenských archivárov a Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Poprad za spoluúčasti zahraničných partnerov – Maďarskej archívnej spoločnosti (Magyar Levéltárosok Egyesülete), Poľského archívneho tovaríšstva (Polskie Towarzystwo Archiwalne) a Českej archívnej spoločnosti (Česká archivní společnost). Finančnú podporu celému projektu poskytol Medzinárodný Visegradský Fond, Ministerstvo vnútra SR, Slovenská historická spoločnosť pri SAV, ako aj viacerí súkromní sponzori. Konferencia bola súčasťou 20. ročníka celoštátneho stretnutia slovenských archivárov „Archívne dni v Slovenskej republike“, ktoré Spoločnosť slovenských archivárov organizuje nepretržite od roku 1997. Ich prvý ročník sa konal v Poprade. Rokovacími jazykmi konferencie bola slovenčina, čeština, poľština, maďarčina, nemčina. Príspevky budú publikované v tlačenej zborníku a na elektronickom médiu na jeseň tohto roka.

Konferenciu otvoril Vladimír Segeš z Vojenského historického ústavu v Bratislave. Zhrnul poznatky nadobudnuté výskumom dobových prameňov rôznej proveniencie a názorne na plánoch a mapách ilustroval postavenie jednotlivých oddielov oboch armád na bojovom poli a priebeh samotnej bitky. Z vojenského hľadiska predstavovala bitka zlom v bojovej technike, taktike i stratégii. Predznamenovala následný pomerne rýchly zánik stredovekej rytierskej ťažkej jazdy, ktorej spôsob boja sa ukázal byť neúčinný v konfrontácii s delostrelectvom.

Analýzu výsledkov výskumov maďarských historikov za posledné desaťročia priniesol György Rác reprezentujúci Maďarský národný archív. V maďarskej historiografii sa objavil názor, že moháčska bitka znamenala v dlhodobom časovom horizonte radikálnejšie zmeny v dejinách Uhorského kráľovstva ako Trianonská mierová zmluva, no na maďarské historické povedomie mala len nepatrný vplyv. Následné obsadenie Budína

v roku 1541 prinieslo zásadné zmeny na geopolitickej mape strednej Európy, ktoré sa najmarkantnejšie prejavili v presune funkcie politicko-spoločenského centra z Budína do iných miest monarchie – do Viedne, ktorá sa stala takpovediac „zahraničnopolitickým“ hlavným mestom, s panovníckym dvorom a sídlom centrálnych vládnych inštitúcií, do Bratislavy, ktorú možno označiť za „vnútropolitické“ hlavné mesto, a do Alby Iulie, sídla sedmohradských kniežat. Vo vzdávaní holdu nastúpil na miesto Budína Istanbul s Belehradom ako zástupným centrom.

O prameňoch poľskej proveniencie reflektujúcich bitku pri Moháči referoval Maciej Jasiński, zastupujúci Poľské archívne tovarišstvo. Poľské kronikárstvo sa v stredoveku obmedzovalo na opis udalostí týkajúcich sa domovských kláštorov. Len niektorí kronikári, ako Gall Anonim v 12. storočí alebo Vincent Kadłubek na prelome 12. a 13. storočia, zapisovali aj deje týkajúce sa celého kráľovstva. Rozkvet písomníctva nastal v 15. a 16. storočí za vlády Jagellovcov. No bitka pri Moháči, ktorá zlomila moc jedného z najmocnejších panovníckych rodov v Európe, sa v poľských kronikách objavila len sporadicky. Najvýznamnejším prameňom, ktorý sa kritickej analýzy dočkal až v súčasnosti, je tzv. Kniha vojvodov (hajtmanov), ktorú v roku 1579 napísal Stanisław Sarnicki, historik, kalvínsky dejateľ, autor a vydavateľ prác vzťahujúcich sa na vojenskú tematiku. Samotnej bitky sa zúčastnili poľské posily s okolo 1 500 žoldnieri, vedené skúseným veliteľom Leonardom Gnoińským.

Podľa Györgya Laczlavika z Maďarského národného archívu v Budapešti zanechala prehratá bitka pri Moháči hlboké stopy v uhorskom historickom myslení, znamenala pád Uhorského kráľovstva i koniec stredoveku v strednej Európe. Štvrtstoročie po Moháči je jedným z najbúrlivejších období v dejinách Uhorska, krajina dvoch panovníkov sa zmietala v „občianskej“ vojne, trvalým spoločníkom obyvateľov sa stala neistota, znásobovaná opakujúcimi sa osmanskými výbojmi. Politická elita Uhorského kráľovstva bola síce zdecimovaná, ale politická kultúra a myslenie ostalo takmer nezmenené. Až pád Budína v roku 1541 prinútil súčasníkov vykonať potrebné zmeny. Začalo sa rodiť novoveké Uhorsko, šírila sa reformácia a položili sa základy Sedmohradského kniežatstva. Na dôkladné objasnenie udalostí uvedeného obdobia je potrebné vynaložiť ešte veľké úsilie, pretože písomné pramene sú obmedzené a sú značne rozptýlené. Historiografia nepozná presné fungovanie verejnej správy, nie je zostavená archontológia protonotárov, čím sa o fungovaní súdov nevie takmer nič, rovnako chýbajú detailnejšie informácie o činnosti kancelárie, finančnej správy a pod.

Po roku 1526 sa aj dolnorakúske provincie dostali do tesného kontaktu s Osmanskou ríšou, o čom prednášal Willibald Rosner z Dolnorakúskeho krajinského archívu v St. Pölten. Habsburgovci síce získali uhorskú korunu, ale prehratá bitka otriasla samotnými základmi kráľovstva, ktoré sa na ďalšie desaťročia stalo nárazníkovou zónou medzi Osmanskou ríšou a krajinami v záujmovej sfére Habsburgovcov. Sulejman I. sa už v roku 1529 odvážil až k hradbám Viedne (tzv. prvé turecké obliehanie Viedne) a svoj pokus zopakoval opäť v roku 1532. V oboch prípadoch boli nájazdmi ťažko postihnuté aj oblasti rakúskych krajín. Napätá situácia prinútila cisára Ferdinanda I. konať a vydávať nariadenia, ktorými položil základy nových kráľovských inštitúcií zameraných nielen na obranu krajiny, ale aj centralizáciu ríše „nad ktorou slnko nezapadá“ (Tajná rada 1527, Dvorská kancelária 1528, Dvorská komora, Dvorská vojenská rada 1556).

Pomerne menej známu úlohu českých miest v dejinách moháčskej katastrofy objasnil Marek Ďurčanský z Ústavu dejín Univerzity Karlovej a Archívu Univerzity Karlovej v Prahe. Bitka pri Moháči, v ktorej vykrvácala pechota českých kráľovských miest (s výnimkou Prahy) pod velením Jakuba Kyšperského z Vřesovic, symbolicky ukončila úlohu českých kráľovských miest ako vojenskej sily schopnej úspešne vzdorovať

šľachtickým protivníkom. Ferdinand I., na rozdiel od svojho predchodcu Ľudovíta Jagellovského, videl v mestách len kráľovský majetok, ktorým mohol ľubovoľne disponovať, a nie dôležitú politicko-hospodársku súčasť stavovskej monarchie. Nečakaná smrť mladého panovníka preto vyvolala medzi obyvateľmi českých miest úprimnú ľútosť, čo je možné usúdiť najmä z prameňov osobnej povahy. Súdobé konfesijné spory po vystúpení Martina Luthera však zatlačili do pozadia problém tureckej expanzie a v ďalších rokoch sa české mestá podieľali na obrane krajiny viac finančne ako vojensky.

Dôsledky osmanskej expanzie na život východoslovenských kráľovských miest boli predmetom prednášky Miloslavy Bodnárovej z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Predovšetkým sa zvýšilo ich finančné zaťaženie, pretože Ferdinand Habsburský aj Ján Zápoľský požadovali od miest peniaze, výstroj, výzbroj a postavenie vojakov potrebných na vedenie vzájomných bojov. Okrem toho mestá zaťažovala aj prítomnosť vojakov žijúcich priamo v domoch mešťanov. Na druhej strane táto situácia prispela k rozvoju všetkých remesiel vyrábajúcich pre potreby vojska („prešovský“ pušný prach, chladné a strelné zbrane, výzbroj a výstroj). V dôsledku obmedzenia konkurencie sriemských vín vzrástol význam tokajského vína a vinohradníctva najmä v Košiciach a okolí. Do miest sa začali sťahovať šľachtici aj poddaní z ohrozených krajov, čo zmenilo národnostnú situáciu v pôvodne prevažne nemeckých mestách. Rýchlo sa šírilo reformačné hnutie, ktorému boli mešťania veľmi naklonení. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že východoslovenské mestá si po Moháči ešte udržali svoju hospodársku úroveň vybudovanú v predchádzajúcich storočiach.

O plienení osmanských vojsk na juhozápadnom Slovensku v rokoch 1529 – 1530 informoval Ján Lukačka z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Toto obdobie charakterizovala vojna medzi Jánom Zápoľským a Ferdinandom Habsburským, ktorá sa vyvíjala aj v závislosti od postupu osmanských vojsk. Ján Zápoľský neváhal požiadať o pomoc belehradského pašu Mohameda, ktorého vojská však nešli plieniť Moravu a Dolné Rakúsko, ale zamierili na juhozápadné Slovensko. Celý týždeň vypaľovali dediny na Považí až po Nové Mesto nad Váhom, na Ponitří po líniu Bošany – Krušovce a na Pohroní až po Novú Baňu. Obyvateľov zabili alebo odviekli do zajatia. Na základe portálnych súpisov z roku 1531 autor rekonštruoval trasu osmanských výbojov aj ich ničivú silu, ktorá znamenala zdecimovanie obyvateľstva a úplný zánik viacerých menších sídiel.

Dôsledky bitky pri Moháči destabilizovali na pol storočia aj situáciu v Trenčianskej stolici. Vojensko-politický vývoj na území stolice do roku 1571 sumarizoval Miroslav Martinický zo Štátneho archívu v Žiline so sídlom v Bytči. Navrhol nepoužívať pre vojenský konflikt medzi Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským termín „občianska vojna“, ale skôr „uhorská vojna“. Deficit archívnych prameňov z pomoháčskeho obdobia vo fonde Trenčianskej župy autor nahradil svedectvami z neskorších vyšetrovaní majetkovo-právnej povahy a doplnil materiálom z iných, zatiaľ najmä slovenských archívov, kronikárskych prác a z literatúry. Sledoval pohyb Ferdinandovho generála Jána Katzianera, zaujatie hradu Trenčín, zmenu geopolitickej situácie na území stolice po prechode Mikuláša Kostku na stranu Habsburgovcov a jeho konflikty s Rafaelom Podmanickým.

Na území Slovenska jestvovalo v rámci Uhorského kráľovstva v období stredoveku šesť premonštrátskych konventov – Konvent sv. Štefana kráľa v Bzovíku, Konvent sv. Križa v Lelese, Konvent sv. Jána Krstiteľa v Jasove a Konventy Blahoslavenej Panny Márie v Bíni, Šahách a Kláštore pod Znievom. Nová geopolitická situácia, nástup reformácie, zmena lokálnych pomerov i vlastníckych vzťahov, ktoré nastali po bitke pri Moháči, zapríčinili postupný úpadok kláštorov tradičných stredovekých reholí v Uhorsku ako boli

benediktíni, cisterciiti či premonštráti. Nedokázali sa prispôbiť novým spoločenským pomerom a ich storočia jestvujúce monastické komplexy zanikali pod tlakom vonkajších faktorov ako aj v dôsledku vnútornej krízy. Osudy premonštrátskych konventov priblížila v bohato ilustrovanej prezentácii Henrieta Žažová z Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Od roku 1529 až do 60. rokov 16. storočia premonštráti postupne opustili všetkých šesť konventov na území Slovenska. Na konci 18. storočia sa premonštráti vrátili a obnovili činnosť len v dvoch lokalitách – v Jasove a v Lelesi.

Nárast osmanskej hrozby po Moháči a jej konkrétne prejavy v meste-pevnosti Nové Zámky bol predmetom príspevku Heleny Markuskovej z Mestského múzea v Pezinku. Novozámocká pevnosť postavená podľa projektu talianskych staviteľov bratov Baldigarovcov patrila k najmodernejším v Uhorsku. Napriek tomu v roku 1663 padla do rúk Osmanov. Autorka sa sústredila na obdobie dvadsiatich dvoch rokov „osmanských“ Nových Zámkov, ktoré boli centrom vilájetu a sídlom osmanského miestodržiteľa na Slovensku, a na životné pomery vojenského aj civilného obyvateľstva rôznej národnosti.

Takmer nepretržité vojnové nebezpečenstvo, ktoré sprevádzalo život obyvateľov Uhorska počas 16. – 17. storočia, zanechalo vplyv aj v architektúre a staviteľstve. Dôraz sa kládol najmä na budovanie fortifikačných zariadení, hradieb, pevností a rôznych väčších i menších opevnení. V súvislosti s obranou sa však nielen stavalo, ale aj búralo. Za obeť obranným požiadavkám miest padli mnohé predmestia, ktoré predstavovali potenciálne nebezpečenstvo v prípade vojenského útoku a dobývania hradieb. Konkrétny pohľad na zánik bratislavského predmestia nachádzajúceho sa pred Laurinskou bránou a zbúranie kostola sv. Vavrinca a kaplnky sv. Jakuba prezentovala Viera Obuchová z Mestského ústavu ochrany pamiatok v Bratislave. Priblížila tiež architektonickú podobu zaniknutého kostola, ktorú sa podarilo zrekonštruovať vďaka archeologickým vykopávkam realizovaným v 30. rokoch 20. storočia.

V záverečnej diskusii rezonovala predovšetkým problematika terminológie a používania výrazov „turecký“ a „osmanský“. Diskutujúci sa priklonili k používaniu termínu „osmanský“, ktoré lepšie vystihuje dejinnú skutočnosť, aj keď jeho presadzovanie v historiografii je len pozvoľné. Rozhodujúce slovo v tejto problematike budú mať lingvisti a orientalisti.

Medzinárodná konferencia „Bitka pri Moháči – historický medzník v dejinách strednej Európy (490. výročie)“ bola dobrou príležitosťou na prehĺbenie poznania spoločných dejinných udalostí štátov vzniknutých na troskách Habsburskej monarchie. Cezhraničné partnerstvá a spoločné výskumné projekty archivárov a historikov nielen z krajín V4, ale aj ďalších krajín strednej a juhovýchodnej Európy, majú perspektívu ďalšieho rozširovania. Dlhotrvajúca osmanská okupácia časti európskeho kontinentu otvára pred výskumníkmi množstvo dosiaľ nespracovaných tém, nielen z vojenských a politických dejín. Uvažovanie o príčinách, dôsledkoch a prejavoch konfliktu i spolupôsobenia kresťanskej a islamskej kultúry môže priniesť zaujímavé výsledky, ktoré budú mať čo povedať aj súčasnému svetu.

Martina Orosová

KONFERENCIA S MEDZINÁRODNOU ÚČASŤOU O JOZEFovi GREGORovi-TAJOVskom v Martine 23. – 24. júna 2016

Keď sa po viac ako päťdesiatich rokoch Milan Hodža vrátil zo Spojených štátov amerických do rodnej zeme, prevoz jeho telesných pozostatkov na Národný cintorín v Martine 27. júna 2002 sa uskutočnil so všetkými poctami, aké československému štátnikovi a významnému slovenskému politikovi prináležia.

Táto udalosť bola pravdepodobne impulzom pre zamyslenie sa nad budúcim projektom „*Dni Milana Hodžu*“, aby Slovensko dostalo príležitosť znovu objaviť osobnosť hodnú poznania a pripomínania. Spočiatku bolo zámerom projektu priblížiť život a dielo Milana Hodžu a tiež rozvíjať jeho ideové dedičstvo v čase integrovania sa Slovenskej republiky do Európskej únie. Prvá iniciatíva na uskutočnenie projektu prišla zo strany Úradu vlády. Zasluhou vtedajšieho predsedu slovenskej vlády Mikuláša Dzurindu sa Milan Hodža stal symbolom, ku ktorému sa prihlásili aj nasledujúci slovenskí premiéri bez ohľadu na svoju politickú príslušnosť.

Dnes je už tradíciou, že posledný júnový týždeň je na Slovensku – v Sučanoch (rodnej obci Hodžu), Martine a Bratislave – venovaný aj aktivitám spojeným s Hodžovým menom. V tomto čase sa konajú slávnostné vyhodnotenia literárnych prác v súťažiach *Hodžov novinový článok* a *Hodžova esej*, na ktorých si žiaci základných škôl a študenti gymnázií, ale aj iných stredných škôl cibría svoje literárne zručnosti už niekoľko mesiacov predtým.

Vedecké konferencie k osobnostiam slovenskej politiky, konané v Martine pod gesciou Ústavu politických vied SAV, oživilí postupne okrem Milana Hodžu aj ďalších politikov jeho doby, ktorí s Hodžom spolupracovali, alebo boli jeho ideovými oponentami – Martina Rázusa, Ferdinanda Jurigu, Ivana Dérera, Vavra Šrobára, Antona Štefánka, Ivana Markoviča a Pavla Blahu. Z konferencií sa každoročne vydáva aj zborník – kolektívna monografia príspevkov slovenských, českých aj inonárodných účastníkov podujatia.

Udeľovaním Ceny Milana Hodžu sa vzdáva hold vedeckým pracovníkom za výskumy spojené s týmito osobnosťami, aby Slovensko poznalo a nezabúdalo ani v integrovanej Európe na svojich významných rodákov. Čestná cena Milana Hodžu sa udeľuje za propagovanie Slovenska a diela Milana Hodžu v zahraničí a tiež za pedagogickú a osvetovú činnosť.

Záver Dní Milana Hodžu patrí pietnym spomienkam na Národnom cintoríne v Martine, v Sučanoch a nedeľným službám božím v evanjelickom a. v. kostole v Sučanoch.

Dni Milana Hodžu v júni 2016 boli venované osobnosti Jozefa Gregora-Tajovského, politikovi, legionárovi a spisovateľovi. Nad podujatím prevzal záštitu premiér Robert Fico.

Vedecká konferencia o Tajovskom pokrývala takmer celý život a dielo tohto významného slovenského predstaviteľa a venovala sa aj jeho manželke Hane Gregorovej. Okrem už tradičného oboznámenia sa s rodokmeňom Gregorovcov, ktorého predstavil na základe s mravčou usilovnosťou zozbieraných údajov z matrik a ďalších dokumentov Zdenko Ďuriška z Národného biografického ústavu Slovenskej národnej knižnice v Martine, si účastníci vypočuli príspevky o pôsobení Tajovského ako učiteľa, bankového úradníka či tajomníka Slovenskej národnej strany. S osudmi Tajovského počas prvej svetovej vojny a v československých légiách oboznámil prítomných riaditeľ Vojenského historického ústavu v Bratislave plukovník Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD. a profesor Právnickej fakulty UK v Bratislave JUDr. Jozef Beňa, CSc. Veľkým prínosom boli príspevky PhDr. Pavla Husárika z Teoretického lýcea J. G. Tajovského v Nadľaku o rokoch Gregorovcov v Nadľaku a docentky PhDr. Nadeždy Jurčišinovej, PhD. z Prešovskej univerzity o pôsobení Tajovského v spolku slovenských študentov Detvan v Prahe a o jeho chápaní česko-slovenskej vzájomnosti. Magistra Lucia Šteflová z Prešovskej univerzity priblížila prešovské roky Gregorovcov, profesor PhDr. Svetozár Krno, CSc. sa zase zaoberal pobytom Tajovského na Sibíri a Ďalekom východe. Na podujatí odznelo aj viacero príspevkov o pôsobení Gregorovcov v prvej ČSR (PhDr. F. Vrábek) a o literárnej a dramatickej tvorbe Tajovského (PhDr. M. Mikulová, CSc., PhDr. J. Beňovský, CSc.). Magistra Soňa Sváčová PhD. z Literárneho a hudobného múzea Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici predniesla príspevok detailne oboznamujúci s históriou zriadenia Pamätného domu Jozefa Gregora-Tajovského v Tajove.

Veľké zásluhy na úspešnom podujatí v minulosti mali obec Sučany a aj predseda organizačného výboru Dní Milana Hodžu PhDr. Miroslav Pekník, CSc., riaditeľ Ústavu politických vied SAV v Bratislave, ktorý úspešne spolupracuje aj s orgánmi štátnej správy v záujme podpory tohto významného projektu.

Z konferencie o Jozefovi Gregorovi-Tajovskom – tak ako to býva zvykom – vydá Ústav politických vied SAV kolektívnu monografiu – zborník príspevkov.

Ferdinand Vrábel

V BYTČI ODHALILI PAMÄTNÚ DOSKU PRÍSLUŠNÍKOVI ROTY NAZDAR JOZEFOVI ADAMÍKOVI

V Bytči 12. júla 2016 odhalili na jeho rodnom dome pamätnú dosku rodákovi Jozefovi Adamíkovi (20. 7. 1885 – 5. 7. 1916), príslušíkovi Roty Nazdar, ktorý padol pred 100 rokmi pri obci Chaulnes, neďaleko Belloy-en-Santerre v bitke na Somme. Adamíkovi odhalili túto dosku už v roku 1930, ale v päťdesiatych rokoch ju museli z domu sňať. Pôvodná tabuľa aj s reliéfom hlavy Adamíka sa však zachovala až do súčasnosti a miestna občianska iniciatíva na čele s JUDr. Antonom Školekom a Jurajom Hajdúchom sa rozhodla jej znovuinštalovaním pripomenúť si pamiatku ako Jozefa Adamíka, tak aj ostatných československých legionárov, ktorí pochádzali z Bytče.

Adamík svoje rodisko, Veľkú Bytču, opustil ako 23-ročný v roku 1908, pretože v Uhorsku mu hrozil trest väzenia za spievanie slovenských piesní, čo úrady vyhodnotili ako podvracanie štátu. Najskôr odišiel do Viedne a potom do Karlových Varov, kde sa zoznámil s Čechmi, ktorí si plánovali cestu do Paríža – hlavného mesta nielen umenia, ale aj módy. Adamík bol vyučený za dámskeho krajčírca, opreto dúfal, že sa v Paríži dobre uplatní. Získal tam nové kontakty a ďalšie štyri roky strávil v Londýne. Pobyt v takých veľkomestách mal na mladého Slováka veľký vplyv. Do Paríža sa vrátil na začiatku roka 1914.

Je len prirodzené, že keď sa po vyhlásení vojny začal v Paríži nábor Čechov a Slovákov do dobrovoľníckej jednotky, ktorá potom pod názvom Rota Nazdar, bojovala v rámci Cudzineckej légie v zostave Marockej divízie, spontánne sa do nej už v auguste 1914 prihlásil aj Adamík. Spolu s ostatnými dobrovoľníkmi odišiel potom do Bayonne, kde sa podrobil výcviku a po zložení prisahy 12. októbra 1914 bojoval najprv v Champagni pri Remeši, v máji 1915 pri Arrase, znovu v Champagni, potom pri mestečku Souain a napokon na rieke Somme, kde 5. júla 1916 padol v krutých bojoch neďaleko Belloy-en-Santerre. Adamíkovi bola od prezidenta Francúzskej republiky udelená vysoká pocta – pamätný list „Mort pour la France“.

Na slávnosti v Bytči sa za Ministerstvo obrany Slovenskej republiky zúčastnil plukovník Ing. Radovan Ivančík, náčelník odboru Generálneho štábu ozbrojených síl Slovenskej republiky s čestnou strážou, primátor Bytče Bc. Miroslav Minárčík, Mgr. Andrej Gallo, prednosta Okresného úradu v Bytči, zástupcovia Československej obce legionárskej z Břeclavy v dobových uniformách, predstavitelia Nadácie Milana Rastislava Štefánika a ďalší hostia.

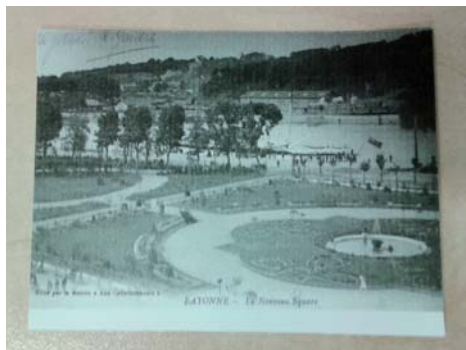
Po štátnych hymnách Francúzska, Českej republiky a Slovenskej republiky, krátkom oboznámení prítomných s pôsobením Jozefa Adamíka v Rote Nazdar, bola znovu odhalená pamätná doska tohto slovenského vlastenca, ktorej autorom je významný slovenský sochár Friso Motoška (1891 – 1956). Celú slávnosť uzavrela Večierka a hymnická pieseň *Kto za pravdu horí*. K tejto pietnej akcii mohlo dôjsť aj vďaka občanovi Bytče Ľubomírovi

Pradeniakovi, ktorý dosku uchoval a bezplatne ju poskytol občianskej iniciatíve, ktorá celú oslavu pripravila.

Pri príležitosti slávnostného odhalenia pamätnej dosky Jozefovi Adamíkovi vydala občianska iniciatíva aj Bulletin, pre ktorý poskytla svoju štúdiu *Bojoval som až do smrti za slobodu* Mgr. Gabriela Albrecht Žiaková, MAS z Univerzity v Bordeaux Montaigne a prezidentka Združenia Slovaquitanie v Bordeaux.

Členom Občianskej iniciatívy a všetkým, ktorí sa o znovuodhalenie pamätnej dosky Jozefovi Adamíkovi v Bytči pričinili, vyslovil svoje uznanie a vďaku aj generálny delegát združenia Le Souvenir Français pre Slovensko profesor Dr. jur. Dr. Phil. Dominique J. M. Soulas-de Russel

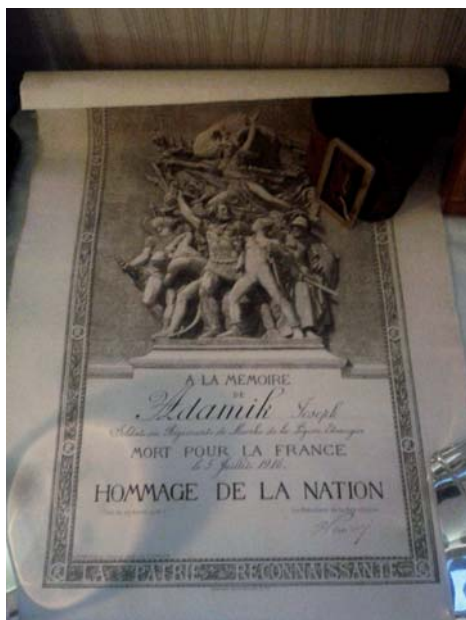
Ferdinand Vrábek

Na fotografii je Bayonne, mesto, kde prisahala Rota Nazdar 12. októbra 1914 (aj dámsky krajčír Adamík).

Francúzska pošta vydala na počesť Adamíkovo 100. výročia od mŕtvia aj pamätnú známku v počte 10 kusov.

UPOZORNENIE REDAKCIE

V záujme plynulého priebehu redakčných prác Vás prosíme o dodržiavanie určitých zásad pri písaní rukopisov.

Spôsob odovzdávania rukopisov

Príspevky do *Vojenskej histórie* odovzdávajú, resp. posielajú zásadne v textových editoroch Word 2003, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné vkladať pomocou programu WORD na vkladanie poznámok/odkazov pod čiarou – nie písať ich mechanicky vŕadu za textom štúdie.** K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu, telefonický a emailový kontakt.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690 (01 0197) – Dokumentácia. Bibliografické odkazy. Obsah, forma a štruktúra, máj 2012, je potrebné pri citáciách rešpektovať jej zásady (sú zjednotené s používaním citácií v iných časopisoch, ktoré sa pridŕžujú aj medzinárodného citovania). Za správnosť citovania (obsahovú i formálnu) zodpovedá autor príspevku, redakcia nebude do citácií zasahovať. Na uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹ VÁROŠ, Milan. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava : International, 1994, s. 56. ISBN 80-215-0149-9.

² PEJSKAR, Jožka (ed.). *Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981*.

B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121. ISBN 3 8577 01 203.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 9-10. ISSN 1335-3314.

(pri cudzojazyčných zdrojoch uvádzať v príslušnom jazyku, napr. anglický zdroj: In *Army History*, 2003, vol. 59, no. 1, p. 13-15.)

⁴ DEIGHTON, Leon. *Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque*. Prel. Kárník, Zdeněk. Praha : Argo, 1994, s. 85. ISBN 80-85794-08-X.

⁵ PEJSKAR, ref. 2, s. 97.

v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.

autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, Dušan et al.

v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha : Naše vojsko; Bratislava : Magnet Press, 1999,

údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu pri odkaze na archívny prameň je potrebné uvádzať skratky: f. (nie fond)

šk. (ako škatuľa, nie krabica)

č. j. (s medzerou)

VHA Bratislava, f.; pozri tiež PEJS, O...

Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

- najfrekvencovanejšie skratky archívov: SNA Bratislava, VÚA-VHA Praha, VHA Bratislava, NA Praha, AM SNP B. Bystrica,

Číslo poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať ISBN

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Ladislav VAVERKA, PhD., Antonína Sovy 28, 747 05 Opava

PhDr. Vojtech DANGL, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Doc. PhDr. Jozef BYSTRICKÝ, CSc., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Dr. h. c. Prof. JUDr. Jaroslav CHOVANEC, CSc., Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Nám. J. Herdu 2, 917 01 Trnava

Mgr. Jana ZAŤKOVÁ, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Matej MEDVECKÝ, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Hubert ONDRA, Archiv bezpečnostních složek, Siwiczova 2428/2, 130 00 Praha 3, Česká republika

PhDr. Peter ŠUMICHRASŤ, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Peter CHORVÁT, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Vojenská história 3/2016

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Kontaktná adresa: redakciavh@gmail.com

Grafická úprava: ULTRA PRINT DIGITAL, s r. o.

Redakčná rada: doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Igor Graus, PhD., Mgr. Peter Chorvát, PhD., Mgr. Peter Kralčák, PhD., Mgr. Matej Medvecký, PhD., PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., pplk. v zál. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Medzinárodný redakčný kruh: pplk. Dr. Tibor Balla (Budapest), Dr. István Janek, PhD. (Budapest), PhDr. Michal Lukeš, PhD. (Praha), Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. (Warszawa), Dr. László Szarka, CSc. (Budapest), PhDr. Jiří Rajlich (Praha), Harold E. Raugh, Jr., PhD., (Washington), PhD. Dr. Martin Zückert (München)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 1. 8. 2016

EV734/08

IČO vydavateľa: 00309591

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: HSa MO SR, OdVČ, PoO, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: Na prednej strane obálky je znázornený mušketer podľa kolorovanej ilustrácie vo vojenskej cvičebnej príručke Jacoba de Gheyna z roku 1607.

www.vhu.sk

Z OBSAHU ČASOPISU

Ladislav VAVERKA, *Rakousko a Evropa v prvém desetiletí 19. století – vojenskopolitické souvislosti*

Vojtech DANGL, *Bitka pri Solferine 1859*

Jozef BYSTRICKÝ, *Slováci v československom vojsku v ZSSR v období jeho výstavby na základe dobrovoľnosti (február 1942 – február 1945)*

Jaroslav CHOVANEC, *Vývoj médií v Československu a na Slovensku so zreteľom na armádu*

Jana ZAŤKOVÁ, *Z denníka 71. pešieho pluku. (Mobilizácia a účasť pluku na bojoch pri Krašniku)*

Matej MEDVECKÝ – Jana ZAŤKOVÁ – Ondra HUBERT, *C.- K. Evidenz bureau – K vývoju rakúsko-uhorskej spravodajskej služby*

Peter ŠUMICHRAS, *„Lietajúce oko“ Wehrmachtu v službách slovenského letectva*

Peter CHORVÁT, *„Bratislavský fantóm“. Predpoklady a súvislosti vzniku mestskej povesti zo záverečnej etapy druhej svetovej vojny*

Recenzie

Anotácie, glosy

Kronika